This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

https://books.google.com

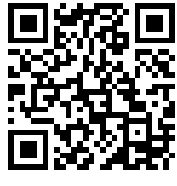

Dette er en digital kopi af en bog, der har været bevaret i generationer på bibliotekshylder, før den omhyggeligt er scannet af Google som del af et projekt, der går ud på at gøre verdens bøger tilgængelige online.

Den har overlevet længe nok til, at ophavsretten er udløbet, og til at bogen er blevet offentlig ejendom. En offentligt ejet bog er en bog, der aldrig har været underlagt copyright, eller hvor de juridiske copyrightvilkår er udløbet. Om en bog er offentlig ejendom varierer fra land til land. Bøger, der er offentlig ejendom, er vores indblik i fortiden og repræsenterer en rigdom af historie, kultur og viden, der ofte er vanskelig at opdage.

Mærker, kommentarer og andre marginalnoter, der er vises i det oprindelige bind, vises i denne fil - en påmindelse om denne bogs lange rejse fra udgiver til et bibliotek og endelig til dig.

Retningslinjer for anvendelse

Google er stolte over at indgå partnerskaber med biblioteker om at digitalisere offentligt ejede materialer og gøre dem bredt tilgængelige. Offentligt ejede bøger tilhører alle og vi er blot deres vogtere. Selvom dette arbejde er kostbart, så har vi taget skridt i retning af at forhindre misbrug fra kommerciel side, herunder placering af tekniske begrænsninger på automatiserede forespørgsler for fortsat at kunne tilvejebringe denne kilde.

Vi beder dig også om følgende:

- Anvend kun disse filer til ikke-kommercielt brug
  Vi designede Google Bogsøgning til enkeltpersoner, og vi beder dig om at bruge disse filer til personlige, ikke-kommercielle formål.
- Undlad at bruge automatiserede forespørgsler
  Undlad at sende automatiserede søgninger af nogen som helst art til Googles system. Hvis du foretager undersøgelse af maskinoversættelse, optisk tegngenkendelse eller andre områder, hvor adgangen til store mængder tekst er nyttig, bør du kontakte os. Vi opmuntrer til anvendelse af offentligt ejede materialer til disse formål, og kan måske hjælpe.
- Bevar tilegnelse
  Det Google-"vandmærke" du ser på hver fil er en vigtig måde at fortælle mennesker om dette projekt og hjælpe dem med at finde yderligere materialer ved brug af Google Bogsøgning. Lad være med at fjerne det.
- Overhold reglerne
  Uanset hvad du bruger, skal du huske, at du er ansvarlig for at sikre, at det du gør er lovligt. Antag ikke, at bare fordi vi tror, at en bog er offentlig ejendom for brugere i USA, at værket også er offentlig ejendom for brugere i andre lande. Om en bog stadig er underlagt copyright varierer fra land til land, og vi kan ikke tilbyde vejledning i, om en bestemt anvendelse af en bog er tilladt. Antag ikke at en bogs tilstedeværelse i Google Bogsøgning betyder, at den kan bruges på enhver måde overalt i verden. Erstatningspligten for krænkelse af copyright kan være ganske alvorlig.

Om Google Bogsøgning

Det er Googles mission at organisere alverdens oplysninger for at gøre dem almindeligt tilgængelige og nyttige. Google Bogsøgning hjælper læsere med at opdage alverdens bøger, samtidig med at det hjælper forfattere og udgivere med at nå nye målgrupper. Du kan søge gennem hele teksten i denne bog på internettet på `http://books.google.com`

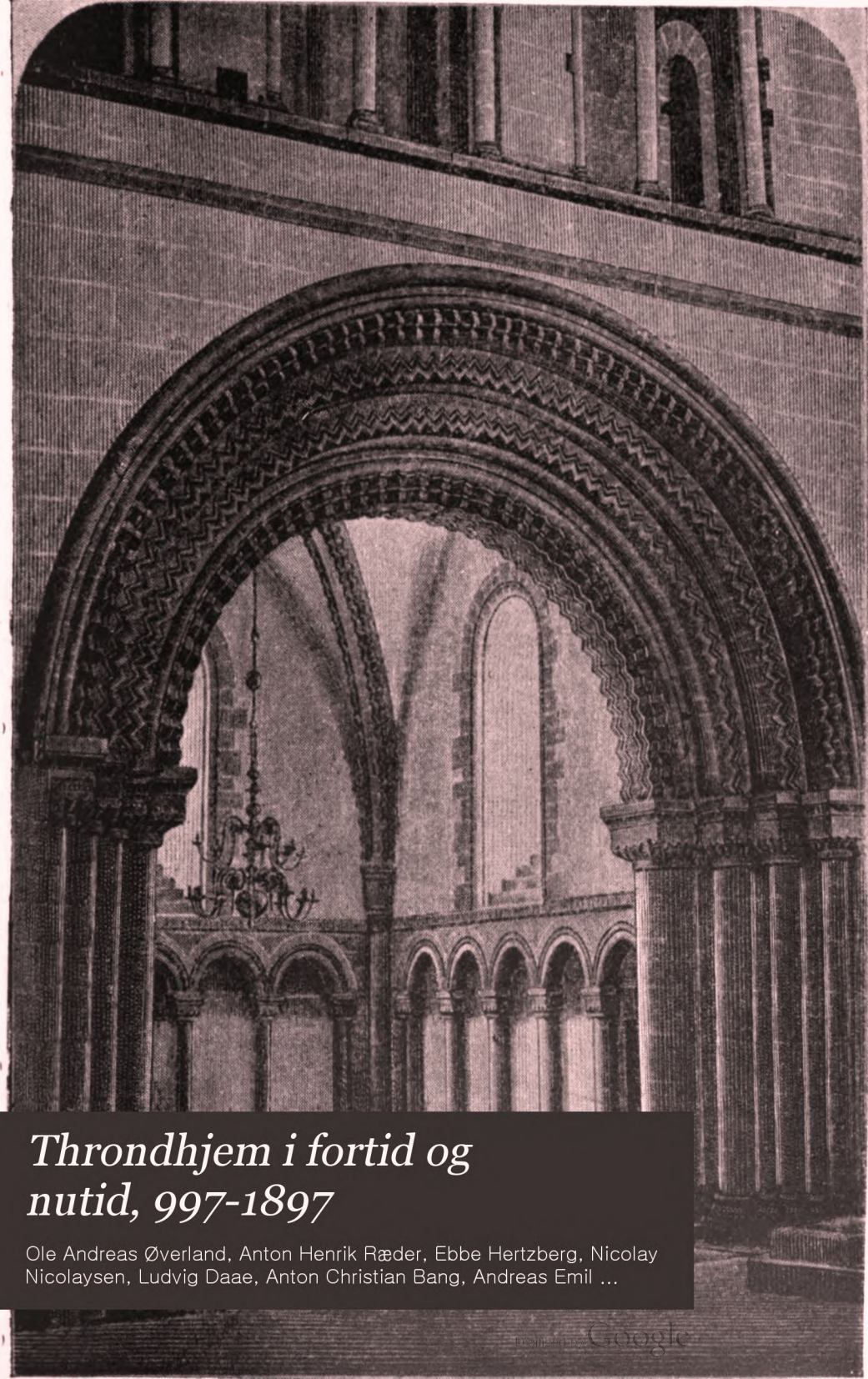

Throndhjem i fortid og nutid, 997-1897

Ole Andreas Øverland, Anton Henrik Ræder, Ebbe Hertzberg, Nicolay Nicolaysen, Ludvig Daae, Anton Christian Bang, Andreas Emil ...

Digitized by Google

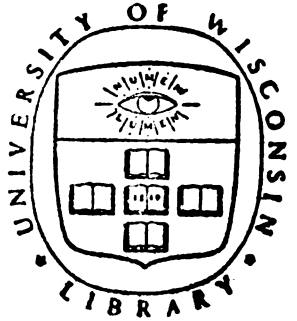

Digitized by Google

M34-V-6

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

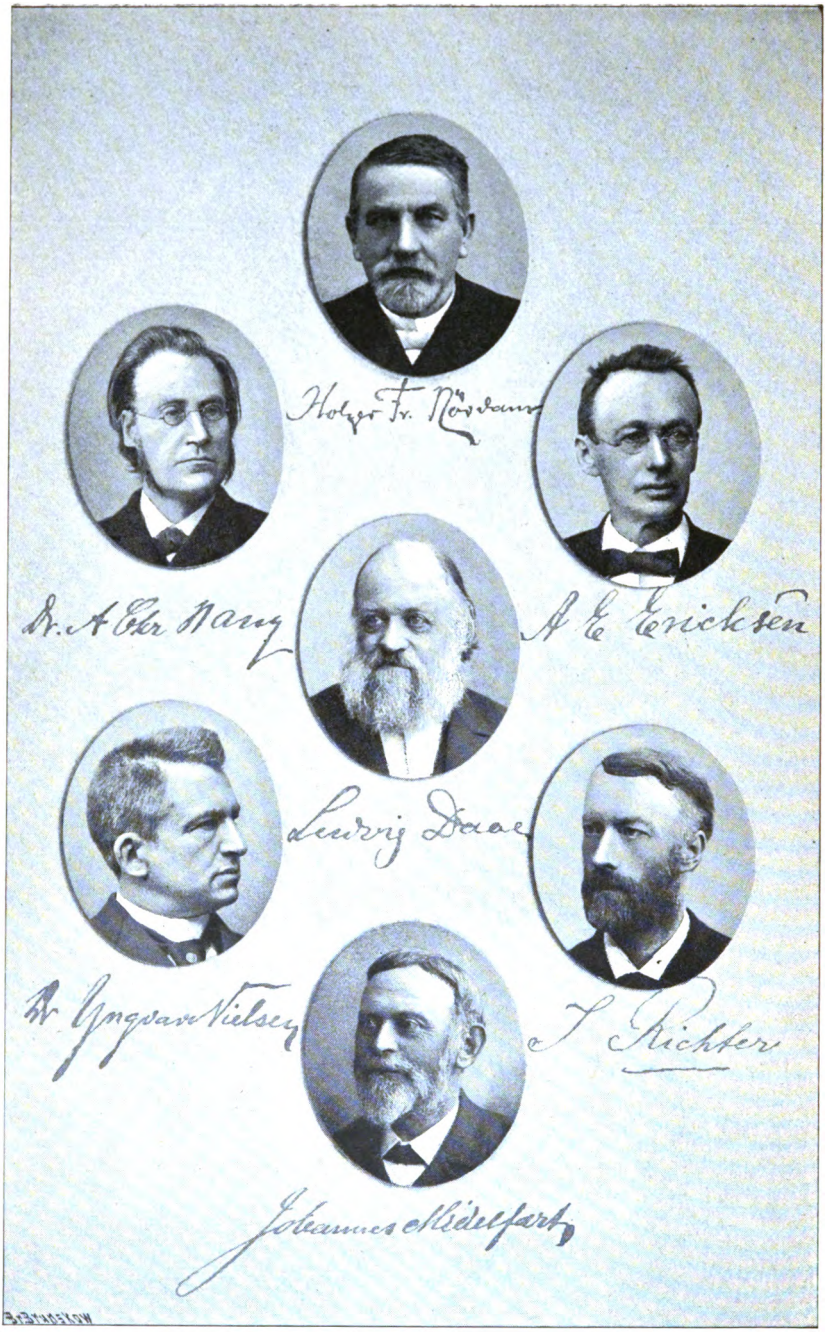

Kgl. Hoffotograf L. Szacinski,
Karl Johans Gade No. 20 IV, Christiania.

Reproduceret af Br. Brunskow,
Rosenkrantzgaden No. 2 V, Christiania.

Digitized by Google

Kgl. Hoffotograf L. Szacinski.
Karl Johans Gade No. 20 IV, Christiania.

Reproduceret af Br. Brunskow,
Rosenkrantzgaden No. 20 V, Christiania.

Digitized by Google

Digitized by Google

TRONDHJEM

i

Fortid og Nutid

997 - 1897

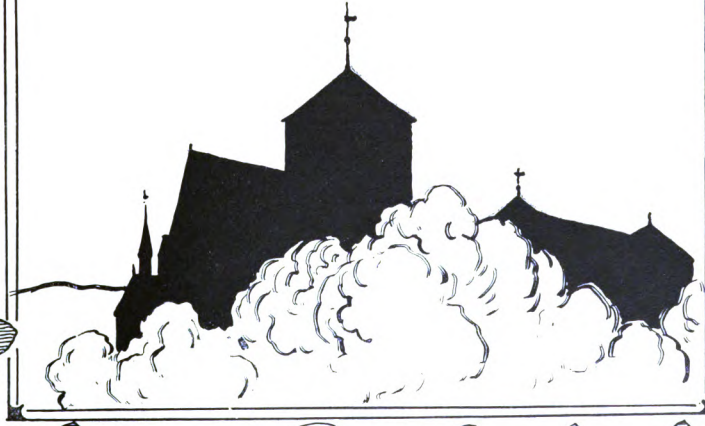

Digitized by Google

Digitized by Google

Throndhjem

i

Fortid og Nutid.

997—1897.

Med Bidrag af norske og danske Historikere

udgivet af

H. G. Heggtveit.

Med 54 Billeder, hvoraf flere af A. Bloch og Th. Holmboe.

Horten.
C. Andersens Forlag.
1897.

Digitized by Google

Christiania.
Oscar Andersens Bogtrykkeri.
1897.

Digitized by Google

46410
30 Je '98
F5191
T75
.H36
DL
596
.T6
H1

Indholdsfortegnelse.

Side.

Throndhjems Grundlæggelse og Udvikling til Reformationen. Kand. phil. O. A. Øverland 1
Af Throndhjems Krigshistorie i Middelalderen. Dr. A. Ræder 27
Throndhjems politiske og statsretslige Forhold i Sagatiden. Professor Dr. Ebbe Hertzberg 43
Throndhjems Domkirke. Antikvar N. Nicolaysen 65
Erkebiskopperne i Nidaros. Professor Dr. Ludvig Daae 95
Evangeliske Biskopper i Throndhjems Stift efter Reformationen. Biskop Dr. A. Chr. Bang 144
Træk af Throndhjems Kathedralskoles Historie. Rektor A. E. Erichsen . . 168
De gamle Kampe om Throndhjem. Professor Dr. Yngvar Nielsen . . . 189
Griffenfeld paa Munkholmen. Rigsarkivar A. D. Jørgensen 251
Petter Tordenskjolds Barndomshjem. Constantius Flood 263
Thomas von Westen, Finnernes Apostel. Dr. phil. Holger Fr. Rørdam . . 273
Thomas Angell, hans Tid og hans Stiftelser. Forstander Johannes Midelfart 290
Det lærde Trekløver i Throndhjem og Videnskabsselskabets Stiftelse. Rigsarkivar H. J. Huitfeldt-Kaas 312
Throndhjem i Nutiden. Overlærer J. Richter 324

Digitized by Google

Fortegnelse over Billederne.

Billederne indsættes saaledes, at de falder op tilhøire.

	Side
2 Grupper af samtlige Bidragsydere	Titelbillede
Antependiumstavle fra Middelalderen. Efter Tegning af Magnus Petersen	6
Vor Frue Kirke. Efter Fotografi af E. Olsen, Throndhjem	14
Processionen ved Olafsmessen i Domkirken. Efter Tegning af A. Bloch	22
Hertug Skules Drab foran Elgesæter Kloster. Efter Tegning af A. Bloch	42
Grundplan af Domkirken før Restaurationen	67
Tværskibets søndre Kapel eller det saakaldte Angells. Efter Fotografi af E. Olsen	69
Kongeindgangen. Efter Fotografi af E. Olsen	73
Tværskibets nordre Portal. Efter Fotografi af E. Olsen	77
Kirken i restaureret Stand, seet fra nordøst. Efter Arkitekt Christies Tegning	79
Indgang til Høikorets østre Kapel. Efter Fotografi af E. Olsen	83
Koret i restaureret Stand. Efter Fotografi af E. Olsen	85
Korbuen. Efter Fotografi af E. Olsen	89
Kirken før Restaurationen, seet fra nordøst. Efter Fotografi	91
Kristian den Førstes Reisealter. Efter Tegning af Magnus Petersen	96
Forsiden af Erkebispegaarden. Efter Fotografi af E. Olsen	100
Erkebispegaarden med Fløibygning, seet fra Nidelven. Efter Fotografi af E. Olsen	102
Erkebispegaarden, seet fra Domkirkegaarden. Efter Fotografi af E. Olsen	110
Bredsiden af Erkebispegaarden mod Gaardspladsen. Efter Fotografi af E. Olsen	112
Erkebispeg.s Fløibygning seet fra Gaardspladsen. Efter Fotografi af E. Olsen	116
Ydersiden af Erkebispegaardens Fløibygning. Efter Fotografi af E. Olsen	122
Værelse i Erkebispegaarden. Efter Fotografi af E. Olsen	126
Parti af et Værelse i Erkebispegaarden. Efter Fotografi af E. Olsen	129
Dør i Erkebispeg. med Olaf Engelbrektsens Vaaben. Efter Fotografi af E. Olsen	133
Vægdekoration i Erkebispegaarden. Efter Fotografi af E. Olsen	137
Hvælving med Pillar i Erkebispegaarden. Efter Fotografi af E. Olsen	141
Anders Arreboe. Efter Maleri i Domkirken	147
Erik Pontoppidan den Ældre. Efter Kobberstik af Alb. Haelweg	151
Ludvig Harboe. Efter Maleri i Domkirken	155
Peder Olivarius Bugge. Efter et Lithografi	161
Johannes Nilsøn Skaar. Efter Fotografi	165
Benjamin Dass. Efter Maleri i Videnskabsselskabet	175

Digitized by Google

Gerhard Schøning. Efter et Lithografi af J. W. Tegner 179
Throndhjems Kathedralskole. Efter Fotografi af E. Olsen 183
Kart over Throndhjem 1658. Efter Kobberstik i Pufendorf, Karl X Historie 211
Kart over Throndhjems Beleiring 1658. Efter Pufendorf, Karl X Historie 217
Throndhjem i 1674, seet fra øst. Efter et Kobberstik af Jacob Maschius . 221
Peder Griffenfeld. Efter et Lithografi af J. W. Tegner 253
Munkholmen 1690. Efter Billedet i Vaupell, Grev Griffenfeld 257
Tordenskjolds Barndomshjem 264
Peder Tordenskjolds Portræt. Efter Lithografi af J. W. Tegner 269
Thomas von Westen. Efter Tegning af Joh. Nordhagen 279
Lorents Mortensen Angell. Efter et samtidigt Maleri 291
Albert Lorentsen Angell. Efter et samtidigt Maleri 295
Thomas Angell. Efter et samtidigt Maleri 299
Thomas Angells Hus. Efter Fotografi af E. Olsen 303
Thomas Angells Stuer. Efter Fotografi af E. Olsen 307
Peter Fredrik Suhm. Efter Maleri i Videnskabsselskabet 315
Johan Ernst Gunnerus. Efter Maleri i Domkirken 319
Det nye Stations Havneanlæg. Efter Fotografi af E. Olsen 327
Ilen. Efter Fotografi af E. Olsen 337
Parti af Dronningens Gade. Efter Fotografi af E. Olsen 441
Udsigt over Throndhjem. Efter Fotografi af E. Olsen 445

Digitized by Google

Digitized by Google

Throndhjems Grundlæggelse og Udvikling til Reformationen.

Af

Cand. phil. **O. A. Overland.**

I.

Throndhjem — þrándheimr —, Throndernes Hjem, har fra gammel Tid af været Benævnelsen paa Bygderne paa begge Sider af Throndhjemsfjorden, et Landskab, som bestod af 8 Fylker, hvoraf fire regnedes til indre og fire til ytre Throndhjem eller Indthrøndelagen og Utthrøndelagen, som de kaldtes.

Allerede tidlig var disse 8 Fylker forenede i et Lagdømme, der maa have havt sit Thingsted paa Øren under Gaarden Nidarnes eller den Halvø, som Nidelven omslynger umiddelbart før sit Udløb i Fjorden.

Sandsynligvis fandt der paa de Tider, det saakaldte Øreething holdtes, her et Kjøbstevne Sted, hvor det paa sine Tider maa være gaaet livligt til. I Elven havde man det bedste Skibsleie, som fandtes paa lang Led, og paa den modsatte Side lidt længere mod Nordøst laa Gaarden Lade, som tidlig maa have været et Høvdingsæde, som stod i Forbindelse med et Hov, hvor der til Aarets forskjellige Tider holdtes Ofringer.

Men med Undtagelse af Bonden paa Nidarnes fandtes der vist ingen fastboende her, med mindre der ude paa Øren — som sædvanlig i det Throndhjemske, hvor en saadan grunder op — har boet nogle fattige Strandsiddere, der fornemmelig nærede sig med Fiskeri.

Efterat Harald Haarfager havde underlagt sig Thrøndelagen, gjorde han, som Sagaen siger, denne Del af Landet til sit rette Hjem, idet han opslog sin Bolig paa Lade.

Digitized by Google

Men det er først fra Aar 997 af, at man regner Kjøbstadanlægget paa Nidarnes, eller Nidaros, som det siden kaldtes.

Efter Slaget i Hjørungavaag, hvor de djærve Jomsvikinger var blevne slaaede, havde Haakon Sigurdsson Ladejarl afkastet det Overherredømme, som den danske Konge havde krævet, og skaffet Landet Selvstændigheden tilbage.

Den Folkeyndest, som Haakon Jarl herigjennem havde indlagt sig, skulde han paa sine ældre Dage sætte overstyr ved sin grænseløse Liderlighed. Bønderne reiste sig mod ham, og i sit Skjulested under Grisehuset paa Gaarden Rimul blev han dræbt af sin eneste Ledsager paa Flugten, Trællen Kark. Bønderne hængte til Gjengjæld denne paa Nidarholm, og til den derstaaende Galge blev Jarlens afskaarne Hoved fæstet.

Paa samme Tid, som Bøndernes Reisning fandt Sted, og Haakon Jarl tog Flugten, kom den norske Kongeson, Harald Haarfagers Ætling, Olaf Tryggvesson, tilbage til Norge, efterat han siden sin spædeste Barndom under allehaande Eventyr havde tumlet sig i fremmede Lande. I 991 var han som Høvding for en mægtig Vikingflaade kommen til England, hvor Kong Ædhelred saa sig nødt til at kjøbe Fred. Han og hans Mænd gjorde sig derefter megen Umag for at vinde den hedenske Vikinghøvding for Kristendommen. Dette lykkedes ogsaa. Olaf blev døbt, og for at omvende sit Folk til Kristendommen stevnede han, ledsaget af en Del engelske Geistlige, over Nordsøen og landede paa Øen Moster i Søndhordland. Herfra gik Færden nordover til Thrøndelagen og Lade Gaard.

Efter Haakon Jarls Drab tilbød de thrønderske Stormænd Olaf Tryggvesson Kongedømmet, og om Vaaren 996 hyldedes han paa Grething. Han drog nu sydover for at underlægge sig det øvrige Land og paabyde Kristendommen, gav paa Selje Stedet til, at der her oprettedes et Sæde for Helgeninden Sunnivas Dyrkelse, og brød Befolkningen paa hele Kysten under den hvide Krist. Derpaa kom han tilbage til Thrøndelagen for ogsaa her at indføre Kristendommen.

Under disse Forhold var det, at Kong Olaf for at skaffe den nye Lære et Støttepunkt undfangede Planen til et Kjøbstadanlæg paa Nidarnes, hvor den dygtige Sagamand Thorgeir Afraadskoll dengang boede.

Om selve Anlægget skriver Snorre Sturlasøn i Heimskringla: „Kong Olaf drog med sit Folk ud til Nidaros; da lod han Huse reise der paa Nidaabakken og bestemte, at der skulde være Kjøbstad; der gav han Folk Tomter til at bygge sig Huse og lod Kongsgaarden

Digitized by Google

gjøre op fra Skipakrok; did lod han om Høsten flytte alle Fornødenheder, han behøvede til Vinterſæde, og havde der ſaare mange Mænd om ſig."

Om dette ældſte Byanlæg ved vi ſaa godt ſom intet. Der gik en Gade gjennem Byen, og i Forbindelſe med Kongsgaarden ſtod en Kirke, indviet til de Søfarendes Skytspatron, St. Klemens, og Kongsbryggen.

I de følgende Aar arbeidede Kong Olav for Kriſtendommens Udbredelſe i Throndelagen, hvorhos han fik kriſtnet de Islændere, ſom indfandt ſig ved hans Hird.

I det hele ſynes det at være gaaet livligt til paa Olaf Tryggvesſøns Kongsgaard efter de bevarede Sagn at dømme. Men den folkekjære Konges Saga ſkulde ſnart være afſluttet. Efterat han havde ægtet den danſke Kongedatter Thyra, der tidligere havde været gift i Vendland, drog han derhen for at gjøre Krav paa de Midler, hun her havde efterladt. Paa Tilbageveien blev han udenfor Øen Svolder overfaldt af en ſvær Flaade under Anførſel af den norſke Erik Haakonsſøn Jarl, den danſke Konge Svein Tjugeſkjæg og den ſvenſke Konge Olaf Skøtkonung. Efter et heltemodigt Forſvar blev Kongens prægtige Skib Ormen lange ryddet, og han ſelv ſtyrtede ſig i Havet og omkom.

Efter Svolderſlaget deltes Norge mellem Kongerne Svein Tjugeſkjæg og Olaf Skøtkonung ſamt Haakon Jarls Sønner Erik og Svein. De ſidſte ſtyrede ogſaa de Stykker af Landet, ſom var falden paa den danſke og ſvenſke Konges Part, ſelvfølgelig under disſes Overhøihed. Jarlerne, der var Kriſtne, men lod enhver have ſin Tro, opſlog ſin Bolig paa Lade; Nidarnes gik derimod tilbage til at blive et almindeligt Handelsſted, ſom det før Olaf Tryggvesſøns Tid havde været. I Stedet ſøgte de at opelſke en Kjøbſtad paa Steinker i Indherød.

Da den danſke Konge Knut den ſtore havde ſat ſig til Opgave at erobre England, paakaldte han ſin Vaſal Erik Jarls Biſtand. Denne fulgte Opfordringen og delte ſit Rige mellem ſin Søn Haakon og ſin Broder Svein; til Haakons Formynder indſatte han den mægtige Høvding Einar Thambarſkjælver paa Huſeby i Skaun (Børſeſkogn), ſom var gift med Haakon Jarls Datter Bergljot. Erik Jarl vedkommer ikke mere vort Fædrelands Hiſtorie.

Om Vaaren 1015 kom den unge Kongeſøn Olaf Haraldsſøn, der i nogle Aar havde ligget ude i Viking og var bleven døbt i Rouen, tilbage til Norge for at fortſætte ſit Navnes, Olaf Trygg-

Digitized by Google

vesſøns, Livsgjerning. Han var da ſaa heldig at tage til Fange den unge Haakon Jarl, der fik beholde Livet paa det Vilkaar, at han maatte ſværge at drage bort af Landet. Siden begav Olaf ſig til ſin Stiffader Sigurd Syr paa Ringerike og blev ved dennes Indflydelſe kaaret til Konge paa Oplandene. Saa begav han ſig over Land til Orkedalen, hvor han tvang Bønderne til at ſkaffe ſig Skibe. Med disſe var det hans Agt at drage indover til Steinker for at overrumple Svein Jarl, ſom her vilde holde Julegjæſtebud.

Men ſaaſnart Einar Thambarſkjælver, ſom ſad paa Huſeby, ſpurgte Olaf Haraldsſøns Færd, ſendte han ſtrax Budſtikken rundt om i Bygderne og fik varſkoet Svein Jarl om, at han ſkulde ſe ſig for. Denne havde to Skibe liggende ſeilklare udenfor Steinker. Han gik ſtrax ombord, roede ud gjennem Beitſtadfjord og kom i Dagningen til Skarnſund. Da han ſtyrede ud gjennem dette, ſaa han Kong Olafs Skibe holde ned mod ſig. Han bøiede da af og lagde ſig indunder Mosviklandet, hvor Olaf ikke blev ham var. Svein drog derpaa ud efter Fjorden, hvor han ſendte Bud til Einar og bød ham ſamle Folk. Men Einar fraraadede det. Hvis Olaf ſpurgte, at de ſamlede Folk, vilde han ſtrax drage ud af Fjorden, og da fik de ham ikke fat; men lod de, ſom de ikke ænſede ham, vilde han viſt ſlaa ſig ned paa Steinker, hvor alt var gjort ſaa godt iſtand for ham, og her kunde de i al Stilhed holde Gie med ham. Svein fulgte dette Raad og tog Juleveitſler i Stjørdalen. Men Einar tog Feil. Olaf holdt Thing med Indtrønderne og lod ſig hylde af dem. Saa tog han al Gjeſtebudskoſten, ſom Svein havde ſamlet, og ſeilede ud til Nidaros med den.

I Nidaros ſaa det paa denne Tid temmelig forfaldent ud. Enkelte af Huſene var ſunkne ſammen; andre ſtod ubeboelige. Olaf lagde op i Elven, drog Omſorg for at udbedre de Huſe, ſom kunde udbedres, og lod de nedfaldne reiſe paa nyt. Det var hans Agt at holde Jul her. Skjønt Nidaros befandt ſig i Forfald, ſaa beſtod den dog endnu ſom Kjøbſtad. Vi hører ſaaledes om Islændinger, ſom er komne hid i Handelsſtevne; en af dem er Sighvat Skald, ſom nu bliver Olafs Hirdmand.

Imidlertid havde Svein Jarl og Einar Thambarſkjælver i Guldalen ſamlet indpaa halvtredietuſinde Mand, med hvilke de rykkede frem mod Nidaros. Saa uforvarende kom de over Kong Olaf, at det ikke var mere end ſaavidt, han var kommen ud af Aaen med ſine Skibe, da Jarlen og Einar kom. Olaf ſatte ſine Skibe op i Orkedalen og tog herfra Veien opover til Oplandene. Men Jarlen fik

Digitized by Google

sin Julekoſt igjen, og han lod nu ſvide af Gaardene i Nidaros, ſom paa denne Vis atter lagdes øde.

Om Vaaren udruſtede Kong Olaf med ſine Frænders Hjælp en ſtor og vakker Hær, med hvilken han agtede at drage mod Svein Jarl. Ogſaa denne ruſtede ſig, og da han var meget afholdt, fulgte meget Folk ham. Hærene mødtes udenfor Nesje (Brunlanes) Palmeſøndag 25de Marts 1016. Men her var Lykken ikke Jarlen god, idet han led Nederlag og maatte ſøge ſin Tilflugt i Sverige. Den følgende Sommer herjede han i Gardarike. Det var hans Henſigt, naar Vinteren kom, at foretage et Tog gjennem Helſingland og Jemtland til Indthrøndelagen; men førend dette kunde komme iſtand, blev han ſyg og døde (Høſten 1016).

Efterat Modſtanden var brudt, drog Olaf Haraldsſøn ſtrax oppover til Throndhjem; „thi der tyktes ham al Landſens Hovedſtyrke at være", ſiger Sagaen. Han mødte da her heller ingen Modſtand mere, om end Indthrønderne lod ham merke, at de fremdeles anſaa Svein Jarl ſom ſin rette Herre og undlod at betale ham Landſkyld; men da det rygtedes til Norge, at Svein Jarl var død, negtede heller ikke de at hylde Olaf. Dette ſkede om Høſten og Vinteren 1016—17.

I Løbet af Høſten havde Kong Olaf været fuldt optaget med Arbeidet paa Gjenreisningen af Nidaros. „Han lod en Kongsgaard opſætte og Klemenskirke reiſe paa det Sted, hvor den nu ſtaar", heder det i Snorres Verk Heimskringla, der vel er nedſkrevet i Aarene 1220—1230. „Han merkede Tomter til Gaarde og gav dem til Bønder og Kjøbmænd eller andre, ſom han ſyntes, og ſom vilde bygge."

Kong Olaf Haraldsſøns Regjeringstid hengik under Kampe med Sveakongen Olaf Skotkonung, der ſiden Svolderſlaget havde havt Overhøiheden over de Landsdele, ſom Svein Jarl havde ſtyret, under anſpændt Stræben efter at kue Stormændene, at befæſte Kriſtendommen og med den Kongedømmet og under et ihærdigt Arbeide med Lovgivningen, der ordnedes med de forſtandigſte Mænds Raad og i Overensſtemmelſe med den nye Læres Krav. Men han for altfor haardhændt frem og ſkaffede ſig derved de mægtigſte Mænd i Landet til Fiender. Diſſe begav ſig da over til Kong Knut den ſtore, ſom hidtil havde været altfor ſterkt optaget med at befæſte ſin Stilling i det erobrede England, til at han kunde tænke paa at hævde den Overhøihed over Norge, ſom hans Fader havde vundet i Svolderſlaget. Egget dels ved det Angreb, ſom Kong Olaf Haraldsſøn i Forening med Svogeren, den ſvenſke Konge Aanund Jakob foretog paa hans danſke Beſiddelſer, dels ved de oprørſkſindede Stormænds

Digitized by Google

Overtalelser kom han i Aaret 1028 med en Hær op til Norge. Da Kong Olaf paa sit Tilbagetog nordefter var naaet til Søndmøre, spurgte han, at Thrønderne laa strax nordenfor med en Flaade paa 25 Skibe. Han styrede da med sine 15 Skibe gjennem Søndmørsfjorden ind til Valdalen, hvor han satte dem op, og tog Veien over til Oplandene. Knut derimod fortsatte sin Færd opover langs Kysten, og da han var kommen til Nidaros, stevnede han Grething, hvor han kaaredes til Konge. Derefter indsatte han Haakon Eriksson Jarl til Landets Styrer, uddelte store Forleninger til Høvdingerne, gav dem Tilsagn om mere til og stevnede atter sydefter.

Kong Olaf var fra Oplandene dragen over Sverige til Kong Jaroslav af Gardarike og blev hos ham, til der bares over til ham Tidende om, at Haakon Eriksson Jarl var omkommen paa Petlandsfjorden paa Hjemreise fra England, hvor han havde ægtet Kong Knuts Søsterdatter. Der opstod da hos ham, den tidligere Tyran, en sterk Længsel efter at gjenvinde sit Rige, som han nu, modnet i Modgang, vilde styre med forsonende Mildhed. Men da han med en sterk Hær saavidt var kommen over Grænseskjellet i Værdalen, mødte en Bondehær fra de forskjellige Dele af Landet ham paa Høiderne ved Stiklestad, og her faldt han for Høvdingernes Haand (29de Juli 1030). Denne Begivenhed betegner som bekjendt det store Vendepunkt i Norges middelalderlige Historie, og for Nidaros By skulde den faa en Betydning, som skulde strække sig gjennem Aarhundreder.

Kun slet havde Kong Knut den store holdt sine Løfter til de norske Stormænd. Efter Haakon Jarls Forsvinden havde han nemlig indsat sin Søn Svein til Landets Konge, og hermed var det første Skridt gjort i Retning af at bringe Norge i den allernærmeste Afhængighed af den danske Kongestamme. Som Raadgivere stod ved den unge Konges Side Knuts Hirdbiskop Sigurd, som var fulgt Haakon Jarl hid til Landet, og Kongens Moder, Knuts Frille Alfiva.*) Nu begyndte der et haardt Regimente med Indførelsen af nye Love og trykkende Paalæg; der indtraf tillige Uaar og Dyrtid, og Harmen vendte sig dels mod Kongens Moder, som man i første Række gav Skylden for, hvad der hændte, dels mod Høvdingerne, der havde ledet den Reisning, som havde ført til Kong Olaf Haraldssøns Fordrivelse og Fald. Hertil kom, at det snart spurgtes, at der var skeet Undere ved Kongens

*) Svein Knutssøns og Alfivas Regjeringstid mindedes senere hen under Navnet „Alfivatiden".

Digitized by Google

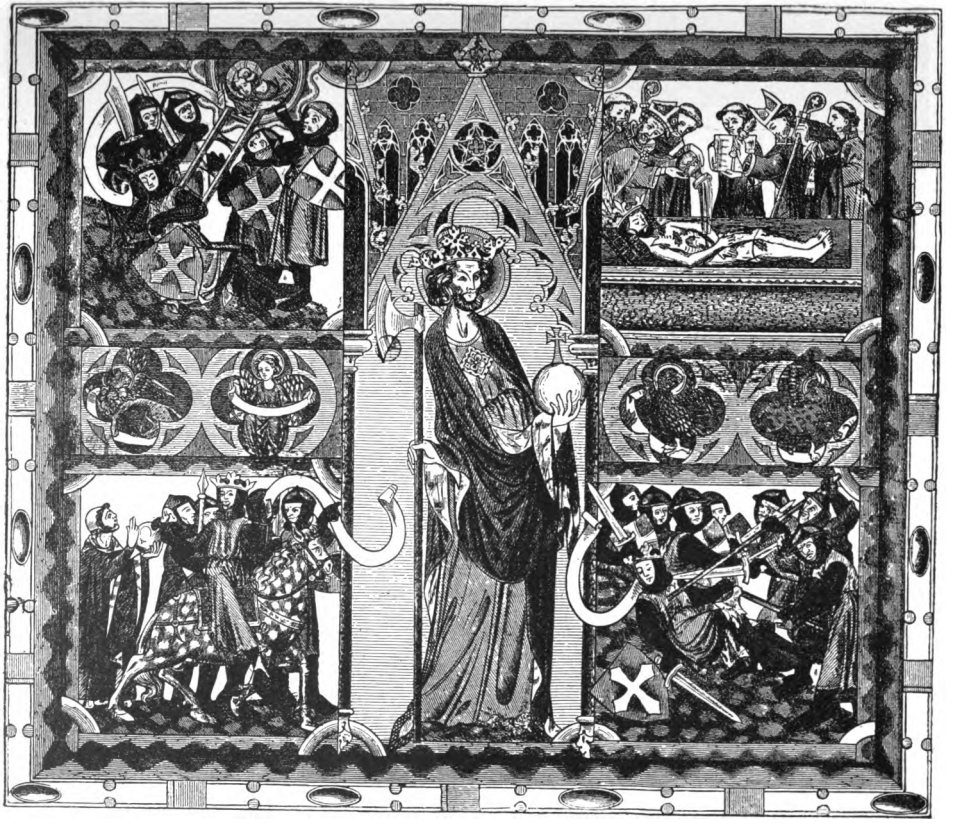

Efter Tegning af Magnus Petersen. Reproduceret af Br. Brunstow, Christiania.

Antependiumstavle fra Middelalderen.

Billeder af Olaf den Helliges Liv; Originalen oprindelig i Domkirken nu i Kbh. oldnordiske Museum.

Digitized by Google

Digitized by Google

Lig paa Valpladsen, hvorfra det dog var forsvundet paa en hemmelighedsfuld Maade.

For Slaget paa Stiklestad havde Kong Olaf taget det Løfte af Bonden Thorgils Halmessøn og hans Søn Grim, at de skulde drage Omsorg for hans Lig i Tilfælde af, at han maatte falde i Kampen. Om Aftenen for de da ud paa Valpladsen, hvor de fandt Liget, saaledes som en af Bønderne (Thore Hund af Bjarkø) havde lagt det tilrette, tog det i Forvaring, saa længe Bondehæren endnu befandt sig der paa Stedet, men besluttede sig derefter, da de spurgte de Undergjerninger, som var skeede ved hans Lig, saa snart som muligt at faa det bragt til et sikkert Forvaringssted. De gjorde da en Kiste, saa godt og smukt, som de kunde, og lagde Kongeliget i den; en anden Kiste fyldte de med Halm og Sten til Mands Tyngde. Siden fik de en Rofærje, hvori de satte Ligkisten under Tiljerne, medens den anden Kiste stilledes saaledes, at den maatte falde alle i Øinene. Med 5—6 Venner og Frænder ombord for de saa en Morgen ud gjennem Fjorden og kom om Kvelden i Halvlyse til Nidaros, hvor de lagde til ved Kongsbryggen. Herfra sendte Thorgils nogle Mænd op i Byen for at melde den danske Biskop Sigurd, at nu kom de med Kongens Lig. Øieblikkelig sendte denne sine Mænd ned til Bryggerne, hvor de tog en Baad, lagde til ved Thorgils's Skib, fik udleveret den Kiste, som stod ovenpaa Tiljerne, roede saa ud paa Fjorden og sænkede den ned. Da det blev mere skumt, roede Thorgils og hans Mænd videre op efter Aaen, saa langt Husrækken strakte sig. Der lagde de til ovenfor Byen paa et myrlændt Sted, som kaldtes Saurlid. Her hensatte de Kongeliget i et Skur, som laa afsides fra andre Huse, og vaagede over det om Natten. Thorgils selv gik ned i Byen, hvor han opsøgte nogle af Kongens tidligere Venner og bad dem modtage Liget; men det vovede ingen at gjøre. Saa for Thorgils og hans Mænd endnu længere opefter Aaen, til den bøiede sig vestover, og grov det ned i Sandmælen. De var færdige med dette, før Dagen randt. Derefter begav de sig til sin Skude, lagde strax ud af Aaen og roede indover til Værdalen igjen.

Som vi senere paa sit Sted vil se, skulde denne natlige Fart opefter Elven afsætte sine Mærker i Nidaros's Topografi Middelalderen udefter.

Vinteren 1030—31 var hengaaet. Om Vaaren havde Rygtet om Kong Olafs Hellighed og det Savn, han havde efterladt sig, taget saaledes i Styrke, at Biskop Sigurd under Trykket af den almindelige Uvilje fandt sig beføiet til at reise tilbage til Kong Knut i

Digitized by Google

England. Kong Olafs Hirdbiskop Grimkell, som siden Kong Olafs Fordrivelse befandt sig paa Oplandene, fik Bud fra Thrønderne om, at han vilde komme til dem, og da han allerede nærede en grundfæstet Tro paa Kong Olafs Hellighed, fulgte han villig Kaldet. Paa Veien til Nidaros kom Biskopen indom Høvdingen Einar Thambarskjælver paa Huseby i Skaun. Denne, der efter Haakon Eriksson Jarls Bortgang var Bæreren af Jarleættens Traditioner og som saadan havde uopfyldte Tilsagn af Kong Knut, hadede det Skjortestyre, hvorunder Landet nu var bragt, langt inderligere, end han havde hadet Kong Olaf i dennes levende Live. At han, der ikke havde deltaget med væbnet Haand i den sidste Reisning mod Kong Olaf, maatte være blandt de første, som gik med paa det Omslag, som de vorende Rygter fremkaldte, er derfor forklarligt nok, og der var opnaaet fuldkommen Enighed mellem ham og Biskopen, før denne reiste ind til Nidaros. Her blev han meget vel modtagen. Der gik Bud til Stiklestad efter Thorgils og Grim, og disse var ikke sene med at indfinde sig hos Biskopen, og de meddelte ham alt, hvad de havde erfaret om de Undergjerninger, som var foregaaede ved Kong Olafs Lig, saa og hvor de havde skjult dette. Einar Thambarskjælver indfandt sig nu ogsaa i Byen, og han og Biskopen begav sig til Dronning Ulfiva og Kong Svein og fik Tilladelse til at tage Olafs Lig op af Jorden. Der var just en Mængde Folk i Byen. Da man begyndte at grave, stødte man strax paa Kisten, som næsten af sig selv var skudt ud af Graven. Den blev nu nedsat ved Klemenskirken. „Men da 12 Maaneder og fem Nætter var henledne siden Kong Olafs Død," siger Sagaen, „blev hans hellige Levninger optagne, og da var ogsaa Kisten næsten kommen op af Jorden, og Kisten selv lugtede af friskt Træ, som om den var nyhøvlet. Biskop Grimkell gik til, da Kongens Kiste blev oplukket, og da fornam man en herlig Lugt. Da blottede Biskopen Kongens Ansigt, og hans Aasyn fandtes ikke det mindste forandret; der var Rødme i Kinderne, som den vilde have været, om han nys var sovnet ind. Men de, som havde seet Kong Olaf, da han faldt, saa stor Mon i, hvor meget hans Haar og Negle siden havde voret, næsten som de vilde have voret, om han havde levet i denne Verden hele Tiden, siden han faldt". Biskopen synte da Kongen og Ulfiva, hvor meget Haar og Skjæg havde voret i Graven; paa Ulfivas Forlangende blev Haaret endog lagt i vigslet Ild uden at forbrændes. Resultatet blev, at Biskopen erklærede, Kongen samtykkede og Mængden dømte, „at Kong Olaf

Digitized by Google

var sandt og vist hellig." Siden blev Liget baaret ind i Klemenskirken, hvor det blev bisat over Højalteret.

Paa Mælen, hvor Kong Olaf havde ligget i Jorden, randt der op en Kilde, „af hvis Vand mange fik Bod for sine Men." Et Kapel, som reistes over den, afløstes senere af den store Kristkirke. I Saurlid, hvor Kongens Lig først havde været hensat, byggedes Olafskirken, og Liden kaldtes siden Olafslid. Endnu samme Aar begyndte der at strømme Valfartende til Hellig Olaf:

„Der kommer krybende
Krøblingeskarer
til Kongens Grav —
gaar karske tilbage;
Blinde og Stumme
søger der Hjælp —
Syn og Tale
straks dem gives,"

kvad Thorarin Lovtunga i et Kvæde, han digtede til den danske Kongesøns Ære. Men naar han udtaler Haabet om, at Kong Olaf maatte unde hans Herre Svein Knutsson „sin Grund og Jord", skulde dette ikke ske. Thi snart nødte Thrøndernes uvenlige Stemning ham og hans Moder at drage sørpaa i Landet. Straks efter hentede Einar Thambarskjælver og Kalf Arnesson med et stort Følge Kong Olafs Søn Magnus fra Gardarike, og saasnart han var bleven kaaret til Konge paa Grething, var det ogsaa forbi med det danske Styre (Vaaren 1035). Knut den mægtige og hans Søn Svein døde den følgende Vinter: Olaf havde saaledes ved sit Fald paa Stiklestad beseglet Rigets Selvstændighed.

Kong Magnus, der var 11 Aar gammel, da han kom tilbage til sin Fædrenearv, begyndte som en Tyran og for haardt frem mod dem, som havde staaet hans Fader imod. Men da han blev paamindet af Sighvat Skald om, at Bønderne ikke taalte slig Ufærd, slog han om og blev „vennesæl og aastsæl blandt hele Landsfolket."

Et af de smukkeste Træk i Kong Magnus's Karakter er den Pietet, han stedse viste sin Faders Minde. Et Udslag af denne var bl. a. Opførelsen af den nævnte Olafskirke i Saurlid, det Sted, hvor Thorgils først havde hensat Faderens Ligkiste; nær denne byggede han en ny Kongsgaard. Men han oplevede ikke at se noget af disse sine Bygverker færdigt. Paa et Ledingstog til Danmark døde den kjække unge Konge, og hans Lig blev ført tilbage til Nidaros, hvor

Digitized by Google

Bymændene i Sørgetog bragte det til Hvile ved Siden af Faderen, som det siden skulde følge fra Kirke til Kirke.

Magnus den godes Eftermand, Harald Haarderaade, fortsatte Forgjængerens Byggevirksomhed. Olafskirken blev fuldført; men den paabegyndte Kongsgaard i Saurlid blev ombygget til en Kirke. Selv opførte Harald en Kongsgaard ovenfor Byen og nær denne Mariakirken (den ældre). Til denne Kongsgaard knytter sig Mindet om en af de sørgeligste Begivenheder i vort Fædrelands Historie: Einar Thambarskjælvers og hans Søn Eindrides Snigmord.

Efter at have fundet Heltedøden ved Stanford Bro blev Harald begravet i den af ham opførte Mariakirke.

Fra hans Eftermands Olaf Kyrres Tid hidrører Kristkirken og Oprettelsen af det store Gilde, Mykklegildet eller Korsgildet, hvis Formaal var at knytte Borgerne sammen og befordre gode Sæder. I Stedet for Lydbiskoper, hvis Virksomhed omfattede det hele Folk, traadte nu Biskoper med en fast afsluttet Virkekreds. En af disse, Adalbert, blev Biskop i Nidaros.

Da Olaf Kyrre døde, valgte Thrønderne hans Broderson Haakon Magnusson — Thoresfostre kaldet — til Konge paa Grething; Olafs Søn Magnus blev derimod hyldet i Viken. Haakon Thoresfostre blev meget afholdt af Thrønderne, og dertil bidrog det ikke lidet, at han ophævede flere forhadte Paalæg fra Alfivatiden. Men ikke længe skulde Thrønderne glæde sig ved den folkekjære Konge. I Nidaros, hvor begge Konger var sammen Vinteren 1094—95, og hvor Magnus residerede i Kongsgaarden, medens Haakon tog ind i Skulegaarden, den af Olaf Haraldsson opførte Kongebolig, truede det med at komme til Brud mellem dem. Men da Thrønderne tog Parti for Kong Haakon, drev Stormen over, og Haakon drog opover til Oplandene. Fjorten Dage efter sin Afreise vendte han tilbage til Nidaros — for at lægges i Graven. Da Thrønderne i Troskab mod Haakons Minde fulgte hans tidligere Mænd i et Opstandsforsøg mod Kong Magnus, blev de, efterat dette var kuet, straffede med at berøves de Rettebøder, som var dem givne af Kong Haakon.

Efterat Magnus Olafsson, der som bekjendt fik Tilnavnet Barfod, var falden paa et Tog mod Irerne, blev hans tre Sønner Eystein, Sigurd og Olaf tagne til Konger. Om Olaf, der paa Moders Side tilhørte en af Thrøndelagens mægtigste Slægter, er der ikke stort at sige. Sigurd, Jorsalfareren kaldet, vandt stort Ry ved sit navnkundige Korsfarertog; Eystein derimod sad hjemme og passede Land og Rige og maa regnes for en af de ypperste Konger, vort Land over-

Digitized by Google

hovedet har havt. Selv den lovkyndigste øvede han Ret og Skjel mod alle, og Folket nød under hans Styre et Velvære, som det snart paa lange Tider skulde undvære. Han gjorde en fredelig Erobring, idet han ved Overtalelser alene formaaede Jemterne til at give sig under den norske Konge, og mellem Throndhjem og Jemtland knyttedes der nu et Baand, som fremdeles har sin Betydning, til Trods for, at det skulde slides efter noget over 500 Aars Forløb. Han betryggede ved Havneanlæg Skibsfarten paa Nidaros og ved Bygningen af Fjeldstuer Reiserne over Dovrefjeld, og Byen forskjønnede han ved at opføre en prægtig Stavkirke i Kongsgaarden. Han byggede ligeledes her mange og store Skibsnaust og derhos en Skude, der var en Efterligning af Olaf Tryggvesøns Skib Ormen lange. Han døde paa Hustad i Romsdalen 29de August 1122 og fandt sin Grav i Kaupangen. „Og deri er alle enige", siger Sagaen, „at siden Kong Magnus den godes Død har der ikke ved nogen Mands Grefte staaet saa mange Mænd saa sorgfulde som ved Kong Eysteins."

Ogsaa Sigurd Jorsalfarer gjorde meget for Landets Opkomst. I Thrøndelagen skulde han imidlertid blive bedst kjendt ved den uretfærdige Sag, som han anlagde mod Lendermanden Sigurd Ranesson, og af hvilken han først skulde høste Hæder ved den smukke Udgang, han var ædelmodig nok til at give den. I hans Tid indførtes Tienden i Norge, og det siges udtrykkelig, at Biskop Adalberts Eftermand Simon var ham behjælpelig dermed.

Med Sigurd Jorsalfarers Bortgang begynder der et bedrøveligt Tidsrum i Norges Historie, som skulde vedvare i 110 Aar: Thronstridighederne først mellem Sigurd Jorsalfarers Søn Magnus og Harald Gille, senere mellem denne sidstes Afkom indbyrdes og Ætlinger af Sigurds Datter Kristina.

Medens Landbefolkningen kun i ringe Grad berøres af disse Rivninger, maa Byerne ret som det er holde for, navnlig under Stridens sidste Episoder. For Byernes Vedkommende kan man derfor ogsaa kalde disse Kampe for virkelige Borgerkrige.

Under den Hvile, som indtræder, efterat Kampen ved Holmengraa har sikret Harald Gilles Sønner Rigets Throne, holdtes i Aaret 1152 i Nidaros et Kirke- og Rigsmøde, under hvilket Pave Eugenius III's Legat Kardinal Nikolaus Breakspear indsætter Stavangers Biskop Jon Byrgesson til Erkebiskop i Throndhjem og forordner, at der herefter skulde være en Erkebiskopstol ved Kristkirken i Nidaros, hvor den hellige Olaf hviler.

Fra dette Tidspunkt daterer sig et nyt Vendepunkt i Nidaros's Historie.

Digitized by Google

II.

Lad os engang, før vi gaar videre, kaste et Blik paa Nidaros By og Omgivelser, saaledes som de fremefter Tiderne maa have teet sig for de fremmede Pilgrime og andre Reisende, som kom herhen over Land eller ad Søveien. Saa knapt tilmaalte, som Kilderne til norsk og i Særdeleshed nidarosiensisk Lokalhistorie i Middelalderen er, vil det være umuligt at give en selv tilnærmelsesvis rigtig Skildring, som kan passe paa et bestemt Tidspunkt. Vi er derfor henviste til at tage det, som det bedst kan falde: bestemme, hvad der kan bestemmes af Lokaliteter, og herunder meddele, hvad der knytter sig til hvert enkelt Punkt af større historisk Betydning, og forresten sammenfatte under et, hvad der ikke lader sig sige videre om.

For at begynde med Begyndelsen skal vi først se lidt paa de Veilinier, som satte Nidaros i Forbindelse med Udenverdenen.

Fra Mjøsegnen førte der en Hovedvei op gjennem Gudbrandsdalen til Dovre, hvorfra en Arm bøiede af nedgjennem Bjørnkleven til Romsdalen, medens Hovedgrenen fortsatte videre mod Nord over Dovres Fjeldryg til Opdal samt over Opdalsskogen til Rennebu, hvor den spaltede sig i to Veie. Den ene gik ned gjennem Orklas Dalføre, den anden gjennem Guldalen.

En anden Forbindelsesline gik gjennem Østerdalen, ad hvilken Pilgrime fra Sverige og sydlige Lande søgte til Nidaros.

En tredie Vei gik gjennem Herjeaadalen og Jemtland og videre over Sulfjeldet gjennem Værdalen.

Medens de Reisende fra først af havde været henvist til den private Gjæstfrihed, blev der efterhaanden, som Pilgrimsfærderne til Nidaros tog Opsving, langs disse Veie opført Hospitier, der underholdtes af Erkebispestolen, Kapitlerne og Klostrene. Om disse har vi dog ikke stort anden Besked, end vi kan faa af Gaards- og andre Stedsnavne. Kun to saadanne bevaredes til forrige Aarhundrede paa Gaardene Gryting og Rolstad i Fron.

Noget mere kjender vi til de Fjeldstuer (sáluhus, sálustofur), som var anlagte paa Fjeldovergangene. Medens de Herberger, som fandtes paa Jemtlandsfjeldet, synes at være af temmelig gammel Datum, hidrører Fjeldstuerne paa Dovrefjeld fra den ældre Eystein Magnussøns Tid.

Paa disse forskjellige Veie udfoldede der sig hvert Aar, naar Olafsmessen stundede til, et merkeligt Liv, naar Pilgrimene under

Digitized by Google

Sang og Paakaldelser nærmede sig Nidaros for at gjøre Bod ved St. Olafs Helligdom.

Om disse Pilgrimsfærder, der foregik tildels fra fjernt bortliggende Lande, har man flere Beretninger.

Adam af Bremen skrev noget over en Menneskealder efter Kong Olafs Fald, at der baade tillands og tilvands strømmede Folk til „Trondemnis" fra fjerne Egne, „Nordmænd, Svenske, Goter, Sember, Danske og Slaver."

Ogsaa i Sagnene fra begge Sider af Rigsgrændsen, i Østerdalen, Tryssil, Vermland og Herjeaadalen mindes disse Reiser til Nidaros.

„Ved Gaarden Akre i Ytre Rendalen", skriver J. B. Bull, „fire og tyve Mil fra Kristiania og fire og tyve Mil fra Throndhjem, staar en høi Sten, mosgraa og med et grovt indhugget ML (1050). Det er et ældgammelt Veimerke, som fortæller os, at her var det midtveis mellem Oslo og Nidaros. Tør vi tro Stenens Skrift, saa er den reist tyve Aar efter Olaf den helliges Fald. Det var Pilgrimsfærderne til St. Olafs Lig, som allerede da tog sin Begyndelse . . . Fra Danmark og Sverige kom en Strøm langs Klaraelv, blev standset af Fæmundsjøen, bøiede af gjennem Solenfjeldenes brede Skard ned i Rendalen ved Akre og fulgte derfra Hovedstrømmen videre mod Nidaros. Længe har man undret paa, hvorfor Veien gjennem Solenskardet var saa bred og sterk, dobbelt saa bred, som nogen Sætervei. Nu ved man, at Pilgrimenes Fødder gjennem Aarhundreder har slidt Rendalsfjeldenes Vidder."

Og mange saadanne Sagn om Pilgrimenes Færd op gjennem Dalene lever endnu paa Folkets Læber.

En Mils Vei fra Nidaros mødtes alle de Veie, som fra det sondenfjeldske førte til St. Olafs Stad. Og naar man kommer høiere op, og Udsigten aabner sig, fortrylles man rent ved det Syn, som her frembyder sig. I Baggrunden ligger Hindereimsfjeldene med sine Klimper, Heier og Høider, der veksler mellem 1400 og 2000 Fod, i en disig Blaaning selv den hedeste Sommerdag og stænger Udsigten mod Nord. Lader man Øiet gaa over den brede Fjord i den Retning, den aabner sig indefter, havde man omtrent i samme Synslinie Nidarholm og Tuterøen, hvis Klostre dengang stod i sin fulde Velmagt. Men nede paa Sletten, som udbreder sig under Stenbjergets Fod, flyder Nidelven i sit stille Løb for med en stor Bugtning at omslutte den Stad, som var de trætte Pilgrimes Maal. „Det er saa fagert i Throndhjem at hvile", lyder Omkvædet paa en af Olafs-

Digitized by Google

viserne: — det er en Gjenklang af de samme Følelser, som hos Pilgrimene udtalte sig i det Navn, de gav den Høide, hvorfra de fik Maalet i Sigte: de kaldte den Feginsbrekka d. e. Glædens Bakke.

Saa stiger man videre nedad, passerer Snippen af den store Bymark, som var Byens Almenning, og Ilevolden, der oprindelig var Kongens Almenning, men annekteret af Erkebiskopen til Brug for omfattende Stiftelser, og hvis Omstændighederne tillader det, drager man gjennem den Forskansning, som gik over Tangen mellem Ilen og Halvøen, gjennem „Geilar" (Geilann, nu Kongens Gade) ind i Byen.

*

Skjønt Nidaros gjennem en større Del af Middelalderen ved Siden af at være Erkebiskopens Sæde tillige var Rigets Hovedstad, var den hverken af Omfang — Bymarken fraregnet — eller af Folketal nogen betydelig By. Der er neppe nogensomhelst Grund til at tro, at Byen indtog stort mere end en Fjerdepart af det Omraade, den egentlige By nu indtager, og det samlede Folketal tør derfor neppe have oversteget 2—2500 Individer.

Alligevel maa den have frembudt et meget stateligt og imponerende Udseende i denne sin Velmagtstid, navnlig ved de mange og prægtige Bygninger, som efterhaanden reiste sig her.

Som Erkebiskopens Sæde maatte Nidaros, som man kan tænke sig, i høiere Grad end nogen anden By i Landet, være udstyret med Kirker og Kapeller. Dengang den bergenske Kannik Absalon Pedersson Beyer forfattede sin Norges Beskrivelse, angav Sagnet Kirkernes Antal her i Middelalderen til 50. Men denne Tradition har ingen Hjemmel for sig. Paa en og samme Tid har Byen neppe havt mere end 16 Kirker; — endda maa da de to Klostre, der befandt sig indenfor Byens Omraade, medtages. Men af smaa Kapeller, som vi ikke kjender noget til, kan der nok have været adskillige.

Foruden Kristkirken, hvis Historie vil blive leveret af en anden Haand, fandtes der i Middelalderen følgende Kirker i Nidaros:

1. Den ældre Klemenskirke, som af Olaf Tryggvesson opførtes i Slutningen af 997, laa ovenfor Skipakrok; det var en Stavkirke og brændte i Aaret 1015.

2. Den yngre Klemenskirke opførtes 1016 af Kong Olaf Haraldsson og var sandsynligvis ogsaa af Træ. Til denne skjænkede Kongen Klokken Glad. Paa Højalteret blev Kongens Lig hensat i den nærmeste Tid efter dets Optagelse af Jorden, og Magnus den gode var ligeledes begravet her, indtil de begge overflyttedes til Olafs-

Digitized by Google

Fotograferet af E. Olsen, Throndhjem.

Reproduceret af Br. Brunstow, Christiania.

Vor Frue Kirke.

Digitized by Google

Digitized by Google

kirken. Klemenskirken blev senere Sognekirke og omtales som saadan 1293. Den fandtes endnu omkring Aar 1380.

3. I den af Kong Magnus den gode opførte Kongsgaard ved Saurlid paabegyndtes Bygningen af en Stenhal, der af Harald Haarderaade forandredes til en Kirke, som viedes til Gregorius og siden blev en Sognekirke.

4. Magnus den gode begyndte ogsaa Opførelsen af Olafskirken, der blev fuldendt af Harald Haarderaade. Hid flyttedes da Olaf den helliges og Magnus den godes Lig fra Klemenskirken, ligesom ogsaa Einar Thambarskjælver og hans Søn Eindride her fandt sit sidste Hvilested. Kirken blev senere Klosterkirke for Graabrødrene og brændte 1531 med Byen.

5. Harald Haarderaade byggede Mariakirken oppe paa Mælen, ikke langt fra det Sted, hvor Olaf den hellige havde været jordet den første Vinter. Her blev ogsaa Harald selv begravet. Men i Slutningen af 1170-Aarene lod Erkebiskop Eystein denne Kirke, som var meget solid bygget, flytte over til Elgesæter, og Haralds Lig fulgte da med den.

6. I Olaf Kyrres Tid byggede Byens Gildebrødre Margretakirken. Den var opført af Sten, og i dens Vagttaarn hang Stadens Stormklokke Bøjar-Bot (Byens Pryd).

7. Kong Eystein Magnusson den ældre opførte i Kongsgaarden en prægtig udstyret Stavkirke, der indviedes til den hellige Nikolaus.

8. Mariakirken, opført af Erkebiskop Eystein, efterat den ældre Kirke af samme Navn var flyttet over til Elgesæter, staar fremdeles — men forandret og udvidet i nyere Tider — og benævnes nu Vor Frue Kirke.

9. Korskirken var opført før Aaret 1200, brændte i Branden 1531 og blev nedbrudt før 1578.

I Byloven nævnes følgende Kirker:

10. Marteinskirken. 11. Alle Helgens Kirke. 12. Benedikts-Kirke.

Ellers kjendes

13. Andreaskirken. 14. Peterskirken. 15. Johannes eller Jons Kirke. 16. Apostelkirken.

Endelig nævnes i annalistiske Optegnelser 17. Mikaelskirken.

Fra Kirkerne gaar vi over til at omtale de Klostre, som i Middelalderen skjød op dels i selve Byen, dels i dens umiddelbare Nærhed, dels i et Par Miles Omkreds fra denne.

Digitized by Google

Det ældste af disse Klostre var Holms eller Nidarholms Kloster, der var helliget det okcidentalske Munkevæsens Stifter, St. Benedikt, og Martyren St. Laurentius og beboedes af Munke af Benediktiner- eller Clunyacenser-Ordenen.

Det næstældste af Klostrene var det paa Østsiden af Nidelven, ligeoverfor Nidaros, liggende Bakke Nonnekloster, der første Gang nævnes ved Midten af det 12te Aarhundrede. Det tilhørte Benediktinerordenen og stod under umiddelbart Tilsyn af Erkebiskopen, som visiterede Klosteret hvert Aars 27de December. Til Klostrets Jordegods hørte det gamle Jarlesæde Lade. Efter Reformationen fik Klostret en verdslig Forstander; men Nonnerne blev fremdeles boende her, og den sidste Abbedisse, Fru Benedikte Jonsdatter, afgik ifølge annalistiske Optegnelser først den 5te August 1561 ved Døden. Tre Aar efter (1564) blev Klosteret, der laa paa Gaarden Bakkes Grund, ødelagt af Svenskerne.

Elgesæter eller (mindre rigtigt) Helgesæter Kloster laa ligeledes paa den anden Side af Elven, sydvest for Kristkirken. Det blev stiftet før 1182 af Erkebiskop Eystein for regulære Kanniker af Augustinerordenen. Hid flyttedes som ovenfor omtalt den ældre Mariakirke med Harald Haarderaades Lig. Klosteret stod i nærmeste Afhængighed af Erkebiskopen, som visiterede her 26de December. Merbekjendt blev Klosteret derigjennem, at det skulde blive Skuepladsen for Afslutningen paa de norske Thronstridigheder i Aaret 1240, da Hertug Skule her blev nedhugget. Ved denne Leilighed blev Klosteret afbrændt, men gjenopførtes af Kong Haakon Haakonsøn. I det mindste en Gang senere led det af Ildsvaade. Efter Reformationen var Klosteret en Tid Bispegaard, men blev senere Avlsgaard for Lensherren. I 1564 blev Klosteret ødelagt af Svenskerne.

I selve Byen fandtes der et Dominikaner- og et Franciskaner-Kloster, begge fra det 13de Aarhundrede.

Det første af disse nævnes i Aaret 1240 i Forbindelse med de Begivenheder, som var knyttede til Hertug Skules Bortgang fra Skuepladsen. Skjønt Prædikebrødrene — som Dominikanerne hertillands kaldtes — af og til synes at have staaet paa spændt Fod med de nidarosiske Erkebiskoper, blev flere af Munkene benyttede ved vigtige Sendelser. Klosteret var den eneste geistlige Stiftelse, som undgik den store Brand i 1531.

Franciskanerklosteret — eller Graabrødreklostret — var ubetydeligt og nævnes ikke ofte. I Begyndelsen af det 14de Aarhundrede blev den ene af Byens Sognekirker, Olafskirken, knyttet til Klosteret.

Digitized by Google

Det synes at være opløst allerede før Reformationstiden, muligens efter Branden i 1531.

Blandt de øvrige throndhjemske Klostre kan nævnes Tuterøens og Reins Nonnekloster; men de er vor Fremstilling uvedkommende.

I Forbindelse med de geistlige Institutioner og i nærmeste Sammenhæng med disse stod Hospitalerne, af hvilke der i Middelalderen fandtes flere i Nidaros.

Det ældste af dem, som laa under Kristkirken og i Nærheden af denne, existerede allerede i den sidste Halvdel af det 12te Aarhundrede; men naar og af hvem det er anlagt, findes ikke oplyst. Dette Hospital, som var det ældste i Norge, var et Sygehus og i den senere Tid tillige en Pleieanstalt for Spedalske. Det havde sin egen Præst og følgelig ogsaa et Kapel eller en Kirke. Det synes at være nedlagt en god Stund før Reformationen.

Henimod Slutningen af det 13de Aarhundrede fik Nidaros paa Erkebiskop Jon Raudes Foranstaltning to nye milde Stiftelser, begge liggende paa Ilevolden. Af disse, som man har antaget udgjorde en Fællesstiftelse, var den ene Pleieanstalt for fattige Mænd, den anden et Maria-Hospital for fattige Kvinder. Opførelsen af disse var i Virkeligheden et Overgreb af Erkebiskopen, da de blev byggede paa en Statsalmenning, uden at Kongens Tilladelse først var bleven indhentet. Men da de først stod der, negtede Kong Magnus Lagabøter heller ikke sit Samtykke til, at de maatte blive staaende og underlægges Erkebiskopen.

I Erkebiskop Arne Vades Testament fra Midten af det 14de Aarhundrede nævnes ogsaa et Kvindehospital ved Mariakirken. Man har — skjønt efter min Opfatning aldeles uden Grund — villet anse det for det samme som det nævnte Hospital paa Ilevolden.

Midt imellem geistlige og verdslige Institutioner staar Gilderne, hvoraf Nidaros ialfald har havt et, Korsgildet eller Munkegildet, oprettet i Olaf Kyrres Tid. I dettes Skaale holdtes ifølge Byloven Lagthinget. I Forbindelse med dette Gilde stod Mariakirken, i hvis Taarn Vagt holdtes, og Stormklokken hang.

Om Haandverksgilder i Nidaros har man ingen Underretning.

Naar vi vil betragte de Bygninger, som omtales i Sagaerne og andre Kilder, og som ikke udelukkende er bestemte til gudeligt Brug, ligger det nærmest at omtale de Kongsgaarde, som i Tidernes Løb havde reist sig der i Byen.

De har været tre — eller rettere sagt fire — i Tallet.

Digitized by Google

Den ældste af disse Gaarde blev bygget sammen med den første Klemenskirke i Aaret 997 af Olaf Tryggvesøn og laa i Nærheden af Skipakrok. Det var en Træbygning, som sammen med det øvrige Byanlæg blev afsvedet af Svein Jarl i Aaret 1015.

Sandsynligvis paa den samme Tomt laa den Kongsgaard og Kirke, som Olaf Haraldsøn det følgende Aar lod opføre. Om den første heder det udtrykkelig, at den var af Træ, at den havde Hirdstue med Dør i begge Ender, en stor Skaale, hvor Hirdmændene havde Soverum, og en stor Stue, hvori Hirdstevner holdtes. Denne Gaard blev af Olaf Kyrre skjænket Skule, Angelsachseren Toste Jarls Søn, og førte senere hen Navnet Skulegaarden.

Da Bebyggelsen blev for tæt omkring Skipakrok, besluttede Magnus den gode sig til at bygge en ny Kongsgaard i Nærheden af Saurlid, hvor han paa samme Tid lagde Grunden til Olafskirken. Da han døde, før Kongsgaarden var færdig, blev den af hans Eftermand fuldført, dog saaledes, at den nu indrettedes til en Kirke (Gregoriuskirken).

I Stedet for det saaledes forladte Anlæg byggede Harald Haarderaade en ny Kongsgaard, som maa være taget i Brug allerede i den første Halvdel af 1050-Aarene. Af Gaardens Huse nævnes en Bygning paa to Stokværk og forsynet med Loftsvaler og en Maalstue. I den følgende Tid opførte Eystein Magnusson den ældre den smukke Stavkirke, som var indviet til den hellige Nikolaus, og i Haakon Haakonssøns Tid byggedes ligeledes her et Kapel og en Træhal. Kongsgaaarden var i Brug endnu i 1454, men strøg sandsynligvis med i Storbranden 5te Mai 1531.

En anden prægtig Bygning var Erkebiskopgaarden, der nævnes første Gang 1178, men sandsynligvis hidrører fra Tiden omkring 1152. Den findes for en stor Del fremdeles bevaret i Kongsgaarden i Throndhjem.

Til Kannikernes Residenser, som oftere nævnes, skal vi senere komme tilbage.

Af private Gaarde, der som sædvanlig har Navn efter en af sine første Eiere, kjender man ikke ret mange i det gamle Nidaros; men de, som findes omtalte, bevarede stundom sine Navne langt ned i Tiden. I Sagaer, Love og andre Kilder forekommer følgende:

Bassen (1332), Bergsveinsgaarden eller Bergsvein Pipas Gaard (Byordningen og endnu 1631), Bjarnegaard (1520), Bratten (1342 og senere), Erlandsgaard (1371—81), Grjot ved Korskirken (1300), Gudriksgaard (1434), Gudrungaard (Beg. af 15de Aarh.), Haavards-

Digitized by Google

gaard ved Korsbrødregaard (1311 og 1416), Horn (1328 og 1520), Karlsgaard (Beg. af 15de Aarh.), Ketilsgaard (1307), Krunken eller Klunken (1290, 1344 og Beg. af 15de Aarh.), Kvennathoresgaard (1328), Sadelmagergaarden (1352), Sigurd Svardages Gaard (Beg. af 12de Aarh. og senere), Skaftegaard eller Skottegaard (1520 og 1668), Skervaldsgaard (1370), Skjolgen (1327), Solvorgaarden (Beg. af 15de Aarh.), Sopen ved Langstrædet (1345 og oftere), Steingaard (1333 og 1348), Strutsgaard eller Stutsgaard (1426 og 1532), Strumpagaard (1311), Tannagaard (1328) og Øren (1520 og 1621).

Ved at gjennemgaa Skattemandtallene vil man finde en hel Række andre Gaardsnavne — saavidt jeg kan se, næsten ligesaa mange, som ovenfor er anført — der tydelig peger hen paa middelalderlig Oprindelse; men til disse kan der her ikke tages Hensyn, skjønt det er tydelig, at en og anden af Veiterne, som har været kjendte endnu for et Par Menneskealdre tilbage, har faaet Navn efter dem.

Som en Eiendommelighed kan anføres, at der paa en enkelt Undtagelse nær i Forbindelse med disse Gaardsnavne ikke forekommer en eneste Oplysning, hvoraf der kan sluttes noget om Husenes Bygningsmaade.

Af andre Lokaliteter, som nævnes, kan merkes Skipakrok, en Indskjæring af Elven, kort overfor dens Os, og Saurlid, et Bakkehold, et Stykke længere oppe; det kaldtes senere Olafslid.

Af Fæstningsverker havde Nidaros flere; disse omtales i Forbindelse med Byens Krigshistorie, hvorfor de her blot skal nævnes.

Oppe i Steinbjerget laa Borgen Sion oppe paa en næsten utilgjængelig Bergknaus; ligeover den laa en anden Knaus, der nuomstunder kaldes Blyberget — Blideberget? — og vistnok ogsaa var befæstet.

Over Halsen, der forbinder Ilevolden med den Halvø, hvorpaa Byen er beliggende, gik der Befæstning sandsynligvis af Træ.

Ogsaa i selve Byen nævnes fra Tid til anden forskjellige mindre Anlæg, der dog neppe har havt større Betydning.

— Nidaros var anlagt efter den samme Plan, som sees at være fulgt ved Anlægget af de norske Byer i Almindelighed. Hovedgaderne løb i parallel Linie med Bryggerækken, og denne var bygget ud i Vandet langsmed den Side af Havnen, som vendte mod Byen. Disse Gader blev afbrudte hist og her af Almenninger eller Tvergader, som dannede Forbindelsen mellem Bryggerne og de øvre Dele af Byen, og Veiter, der var smale Passager mellem de enkelte Gaarde. Desuden kunde

Digitized by Google

man fra Bryggen af gaa gjennem hvert Gaardsrum til Gaden paa den modsatte Side.

Langs Elven — der hele Middelalderen igjennem og senere hen var Byens eneste Havn — gik der en Række Brygger, der var forsynede med Svaler af tre Alens Bredde, saaledes at der fremkom en Gang, ad hvilken man kunde gaa langs Bryggernes Tverender. En Levning af denne Tids Bygningsskik har man endnu den Dag idag i Throndhjem i de saakaldte Fladbrygger.

Den Gade, som gik parallel med Bryggerækken, var Kaupmannastræti, Kjøbmandsstrædet, der i sin nedre Del faldt nærmest sammen med den nuværende Krambodgade, men fortsatte saa i et temmelig bugtet Løb opover til Nærheden af den nuværende Bybro.

Paa den Strækning, som denne Gade gjennemskar, havde man nede ved Skipakrok den ældste Kongsgaard og Klemenskirken, Olafskirken, Minoriterklosteret (Graabrødreklosteret) ved Olafslid (Saurlid) og Korskirken. Olafskirkens Sokkel sees fremdeles paa Gamle Raadstuens Tomt.

Parallelt med Kaupmannastræti gik Langstræti, (Langstrædet) der tildels faldt sammen med den nuværende Apothekerveit. Den begyndte ved Gren og gik opover til Almenningen ved Harald Haarderaades Kongsgaard, strax ovenfor den nuværende Bybro.

Paa Strækningen langs denne Gade havde man Gregoriuskirken, den yngre Mariakirke, Johannes- eller Jonskirken, Benediktskirken og Allehelgenskirke.

Paa sin Fortsættelse berørte den Harald Haarderaades Kongsgaard, der laa paa det nuværende Marineetablissements Grund, og løb sydover mellem denne og Erkebispegaarden, hvorpaa den svingede over Kannikebroen, som førte over til Elgesæter Kloster.

Ret op for Kannikebroen paa Vestsiden af Kristkirkegaarden gik Kannikeveiten eller Kannikestrædet, der synes at være bleven reguleret i Aaret 1311 og havde Navn efter Korsbrødrenes Gaarde, der her laa samlede.

Vestenfor Langstræti gik Nordre Stræde og Geilan, Øvre Stræde og Vestre Stræde.

Af Almenninger har man paa Strækningen mellem Skipakrok og Kongsgaarden flere, der fremdeles tydelig kan spores i de eksisterende Tvergader fra nyere Tid.

Til de topografiske Forhold udenfor den egentlige By og Bebyggelsen af Strækningen paa begge Sider af Geilann — Kalvskindet og Løkkerne — har vi kun liden Kjendskab.

Digitized by Google

Sandsynligvis har Marteinskirken ligget paa Stiftsgaardens Grund og Apostelkirken paa Hospitalskirkens Tomt.

Øren var oprindelig Benævnelsen paa hele Strækningen langs Fjorden mellem Elvemundingen i Øst og Halsen mod Ilevolden i Vest, og det lader sig i Virkeligheden ikke med Bestemthed afgjøre, hvor Pladsen for Grething er at søge. Rimeligheden taler for, at Thingpladsen er rykket vestover, efter hvert som Bebyggelsen skred frem.

Fra Olaf Kyrres Tid, da Byen fik sit Gilde, blev Øren delt, saaledes at der opstod en østre Øre (Bratøren), Gildevangen og den vestlige Øre. Paa den sidste holdtes Grething, her var vistnok ogsaa Retterstedet (Ravnkloa?), og ved Graven (den nederste Del af nuværende Prinsens Gade) synes der at have været ialfald til sine Tider et eller andet Virke, en Valslynge ell. lign. til Forsvar mod Landgangsforsøg af Fiender.

*

Throndhjem var endnu for en Menneskealder siden, hvad Nidaros stedse var, en „kirkestille" By.

Men naar Olafsdagen nærmede sig, maa der her have udfoldet sig et Liv og en Rørelse, som man neppe skulde have fundet Mage til i Byer med en ganske anden Handel og Omsætning, end Nidaros dengang havde.

Olafsvake eller Aftenen den 28de Juli samledes de fremmede Pilgrime i Kristkirken. De utallige Kjerter, som man havde medbragt som Gave til Helgenen, kastede et festligt Lys over den mandtætte Skare, som strømmede ind gjennem Vestportalen for at tilbringe Natten under Bøn og Paakaldelse. Og i Nattens Løb steg Sangen opad i en tusindstemmig Hymne til St. Olafs Pris. Præsterne mesede, Korene, svarede, og Mængden lyttede andagtsstemt til, medens Orgelets Toner brusede under de høie Hvælvinger.

Den næste Formiddag fandt Hovedgudstjenesten Sted, og Pilgrimene forsamlede sig for at overvære denne.

Skaren bølger atter ind i Kirken, hvor Orgelets Toner og Basunrøsten toner den imøde endnu sterkere end den foregaaende Dag. Ledsaget af sine Tjenere træder Erkebiskopen frem foran Højalteret, og Kannikerne indtager sine Pladse i Koret. Atter bruser Tonestrømmen, og Koret istemmer Indgangshymnen: Gaudeamus — Lader os glædes.

Dermed tager Messen sin Begyndelse.

Digitized by Google

„I det høitidelige Øieblik, da Erkebiskopen opløfter Hostien, og Forsamlingen falder paa Knæ for at tilbede den, gaar der som et elektrisk Stød gjennem Kirken, flere synes at erfare Hellig-Olafs miskundelige Nærværelse gjennem Røgelseduften, der fylder Rummet, mange Kroblinger føler sig ligesom gjennemstrømmede af en overnaturlig Kraft og henslænger sine Krykker, medens de omkringstaaende i taus Beundring priser den mægtige Helgen for dette nye Under.*)"

Efterat Messerne var tilende, foregik den store Processjon. Foran gik Erkebiskopen med sine Kanniker og Prester, omgivne af Klerker, som bar brændende Voxlys, Kors, Kalke, Monstranser, Processjonsstave o. lign.

Dengang Peder Clausson skrev sin Norges Beskrivelse, raadførte han sig i et og alt, hvad der angik throndhjemske Forhold med Throndheren Jon Simonsson, der rimeligvis har været Øienvidne til Processionerne i deres sidste Dage. Det er vistnok med denne som Hjemmel han skildrer Dagens fornemste Optrin paa følgende Maade:

„Og naar Erkebispen gik i Proces og lod bære St. Olafs Skrin omkring, da havde han en Korkaabe paa af gyldne Stykker og paa Ryggen et Billede af Gud, eftersom man maler den hellige Trefoldigheds Lignelse. St. Olafs Skrin var indlukt i tvende Trækister, den ene udenpaa om den anden, og den yderste overtækt med Guld og Sølv, hvilken Kiste 60 Mand skulde bære i Processen, og Kisterne omhængte med smaa Poser, som man lagde Offeret i, og ovenpaa Kisten stod Poenitentiarius og udraabte Pavens Aflad til dem, som ofrede, og fik de stundom 4 eller 5000 Mark Sølv paa en Dag."

Idet de deltagende Geistlige istemte latinske Hymner til Hellig-Olafs Pris, bares hans Kiste nedgjennem Kirken og ud af den vestlige Portal, medens Mængden fulgte langsomt efter. Hver Gang, Kisten sattes ned, trængte de bodfærdige Pilgrime sig frem for at berøre det. Var Stimmelen for sterk til, at man kunde slippe frem, nøiedes man med at opsende Bønner fra det Sted, hvor den sidst havde staaet. Hvilken Kraft disse Bønner troedes at have, kan man bedst slutte af en Ytring i en gammel norsk Prædikensamling, hvor det heder, at det vilde overgaa ens Kræfter at berette om alle de Underverker, som Gud har gjort og fremdeles gjør for Kong Olafs Hæders og Værdigheds Skyld.

*) A. Chr. Bang, Den norske Kirke under Katholicismen, S. 265 f.

Digitized by Google

Efter Originaltegning af A. Bloch, Christiania. Reproduceret af Br Brunstow, Christiania.

Processíon ved Olafsmessen i Domkirken i Middelalderen.

Digitized by Google

Digitized by Google

Festlighederne varede fra 28de Juli til 3die August — Mindedagen for Kong Olafs Optagelse af Graven —; da brød Pilgrimene op for at drage hjemover igjen eller til et andet Valfartssted.

III.

Man har med Rette antaget, at Nidaros i Middelalderen naaede sin største Høide ved Aar 1300.

Men allerede tidligere er der mangt og meget, som tyder hen paa, at en Forfaldets og Nedgangens Tid er indtraadt.

Det siger sig selv, at de voldsomme Rivninger, som fandt Sted mellem Kongemagt og Hierarki, ikke skulde baade en By, hvis Interesser jo først og fremst var knyttet til Erkesædet, og i endda høiere Grad maatte den vel blive sat tilbage derigjennem, at der ved denne Tid opstod Splid inden Stedets Geistlighed.

Hertil kommer ogsaa forskjellige andre Forhold, som imidlertid her af Hensyn til Pladsen nærmest alene kan antydes.

I Aaret 1282 hjemsøgtes Byen ifølge islandske Annaler af en større Ildsvaade. Vi kan dog ikke se, hvilken Del af Byen den hjemsøgte eller Ødelæggelsens hele Omfang.

Tretten Aar efter — i 1295 — meldes der om en ny Brand, af hvilken Erkebispegaardens Haller hjemsøgtes.

Dernæst kommer Kristkirkens Brand 1328.

Og efter et kort Spand af Tid følger saa den ene Ulykke paa den anden.

Ifølge annalistiske Optegnelser blev ved Vinternatstid 1344 en stor Del af Byen tilligemed St. Mikaels Kirke ødelagt af Ildsvaade.

Det næste Aar i September Maaned indtræffer „Hagavasfaldet" i Horg i Guldalen, hvorved Gulelven ødelægger 48 Gaarde og henved 500 Menneskeliv gaar tilspilde.

Saa har vi den store Landfarsot, „Mandedøden" eller „den sorte Død". Denne forfærdelige Landeplage, der først optraadte i Bergen om Sommeren, naaede i Slutningen af September sandsynligvis ad Søveien til Nidaros, hvor den allerede i Midten af Oktober har naaet sit Høidepunkt.

Digitized by Google

Her døde Erkebiskopen Arne Vade den 13de Oktober, og kort efter var hele det mægtige Kannikekollegium bortrykket paa en enkelt Korsbroder nær.

Hvor stor Forvirringen i Byen maa have været, fremgaar bedst deraf, at samme Dag, Erkebiskopen døde, opsatte en af Korsbrødrene sit Testament, hvori han betænkte Erkebiskopen med en Gave uden at ane, at denne enten allerede var død eller droges med Døden.

Efter Mandedøden var det den eneste tiloversblevne Kannik Lodin Thoresøn alene, som maatte vælge den nye Erkebiskop. Hans Valg faldt paa Abbed Olaf af Nidarholm, der i November 1350 fik Stadfæstelse paa sit Valg af Paven i Avignon.

Det følgende Aar holdt den nye Erkebiskop et Provincialkoncilium i Nidaros for at bringe Orden i de gjennem Landeplagen forstyrrede Kirkeforhold. I en af de her fattede Bestemmelser heder det: „Da desværre Mangelen paa Geistlige i disse Tider medfører, at der til Sjæleførgere ofte antages enfoldige og uvidende Personer, paalægges det de overordnede Præster at undervise disse yngre i deres Tjenestepligter og især om Messens Orden, om Daaben, om de døendes sidste Salvelse, om Begravelse m. m. samt flittig overhøre dem i disse Ting."

Ogsaa andre Vidnesbyrd tyder hen paa, at Mandedøden maa have ryddet stærkt op blandt den pligttro Geistlighed, hvis Stilling i fortrinlig Grad udsatte den for Smitten.

Ved Mandedøden var Kastelle Augustinerkloster bragt sin Opløsning nær; men Erkebiskop Olaf erklærede 1354, at han hverken havde læge eller lærde Mænd at afgive for at faa det bragt paa Fode igjen.

Ogsaa mange verdslige Høvdinger og Stormænd blev bortrevne af Farsoten, der maa have indjaget Skræk i vide Kredse. Saaledes fandt Kong Magnus Eriksson sig opfordret til at foretage en Pilgrimsfærd til Nidaros, ledsaget af sin Dronning Blanka og sine to Sønner Erik og Haakon. Det tør dog være tvivlsomt, om det ikke vel saa meget var en Flugt fra Stockholm, som Pesten nærmede sig, som en Andagtsfærd.

Om den Sot, som i Aaret 1356 herjede Bergen, naaede Nidaros, kan ikke sees; men i 1360 hjemsøgtes Nidaros som det øvrige Norden af en ny Farsot, kaldet den lille Mandedød eller Barnedøden (Børnekopperne?)

Endelig skulde i 1371 en tredie Drepsot hjemsøge Landet.

Hvor stærkt disse Farsoter har herjet Nidaros's Erkebispedømme, kan sluttes af en Erklæring, som Erkebiskop Trond Gardarsson strax

Digitized by Google

efter den sidste Hjemsøgelse afgav. Den gaar ud paa, at der i Erkestiftet, hvor der ellers pleiede at være 300 Præster, ikke var mere end 40 tilbage. Han saa sig derfor nødt til at udvirke pavelig Tilladelse til at indvie til Præster 20 uægte Sønner af Lægfolk og 10 Præstesønner.

Det siger sig selv, at denne sterke Oprydning maa have lamslaaet alle Forhold i en Trakt, hvor alt allerede tidligere befandt sig i Nedgang. Af Aslak Bolts Jordebog ser vi da ogsaa, at en betydelig Nedgang i Erkestolens Indtægter maa have fundet Sted, idet mange Gaarde bortbygsledes for en mindre Afgift end Skylden angives. At selve Byens Folketal maa være bleven meget sterkt reduceret, er noget, som siger sig selv. Bestandig naar Pest eller Farsot i denne Tid — hvad der forøvrigt ogsaa var Tilfældet endnu i Aarhundreder bagefter — hjemsøgte en By, strøg der saa mange Menneskeliv med, at vi nuomstunder ikke formaar at danne os Forestilling om Ødelæggelsernes Omfang, hvor meget man end tager Fantasien til Hjælp.

I den følgende Tid kan vi merke, hvorledes tyske Handelsmænd og Haandverkere har udstrakt sin Indflydelse til Nidaros, takket være den uheldige Udgang paa den Krig, som Haakon VI havde ført med Hanseaterne. I 1376 hører vi saaledes, at de tyske Skomagere i Nidaros i Gaarden Krunken har været med paa at dræbe en Hans Panne. De blev for dette vistnok idømte en Bøde paa 44 Mark, brændt Sølv, men fik til Gjengjæld Tilladelse til at sælge sit Arbeide udenfor Byen, ja fritoges snart efter endog for den besværlige Pligt at gaa Vaabengang, d. v. s. for Fremmøde ved de aarlige Vaabenthing, hvor hver Mands Vaaben skulde underkastes Eftersyn.

Ogsaa en Statutsamling, som Nidaros Bymænd ved denne Tid vedtog, peger tydelig i Retning af, hvorledes Hanseaterne her maa have faaet Indpas, og selv om denne her ikke paa langt nær skulde blive af saadan Betydning som i andre norske Byer, siger det dog sig selv, at den skulde afsætte merkbare Spor saavel i Befolkningens Foretagsomhed som i dens Moral.

Kun faa og lidet merkelige er de Begivenheder, som her kan medtages af Nidaros's Historie i det 15de Aarhundrede.

De kongelige Besøg blev saaledes sjeldnere og sjeldnere. Kong Olaf Haakonsøn blev i 1381 hyldet paa Grething og der lever Sagn om Dronning Margretes Færd over Dovrefjeld. Men alene Karl Knutsøn Bonde, Kong Kristian I og Kong Hans sees at have ladet sig krone her, de to første i 1449 og 1450, den sidste i 1483.

Digitized by Google

Forøvrigt modtager man fra Tid til Tid Indtrykket af en sterkere og sterkere Tilbagegang. De fleste af de Kirker, som Byen i sin Velmagtstid havde at opvise, var henimod Reformationen fuldstændig forsvundne.

Naar det derfor i annalistiske Optegnelser fortælles, at Byen „Fredag næst efter Korsmesse" 1531 blev ødelagt af en Ildsvaade, som „lagde Domkirken og alle Kirkerne og Klostrene uden Sortebrødre-Kloster" i Aske, saa vil det med andre Ord sige — hvad andre Optegnelser ogsaa udtrykkeltg udtaler — at Ulykken af Gudshuse og geistlige Stiftelser omfattede Domkirken, Vor Frue Kirke, Korskirken og Graabrødre-Kloster.

Digitized by Google

Af Trondhjems krigshistorie i middelalderen

ved

Dr. A. Kæder.

Harald Haardraade og Einar Tambarskjelve. Allt i Magnus den godes tid havde der været lidet venskab mellem Harald Sigurdsson og Einar Tambarskjelve, den mægtigste mand i Ut-Trøndelagen, og bedre blev det ikke, da Harald blev enekonge. Harald var streng og taalte ingen modsigelse; Einar var selvraadig og kunde ikke taale en kraftig konge over sig. Han gjorde kongen modstand, hvor han kunde, tog bøndernes parti paa tinge, naar kongen eller hans mænd gik paa dem med haarde søgsmaal, og da Einar var meget kyndig i lovene, kom kongen ofte til kort. Dette opvakte kongens vrede, og det gik omsider saa vidt, at de ofte trættede med hverandre; Einar sagde endog til kongen, at bønderne ikke vilde taale nogen uret af ham og ikke vilde finde sig i, at han brød deres gamle love.

Da Einar frygtede kongens vrede, holdt han mange mænd om sig hjemme, men endnu flere naar han for til byen, og kongen var tilstede. Engang drog han ind til Nidaros med ikke mindre end 8 eller 9 langskibe og 500 mand, og da han kom til byen, gik han op med hele denne skare. Kong Harald var i sin gaard og stod ude paa loftsvalen; da han saa Einar gaa iland med alle sine mænd, kvad

Digitized by Google

han et par vers af følgende indhold: „Her ser jeg den modige Tambarskjelve gaa iland med en skare huskarle saa stor, at mangen jarl ikke har den større. Einar jager os fra landet, hvis han ikke faar kysse oksens tynde mund".

Einar var ofte den mandsterkere, og da kunde han opføre sig meget overmodig. Engang han var i byen, blev en tyv grebet af kongens mænd og ført frem for efter loven at dømmes til galgen. Tyven havde i sin tid tjent Einar, som havde været glad i ham. Einar gik til mødet med hele sit væbnede følge og tog med magt tyven fra vagten, uagtet kongen selv var tilstede.

Men var Einar end ikke Haralds ven, glemte han dog ikke, hvad han var kongen skyldig. Det lærte Harald at kjende, engang han ved hjælp af danske krigsfanger søgte at udforske sine stormænds sindelag. Han bød danskerne fare rundt og udgive sig for at være udsendt af den danske konge Svein Estridsen for at søge at faa Norges mægtigste mænd til at svige Harald og staa Svein bi, naar han med en krigshær kom til Norge. Flere stormænd tog vel mod sendemændene og gav dem løfter og tilsagn. Men da sendemændene kom til Einar, svarede han: „Det er kjendt nok, at kong Harald ikke er min ven, og at kong Svein ofte har vist mig venskab; jeg vil ogsaa gjerne være hans ven. Men kommer han til Norge med en hær mod kong Harald og vil herje i hans land, da skal jeg gjøre ham al den modstand jeg kan og hjælpe kong Harald af alle kræfter." Da sendemændene kom tilbage til kong Harald med denne besked, sagde han: „Det gik, som jeg kunde vente mig af Einar, at han talte som det sømmer sig en mand, om just ikke af venskab for mig".

Kongen, der herved blev blidere stemt mod Einar, indbød ham til sig i Nidaros til et prægtigt gjæstebud. Einar indfandt sig og blev modtaget af Harald med meget venskab. Dagen gik hen i lystighed, og om kvælden, da bordene var taget bort, satte kongen og hans gjæster sig i en ring i gulvhalmen. Der blev lagt puder bag kongen og Einar, forat de kunde sidde mere magelig, og Harald fortalte om sine bedrifter udenlands, dengang han var høvding for Væringerne i Myklegaard. Einar, som dengang var 70 aar, blev træt og sovnede under kongens fortælling. Kongen blev ærgerlig herover, og en af hans hirdmænd tillod sig paa hans opfordring en lidet ærbødig spøg med Einar. Herover blev denne saa vred, da han vaagnede og fik det at vide, at han om natten brød ind i det kammer, hirdmanden sov i, og dræbte ham.

Digitized by Google

Herved begyndte uvenskabet mellem kongen og Einar paa nyt. Fælles venner lagde sig imellem, og der blev aftalt et møde mellem dem i Nidaros. I Kongsgaarden var der en maalstue, og kongen gik ind i den med nogle mænd; men den største del af hirden lod han staa ude i gaarden. I maalstuen lod han trække spjellet for ljoren, saa det var lidet lyst inde. Einar kom med sin søn Eindride og endel væbnede mænd. Einar sagde til Eindride: „Bliv du udenfor med folket, da er der ingen fare for mig." Eindride blev staaende ude ved stuedøren. Da Einar kom ind i stuen, sagde han: „Mørkt er det i kongens maalstue idag". I det samme faldt kongens mænd over ham med hug og stik. Einar hug efter kongen og rammede ham, men uden at gjøre ham nogen skade, da han havde to brynjer paa. Einar blev snart saaret og raabte: „Hvast bider kongens hunde!" Da Eindride hørte dette, løb han ind med draget sværd; men han blev straks fældet tilligemed faderen. Kongens mænd løb nu til og stillede sig for døren; men Einars mænd tabte modet, da de ingen høvding havde; de eggede hverandre og sagde, at det var en skam, om de ikke hevnede sin høvding; men der blev dog intet anfald af.

Kongen gik nu ud til sine mænd, stillede dem op i slagorden og satte op sit merke. Men bønderne vovede ikke noget angreb. Kongen gik da med sit mandskab ombord paa skibene, som laa rede udenfor Kongsgaarden, roede ned elven og derefter sin vei udover fjorden. Da Einars hustru Bergljot, som opholdt sig i byen, fik høre om Einars og Eindrides fald, gik hun op i Kongsgaarden og ophidsede bønderne, der havde været med Einar, til slag; men i samme øieblik roede kongen ud efter elven. Bergljot sagde da: „Nu savner vi min frænde Haakon Ivarsson; ikke skulde Einars banemænd ro ud efter elven, hvis Haakon stod her paa elvebakken." Derpaa lod Bergljot pynte Einars og Eindrides lig, som blev begravet i Olafskirken ved siden af kong Magnus Olafsøn. Men efter Einars fald, blev kong Harald saa ilde likt, at det kun var manglen paa en fører, der holdt lendermændene og bønderne fra at gjøre anfald paa kongen og holde slag med ham.

Sverre vinder kongenavn paa Øreting. Det var ved pinsetid aar 1177, at Sverre fra Jemteland af nærmede sig Nidaros med de 100 Birkebeiner, som dengang udgjorde hele hans styrke. Da man spurgte dette, gik kong Magnus's lendermænd og kjøbstadsmændene over Nidelven og rykkede frem mod ham med 1000 mand. Da Sverre blev dem var, gik han dem imøde med en anden mand, og da han kom ind i deres skare, fik han kundskab om, hvor stor for-

Digitized by Google

skjellen i mandtal var mellem ham og bymændene. Sverre opgav da tanken om at holde slag og traf sig tilbage til Selbu. Selbuerne samlede sig mod ham; men Birkebeinerne var saa heldige at komme mellem dem og deres baade. De tog saaledes hver baad fra Selbuerne og satte sig ved hjælp af dem fast i gaardene rundt sjøen; Sverre selv opholdt sig paa en holme i Selbusjøen, der siden kaldtes Kongsholmen. Selbuerne maatte kjøbe sig fred med en halv maaneds kost.

En nat brød Sverre op og begav sig til det høie Valsfjeld, hvor ingen blev ham og hans mænd var, medens de selv kunde se, hvad der foregik baade i Guldalen og paa Strinden, ja i selve Nidaros. Guldølerne havde samlet mange folk; men da de i nogle dage ikke saa mere til Birkebeinerne, gik hver hjem til sit. Da Birkebeinerne saa, at Guldølerne gik fra hverandre, satte de efter og kom uventet for alle folk i bygden; Guldølerne maatte da udrede alt, hvad Sverre fordrede. Da dette rygtedes i byen, sendtes folk ud, og Sverre maatte atter vige, dennegang til Soknedalen. Her fik Sverre høre, at en mand, som hed Rut, var kommen ham tilhjælp fra Telemarken med 80 mand; han for da op til Rennebo og forenede sig med Rut.

Med 180 mand gik derpaa Sverre til Guløren hvor han satte over elven i smaabaade. De 20 mand, der først kom over elven, sendte Sverre ud som speidere. De mødte 7 mand, som bymændene havde sendt ud for at speide; 5 af bymændene faldt, en blev fanget, men en undslap og bragte underretning til byen. Efter dette drog det mandskab, som var i byen, ialt 1200 mand ud mod Birkebeinerne. Da sagde en af høvdingerne, Ivar Horte: „Nu skal vi spille Birkebeinerne et puds og skjule nogle af vore folk; thi de vover sig ikke i kast med os, dersom de ser alt vort mandskab." De lagde 700 mand ned ved et gjerde, og de skulde først komme frem, naar begge hære stødte sammen, og da falde Birkebeinerne i ryggen. Sverre fylkede sin hær mod de 500 mand, som var opstillet, og lod sine bueskyttere staa sammen, saa enhver uhindret kunde bruge sine vaaben. De, som laa under gjerdet, mærkede ikke noget, før pilene hvinende fløi over hovederne paa dem; de lod da sine i stikken og flygtede. I kampen seirede Sverre trods sit ringe tal, og ikke mindre end 100 af fienderne faldt. Kong Olaf den helliges merke, som bymændene havde ført med sig, faldt i hans haand, og under det rykkede Sverre og hans mænd ind i Nidaros, hvor mange af hans modstandere blev taget til fange.

Ivar Horte og andre stormænd havde imidlertid reddet sig ved flugten og samlede mandskab rundt om. Sverre skaffede sig skibe og for imod dem enkeltvis. Overalt var Birkebeinerne heldige, de var

Digitized by Google

helt syd paa Møre, hvor de tog 17 skibe, der vilde komme Ivar til hjælp. Da Sverre efter dette tog atter kom til Nidaros, viste bymændene ham den ære, der sømmer sig en konge, ringede over hele byen og gik ham imøde i processjon. Derpaa lod Sverre udgaa stevning til et møde paa Øreting og udnævnte 12 mand fra hvert af de 8 trønderske fylker. Da disse var kommet sammen, blev der givet Sverre kongenavn, og land og folk blev efter gammel landslov tildømt ham med vaabentag og ed.

Som bekjendt blev kong Sverre ikke længe i Nidaros, men maatte forfulgt af Erling jarl og kong Magnus i lang tid flakke rundt om i landet. Engang han havde været oppe i Namdalen og med 4 smaaskibe søgte sydover, fordrede hans mænd, at man skulde overfalde Nidaros, som de mente let vilde falde i deres vold. Kong Sverre modsatte sig dette deres ønske, men maatte give efter, da alle var enige. Imidlertid var bymændene forberedt paa deres komme og havde rustet 4 skibe, hvortil kom erkebiskop Øisteins skib, der var godt bemandet med erkebiskopens huskarle. Bymændene holdt vagt ved varden ved Digermulen, og da de i daglysningen saa Birkebeinernes skibe ved Raudarberg (Røberg), stak de varden i brand. Da man saa det inde i byen, blev mandskabet sammenkaldt ved krigsluren; skibene blev bemandet og lagde ud af elven. Birkebeinerne slog samtidig ned sine telte og roede over fjorden ind under Byaasen. Bymændene roede dem imøde over bugten, og da de kom udenfor Digermulen, fik de hverandre i sigte og mødtes i bugten udenfor Hathammer. Baade bymændene og Birkebeinerne havde 4 skibe hver, men Birkebeinernes var smaa, blot ett var paa 20 sæder. Det kom til et haardt slag. Veiret var godt, og en sagte nordøstvind, der blæste under slaget, drev skibene nær ind under land. Da de havde kjæmpet en stund, kom erkebiskopens skib, der var kommet senere afsted, roende frem. Da Birkebeinerne saa det, syntes de, at de havde nok med de 4 skibe, de havde kjæmpet med, og flygtede iland. Kong Sverre, der var iført en sid, blaa hættekappe, var gaaet frem i skibet blandt de første for at gaa iland. Men da han kom frem ved masten, vippede en planke under foden hans, og han faldt ned i rummet. Imidlertid løb folk saa tæt over ham, at han ikke kunde komme op. Men i sidste laget løb en mand, som hedte Helge med tilnavnet Bygvom. Kongen saa op paa ham, og da Helge kjendte ham, sagde han: „Ilde skilles vi ved vor konge, om han skal blive liggende her i øserummet", tog Sverre i skulderen og traf ham op. Da sagde Sverre: „Vær ikke saa hurtig med kongenavnet, Helge!" Derpaa løb begge sammen op paa

Digitized by Google

land. Da de var kommet op paa stranden, sprang 3 bymænd mod dem. Helge løb mod og sloges med dem, medens kongen klov op en brat bakke; men da han næsten var kommet helt op, traadte han i sin kappe og styrtede ned paa stranden igjen. Da løb en af de mænd, der kjæmpede med Helge, mod ham og vilde hugge til ham. Men da Helge saa dette, sprang han til og gav manden banehug. Sverre, der var blevet saaret i foden under slaget, vandt sig atter op bakken, fulgt af Helge, da de to mænd, der var igjen, ikke mere turde tage kampen op mod ham. Kongen og Helge stilede op Byaasen, hvor efterhvert det mandskab, der var undkommet, samledes om dem. Kongen gik frem paa fjeldet og hvilede sig, og der kunde de høre bymændenes tale, om Sverre var falden eller ikke. Da svarede Helge saa høit, at bymændene hørte det: „Sverre konge skal vove en værre kamp med Eder, før han dør". Derpaa for Sverre med sine mænd til Oplandene. Men samme høst, aaret 1178, vendte han tilbage til Nidaros, tog byen, fældte mange af kong Magnus's folk og bemægtigede sig 10 skibe, hvorpaa han forblev nordpaa vinteren over.

Slaget paa Kalvskindet. Da kong Sverre vaaren 1179 fra Nidaros af seilede sydover og nærmede sig Stat, mødte han kong Magnus og Erling jarl med en stor flaade. Han turde ikke indlade sig i kamp mod en saa stor overmagt og flygtede tilbage til Nidaros. Sverre havde neppe naaet op mod byen, før kong Magnus og jarlens flaade var i sigte. Sverre lod sine mænd blæse sammen til møde og sagde, at det var hans agt at gaa iland, men ingen maatte tage med sig andet end sine vaaben og de klæder, de gik i. Birkebeinerne væbnede sig og gik op i byen, medens deres skibe teltede slød ved bryggen; koierne laa i rummene, og skibskisterne stod paa skibene med nøglerne i. Birkebeinerne gik just over broen over elven, da forfølgerne lagde til ved Bratøren og der gik iland. Da jarlen løb op paa land, stupte han forover paa knærne og sagde, idet han tog sig for med begge hænderne: „Fald er reisens held". Siden stevnede de op igjennem strædet hver med sit mandskab, efter hvert som det var kommet iland og havde gjort sig færdig til kamp.

Jarlen blev først færdig med sin flok, og da han kom op forbi Krist-kirkegaard og ovenfor Biskopsgaarden til broen, saa han kong Sverres merke hastig stevne opad landeveien til Klæbu. Han tænkte da, at Sverre fulgte mærket og søgte over broen til Sprotavoldene; men Sverre laa med den største del af sine mænd i en dal ikke langt fra broen ovenfor den nedre sandbakke. Jarlen mærkede ikke til noget, før Birkebeinerne løb frem mod ham. Jarlen søgte da tilbage over

Digitized by Google

broen; Birkebeinerne fulgte efter til et gjærde, der var sat op mellem enden paa broen og byen. Da nu kong Magnus's mandskab og resten af jarlens kom til, gik Birkebeinerne atter tilbage over broen, og de skjød nu en stund paa hverandre over broen. Jarlen bød sine mænd at gaa ud af skudvidde og satte sig ned paa marken for at se, hvad Birkebeinerne vilde foretage sig. Kong Sverre og hans mænd satte sig ogsaa ned ved sandbakken, og begge parter blev siddende saaledes en lang stund ud paa dagen. Kong Magnus's hær lod sig hente øl nede fra byen. De, der havde buer, skjød paa hverandre, og nogle blev saaret paa begge sider.

Forgjæves bød Sverre slag; Erling jarl afslog tilbudet, og Birkebeinerne drog da først til Guldalen og gik over elven ved Guløren. Der blev de et par dage. Da drog Sverre frem mod byen og kom ved daggry til Stenbjerget. Sverre opmuntrede her sine mænd; han mindede dem om alle de møier, de havde udstaaet; herpaa kunde det nu blive ende, hvis de kjæmpede som tapre mænd og vandt seier. Han lovede sine mænd, at den, som fældte en lendermand, selv skulde blive lendermand, den, der fældte en hirdmand, selv hirdmand.

Kong Magnus's mænd holdt vagt ude paa Øren, og da de saa Birkebeinerne komme over Stenbjerget, blæstes i luren, og det blev raabt, at hæren skulde væbne sig. Mange af Magnus's mænd laa oppe i byen og havde været overstadig drukne om kvælden, da kongen havde skjænket dem om dagen. Jarlen, som var paa skibene med sine mænd, stod straks op, klædte sig og bød alle følge sig. Han gik straks op i byen langs strædet og hilste Kristkirken med kys. Der kom ogsaa kong Magnus med sit følge, Ivar Horte med sin flok og mange andre. Mange lagde sig paa knæ ved kirken og holdt bøn. Jarlen sagde: „Staa op og tag Eders vaaben; kan være, det idag falder i nogles lod at komme til at ligge her en stund." Jarlen havde paa en rød bomuldskjortel, en silkehue og en spændebrynje, der ikke var ganske spændt sammen; i haanden havde han et draget sverd, som han kastede fra haand til haand og sagde: „Endnu skal I sige, at gamlingen kan svinge sverdet idag." Derpaa lod han lursvendene blæse alt de kunde.

Kong Sverre havde foruden sine Birkebeiner 300 mand fra Guldalen. Men dette mandskab var slet væbnet; thi bønderne havde ikke selv fulgt med, men havde sendt sine arbeidsmænd. Birkebeinerne rykkede over Ilevolden frem mod byen, og de mødtes paa ageren ved Kalvskindet lidt udenfor byen. Kong Magnus og Erling jarl havde

Digitized by Google

vel 500 mand. Der blev straks et haardt slag og den skarpeste kamp; men denne blev dog ikke langvarig. Tore Spole bar Erling jarls merke, og der faldt mænd paa begge sider, dog mest af kong Magnus's folk. Især var angrebet haardt der, hvor jarlens merke var, og da Tore derved kom i nød, stødte han merkestangen ned i marken, saa den stod ret op. Nu begyndte jarlens fylking at vige tilbage, og merket kom derved til at staa i ryggen paa de Birkebeiner, der trængte haardest frem. De af Sverres mænd, som var bagefter, tænkte, at jarlen fulgte efter merket, og blev rædde, da de mente, at deres var kommet paa flugt; da Sverre merkede dette, lod han stangen hugge ned. I det samme fik Erling jarl et stik af et kort spyd midt i livet. En mand sagde: „Et farligt stik, herre!" Jarlen svarede: „Følg I vel kongens merke, mig fattes intet." Kort efter kom Asfur præst i nærheden af jarlen; jarlen hug til Asfur tvers over ansigtet, saa det blev et stygt saar. Derpaa satte jarlen sig ned, og døden kom over ham.

Med jarlen faldt største delen af den skare, som stod hos ham. Da gav kong Magnus's hær sig paa flugt, og under flugten kom Magnus til det sted, hvor hans fader laa med ansigtet i veiret. Kongen bøiede sig over sin fader, kysfede ham og sagde: „Fader vi mødes igjen paa glædens dag". Jarlens læber rørte sig; men han magtede ikke at svare. Kongen kunde da ikke tøve længere; han flygtede ned i byen med sine mænd. Han tog skibet Rude, som jarlen havde ført, og lagde ud af elven. Men nær 60 af hans hirdmænd faldt foruden mange andre. Olaffuden og de fleste af Magnus's andre skibe blev taget af kong Sverre. Jarlens lig blev af Sverre jordet i Kristkirken, og Sverre selv holdt mindetalen over ham. Efter seiren belønnede Sverre sine mænd; han optraadte ellers med stort maadehold og vandt for sig Trøndelagens befolkning, saa han senere i den havde sin bedste støtte. Han blev ogsaa i Nidaros vinteren over.

Slaget paa Ilevoldene. Kong Magnus var flygtet til Bergen og rustede sig til atter at gaa mod Sverre. Om vaaren 1180 samlede han en stor hær fra det søndenfjeldske og langs hele kysten og drog med den mod Nidaros; med ham var erkebiskop Øistein, Orm Kongsbroder og mange andre mægtige mænd. Magnus lagde sig med sin flaade ved Nidarholmen og tøvede der en stund, medens kong Sverre rustede sig inde i byen. Nogle dage efter roede kong Magnus ind under Øren til samtale, og kong Sverre gik ham i møde fra byen. Sverre bød Magnus, at de skulde skifte landet i to lige dele, og begge være konger, saaledes som Magnus Barfots og

Digitized by Google

Harrald Gilles sønner havde været. Derom blev der talt meget; men der blev dog intet forlig af, da Magnus ikke vilde gaa ind paa de vilkaar, kong Sverre bød. Magnus roede da atter ud til Holmen og holdt raad med sine mænd, hvorledes de bedst skulde rette angrebet. Senere roede kong Magnus atter ind til Øren til samtale, hvor de gjensidig eggede hinanden. Birkebeinerne eggede kong Magnus' mænd til at gaa iland paa Øren; Magnus derimod eggede dem til at forlade deres træborg og slaas med ham paa Ilevoldene. Da sagde kong Sverre: „Vi samtykker i, hvad I der siger", og saaledes blev det aftalt mellem kongerne, at de morgenen efter skulde mødes paa Ilevoldene og der levere slag. Kong Sverre lod forkynde for sit mandskab, hvad der var bestemt, og bød alle gjøre sig færdig med skriftegang og vaabenrustning.

Den følgende dag var en torsdag, lige før pinse. Da solen randt, lod kong Magnus blæse i luren og roede med alle sine skibe ind til land. De landede ved Ilen, gik derpaa op paa Stenbjerget og satte sig der for at vente, til solen kom høiere paa himlen, saa de ikke fik den lige i øinene. Derpaa gik de ned og fylkede hæren paa Ilevoldene. Da gik kong Sverre ud af træborgen, fylkede sin hær og rykkede imod dem ud paa volden, ganske nær under bjerget. Kong Magnus stillede sin hird og sit merke paa den side, der vendte mod sjøen; thi der saa han kong Sverres merke for sig, og det var baade stort og fagert. Under dette mente han, at Sverre selv var; men det havde Gudlaug stallare, og med ham var bymænd og ledingsfolk. Kong Sverre lod derimod sit merke føre ovenom langs med bjerget; thi der ventede han det skarpeste angreb, da ikke alle kong Magnus's folk endnu var kommet ned fra bjerget. Kong Magnus havde sat en stor skare til at falde Birkebeinerne i ryggen og havde gjort Nikolaus Arnesøn, kong Inges broder, til anfører for dem. Men kong Sverre sendte mandskab ogsaa mod dem, og derfor blev Nikolaus's skare ikke Magnus til nogen nytte.

Kong Sverre holdt en tale til sine mænd, før striden tog fat, og begyndte sin tale saaledes: „Her er en stor hær, og vakkert folk samlet; men det synes nu, at vi har at stride mod en stor overmagt, da kong Magnus's fylking staar over alle marker, med gyldne vaaben og dyrebare klæder, og I vil have vel gjort, om I bærer seieren hjem ikveld. Ser nu, tapre gutter, der er to ting at vælge mellem, enten at vinde seier eller at dø med tappert mod. Saaledes talte en bonde, da han fulgte sin søn til skibet og gav ham gode raad med paa veien. Han bad ham være rask og kjæk i kampen; thi godt

Digitized by Google

rygte lever længst efter enhver. Eller sig mig, sagde bonden: „Hvorledes vilde du forholde dig, om du kom i strid og vidste forud, at du skulde falde?" Sønnen svarede: „Hvad var da andet at gjøre end at hugge paa med begge hænder." Den gamle sagde: „Men om nu nogen kunde med sandhed sige dig, at du ikke skulde falde?" „Hvorfor skulde jeg da undlade at gaa frem paa det bedste!" Bonden sagde da: „I ethvert slag, du kommer, hænder et af to, enten falder du, eller undkommer du; vær derfor djærv og modig; thi alt er forud laget af skjæbnen. Den som ikke er feig, kommer ikke til Hel, og den feige kan ei undflyr; men faldet er værst paa flugten." Sverre endte sin tale med de ord: „Gaa nu raskt frem vakre gutter, og Gud giver seieren." Denne tale var Birkebeinerne til stor opmuntring, siger sagaen; de stolede paa kongens forsorg, vink og anelse om slagets udfald.

Fylkingerne gik derpaa mod hverandre, og der blev et haardt slag. Sverre og Magnus havde intet slag holdt imod hinanden med saa talrigt mandskab; men kong Magnus havde dog langt flere folk. Der, hvor Sverres merke gik frem, fulgt af hans hirdmænd og gjæster, der veg Magnus's fylking tilbage og blev straks kastet paa flugt; men paa den anden sløi, hvor Magnus's merke var, der maatte Gudlaug stallare og bymændene vige, og nogle var allerede ifærd med at flygte. Kong Sverre var selv tilhest, og da han saa sine mænd vige, red han mod dem og skreg høit: „Hvorfor flyr I? Snu om og kjæmp som bedst! Ser I ikke, at fiendernes hele hær flygter til skibene; tag mod til Eder og forfølg de flygtende!" Da hans mænd hørte dette og saa kongen, tog de mod til sig og vendte sig mod fienden. Da Sverres hird saa, at hele kong Magnus's hær flygtede, vendte de sig did, hvor de saa Magnus's merke, og kom Magnus's mænd i ryggen. Her blev nu et stort mandefald. En mand sagde: „Flyr nu kong Magnus?" „Endnu ikke", sagde en anden, løb imod ham og gav ham banehug. Denne anden var kong Magnus selv. Derpaa flygtede kong Magnus med alle sine mænd.

Medens de flygtende blev forfulgt, red kong Sverre ind paa valpladsen. Her traf han Ivar Galle, der var haardt saaret; Sverre ludede sig ned af hesten og spurgte, om han mente, at hans saar kunde læges, og bød ham grid. Ivar svarede, at det vel var haab om, at hans saar kunde gro, dersom en læge var at faa. Ikke langt derfra laa en anden Mand; det var Brynjulf fra Færøerne. Han vendte sig paa knæ, hug til kongen med sverdet og sigtede efter halsen; men kongen kastede kanten af staalhuen for, saa sverdspidsen rammede

Digitized by Google

den. Dog traf sverdet øret og gav kongen et ordentligt saar paa halsen. Straks stod sverd og spyd saa tykt paa Brynjulf, at han knapt kunde falde; men da blev ogsaa Ivar Galle dræbt. Kong Magnus havde imidlertid reddet sig og samlede atter sit mandskab i Bergen; men han maatte snart søge længere syd i landet og tilsidst drage til Danmark, hvor han opholdt sig hos kong Valdemar.

Baglerne overfalder kong Inge i Nidaros. Ved paasketider aar 1206 opholdt kong Inge Baardsson sig i Nidaros, hvor han feirede sin søster Sigrids bryllup med lendermanden Torgrim af Ljaanes. Han havde mange af Birkebeinerne hos sig, saa meget mere, som man ikke kunde være tryg for Baglerne. Deres konge Erling Steinvæg havde i Tønsberg samlet skibe og søgte med dem nord over langs kysten. De roede forbi Bergen, hvor kong Inges broder Haakon jarl opholdt sig, og haabede at komme uforvarende over Birkebeinerne, midt under bryllupsturingen. De var ogsaa saa heldige at indhente de sendebud, som Haakon jarl havde sendt nordover med brev til kong Inge for at advare ham om Baglernes færd. Med fjorten skibe seilede de ind forbi Agdenæs og ved aftentid styrede de ind fjorden.

Kong Inge og hans mænd vidste endnu intet om Baglernes komme. Men om kvælden kom en af Haakon jarls sendemænd til kongen og fortalte ham, at jarlen tre gange havde sendt mænd med brev til ham; men ingen uden ham var kommet frem. Han lagde til, at han nøiagtig havde udspeidet Baglernes færd, og at de kunde ventes endnu samme aften eller seneste tidlig næste morgen. Kong Inge lod da sine høvdinger samle og kundgjorde, hvad bud han havde faaet. Alle raadede ham til ved luren at kalde mandskabet sammen og leire sig om natten ved gildestuerne. Kongen gik derpaa ind i gildestuen, hvor der blev drukket tappert, og alle var lystige og glade. Kongens mænd mindede ham om, at det var paa tide at kalde mandskabet sammen; men brudgommen, Torgrim, stod op og bad kongen ikke forstyrre lystigheden ved at lade luren blæse; han skulde lade sine egne mænd væbne sig og holde ordentlig nattevagt ude paa Øren. Kongen føiede ham og blev siddende ved drikkebordet til langt ud paa natten; men først da de vilde gaa tilsengs, bød Torgrim sine mænd væbne sig og gaa ud paa Øren for at holde vagt. Men Torgrims mænd blev enige om, at de ikke vilde holde vagt for kongens mænd og bønderne, og gik og lagde sig. Saa overstadig drukne var bryllupsgjæsterne, at ingen passede paa, at der blev holdt vagt, og kongen selv sovnede ind i Sigurd Svardages hus. Nogle af kongens mænd holdt

Digitized by Google

vagt ved hans dør; men ogsaa de var drukne, og Torgrim af Ljaanes sov i samme hus som kongen. Men Sigurd Svardages hus laa langt nede i byen, ikke langt fra bryggerne.

Imidlertid roede Baglerne ind fjorden og lige under Gulaasen, hvor de gjorde sig slagfærdige. Det var sidst paa natten, og da det tillige gik nogle sterke regn- og snebyger, var det meget mørkt. Skibene roede ind til Øren; da de naaede land, hvilede de paa aarene, lyttede opmerksom og merkede, at alt var stille i byen. Da satte de mandskab iland, der nærmede sig gildeskaalene, og da de ikke saa nogen der, gik de tilbage til skibene og fortalte, at der ikke var nogen folk i vagtstuerne. Nu roede alle mod land, satte skibene fast i grunden og gik op i byen, hvor alt var stille og roligt. Baglerne søgte hen til Kongsgaarden, hvor de vel havde tænkt at finde kongen. Her samlede de sig, stødte i luren og raabte sit hærskrig, hvorpaa de under larm og skrig atter drog nedover byen.

Imidlertid laa kong Inge i dyb søvn, men blev vækket af nogle kvinder, der hørte hærskriget. Omsider blev han vaagen og spurgte, hvad der var paa færde. De svarede, at fienderne var i byen. Han sprang da ud paa gangsvalen og kom ud paa taget. Der blev han liggende ganske stille, indtil fienderne var draget forbi den gade. Da sprang han ned Kjøbmandsgaden og ud i elven, hvor han svømmede hen til et kjøbmandsskib, som laa for anker. Han greb i ankertouget og vilde hale sig op i skibet; men en mand paa skibet kom til og sagde: „Slip touget mand og kom dig væk!" Kongen taug; da tog manden en baadshage og stødte ham bort fra touget. Inge svømmede da over elven; nogle af hans folk var foran ham, nogle efter.

For anden gang rykkede nu Baglerne op gjennem byen; men da var de fleste Birkebeiner paa flugten. Nogle flygtede ud af byen, hvor de bedst kunde, andre søgte ind i kirkerne. Nogle blev dræbt paa gaden, andre inde i husene; thi alle huse blev ransaget. Torgrim af Ljaanes værgede sig længe og tappert, og 7 af hans mænd, som stod ham bi, blev dræbt; selv undkom han, men haardt saaret. Kong Inges merkesmand, Bergsvein Lange, blev dræbt paa gaden; men da Baglerne forlod ham, tog nogle kvinder kongens mærke og gjemte det. Sigurd Skjalgi med 30 mand og flere lendermænd samlede sig paa Ageren og ilede ned til byen, hvor de dræbte nogle af Baglerne; men Sigurd selv blev fældet.

Nogle kvinder meldte Baglerne, at kong Inge var i Mariakirken; de sprang derhen, brød op døren, dræbte dem, som var derinde og hug en haand af Maria-billedet; men kongen fandt de ikke. I St. Olafs-

Digitized by Google

kirken var der 30 mand, som alle blev dræbt; i St. Andreas kirke blev 4 mand hugget ned.

Da kong Inge var kommet over elven, var han baade træt og forfrosen; thi det faldt stadig regn og sne. Da han kom op paa bakken, faldt han om og orkede ikke at gaa længere. Han fik da øie paa Ivar Fljodakol, som kom forbi, og bad ham hjælpe sig. Ivar svarede: „Først maa jeg hjælpe mig selv", og gik sin vei. Straks efter kom Reidulf, Baards broder, op fra elven, og da han kom til det sted, hvor Inge laa, sagde han til ham: „Er I der, herre konge!" Inge svarede: „Saaledes kaldte I mig igaar." Reidulf svarede: „Det samme er du endnu, og saa skal det blive, saalænge vi begge lever." Derpaa tog han sin kappe af, svøbte kongen deri, bandt ham fast paa sin ryg og bar ham til Skusaas. Der fik han hest og klæde og tillige det nødvendige med klæder; thi han havde kun skjorte og hoser paa. Derpaa førte han kongen videre ind paa Strinden.

Kongens broder Skule vaagnede, da han hørte støien og larmen. Han saa ud af vinduet; da drog netop Baglernes merke forbi, og han hørte en kvinde sige med høi røst: „Ikke vilde Baglerne skynde sig saaledes forbi denne gaard, dersom de vidste, at kongens broder var derinde." Neppe var Baglerne kommet forbi gaarden, før Skule sprang ud paa gaden; snart smuttede han gjennem gaderne, snart gjemte han sig under husene og slap saaledes ned til elven, hvor han traf paa 40 Birkebeiner, der havde faaet fat i baade, hvormed de satte over elven og reddede sig op til Klæbu. Der traf de kong Inge med 100 mand, dels Birkebeiner, dels bønder, som havde søgt til ham. Kongen og hans broder blev meget glade, da de mødtes. Kongens broder Guttorm krøb ned i bolverket under et hus, og da Baglerne holdt op med at ransage, kom han ind i Mariekirken, hvor han opholdt sig dagen over; men den næste dag førte kanikerne ham kanikklæder og fulgte ham over broen. Der skaffede de ham vaaben, heste og folk og lod ham ride afsted.

Jalt faldt der henved 90 Birkebeiner. Hele byen blev ransaget, og der toges en mængde gods og penge, foruden alle kong Inges skibe. Alt bytte blev bragt ned i gildeskaalen, hvor det blev delt; men delingen tog to hele dage. Iblandt andet var der 300 ringbrynjer med tilhørende brynjehoser. Uagtet der af baglerne var 1000 mand, faldt der dog et stort bytte paa hver enkelts part.

Kong Inge havde imidlertid samlet 1000 mand i Guldalen, hvormed han rykkede ned mod byen, og da han ugedagen efter over-

Digitized by Google

faldet om kvelden kom til Ilevoldene, var Baglerne endnu i byen. Nu kom flere folk til fra Orkedalen, saa Inge den næste dag kunde rykke frem mod byen med 2000 mand. Baglerne søgte da ned til skibene, halede dem ud til Nidarholmen og vendte derfra tilbage til Østlandet.

Hertug Skules fald. Da Hertug Skule efter at have taget kongenavn var blevet slaget i Oslo af kong Haakon Haakonsson, flygtede han nord til Nidaros, hvor han før havde havt størst tilslutning. Men han fandt nu folkets sindelag meget forandret. Dels syntes folk, at de havde lidt stort folketab i Oslo, dels havde kong Haakon under sit ophold i Nidaros givet dem et andet syn paa sagen. Man ventede sig ikke et godt udfald af hertugens opstand og vilde derfor ikke understøtte ham. Hertugen holdt bord i Breidestuen i Kongsgaarden, men opholdt sig den meste tid i sit herberge og omgikkes kun lidet med andre. Han var 3 aftener i Miklegildet; men han talte kun med faa; de fleste havde ogsaa vendt sit sind fra ham. Hertugens folk syntes, han tog sig lidet iagt, og advarede ham; men han sagde, at Birkebeinerne ikke kunde fare saa fort fra Oslo til Nidaros. De svarede, at kong Haakon dog var kommet hurtigere fra Nidaros til Oslo, end nogen havde troet, og saadant kunde hænde igjen. Det blev dog bestemt, at en skude skulde sendes ud i fjorden for at holde udkik, og broen over Nidelven blev brudt af for at hindre overfald fra den kant.

Kong Haakon havde imidlertid straks efter slaget i Oslo sendt Aasulf paa Austraat med 15 skuder til det trondhjemske. Mandag morgen 21de mai naaede Aasulf ganske uventet Nidaros med sine skibe. Klemet af Holm lagde med 3 skibe til ved Baklandet, de andre ved bryggerne. Hertug Skule vaagnede, da han hørte stormklokken, sprang op, klædte sig og tog sine vaaben; det samme gjorde de andre, der var hos ham i gaarden. Derpaa sendte han sine svende ud i byen for at byde hans mænd, de saakaldte Varbælger, samt andre folk at støde til ham oppe i Kongsgaarden for der at tage imod Birkebeinerne. Men svendene kom tilbage uden at have faaet samlet noget mandskab; to gange sendte hertugen sine svende ud i byen, men fik ingen samlet; de udsendte sagde, at alle løb til kirkerne.

Hertugen spurgte nu, hvad de skulde gribe til, da der ingen bro var over Nidelven. Hans mænd raadede ham til at sætte over elven ved hjælp af en skude, som stod paa land i Kongsgaarden, og siden søge tilskogs, hvis han ikke vilde gaa ind i Kristkirken. Hertugen

Digitized by Google

valgte det første. Hertugens søn Peter, der holdt til et stykke ovenfor Kongsgaarden, vilde ikke følge hans opfordring og sætte over elven med dem, men begav sig ind i Kristkirken. Hertugen kom vel over og landede ved Skillinghellen; her bød han sine mænd gaa op paa Erlandshaug — høiden ved Kristiansten — for at slaa tilbage de Birkebeiner, der havde landet ved Bakke. Men de lod, som de ikke hørte dette, løb op ad bakken og forstak sig i skoven.

Hertugens søn Peter, der var gaaet ind i Kristkirken, gik derfra til Prædike-brødrene eller Dominikanerne; munkene bød ham fristed hos sig; men han stolede ikke paa dem, fór med 4 svende til Biskopgaarden, fik der en baad og satte over elven til øvre Elgesæter. Der løb Peter ind i et hus, hvor en kone sad ved bagstehellen; der fik han daarlige klæder og gjemte sig. Da Birkebeinerne kom op i byen, var de fleste Varbælger flygtet til kirkerne. De fik nys om Peters flugt og satte over til øvre Elgesæter. De sendte en mand ind i bagsterhuset, og da han kom ud, sagde han, at Peter var derinde. De førte ham ud og dræbte ham straks. Peters lig blev baaret til graven; derefter drog Birkebeinerne tilbage til byen og sendte mænd ud til alle kanter for at opsøge hertugen og hans mænd.

Hertug Skule holdt sig imidlertid skjult i skogen og fik høre, at Birkebeinerne holdt vagt rundt omkring og overalt havde speidere ude. Hans mænd begyndte at forlade ham, og af dem, han sendte ud, kom næsten ingen tilbage. Han opholdt sig i skoven baade mandag og tirsdag. Onsdag, der var den tredie af gangdagene, skulde munkene i Elgesæter kloster gaa i processjon rundt om markerne. De havde da korkapper med til hertugen og hans mænd, saa de slap ind i klostret sammen med processjonen. Hertugen og hans mænd gik op i klostrets kirketaarn, hvor de fik sig bragt mad og drikke; en seng blev gjort istand til hertugen, der var træt og søvnig.

Da Birkebeinerne fik høre, at folk var gaaet ud af skoven og ind i klostret i korkapper, skjønte de, at det var hertugen og hans mænd. De greb da straks sine vaaben, fik sig baade og satte over elven. Da de nærmede sig klostret, skjød hertugens folk paa dem fra taarnet. Erkebiskop Sigurd var straks sat over med mange præster og mænd fra byen; han forbød Birkebeinerne at angribe klostret eller øve nogen ufred. Men Birkebeinerne svarede, at ufred her var nødvendig, enten de vilde eller ikke, med saadan besætning, som klosteret nu havde. Erkebispen bød dem penge for, at hertugen med frit leide kunde fare til kongen. Dette vilde de ikke gaa ind paa, med mindre erkebispen satte St. Olafs helligdom i pant paa, at hertugen vilde holde sine

Digitized by Google

løfter. Nogle var ſaa hidſige, at de ikke agtede paa erkebiſpens ord, men ſatte ild paa kloſtret; andre vilde ſlukke; men ilden tog overhaand. Da hertugen ſaa, at de vilde brænde kloſtret, bød han ſine mænd at gaa ud. Da hertugen gik ud, holdt han et rundt ſkjold for anſigtet og ſagde: „Hug mig ikke i anſigtet; det er ikke ſkik at handle ſaaledes med høvdinger". Derpaa blev han dræbt med de mænd, han havde med ſig. Saaſnart hertugen var falden, vilde folket ſlukke ilden; men det gik ikke, og hele kloſtret brændte.

Dette hændte i aaret 1240, og med hertug Skules fald endte borgerkrigene i Norge.

Digitized by Google

Efter Originaltegning af A. Bloch, Chriſtiania. Reproduceret af Br. Brunſtow, Chriſtiania.

Hertug Skules Drab foran Elgeſæter Kloſter.

Digitized by Google

Digitized by Google

Throndhjems politiske og statsretslige Forhold i Sagatiden.

Af Professor Ebbe Hertzberg.

I.

Throndhjem — under hvilket Navn i nærværende Oversigt forstaaes Landskabet, ikke Kjøbstaden — indtager i Norges ældre Historie en eiendommelig fremskudt Stilling. „Throndhjem har altid været Norges Hoved", heder det i en af de paalideligste Sagaer [1]), og Snorre udtrykker det samme ved at sige, at „der var Landets største Styrke" [2]). Da Harald Haarfagre skred til at underkaste sig samtlige Landsdele, rettede han, efter at have sikret sin Faders søndenfjeldske Rige, det første Angreb mod Throndhjem, idet han synes at have anstillet samme Beregning som senere hans berømteste Ætling, Hellig Olaf, om hvem det siges, at „ham tyktes Landets hele Magt at ligge i at faa Throndhjem bragt under sig" [3]). Vi hører da ogsaa, at saasnart Harald havde erobret dette Landskab, „kaldte han det stadig siden sin Hjemstavn" [4]), d. e. han valgte det til sit Hovedopholdssted, en politisk Forholdsregel, der er saa meget mere at mærke, som han derved umiddelbart tilsidesatte den Del af Landet, hvor han selv var

[1]) Fagrskinna Kap. 130.
[2]) Haakon d. godes Saga (i Ungers Udgave af Snorre) Kap. 15.
[3]) Snorre, Olaf d. helliges Saga, Kap. 51.
[4]) Snorre, Harald Haarfagres Saga, Kap. 9.

Digitized by Google

født og fostret, og som derfor maatte anses at være nærmest til fremdeles at danne det naturlige Grundlag for hans Vælde. Netop samme Holdning kan vi imidlertid ogsaa iagttage hos de betydeligere blandt hans Efterfølgere. Haakon Adelstensfostre, hvis Moderætt knyttede ham til det vestenfjeldske, „sad længe i Throndhjem“ [1]). Olaf Tryggvesøn, Olaf den hellige og Harald Haardraade, der alle tre tilhørte søndenfjeldske Kongelinier, opslog ikke desto mindre sin egentlige Residents i Throndhjem, hvor de tillige anlagde og fremhjalp den „Kaupangr“ (d. e. Kjøbstad), som de øiensynlig ønskede betragtet som Rigets Hovedstad.

En Følge af, at Kongerne saaledes fortrinsvis holdt til i og ved Nidaros, var det atter, at thrønderske og andre nordenfjeldske Stormænd fik Anledning til at øve en særskilt fremtrædende Indflydelse paa Landsstyrelsen og de offentlige Anliggender. Under Harald Haarfagre fremhæves i saa Henseende de to Jarler Haakon af Lade og Ragnvald af (Nord-) Møre, under Haakon Adelstensfostre Sigurd af Lade. Under de to første Olafer er det de nordenfjeldske Høvdingers aabenbare eller skjulte Opposition, der giver Sagaerne Stof til de fleste Beretninger, og det for Landets indre Forhold endelig bestemmende Slag staar ved Stiklestad i Værdalen. Thrønderne er det, som derpaa gjør Ende paa det kortvarige danske Herredømme, og under Magnus den gode strides Kalf Arneson af Egg (i Sparbuen) og Einar Thambeskjælver af Husebø (i Børseskogen) om Indflydelsen, som den sidste snart beholder udelt. Harald Haardraade er i de tidligere Afsnit af sin Regjering stærkt hemmet ved Stridigheder med Thrønderne, og efter Mordet paa Einar Thambeskjælver tyr han til Finn Arneson af Østraat for gjennem dennes Forligsmægling at gjøre sin fredelige Tilbagekomst til Nidaros mulig. Sin islandske Yndling, Stallaren Ulf Uspaksson, skaffer han Hjem og Besiddelser i Throndhjem (Raasvold i Børsen), og dette Exempel følges af hans Søn, Olaf Kyrre, der lader sin angelsaksiske Yndling Skule bosætte sig paa Rein i Rissen. Begge de saaledes fremdragne Udlændinge blev Stamfædre for mægtige, i Landets Historie dybt indgribende Ætter.

Endnu i den første Trediedel af det 12te Aarhundrede hævder Nidaros sin Rang som Rigets egentlige Hovedstad, og det er først fra Harald Gilles Tid af, at denne Egenskab lidt efter lidt gaar over paa det som Handelsby stærkt opblomstrende Bergen. Dette forandrede Forhold gjorde sig hurtigt ogsaa gjældende i Henseende til personlige

[1]) Hans Saga hos Snorre, anf. St.

Digitized by Google

Indflydelser. Raden kom nu til vesten- og sønden-fjeldske Stormænd at tage Ledelsen, og den mest fremragende af Gulathingslagens Høvdinger, Erling Skakke af Stødle, lykkedes det endog at sætte sin Søn Magnus paa Tronen som Norges „første kronede Konge." Det Fortrin, som andre Landsdele herved havde opnaaet paa Thrøndelagens Bekostning, fremkaldte blandt dens Indbyggere en Misfornøielse, som ikke blev uden politisk Betydning. Da Kong Valdemar I af Danmark i Aarene 1164—65 søgte at fremme sine Planer mod Erling Skakke og hans Søn, sendte han i Hemmelighed Bud til Thrønderne om, at de, hvis de vilde slutte sig til ham, skulde blive „slige Mænd i Norge, som de før har været i Fortiden, og som de har Herkomst til; han stiller i Udsigt, at han kan komme til at tage en af dem til Konge eller Landshøvding"[1]). I denne korte Meddelelse rækkes der os et Situationsbillede, som giver et klart Indblik i den Stemning, hvoraf Thrønderne efter Midten af det 12te Aarhundrede beherskedes. De følte sig berøvede sin nedarvede Magtstilling og tragtede efter at gjenvinde den. Dette i Forbindelse med deres Forkjærlighed for den gamle Kongeætts Arverettigheder bragte dem til at deltage i de fleste Stemplinger og Opstandsforsøg mod Magnus Erlingssøns Kongedømme, og de ukloge Revselser, som Erling Skakke til Gjengjæld anvendte mod dem, gjorde dem ikke mygere. Da Birkebeinernes Flok fremstod, viste Thrønderne sig derfor ved første Leilighed rede til at samle sig om dens Tronprætendent, og i hele den følgende Borgerkrigsperiode vedblev Nidaros og Throndhjem at udgjøre det nævnte Partis sikreste Støtte og Tilhold. Den beregnende Kong Sverre søgte da ogsaa saavidt muligt at imødekomme Thrøndernes traditionelle Krav. Efter Erling Skakkes Fald paa Kalvskindet ved Nidaros erklærede han, ligesom fordum Harald Haarfagre, Throndhjem for sin „Hjemstavn"[2]), og af de fem Vintre, som forløb, inden det lykkedes ham ogsaa at fælde Magnus, tilbragte han de tre i „Kaupangren". Senere tvang Omstændighederne ham til at forlægge sit Hovedophold til Bergen; men efter hans Død blev atter Nidaros Birkebeinerkongernes Residents, hvorhen det f. Ex. var en Samvittighedssag ogsaa at bringe Partiets unge Kongsemne, Haakon Haakonsøn, i Sikkerhed. Paa denne Tid havde Thrønderne endog den Tilfredsstillelse at kunne hæve en af sine egne paa Tronen. Throndhjems Høvdingeætter var overhovedet, ligesom Almuen, allerede tidligt for det meste traadt over paa

[1]) Fagrskinna Kap. 270.
[2]) Sverres Saga (Ungers Udgave) Kap. 57, S. 47.

Digitized by Google

Sverres Side, og navnlig havde ogsaa den mægtigste af dem, Reinsætten, strax efter Slaget paa Kalvskindet sluttet sig til ham. Belønningen herfor blev først Besvogring med Kongefamilien og derpaa Udkaarelsen af Inge Baardsson af Rein til Konge. Men netop dette sidste Forsøg paa ret ioinefaldende at hævde Thrøndernes Forrang i Riget[1]) viste, at Forholdene havde ændret sig. Inge formaaede ikke at underkaste sig mere end halve Landet og maatte ved høitideligt Forlig overlade det øvrige til en Modkonge, der var ligesaa nøie knyttet til de vestlige og sydlige Egne, som han selv var til det nordenfjeldske. Thrøndernes Ønske om at „være slige Mænd i Norge, som de før havde været i Fortiden, og de havde Herkomst til", var saaledes nu sunket ned til at virke som et enkelt blandt de Forlangender, der hvert i sin Mon bidrog til at splitte og opløse Riget. Men dettes Sammenhold var trods al indre Kiv dog allerede blevet for kraftigt til at kunne gaa tabt ved indbyrdes Skinsyge mellem Landsdelene. Der laa dog i Virkeligheden ogsaa for Kravet paa Throndhjems Forrang en rigsorganiserende Tanke egentlig til Grund. Da begge Partikonger i i Løbet af 1217 afgik ved Døden, vandt derfor Rigsenheden atter Overhaand. Sverres søndenfjelds fødte, men i Throndhjem opfostrede Sønneson, Haakon Haakonsson, blev hyldet over det hele Land. Hermed ophørte imidlertid ogsaa strax de særlige Omstændigheder, som i det sidste halvandet Aarti paany havde gjort Nidaros til regelmæssigt Kongesæde. Landsstyrelsens Tarv krævede, tildels ved Tøilernes tiltagende Samling i Kongens Haand, en mere bekvemt liggende Residents, og denne blev da for det 13de Aarhundrede Bergen. I Nidaros derimod tilbragte Haakon Haakonsson i Løbet af sin 46 Aar lange Regjering blot 8 Vintre, og hans Efterfølger, Magnus Lagabøter vides i 17 Aar med Vished kun en eneste Vinter at have opholdt sig der, hans tvende efter hinanden regjerende Sønner ikke engang saa meget. Endelig bevirkede i det 14de Aarhundrede de stadig mere forviklede Forhold til Naborigerne, at det sydøstlige Norge med Oslo som Hovedstad blev Styrelsens Tyngdepunkt, medens det nordenfjeldske mere og mere gled ud i den politiske og provindsielle Periferi.

[1]) „Fordi han var thrøndersk af Ætt, vilde Almuen (paa Orething) have ham til Konge", siger Sagaen.

Digitized by Google

II.

En Levning af Fortidens Magtfylde, som var meget mere end et blot og bart Minde om denne, beholdt dog Throndhjem fremdeles. Til St. Olafs Helligdom, der i sin Tid som en Selvfølge var bleven stedfæstet i Nidaros, knyttedes ved Midten af det 12te Aarhundrede ligesaa naturlig Erkebispesædet, og den store Indflydelse, som dettes mægtige og myndige Indehavere udøvede, maatte, i Forening med Helgenkirkens ærefrygtindgydende Anseelse og Rigdom, i en vis Mon forsone Thrønderne og bidrage til at opretholde Landsdelens ideelle og materielle Stilling. Der var endog et Øieblik, da det saa ud til, at Betragtningen af Throndhjem som „Norges Hoved" i Forbund med Erkebispestolens strengt hierarkiske Program skulde blive fastslaaet som et Slags politisk-religiøs Grundlov. Det var, da det havde lykkes Landets anden Erkebiskop, Thrønderen Eystein Erlendsson (af Raasvold), at afslutte den bekjendte Overenskomst med Erling Skakke, ifølge hvilken Kongen skulde tage Riget til Len af St. Olaf, lade sig vælge af en forfatningsmæssig i Nidaros sammentrædende Rigsforsamling, hvori der tilkom Biskoperne med Erkebispen i Spidsen den afgjørende Stemme, og til Vidnesbyrd om sin Lenspligt („in subjectionis testimonium" eller, som det i den norske Lovtext forsigtigere udtrykkes „evindelig Gud og den hellige Kong Olaf til Forherligelse") efter sin Kroning ofre selve Kronen paa det hellige Alter samt ved sin Død efterlade den (som „et Sjæleoffer" tilføiede den norske Text) til Ophængning i Kristkirken i Nidaros[1]). I Kraft af denne i sit Slags enestaaende Underkastelse af Kongedømmet under Rigets Skytshelgen betegnedes St. Olaf fra nu af i kirkelige Kredse som „stadig Konge af Norge" (perpetuus rex Norvegiæ) eller som „alle Nordmænds ledende Høvding" (foringi)[2]), og samme Opfatning antydes i den ved Eysteins og Erlings Indflydelse lovtagne Valgforordning, idet det heri paabydes Hirden og Biskoperne med de af disse opnævnte Valgmænd ved enhver Konges Død til Udkaarelse af Efterfølger „at søge nord til den hellige Olaf Konge".

Ligesom der i Bestemmelsen om, at Valget af den nye Konge skulde ske i Nidaros, umiskjendelig spores en Gjenklang af den neden-

[1]) Som det vil sees, slutter jeg mig i alt væsentlig til Resultaterne af G. Storms Undersøgelse af Dokumentet anaaende den første norske Kroning (Christiania Videnskabsselsk. Skrifter 1895, Hist.-filos. Klasse No. 2); i Hovedopfatningen af selve Overenskomsten stemmer de dog tillige med den af mig tidligere hævdede Mening („Norske Aristokratis Hist." S. 128 ff.)

[2]) Hist. Norv. i Storms Monumenta S. 109; — Odd Munk, Munchs Udg., Kap. 39, S. 40.

Digitized by Google

for nærmere belyste Opfatning, at Thrøndernes Udraabelse af Konge paa deres berømte Grething var indtil en vis Grad afgjørende for hele Riget, saaledes siger det sig selv, at hvis hin Valgforordning med tilhørende Lensforhold var bleven endelig fastslaaet som Hovedhjørnestenen i Norges offentlige Ret, og Erkebispestolen i Nidaros altsaa var bleven Landets virkelige Behersker, vilde Throndhjem ogsaa vedblivende været den fornemste og mest betydende Landsdel og thrønderske Ætter de nærmeste til at udøve den vidtstrakte Indflydelse, som vilde være fulgt med Slægtninges og Venners Forfremmelse til de formaaende Stillinger ved og paa Erkesædet.

Men Eisteins og Erlings Forfatningsændring blev i Længden ikke andet end et ugjennemførbart Program, og de, som først og fremst bidrog til, at den kun blev et dødt Bogstav, var karakteristisk nok netop Thrønderne selv. Det var, som ovenfor fremhævet, deres Tilslutning til Birkebeinerpartiet, der satte Sverre istand til seirende at bekjæmpe Magnus Erlingssøns Kongedømme og efter faa Aars Forløb at fælde baade ham og den Lov, han støttede sig til. Rigtignok søgtes dennes Gyldighed ogsaa i det følgende Aarhundrede gjentagende opfrisket og fornyet fra Hierarkiets Side; men det i Modsætning hertil af Thrønderne til Fordel for Kong Sverre hævdede Arvelighedsprincip fastholdtes ligesaa bestemt af dennes Ætlinger, og Geistligheden opnaaede i Retning af Lensforhold og Kongevalg end ikke den ringeste virkelig brugbare Indrømmelse.

Det synes endog, som om det 13de Aarhundredes Konger for at slippe ethvert Skin af at rette sig efter nogen af Forskrifterne i Valgforordningen omhyggelig har undgaaet at lade sig krone i Nidaros og tvertimod villet fastslaa Bergen som Kroningsstad. At Magnus Erlingsson og Sverre lod sig krone i sidstnævnte By var rigtignok nærmest foranlediget ved visse i Øieblikket bestemmende praktiske Hensyn. Men naar ogsaa de tre følgende i forholdsvis rolige Tider for sig gaaende Kroninger, nemlig Haakon Haakonssøns, Magnus Lagabøters og Erik Magnussøns, forlagdes til Bergen, turde hertil en Tanke som den antydede have bidraget. Ved denne Udvei blev nemlig Erkebiskopen tvungen til, om han overhovedet vilde medvirke, at indfinde sig i den kongelige Residentsstad, istedetfor, som Eysteins og Erlings Forordning forudsatte, i fornem Ro at afvente det nye Kongsemnes ærbødige Besøg hos „den hellige Olaf Konge", ligesom Lensherren pleiede at modtage Hyldingsbesøg af den nytiltrædende Vasal.

Den eneste af de indenlands fødte norske Konger, som lod sig krone i Nidaros, var derimod Haakon V i Aaret 1299. Men just ved

Digitized by Google

denne Leilighed laa Omstændighederne saaledes til, at Valget af selve Metropolitankirken til Ceremoniens Udførelse maatte blive en Ydmygelse for Hierarkiet og en tilsvarende Ophøielse for Kongedømmet. I den aabenbare Hensigt paa en endelig afgjørende Maade at slaa en Pæl gjennem Kjødet paa den Gjenganger, som Pagten om Kongedømmets Lensforhold til „St. Olaf", hvilket i Virkeligheden vilde sige til Erkebispestolen, endnu i saagodtsom hele det 13de Aarhundrede havde vist sig at være, havde Kronen i 1297 benyttet sig af den voldsomme Strid, som paa den Tid fandt Sted mellem Erkebiskop Jørund og hans Kanniker til at formaa Erkebispen til omvendt at stille sig i Lensforhold til Kongen og som dennes „Jarl" at aflægge ham Lens- og Troskabsed. Til Gjengjæld modtog han af Kongen et Len („Feudum"). Hvori dette Len har bestaaet, vides ikke. Man har gjættet paa, at det var selve „Erkestolens Jordegods og øvrige Indtægter", der skulde betragtes som et Len [1]); men et saa uvittigt, al Kirkeret trodsende Angreb paa Grundprinciperne for den hele kirkelige Organisation vilde siensynlig have skudt langt ud over Maalet og kunde umulig være blevet erkjendt af nogen geistlig Mand, hvor ilde stillet han end var. Der er da heller intet i Kilderne, som antyder noget saadant. De taler tværtimod kun om „visse Rettigheder, som blev samme Erkebiskop tilstaaede mod, at han under Titel af Jarl aflagde Lensed", og særlig nævnes blandt disse Rettigheder „det Frelse (i Hensende til Sagefaldsbøder), som tilhører hans Feudum" [2]). Da det netop var en Hovedindtægt for Lensindehaverne at oppebære Sagefaldet i sit Lensdistrikt, synes det heraf at kunne sluttes, at et saadant Distrikt virkelig er blevet Erkebiskopen overdraget som Jarledømme [3]). Saameget mere maa dette antages, som Datiden neppe kunde tænke sig en Jarl uden en vis Landsdel som Len, og det tillige ved nærværende Leilighed just gjaldt at give Sagen et regelmæssigt og ieinefaldende Feudalpræg, der ikke lod sig misforstaa. Men om det end saaledes blot var et Tillæg af verdslig Myndighed, som tilsigtedes meddelt Erkebiskopen ved Siden af hans geistlige, saa gik man dog inden denne Begrændsning saa langt, som paa nogen Maade gjørligt. Det sees nemlig, at det ikke blot var for sig selv personlig, at Jørund samtykkede i at modtage Jarleværdigheden, men at han er gaaet ind paa dens stadige Forening med Metropolitanstillingen. Havde

1) U. C. Bang, D. norske Kirkes Hist. under Katholicismen, S. 136.
2) Dipl. Norv. I Nr. 89 og 125.
3) Hvad ogsaa Munch formoder, N. F. H. IV 2 S. 309; Keyser, Kirkehist. II S. 81–82 præciserer ikke Forholdet.

Digitized by Google

saa ikke været Meningen, vilde Lensforholdet være bortfaldt af sig selv ved Jørunds Død i 1309. Nu ansaaes det derimod nødvendigt, at Kong Haakon V, der ifølge Sagens Natur maa have stødt paa stærk Modstand mod Forholdets Vedvaren hos den nyvalgte Erkebiskop, og som fandt det rigtigt herfor at give efter, udtrykkelig i en høitidelig udfærdiget „pragmatisk Sanktion" af 13de Januar 1310 „ophævede og kasserede" den erkebiskopelige Lenspligt. Hermed var denne mærkelige Episode altsaa forsaavidt til Ende; men sin Nytte havde den dog gjort; thi det blev fra nu af omvendt ogsaa saa temmelig taust med Hierarkiets hidtil idelig gjenopvakte Begjæring om Fornyelsen af Kongedømmets Lensafhængighed overfor „St. Olaf".

Allerede af denne betegnende Virkning lader det sig formode, at Erkebiskop Jørunds Aflæggelse af Lenseden i sin Tid maa have vakt stor Opsigt, og islandske Annaler opfører den da ogsaa under 1297 som en af Aarets vigtigere Begivenheder. To Aar efter, da Kong Haakon lod Kroningen — for første Gang — foregaa i Nidaros, havde dette stærke Indtryk endnu ikke synderlig kunnet tabe sig, og det er neppe til at tage Feil af, at det tildels har været under Henblik herpaa, at den omtænksomme Haakon og hans statskloge Raadgivere besluttede at afvige fra den hidtil undtagelsesfrie Regel, der havde gjort Bergen til fast Kroningssted. Nu var det nemlig saa langt fra, at Kongens Kroningsfærd til Nidaros kunde opfattes som en Hyldest for Erkebispesædet, at det tværtimod var uundgaaeligt, at Erkebispens Egenskab af Kongens Jarl paa en eller anden Vis maatte komme til at faa sit Udtryk under Ceremonierne i den erkebiskopelige Residentsstad og endog i selve Metropolitankirken. Jørund er i saa Henseende sikkerlig ikke bleven sparet for, hvad Skik og Hirdlov paalagde Jarlen, og hvis Keyser og Munch har Ret i, at det blandt andet var Forsængelighedshensyn, som havde bragt ham til at eftertragte denne Titel, saa har Ydmygelsen hurtig fulgt Udmærkelsen i Hælene. Men de nævnte Historikere gjør visselig Erkebiskopen Uret. Saameget Prælat var han dog, at han maatte se og føle det baade kirkeligt og personligt mislige i den Afhængighed, hvori Jarlenavnet satte ham. Godvillig har han neppe antaget det. Han er bleven tvungen dertil ved Trudselen om, at Kongemagten ellers vilde tage aabent Parti for hans forhadte Modstandere, Kannikerne[1]). Kong

[1] Paa den anden Side havde disse under de forhaandenværende Omstændigheder al mulig Opfordring til at betone, at Kongedømmets i sin Tid erkjendte Lensunderkastelse under „St. Olaf" ikke var skeet til Fordel for den Martyren til enhver Tid repræsenterende Erkebiskop personlig, men til Fordel

Digitized by Google

Haakon tillægger da ogsaa i den omtalte pragmatiske Sanktion sin Broder Kong Eriks Raadgivere Initiativet.

Kroningen i 1299 var længe den første og den sidste, som holdtes i Nidaros. De Konger af Folkungeætten, som kronedes i Norge, lod ligesaa vel som Kristoffer af Bayern dette ske i Oslo, og først i 1449 fandt under helt forandrede politiske Vilkaar paany en Kroning Sted nordenfjelds, nemlig af den svenskfødte Partikonge Karl Knutsson. Aaret efter fulgte Kristian I af Oldenborg Exemplet og i 1483 dennes Søn Kong Hans, med hvem Rækken imidlertid atter for flere Aarhundreder afbrødes.

III.

Medens det gamle Nidaros saaledes aldrig blev Kongernes regelmæssige Kroningsstad, gjaldt Byen i desto fortrinligere Grad som deres fornemste og formelt afgjørende Hyldingsstad. I dette særlig fremtrædende Forhold til Kongehyldingen og hvad dermed nærmest hang sammen, var det endog netop, at Throndhjems Rang som „Norges Hoved" paa en vis Maade fik et statsretsligt Udtryk og indgik som et ikke uvigtigt Led i Rigets forfatningsmæssige Forudsætninger. Hvorledes denne Rettighed udviklede sig, og hvad den principielt og praktisk indeholdt, har det derfor sin Interesse at bringe paa det rene.

Munch har etsteds paastaaet, at Thrønderne udøvede „den samme Forrettighed i Norge som Sviarne i Sverige, nemlig at erkjende eller forjage det hele Riges Konge"[1]. Denne Jævnførelse er dog misvisende. Sviarnes Ret til „konung at taka" var en Ret til med bindende Virkning for hele Riget at vælge Konge[2]. Da Norge derimod ikke var noget Valgrige, men, som det hed, Kongeættens „Odel",

---

for selve Erkesædet og Metropolitankirken som kirkelig Institution, og at den derfor heller ikke omvendt kunde undermineres ved den enkelte Erkebiskops personlige Underkastelse under Kongen. Det hele Forhold tjener følgelig i høi Grad til at bestyrke den nye Fremstilling, som G. Storm, anf. St. S. 21, har givet af de af Kannikerne foretagne Forvanskninger i Magnus Erlingssøns latinske Underkastelsesdokument; for Kannikerne maatte de os her vedkommende Forvanskninger nærmest tage sig ud som ligesaa mange selvforstaaelige Tydeliggjørelser.

1) N. F. H. I 2 S. 283; jfr. ogs. II S. 468; III S. 74; IV 1 S. 167.
2) Se især Upplandsl. Konungsb. Kap. 1.

Digitized by Google

blev Antagelsen af Konge her i Landet intet Valg, men en Dom. I Kraft af hans Arveret „tildømte" man paa Thinge Kongen „Riget efter gammel Lov"[1]). Men Adgang til at afsige Dom angaaende et Retsspørgsmaal, der forelagdes den til Erklæring, havde enhver Thingforsamling i Landet, og om det end stred mod almindelig Sædvane, at de lavere Thinge, Hereds- og Bythingene, befattede sig med at udtale sig i statsretslige Anliggender, havde dog intet af de øvrige Landsdeles høiere Thinge, Fylkesthingene og navnlig Lagthingene, ved nogen Anledning til Fordel for Thrønderne frasagt sig sin naturlige Myndighed til selvstændig Bedømmelse af et dem forestillet „Kongsemnes" Ret til Tronen. Medens i Sverige Göternes ældste Lovbog[2]) udtrykkelig erkjender Sviarnes Berettigelse til at „tage og forjage Konge", savnes i de norske Love enhver saadan Indrømmelse ligeoverfor Thrønderne, og selv i disses egen Lovbog, Frostathingsloven, antydes ingen Forret af dette Indhold. Der mangler da heller ingenlunde paa endog talrige Vidnesbyrd om, at andre af Rigets Thinge har anseet sig fuldt berettigede til at tildømme en Konge Riget, eller som det i Almindelighed sagdes, at „tage ham til Konge over hele (eller ved andre Leiligheder over Halvdelen eller Trediedelen af) Landet". Det var ogsaa langtfra, at man altid nøiede sig med at udtale den enkelte Landsdels lokale Hylding af en Konge, som Thrønderne forud havde antaget for Riget i dets Helhed. Tværtom sees Thrønderne ikke sjelden i Virkeligheden at slutte sig til den Dom, der i saa Henseende allerede var bleven vedtagen paa Thingforsamlinger sønden- eller vestenfjelds[3]). Den fra Throndhjems Side hævdede For-

1) Flatøbogen I (Olaf Tryggvesøns Saga) S 241; jfr. ogs. især Sverres Saga (Ungers Udg.) Kap. 15; Haakon Haakonssøns Saga Kap. 19.

2) Vestgøtal. Retløsæb. princ.

3) Saaledes var det paa en stor Thingforsamling paa Oplandene (formodentlig selve Eidsivathing), at Olaf den hellige blev tagen til Konge „over hele Landet, og Landet tildømt ham efter oplandsk Lov". Knut d. mægtige, der dog nærmest blot kunde paaberaabe sig Erobringens Ret, blev først „tagen til Konge over hele Landet" af et Thing paa Agder. Hans Søn Svein lod sig tage til Konge „paa ethvert Lagthing", begyndende øst i Viken og endende nord i Throndhjem. Det samme gjorde — med udtrykkelig Paaberaabelse af sin Arveret — Harald Haardraade, som lod sig tilsværge „hele Norges Vælde først paa Borgarthing og dernæst paa Thing efter Thing nordover". Magnus Barfod blev ved sin Faders Død „strax tagen til Konge i Viken over hele Norge", uagtet hans „Brødrung" Haakon Thoresfostre var arveberettiget til det halve og samtidig lod sig udraabe af Oplændingerne. Af endnu større Vigtighed blev Vikværingernes Afgjørelse ved det i Rigets Historie saa skjæbnesvangre Tidspunkt, som meldte sig, da Kong Sigurd Jorsalfarer døde. I Henhold til en af denne truffen Bestemmelse, der siges at være bleven besvoret af „alt Landsfolket", hvilket vel vil sige under Ed vedtagen paa Landets samtlige Lagthing, lod Sigurds Søn, Magnus, sig tage til Konge „over hele Landet" paa et Thing i Oslo. Men samtidig blev Sigurds udenlands

Digitized by Google

rang har følgelig hverken udelukket de øvrige Landskabers Ret til selvstændig Prøvelse af Tronarvefølgen eller indesluttet et Krav paa i det mindste at udtale det første Ord. Men hvad man vistnok i Henhold til samtlige foreliggende Oplysninger tør fastslaa, er, at der ved Kongehyldingen faktisk tillagdes Thrønderne det vægtigste og derfor i Virkeligheden ogsaa som oftest det afgjørende Ord, samt at dette faktiske Fortrin efterhaanden mere og mere gik over til at betragtes som en dem formelt tilkommende Forret, hvis Udøvelse først satte Legalitetens og Legitimitetens ydre Stempel paa den tiltrædende Konge.

Den overveiende Indflydelse, som Throndhjem ved Kongeskifte formaaede at gjøre gjældende, viser sig allerede ved Haakon Adelstensfostres Hylding i Aaret 935 og gjentager sig ved Olaf Tryggvesøns i 995 og Magnus den godes i 1035. Alle disse tre Konger begav sig umiddelbart fra Udlandet til Throndhjem for der at lade sig udraabe. Blandt deres Efterfølgere vides først at være blevne tagne til Konger i Throndhjem: Magnus Haraldsøn (1066), Sigurd Mund (1136), den ligeledes umiddelbart fra Udlandet ankommende Eystein Haraldsøn (1142), Haakon Sverresøn (1202), Inge Baardsøn (1204), Haakon Haakonsøn (1217), Skule Baardsøn (1239), Haakon d. unge (1240) og Haakon V (1299). Til disse maa imidlertid føies følgende, som vistnok allerede havde antaget Kongenavnet og var blevne udraabte af sine Tilhængere, inden Riget tildømtes dem af Thrønderne, men hvis Krav paa Tronen dog paatageligen i Almenhedens Øine først erholdt politisk og retslig Betydning ved deres

født Broder, Harald Gille, paa Haugathing ved Tønsberg „tagen til Konge over det halve Land", idet man erklærede hans tidligere Affværgelse af Retten til Tronen for at være ham aftvungen. Og dette Domsudslag — thi som et saadant maa det erkjendes — blev staaende ved Magt, ligesom der overhovedet ikke nævnes et Ord om, at Thrønderne fra sit Standpunkt fandt noget derved at bemærke. Harald Gilles efterladte umyndige Sønner blev efter Enkedronningens og de hende omgivende Høvdingers Foranstaltning tagne til Konger af Befolkningen i den Landsdel, hvor de opfostredes, Sigurd i Throndhjem, Inge paa Borgarthing. Magnus Erlingsøn „blev tagen til Konge over alt Landet" paa et Thing i Bergen, Sigurd Markusfostre af „Oplændingerne", rimeligvis, som Munch gjætter, paa Eidsivathing, Olaf Ugæva udraabtes ligeledes paa Oplandene, Jon Kuvlung paa Haugathing, Inge Baglerkonge paa Borgarthing, hans Efterfølgere Erling Steinvægg paa Haugathing og Filip paa Borgarthing; Magnus Lagabøter blev endnu i Faderens Live tagen til Konge af det samlede Ledingsfolk paa „et almindeligt Thing" paa Ekerøerne ved Landets sydøstlige Spids; paa samme Maade lod han, medens han selv levede, sin Søn Erik hylde paa et i Bergen afholdt „almindeligt Thing", der for Anledningen synes at være faldt sammen med Gulathing. Endelig toges den første Konge af Folkungeætten, Magnus, til Konge paa Haugathing, medens Sønnen Haakon VI i 1355 synes at være udraabt etsteds søndenfjelds eller maaske i Bergen.

Digitized by Google

Hylding paa Grething: Haakon Thoresfostre (1093), Haakon Hærdebred (1159), Eystein Meyla (1176), Sverre (1177) og Guthorm Sigurdsson (1204). I samme Forbindelse hører tillige nærmest hjemme de to Unionskonger Olaf Haakonsson (1381) og Erik af Pommern (1389), idet de vistnok begge allerede under sit nys forud gaaende Ophold i Danmark havde antaget Titel af Norges Konge, og sidstnævnte endog var bleven høitidelig erklæret som saadan paa et i Helsingborg afholdt norsk Raadsmøde, men hvis egentlige, formelt bekræftende Udraabelse henlagdes til Nidaros.

Allerede den her anførte Række Førstehaands Kongehyldinger er adskillig længere, end noget andet af Norges Landskaber for sit Vedkommende kan opvise. Lægges dertil, at Kildeskrifterne med eiensynlig Fremhæven særlig ved at berette om en Flerhed af de andetsteds udraabte Kongers paafølgende Hylding ogsaa i Nidaros[1]), medens Jagttagelsen af samme Formalitet i hver af de øvrige Landsdele kun mere undtagelsesvis omtales (uden at dog deraf tør sluttes, at den ikke har fundet Sted), saa bliver det umiskjendeligt, at Hyldingen i Throndhjem for den almene Opfatning stod som mere sikrende, afgjørende eller afsluttende, end Tilfældet var med de paa andre Hyldingsthinge foretagne. Medens af disse et og andet vistnok uden væsentligt Skaar i den enkelte Konges Anseelse og Autoritet ved hans Udraabelse kunde forbigaaes, var dette umuligt med Hensyn til det thrønderske Grething. Her krævedes det uvægerligen, at den nye Konge enten ved selve Regjeringstiltrædelsen eller i ethvert Fald, saaledes som Forholdene tillod det, fremstillede sig til Hylding[2]). Oprindelig har dette Krav selvfølgelig alene dannet et Udtryk for Thrøndernes egen forfatningsmæssige Ret til jævnsides med de øvrige Stammer at „tildømme Kongen Riget;" men deres stærke Selvbevidsthed i Forbindelse med den agtelsesfulde Respekt, hvori de havde formaaet at sætte sig hos det hele Lands Indbyggere, sikrede dem, at deres Ret i saa Henseende aldrig blev tilsidesat, og lidt efter lidt fik ogsaa dette faktiske Forhold, som det i Middelalderen var sædvanligt, en vis Tilbøielighed til at gaa over til et retsligt anerkjendt.

[1]) Saaledes om Olaf den hellige (1016), Knut d. mægtige (1028), Svein Alfivasson (1050), Harald Haardraade (1047), Magnus Erlingsson (1162), Jon Kurlung (1188), Inge Baglerkonge (1193), Erling Steinvægg (1205), Magnus Lagabøter (1258) og Erik Magnusson (1274).

[2]) Hvorledes man forholdt sig med Hensyn til de Konger, der ved visse af Rigets Delinger ikke fik Throndhjem paa sin Part, er ikke fuldkommen klart; men Spørgsmaalet forbigaaes her, da det bedst behandles i Forbindelse med det vanskelige Emne om selve Delingerne. Sikkert er dog, at Baglerkongen Filip aldrig hyldedes i Throndhjem.

Digitized by Google

Bestemte Vidnesbyrd om en saadan Retsdannelse møder os dog for selve Hyldingens Vedkommende egentlig først i det 13de Aarhundrede. Ved Omtalen af, at Guthorm Sigurdsson 1204 toges til Konge paa Grething, tilføier Sagaen „som Loven anviste". Hermed behøver dog endnu blot at være udtrykt, at Grethinget var et af de i Loven forudsatte Hyldingsthing, hvor Kongen blev at udraabe. Men paa den bekjendte Rigsforsamling i Bergen 1223 lægger Sagaen Kong Haakon den Ytring om „Throndelagen" i Munden, at der „er selve Kongesædet[1]) med Rette". Enten man forstaar denne Udtalelse som sigtende til det Sæde, hvortil Kongerne ved Hyldingen lededes op, eller til Byen Nidaros i dens Egenskab af kongelig Residentsstad, saa indrømmer den ligefrem Throndhjem et Fortrin, der tilkom det „med Rette", og da Ytringen fremførtes under Drøftelsen af de forskjellige Prætendenters Arvekrav paa Tronen, synes dermed at være antydet, at til Afgjørelse af saadanne Spørgsmaal var Throndherne først og fremst de kaldede. I samme Retning peger det, at islandske Annalhaandskrifter[2]) ved Anførslen af Magnus Lagabøters Hylding paa Grething 1258 — efter at der allerede Aaret forud høitidelig var givet ham Kongenavn syd ved Landsenden — anvender Ordene „Magnus tagen anden Gang til Konge;" thi dette synes unægtelig at forudsætte, at hans Hylding af Throndherne var en i den Grad det hele Land angaaende Statshandling, at den formelt fordoblede den tidligere udførte Udraabelse og reelt betegnede den som blot foreløbig.

Det varede da nu heller ikke mere end et Par Aar, inden den Opfatning, at den egentlige Kongehylding for det hele Rige burde foregaa paa det throndersk Thing, ligefrem gik over i den skrevne Lov. I den Retterbod om Tronarvefølgen, som Haakon Haakonsson i 1260 lod vedtage paa et Rigsmøde i Nidaros og umiddelbart derefter paa Frostating, bestemtes det, at „Kongsemnet" skulde „søge nord til den hellige Kong Olaf, sin Frænde", lade tilstævne Grething og „der tages til Konge samt sværge sine Undersaatter Lov og Ret, hvorimod de skal tilsværge ham Land og Undersaatter". Ved denne Lov er imidlertid to Ting at mærke. For det første traadte den aldrig praktisk i Kraft; thi inden den naaede virkelig at befølges, var den bleven erstattet af en ny Tronarvefølgelov (af 1273), hvori Hyldingsthinget i Nidaros forbigaaes i Taushed, medens der i Stedet gives

[1]) Codex Frisianus har istedetfor „konungssætið sialft", der er Læsemaaden i Flatøbogen og Eyrspenill, „konungstekian", d. e. Kongehyldingen; men denne Variant maa vige for de bedre Haandskrifters.

[2]) Logmanns-Annáll, Oddverja-Annáll.

Digitized by Google

Bestemmelser om et sammesteds henlagt Valg af ny Konge for det Tilfælde, at berettiget Tronarving ikke findes. For det andet tilsigtede Retterboden af 1260 at omdanne det hidtil alene af Throndherne besøgte Grething til en repræsentativ Forsamling for hele Landet, idet den foreskrev Opnævnelse af 12 Deputerede for hvert Bispedømme. I dette som i enkelte andre Punkter var den en umiddelbar Efterligning af Valgforordningen fra Erling Skakkes og Erkebiskop Eysteins Tid[1]); men medens disse havde til Hensigt at gjøre Nidaros til Rigets lovfæstede Kroningsstad, var det i 1260 Lovgiverens Mening at lovfæste Byen som Hyldingsstad. Betydningen af denne Forskjel springer let i Øinene. Ved den ældre Lov havde det været Hierarkiets Formaal at sætte den kirkelige Kroning istedetfor den verdslige Hylding som den afgjørende Tronbestigelsesakt; i 1260 var det derimod Kongemagten, der som ledende Lovgivningsfaktor netop søgte at opretholde Hyldingen som den væsentlige Handling, paa hvilken den derfor ogsaa vilde overføre en stor Del af den repræsentative og symboliserende Høitideligbed, som oprindelig var bleven tiltænkt Kroningen og det denne forudgaaende Kongevalg. Særlig sees man nu ogsaa at have villet bringe Hyldingen ind under Skjæret af den mystiske Straaleglands, som omgav Helgenkongen i Nidaros. Ogsaa Hyldingsfærden didop betegnes nemlig som en Reise „til den hellige Olaf Konge", hvorhos denne udtrykkelig fremhæves i sin Egenskab af Tronarvingens „Frænde". Med andre Ord, det var som Kongehusets himmelske Repræsentant og Skytshelgen, at St. Olaf efter Kong Haakons Mening ved hvert Tronskifte burde samle Rigets bedste Mænd om sig og forlene disses Udraabelse af den nye Konge Karakteren af en umiddelbar — ikke gjennem Erkebiskopen formidlet — guddommelig Kaldelse. Saameget mere nærliggende kunde en saadan Betragtning synes, som det forlængst var hævdet Sædvane ved Kongehyldingerne paa Grething, at St. Olafs Skrin førtes ud paa Thingpladsen, forat den udraabte Konge kunde aflægge sin Kongeed med Haanden paa samme[2]). Det kan heller ikke være Tvil om, at just dette for Nidaros særegne Træk i Hyldingsceremonierne i særdeles væsentlig Mon har bidraget til

[1]) Forøvrigt havde ogsaa Kong Sverre i 1178 fundet det fikrest at lade det til hans Hylding indkaldte Grething sammensætte af opnævnte Mænd, „tolv fra hvert Fylke indenfor Agdenæs." Exemplet fulgtes ved Haakon d. unges Hylding i 1240: „otte Bønder fra hvert Fylke".

[2]) Første Gang, dette udtrykkelig nævnes, er ved Inge Baardsøns Udraabelse i 1204; men Skikken har vistnok været meget ældre. Den nævnes som sædvanlig i Anledning af Haakon Haakonsøns Hylding i 1217 og ligesaa ved Skule Baardsøns i 1239.

Digitized by Google

at meddele den thrønderske Akt det Fortrin i Henseende til Høitidelighed og bindende Kraft, som alment tillagdes den. Imidlertid maa Kongemagten gjennem nye Overveielser senere være kommen til den Erkjendelse, at selv en verdslig Hylding, der af Loven stedfæstedes til Erkebispesædet Nidaros, lettelig kunde aabne Hierarkiet Adgang til uberettiget Indflydelse[1]), og Magnus Lagabøter lod derfor, som nævnt, den hele Bestemmelse atter falde[2]). For Eftertiden blev følgelig den statsretslige Betydning af Hyldingen paa Grething den samme som tidligere: egentlig var den kun bindende for selve Landskabet Throndhjem, men autoritetsmæssig virkede den tillige formelt bekræftende for hele Riget.

Som anført, mener Munch, at Thrønderne ved Siden af Retten til at tage Konge, ogsaa har havt samme Adgang som Sviarne til med bindende Virkning for det hele Land at forjage ham. Nogen principiel Forret har dog i saa Henseende de øvrige Landsdele endnu mindre anerkjendt end for Hyldingens Vedkommende, og Thrønderne ligesaa lidt gjort Fordring paa. Rigtignok udtaler Frostathingsloven (IV 50) at det i Tilfælde af voldsom Fremfærd fra Kongens Side var tilladt at sende Krigsbudstikke om „i alle — det vil, som Jævnførelsen med de to næste Kapitler viser, sige i de otte thrønderske — Fylker og fare mod ham og dræbe ham; men hvis han kommer sig undaf, da skal han aldrig komme tilbage til Landet." Men at dette umiddelbart alene angaar Thrønderne selv, fremgaar af hele Sammenhængen, og en tilsvarende Ret til Selvforsvar har ifølge den da bestaaende Retsordens Natur Befolkningen ogsaa i enhver anden Landsdel saavel tilegnet sig som ved Leilighed udøvet[3]). Ved én Anledning af høieste Vigtighed heder det dog, at det øvrige Land saa hen til Thrønderne med Begjæring om, at de vilde gaa i Spidsen ved For-

[1]) Endog den simple Nægtelse fra Geistlighedens Side af at tillade Helgenskrinets Benyttelse kunde indvirke forstyrrende paa den hele Høitidelighed og maaske paa den menige Mands Opfattelse af samme.

[2]) Ogsaa hans Hirdskraa undlader i Kapitlet om Hyldingen at stedfæste denne til noget bestemt Thing. Istedetfor St. Olafs Helgenskrin nævnes blot Relikvier („Helligdomme") i sin Almindelighed tilligemed det i alle høitidelige Processioner brugelige Krucifix („det hellige Kors", hvormed ikke med Munch, i Langes Tidsskr. II S. 142, maa tænkes paa den i Nidaros opbevarede Splint af Christi Kors).

[3]) Af Gundhildssønnerne blev saaledes en dræbt under en Reisning af Bønderne i Hørdaland, en anden af Thrønderne; Reisningen mod Olaf den hellige omfattede store Dele af Landet, og ved den, der paatænktes mod Magnus den gode, nævnes, jævnsides med Thrønderne, især Sogningerne som virksomme, ligesom under Harald Haardraade, jævnsides med Thrønderne, Oplændingerne. Under Borgerkrigene er navnlig at mærke den overmaade stærke Opstand i Viken og paa Sydoplandene mod Sverre i Marts 1200.

Digitized by Google

drivelsen af en forhadt Konge. Det skede, da den danskfødte Svein Ulfsvason var hjulpet paa Tronen ved Opstanden mod Olaf den hellige og dennes paafølgende Fald ved Stiklestad. Om end ogsaa andre af Landets Stammer heri havde deltaget, havde dog Thrønderne været de ledende, og derfor, siger Sagaen, fandt man „Thrønderne skyldige at skaffe Raad og Opreisning til at befri Landsmændene fra dette Herredømme. Var det ogsaa Folks Mening, at Thrønderne dengang havde den største Magt i Norge baade gjennem sine Høvdinger og det store Indbyggerantal, som der var. Men da Thrønderne fik vide, at deres Landsmænd gav dem Skylden, erkjendte de Rigtigheden heraf." Disse mærkelige Ord, tegner skarpt den hele Stilling: ikke et retsligt Privilegium, men en autoritetsmæssig Foregang var det, de andre Dele af Riget ved denne betydningsfulde Leilighed indrømmede Thrønderne. Og disse skuffede ikke Tilliden. Deres truende Holdning ligeoverfor den danske Konge, hvorved denne bragtes til at vige, danner i Forbindelse med deres efterfølgende Antagelse af Kong Magnus den gode det store Vendepunkt i Norges statsretslige Historie i Middelalderen og sikrede det nationale Kongedømmes Seier over den forenede indenlandske Partikularisme og udenlandske Overhøihedsattraa. Havde Throndhjem hidtil, i Lighed med de øvrige Landsdele, vaklet mellem disse forskjellige politiske Modsætninger, gav det nu Signalet til Folkets Samling om den til Riget „odelsbaarne" Konge, og ved det af ham repræsenterede Princip holdt det senere overalt, hvor Omstændighederne ikke var altfor tvingende, fast. Kun en eneste, i modsat Retning gaaende Undtagelse kan i Virkeligheden lægges dem til Last, nemlig at de i 1095 efter sin folkekjære Konge Haakon Thoresfostres uventede Død nægtede at anerkjende Magnus Barfod og i hans Sted tog en dansk Lykkejæger til Konge. Men dette aabenbare Oprør, som fremkaldte haarde Straffedomme fra den seirende Konges Side, fik historisk ingen langtrækkende Følger.

IV.

Det Thing, hvorpaa Thrønderne hyldede Kongerne og overhovedet gav sin politiske og statsretlige Opfatning Udtryk, kaldtes, som allerede nævnt, Øreething, idet det afholdtes paa Øren lige i Nord for den bebyggede Del af Nidaros. Det anføres første Gang under

Digitized by Google

dette Navn i Anledning af Olaf Tryggvesons Udraabelse til Konge[1]) og betegnes samtidig som allsheriarþing d. e. alment Thing. Ifølge Frostathingsloven (I 4) var det Thing for de 8 thrønderske Fylker og kun for disse. Det benævnes da ogsaa meget hyppigt „de 8 Fylkers Thing". Den Almenhed, hin anden Betegnelse sigter til, er følgelig Throndhjems Befolkning, og hermed stemmer alter, at Loven paalagde enhver Bonde, der holdt Arbeidskarl, at møde frem[2]). I Modsætning hertil gjaldt det ved det paa Frosta sammentrædende „Frostathing", at det bestod af Deputerede og det ikke blot for de egentlige thrønderske Fylker, d. e. Sparbuen, Værdalen, „Eynafylke" (Inderøen og Verran), Skogn (med Ytteroen), Størdalen, Strinden, Guldalen og Orkedalen, men ogsaa for Namdalen, Nordmøre og Romsdalen. Frostathing var, som bekjendt, „Lagthing", d. e. det havde Ret til at vedtage Love. Men samme Ret tilkom ogsaa Grethinget[3]). Dette besynderlige Forhold, at der saaledes i Throndhjem holdtes to Lagthing med ulige Regler for Sammensætningen saavelsom med Thingkredse af forskjelligt Omfang, idet den snævrere helt gik op i den videre, har naturligvis tiltrukket sig Opmærksomhed[4]). Forklaringen kan ikke være anden end den, at Thrønderne kun under megen Modstræben har givet efter for Kong Haakon Adelstensfostres Forslag om at danne et større Thingforbund end deres Stammes gamle, og at de sluttelig alene paa den Betingelse er gaaede ind paa at lade Deputerede sogne til et nyoprettet Lagthing paa Frosta, at de ved Siden heraf beholdt sit nedarvede og mere demokratisk sammensatte otte Fylkers Thing for sig selv. Denne Fordring gjaldt heller ikke blot Grethinget som Hyldingsthing. At Meningen tværtimod var, at det skulde vedblive som fuldt Lagthing, d. e. som lovstiftende og dømmende Thingforsamling for det egentlige „Thrøndelagen", sees nokſom af Frostathingsloven, der endnu i sine Bearbeidelser fra det 12te og 13de Aarhundrede paa adskillige Steder[5]) tydelig gaar ud fra, at Thrøndernes eget Thing-

[1]) Visselig var dog ogsaa det talrigt besøgte Thing, hvorpaa „Thrønderne" tog Haakon Adelstensfostre til Konge, deres 8 Fylkers Thing, uagtet Gisle Surssons Saga, maaske blot ved en Afskriverfeil af III for VIII, kalder det et 3 Fylkers. Et 3 Fylkers Thing passede overhovedet ikke ind i Throndhjems Thingordning.

[2]) Jfr. dog ovenfor S. 56 Note 1.

[3]) Se Frost. Indl. Kap. 22. At Grethinget ligeledes havde Lagrette, fremgaar af Frost. X 30.

[4]) Se især Keyser, Efterl. Skrifter, II S. 171—72; K. Maurer, Frostathingsløg, S. 4 ff.; samt min ældste norske Proces S. 132 ff.

[5]) Se især Frost. IV 50—52, 56; X 3, 30; XII 8. Naar der et enkelt Sted tales om 4 Fylker udenfor Agdenæs, menes med det 4de formodentlig Søndmøre, se min ældste norske Proces, S. 133 f.

Digitized by Google

system opviste Trinene Fylkes, to Fylkers, fire Fylkers og otte Fylkers Thing, samt at de tvende fire Fylkers Thinge svarede til Inddelingen i Indthronder og Udthronder. Derimod træder Modsætningen mellem disse indenfjords, d. e. indenfor Agdenæs[1]) liggende 8 Fylker og de 3 ovennævnte udenfjords ligesaa paatagelig til som noget udenpaahængt, i den oprindelige Ordning ikke helt indpasset[2]). Først ved Magnus Lagabøters Landslov forsvinder Grethinget endelig som Lagthing, om det end, som ovenfor saaes, fremdeles fungerer som Hyldingsthing. Men ogsaa i den forudgaaende lange Periode var det dog nærmest denne dets Egenskab og dets hertil knyttede, store politiske Indflydelse, som det skyldte sin Navnkundighed, medens Frostathinget som repræsenterende en større Del af Riget og ved sin Sammensætning bydende en større Sikkerhed for Sagernes betryggende Droftelse, efterhaanden mere og mere har fortrængt det som lovstiftende og dømmende Forsamling.

Grethinget havde sit regelmæssige aarlige Sammentræde en halv Maaned før St. Hans; men som talrige Beretninger om Hyldingerne vidner om, kunde det indkaldes til overordentlig Samling, naarsomhelst en saadan var fornøden, hvad der ikke synes at have været Tilfældet med Frostathinget. Med Hensyn til Stedet, er der Grund til at formode, at det i en forholdsvis sildig Tid, som dog ikke kan nærmere bestemmes, maa være bleven forlagt fra Øren op til Kristkirkegaarden. Her havde man nemlig ladet opføre en muret — dog først i Slutningen af det 14de Aarhundrede omtalt — Hyldingstribune, der kaldtes „Graderne" d. e. Trinene, fordi Sæderne var anbragte trinvis efter de forskjellige Værdighedsbæreres Rang. Saadanne „Grader" var i Hirdskraaen paabudte ved enhver Hylding og maa andetsteds være bleven tømrede sammen for den enkelte Leilighed. At man derimod i Nidaros tilsidst fandt at burde opføre dem

---

[1]) Da Begrændsningen af det egentlige Thrøndelagen altid udtrykkes ved Ordene „indenfor og udenfor Agdenæs" i Vest, „Eidet" (d. e. Namdalseidet) i Nord og „Fjeldet" i Øst og Syd, er det klart, at de tvende Bygder Stadsbygden og Risen, som i senere Tid henregnedes til Nordmøre, kun skylder en administrativ Foranstaltning denne Ordning, men oprindelig maa have tilhørt et af de 4 udthrønderske Fylker, formodentlig det søndenfor Fjorden liggende Orkedalen, ligesom Frosten og Lerviken tilhørte Strinden.

[2]) Ogsaa deri viser den oprindelige Mangel paa Sammenhæng sig, at Fylkerne i det egentlige Throndhjem ikke var delte i Hereder, medens dette var Tilfældet med de udenfor Agdenæs liggende og overhovedet med alle Landets øvrige Fylker.

Digitized by Google

af varigt Materiale, er blot et Vidnesbyrd mere om, hvor fast knyttet til denne By Hyldingsceremonien ansaaes at være[1]).

V.

Den fremragende politiske og indtil en vis Grad statsretslige Stilling, som Grethinget i Middelalderen indtog, skyldte det altsaa den Omstændighed, at det dannede Toppen af den throndersk Thingordning og var Thrøndernes eget Hovedthing. Dermed er imidlertid ikke forklaret den Overvægt over Landets øvrige Stammer, som Thrønderne gjennem dette sit Thing formaaede at udøve. Hvorfra hidrørte den?

Munch har søgt at begrunde Harald Haarfagres Beslutning om at tage sit Hovedophold i Throndhjem ved en Henvisning til den politiske Afhængighed af danske og svenske Konger, hvori Dele af det søndenfjeldske og særlig Viken tidligere havde befundet sig, og han udtaler i Forbindelse hermed, at det Norden- (og Vesten-) fjeldske „dengang ansaaes som det egentlige Norge", hvorover ingen fremmede Konger gjorde Fordring paa Høihed. En saadan Antydning af, at Haralds eget Fædrerige, det Søndenfjeldske, ikke hørte med til det egentlige Norge, findes rigtignok intetsteds at paavise; men en Mulighed for, at Harald har ment sit Kongesæde bedre sikret mod fremmede Angreb nordenfor Dovre, er der jo. Andre Betragtninger turde dog have veiet mere.

Den symetriske Ordning af det throndersk Thingvæsen med fire over hinanden staaende Thingforsamlinger vidner — i Forbindelse med den organiserede religiøse Fælleskultus, der knyttede sig til Hovedtemplerne paa Mære (i Sparbuen) for de 4 indthrønderske og paa Lade (i Strinden) for de 4 udthrønderske Fylker — paa det tydeligste om, at Thrøndelagen allerede i Hedendommen besad en efter Datidens Vilkaar fortrinlig udviklet og konsolideret Stammeforfatning. Intet andet Sted i Landet mødte Blikket noget helt tilsvarende. Hverken de 3 vestenfjeldske Fylkers Samling om Gulathinget eller Mjøsegnenes om Eidsivathing kunde paa Haralds Tid give Indtryk af en saa vel sammenføiet Enhed som Throndhjem. Endog en til dette Landskabs-

[1]) Jfr. om „Graderne" Munch i Langes Tidsskrift II S. 77, 141—44; Nicolaysen, sammesteds VI S. 23.

Digitized by Google

navn saavelsom til Stammenavnet „Thrønder" svarende Fællesbetegnelse manglede i de to andre Thingforeninger, og Forholdet var da ogsaa netop, at medens Sammenslutningen syd og vest i Landet havde et udvortes, praktisk-tilfældigt Præg af Forening mellem iøvrigt selvstændige Landskaber, hvilede den i Throndhjem paa Bevidstheden om indre Samhørighed og Stammefællesskab. Det var et virkeligt Statssamfund i det smaa, Harald underkastede sig, da han erobrede de thrønderske Fylker, og saavidt det kan skimtes, vistnok tillige en af de reneste, af Indflydelser udenfra mindst paavirkede Typer paa et saadant, som den germaniske Verden har havt at opvise. De Bevægelser, som i sydligere Dele af Skandinavien i Perioden før Harald Haarfagre havde fremkaldt mere eller mindre varige Erobringsriger, Udviklingen af Kongedømmet og Vikingetogenes Begyndelse, synes Throndhjem næsten ganske at have befundet sig udenfor Kredsen af. Et en kelt Sagn, der maaske kan have en historisk Kjærne, fortæller om en ældre oplandsk Konges Erobringstog til det Throndhjemske; men det havde kun et kort Fremmedherredømme til Følge. Forøvrigt tør Thrønderne før Haralds Dage personlig have været ukjendte med Kongedømmet. Sagaerne ved vistnok at berette om, at Harald overvandt en Konge i hvert af de 8 Fylker; men der er al Grund til at henføre disse navnløse Konger til Sagasammensætternes egne Konstruktioner, idet de, som saa ofte ellers, har udstyret ogsaa den thrønderske Oldtid med Træk, som hentedes fra andre Steder eller Tider. Det er overhovedet at lægge Mærke til, at ægte thrøndersk Sagnhistorie saagodtsom ikke kjendes, hvad der tør ansees som et veiledende Vink om, at de urolige og usikre Livsforhold, som andetsteds bidrog til, at der fremstod mægtige Konge- og Høvdingeætter, hvis Bedrifter særlig fæstede sig og udsmykkedes i Mindet, ikke i synderlig Grad har udbredt sig til Throndhjem. Harald har efter al Sandsynlighed deroppe fundet sig staaende ligeoverfor et ublandet, aristokratisk-demokratisk Bondesamfund, hvis Anliggender styredes og stelledes af Almuen selv paa Thingene, medens disse atter lededes af faktisk eller retslig arvelige „Goder" (Tempelforstandere) eller andre Høvdinger med megen Anseelse og ringe Myndighed. Et saadant Samfund var paa den ene Side lidet skikket til i et givet Øieblik at forsvare sig mod Anfald af en dygtig Erobrers stridsvante Skare; men paa den anden Side egnede det sig saameget mere til at rette en seig og næsten uovervindelig Modstand mod Erobrerens Indførelse af nye Institutioner og hans uindskrænkede Herredømme i Længden. Det var derfor en meget klog Beregning af Harald Haarfagre og hans Efterfølgere,

Digitized by Google

naar de valgte at gjøre Throndhjem til det egentlige Midtpunkt i deres nystiftede Rige. De opnaaede derved ikke alene at binde Thrønderne personlig og med materielle Interesser til sig samt at kunne deltage i deres Forhandlinger og følge deres Stemninger paa nært Hold; men de tog tillige i sin og Rigets Tjeneste det bedste praktiske Forbillede for en paa Styrelsesenhed og Lovfællesskab grundet Samfundsorden, som det daværende Norge havde at frembyde.

I nær Sammenhæng med disse Hensyn stod imidlertid ogsaa et andet. Som det saaes af den ovenfor anførte Sagabemærkning om Thrøndernes Overlegenhed over Rigets øvrige Stammer, udmærkede Throndhjem sig i Sagatidens Øine ved sit betydelige Indbyggerantal. I det væsentlige maa dette Vidnesbyrd tages for godt. Alt tyder hen paa, at Throndhjem allerede ved den norske Histories Daggry har været et vel befolket Landskab, hvilket atter vil sige, at dets Næringsveie i Forhold til Tidens enkle Behov har befundet sig i en velordnet og tilfredsstillende Tilstand. Denne Slutning bestyrkes ved den Omstændighed, at Thrønderne, som berørt, i jævnførelsesvis meget liden Udstrækning kan sees at have deltaget i Vikingelivet, denne urolige og i de fleste Henseender demoraliserende Næringskilde, som først og fremst skyldtes fattigere og overbefolkede Egnes Mangel paa tilstrækkelige Underholdsmidler sin Opkomst. For denne Art Levevis synes Thrønderne i det store taget hverken at have havt Trang eller Sands. Uden synderlig Tilførsel udenfra eller Udførsel til fremmede har de levet af sit Jordbrug i Forening med Fiskeri og Jagt, og eftersom Befolkningen steg, er den flyttet længere og høiere op gjennem Sidedalene (ligesom i saagodtsom historisk Tid til Jæmteland). Dens oprindelige Bosteder har imidlertid været de ovennævnte otte Hovedbygder, der laa nede ved selve det store Fjordbassin og her dannede ligesaa mange smaa Folkesamfund („Fylker" eller, som de ogsaa kaldtes, „Folklande"), mellem hvilke den søværts Kommunikation paa en næsten lukket Fjord var let. Selvfølgelig har det herved befordrede indbyrdes Samkvem i høi Grad fremmet og styrket den indbyrdes Organisation, og denne atter omvendt opdraget Befolkningen til hyppigt, hurtigt og talrigt at indfinde sig baade til fredelige og — om det behøvedes — til krigerske Stævner. Den thrønderske Samfundsorden har derfor tillige anbefalet sig ved en stærkere Centralisation end det i andre, mere spredt bebyggede Landsdele var muligt at fremkalde, og det fyldige Fremmøde af Almue, som her ved regelmæssige som overordentlige Leiligheder fandt Sted, har øiensynlig gjort

Digitized by Google

Indtryk paa Samtiden og vel endog tildels ladet denne formode et større Folketal, end der virkelig var.

Til de to Betragtninger, som her er udhævede som Forklaringsgrunde til Thrøndernes rodfæstede Autoritet og Selvfølelse, kommer imidlertid ogsaa en tredie: for at have kunnet antage saa faste Former og skabe en saa tryg Velmagt maa deres Samfundsorden have udviklet sig gjennem et adskillige Aarhundreder omfattende Tidsrum og saaledes have været af høi Ælde. Man har da ogsaa troet at gjenfinde deres Navn i det angelsaksiske Vidsidhkvad, der menes forfattet allerede i det 6te Aarhundrede. Ordet lyder her þrówende, en Participialform, der svarer til oldnorsk þróendr, hvoraf þrœndr eller, som det, formodentlig ved falsk Analogi, stadig blev skrevet, þrœndir opfattes som en Sammendragning [1]). Er denne Afledning rigtig — og nogen bedre har Sprogmændene hidtil ikke angivet —, saa ligger i selve Folkenavnet udtalt den samme rolige Tilfredshed med sig og sit eget og den samme Agtelse fra andres Side, hvoraf Thrøndernes Historie saa gjennemgaaende bæres oppe; thi þróendr betyder „de, som voxer og trives". I Virkeligheden har den uforstyrrede Fremvœxt i en navnlig dengang meget afsides, men ogsaa meget uafhængig Egn naturnødvendig maattet afsætte sit Præg baade i Institutioner og i Folkets Karakter. Man var i Throndhjem vant til at være sig selv nok og blev derfor lidet tilgjængelig for Omdannelser af det nedarvede. Men man forstod ikke desto mindre at lede Udviklingen af det hjemlige Samfunds- og Retsliv saaledes, at dette vedblev at svare til Indbyggernes fulde Tarv. Det er i kyndig Anerkjendelse heraf, at Kong Magnus Lagabøter i Anledning af sin store Lovreform kunde give Thrønderne det Vidnesbyrd, at af alle Landets ældre Lovbøger „befandtes os eders Bog allerhelst at turde være selvbjerget." Det samme Omdømme kan gjælde det gamle thrønderske Samfund overhovedet.

[1]) Munch, N. F. H. I S. 85.

Digitized by Google

Trondhjems domkirke.

Af antikvar **A. Nicolaysen.**

Naar vi har vandret omkring i kirken og beundret dens skjønhed, føler vi en naturlig trang til at komme i nærmere forstaaelse med dette fortidens storverk og at kjende dets historie. Vi vil vide, hvad der gav anledning til dets reisning, og hvorfor kirken just blev sat paa dette sted, hvordan dens oprindelige form var, hvorledes den voxede op til sin forbausende storhed og atter dalede ned i en ruineret tilstand. Mange af de spørgsmaal, som her reiser sig, vil ogsaa kunne besvares, naar vi nærmere undersøger bygningen selv og lytter til de historiske beretninger. Men de sidste er forholdsvis faa, og vi har ingen tegning af kirken ældre end 1661 eller fra en tid, da største delen af dens oprindelige former var tabt. Derfor er der mange hidhørende spørgsmaal, som enten ikke vil kunne besvares eller alene ved at se hen til samtidens arkitektur i England og Normandi.

Føler vi saaledes ellers en trang til nærmere at kjende denne landets mærkeligste kirke, saa fortjener den, naar byen feirer sit 900 aars jubilæum, saameget mere at erindres, som den næsten i lige saa lang tid har været gjenstand for beundring af slegt efter slegt.

Fra gammel tid af havde det saakaldte Trondhjem eller de gode bygder omkring den mægtige fjord ved sit store folketal og sin velstand udgjort en udmærket del af vort land, og dette fik ogsaa sit udtryk i sagaens ord, at her var landets rette kraft og styrke. Det er ogsaa der, vi klarest kan se, hvorledes den gamle samfundsorden og hedenske skik ytrede sig i livet. Og ligesom Harald haarfagre først

Digitized by Google

fik magt til at samle Norge til ét rige, da Trøndelagen var erobret, saaledes havde vistnok Olaf Tryggvesøn den tanke, da han kom til landet som forkynder af den nye tro, at skulde hedendommen kues, saa maatte slaget først staa i dens tykbygd.

Efterat hans sterkeste modstander Haakon jarl var død (995), tog han derfor sit faste sæde paa Nidarnes eller netop der, hvor naturen har dannet Trøndelagens midtpunkt. Idet nemlig Nidelven i sit løb fra Selbusøen nærmer sig fjorden, bøier den med ét af mod sydøst, for efter et kort løb atter at gaa fra syd mod nord ud i fjorden. Herved dannes der en trekant, som kun i sin vestre spids med det smale eid Ilevolden forbindes med fastlandet, men ellers omgives af elven og fjorden. Paa dette saaledes naturlig begrænsede jevne strøg var det nu, Olaf Tryggvesøn gjorde det første anlæg til byen, idet han noget søndenfor trekantens nordøstre spids eller et stykke ovenfor det nuværende Bratøren grundlagde en kongsgaard og tæt derved reiste en trækirke, som blev viet til den engelske helgen st. Klemens. Dette maatte være en torn i øiet paa hans modstandere, Haakon jarls sønner paa Lade, og da de efter Olafs død (1000) kom til magten, lod de hele hans byanlæg forfalde. Men da Olaf Haraldsøn var tagen til konge (1015), mindedes han, som det heder i sagaen, sin frænde Olaf Tryggvesøns verk og søgte at sætte det istand igjen. Dog, just som han var ifærd med dette arbeide, blev han overfaldt af Sven jarl, som brændte alt op. Det følgende aar kom Olaf atter til Nidaros, og efterat han var tagen til konge af trønderne, lod han igjen opbygge de afbrændte huse samt kongsgaarden og Klemenskirken. Disse bygninger, der ogsaa var af træ, maa udentvil have været færdige inden 1028, da den danske Knut den mægtige tildels ved hjelp af Bestikkelser blev hyldet paa Orething til Norges konge. Imidlertid var Olaf flygtet for den modstand, der reiste sig som hedendommens sidste kraftytring og paa grund af den hensynsløse strenghed, hvormed Olaf søgte at gjennemføre kristendommen og den derpaa grundede nye samfundsorden. Det var ogsaa dette, der samlede bønderne imod ham, efterat han igjen var kommet tilbage fra udlandet, og blev aarsag til hans fald 29 juli 1030.

Allerede før slaget havde bonden paa Stiklestad, Thorgils Hjalmesøn, gjort kongen det løfte, at han, hvis kongen faldt i slaget, skulde sørge for hans begravelse. Det gjaldt nu for Thorgils at bære sig klogt ad, for at kongens lig ei skulde komme i hænderne paa danskestyret. Efterat liget var fundet frem, skjulte Thorgils det derfor paa et sikkert sted, indtil han aatte dage derefter sammen med sin søn

Digitized by Google

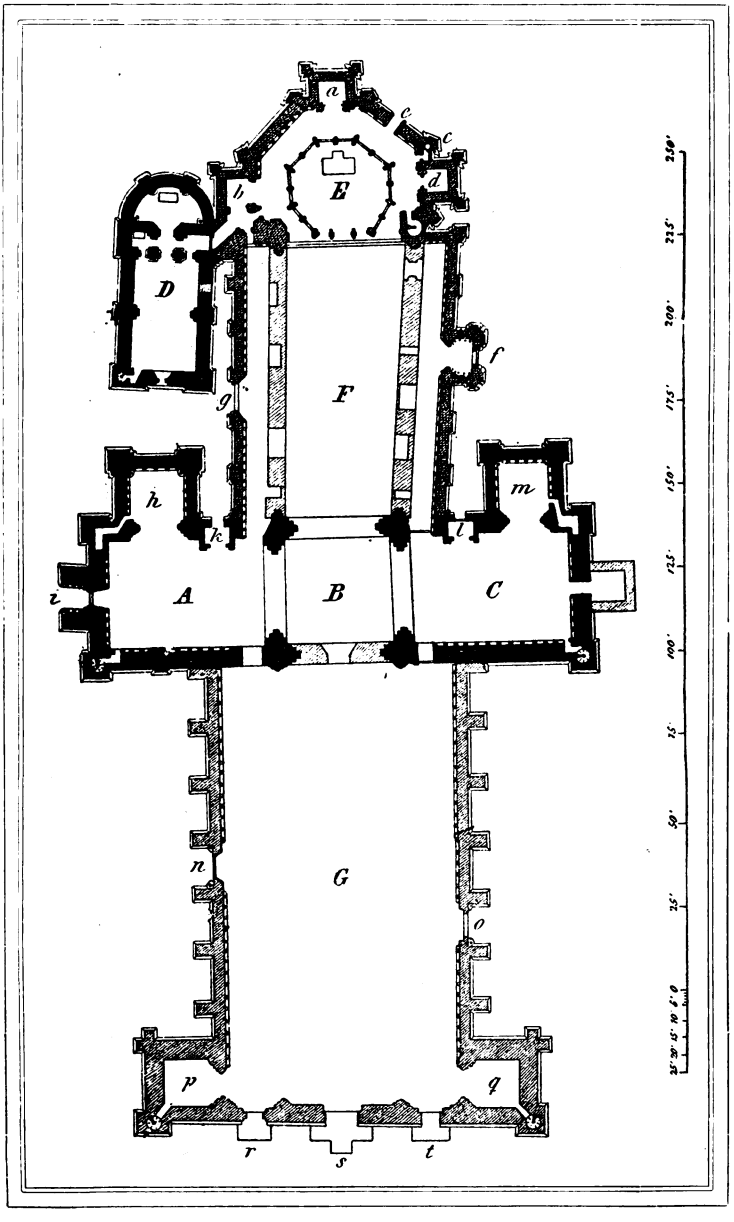

Fig. 1. Grundplan af kirken før restaurationen.

Digitized by Google

førte liget til Nidaros, idet de havde indrettet sig saaledes, at liget blev skjult paa bunden af baaden, mens der ovenover var sat en kiste fyldt med halm og sten. De passede det dernæst saa, at de først i mørkningen kom til bryggen i byen, hvor de leverede kisten til den danske biskop Sigurds svende, som førte den ud paa dybet og sænkede den ned. Bonden og hans søn roede derimod med det virkelige lig længer op ad elven eller strax ovenfor, hvor byen dengang slap. Her lagde de til og bar liget op i et ode skur, og dagen efter roede de endnu et stykke længer op og jordede liget i en derværende sandmæle.

Den følgende sommer (1031) opkom der mange rygter om jertegn, som skulde have vist sig ved kongens lig paa Stiklestad. Lidt efter lidt havde ogsaa bøndernes høvdinger og navnlig Einar Tambarskjelve, angret sin modstand, idet de nu ogsaa fik føle, hvormeget større tryk folket havde faaet over sig ved det fremmede og strengere danevælde. At blive fri for dette, maatte nu være maalet og, som middel til at naa dette, var intet mere velkomment end rygtet om Olafs hellighed. Efter opfordring af Einar fik Olafs forrige hirdbiskop Grimkel Thorgils til at vise sig, hvor liget var lagt, og da det blev opgravet, fandt man paa grund af dets friske udseende rygtet endmere styrket. Skjønt modstræbende maatte det danske styre give sit samtykke til alt dette, og efterat Olafs hellighed dernæst høitidelig var vedtaget paa et thing, blev liget lagt i skrin, som fik sin plads over høialteret i Klemenskirken. Paa det sted i sandmælen, hvor kongen først havde været nedgravet, blev siden, formodentlig efter kort tids forløb, opsat et lidet kapel, og tæt ved var fremkommet en kilde, som ligeledes omgaves med en passende indretning.

Saaledes havde ogsaa Norge faaet sin egen helgen, der efter tidens tro holdt sin beskyttende haand over landet, folket og kirken. Og imidlertid havde danskevældet mere og mere tabt sine støtter, saa at tvende aar efter Olafs fald kunde de norske høvdingers maal ansees opnaaet.

Olafs søn Magnus, som nu blev indkaldt og i 1035 taget til konge, indrettede paa det sted, hvor det ovennævnte ode skur stod, en ny kongsgaard og opførte i forbindelse dermed (1038) en kirke, som var den første, der indviedes til landets helgen, men først efter hans død (1047) blev fuldført af eftermanden Harald haardraade inden 1050, og til denne overflyttedes nu baade st. Olafs skrin og Magnus den godes legeme. Selv opførte Harald ved elven ca. 200 fod ovenfor den nuværende øverste bybro en ny kongsgaard og ca. 200 fod vesten-

Digitized by Google

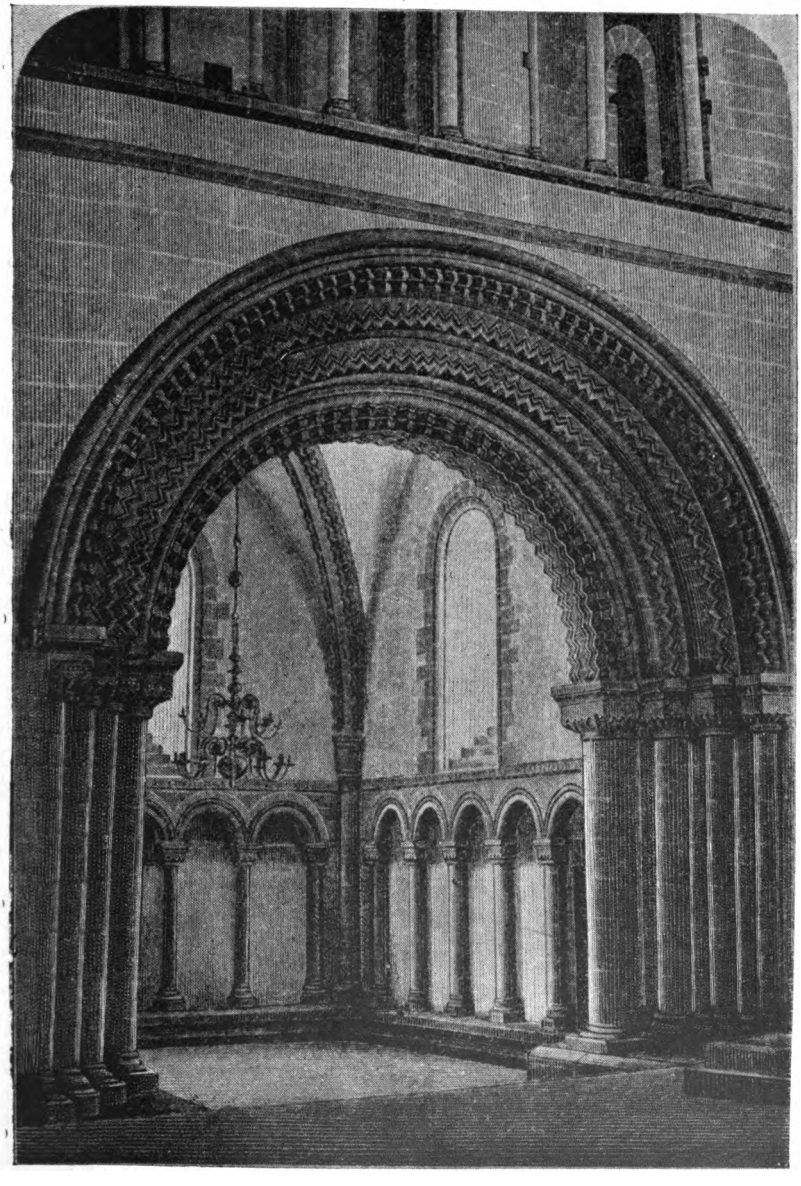

Fotograferet af E. Olsen, Throndhjem. Reproduceret af H. C. Olsen, Christiania.

Fig. 2. Tværskibets søndre kapel eller det saakaldte Angells (fig. 1 m).

Digitized by Google

Digitized by Google

for denne en stenkirke, som indviedes til Maria og blev fuldført inden hans død (1066).

Alle de nævnte kirker var, som vi har seet, kongelige eller knyttede til kongsgaardene. Der fandtes endnu ikke hverken i Nidaros eller andetsteds nogen biskopskirke. Dette hang sammen med den egenhed, at det hos os var landets konger, som først forkyndte kristendommen og selv valgte biskoperne; disse havde da heller ikke noget fast sæde, men kunde nærmest ansees som missionærer, der udsendtes af kongen. Det var først Olaf Kyrre, som blandt andre bestræbelser for kirkens udvikling ogsaa lagde vind paa at faa indrettet faste biskopsdømmer i byerne og i forbindelse med hvert af dem en kathedralkirke, som da henlagdes udelukkende under biskopens varetægt.

Som det fulgte af sig selv, blev den første kathedral opført i Nidaros ca. 1075 paa det sted, hvor Olaf den helliges legeme først var jordet, og saaledes, at dens højalter afløste alteret i det førnævnte derværende kapel, en plads, som senere gjennem alle forandringer blev bibeholdt. Bygningen var af sten og blev indviet til st. Olaf, som dens patron, ialfald nogen tid før Olaf Kyrres død (1093). Den gik senere, ligesom nogle andre kirker, under navnet kristkirke, formodentlig som betegnelse for, at de var viede til Kristus som repræsentant for treenigheden. Efter indvielsen blev st. Olafs skrin og Magnus den godes legeme flyttede dertil, saaledes at skrinet fik sin plads over højalteret og Magnus den godes legeme udenfor koret, det vil sige i skibet. Da denne kirke for en stor del danner grundlaget for den nuværende kirke og saaledes har havt megen indflydelse paa dennes form, vil det være i sin orden kortelig at omtale dens udseende. Dette kan ogsaa noget sikrere bestemmes dels efter et par antydninger i sagaerne og med hensyn til, hvad der var sedvanligt ved datidens kirkebygninger i Norge, og dels paa grund af nogle levninger af kirken, som endnu findes. Den maa have været en enskibet langkirke med halvrund korapsis, aabent spærreloft og sandsynlig et taarn mod vest. Murene var meget tykke, men dobbelte („kistemure"), alle aabninger rundbuede i „tidlig normannisk" stil og bygningen i det hele vistnok temmelig simpel. Skjønt kirken utvilsomt var den største, man hidtil havde seet i Norge, kan dog dens ydre længde neppe have været større end 150 fod og den indre bredde i skibet henimod 36 fod. Den indtog saaledes rummene B. F. E. i den nuværende kirke (se fig. 1). Vi ved ikke andet, end at den blev staaende urørt ialfald indtil over ca. 60 aar efter Olaf Kyrres død (1093), og i denne tid fortælles kun, at fire af vore konger blev begravne i kirken: Olaf Kyrre selv

Digitized by Google

(† 1093), Haakon Magnusſøn († 1095), Olaf Magnusſøn († 1115) og Eyſtein Magnusſøn († 1122).

Ved midten af det 12te hundredaar indtraadte der i de norſke kirkeforhold en ſtor forandring, der ogſaa havde en ombygning af kriſtkirken til følge. Om end de kirkelige ſtyresmænd, biſkoperne, ſiden Olaf Kyrres tid overalt havde faaet faſte ſæder med egne kathedralkirker, ſaa var de dog indbyrdes kun ſideordnede, og det overhoved, ſom dannede mellemledet mellem dem og paven, var fremdeles udenfor landet, ſeneſt i Lund. For folkets nationalfølelſe maatte dette forhold have noget ſaarende ved ſig, og hos paven ſelv kunde der lettelig opſtaa frygt for, at en erkebiſkop med ſaa ſtort magtomraade ſom over de trende nordiſke riger maatte blive ham for mægtig. Diſſe henſyn i forening var det udentvil, ſom ledede paven til i Norge at oprette et eget erkebiſkopsdømme, og da kunde der heller ikke være nogen tvil om, at erkebiſkopen maatte knyttes til den kirke, hvori landets nationalhelgen hvilede.

Den førſte erkebiſkop blev indſat 1151. Det følgende aar kom den pavelige legat Nikolaus af Brekſpeare til Norge, hvor han ved ſine forhandlinger fik vedtaget og nærmere beſtemt den nye kirkelige ordning. Hertil hørte foruden erkebiſkopsdømmet blandt andet ogſaa oprettelſen af et geiſtligt kollegium ved ſiden af biſkoperne eller det ſaakaldte domkapitel, hvis medlemmer, ſkulde vælge biſkopen og danne hans raad. Desuden maa her nævnes en anden beſtemmelſe, ſom legaten fik gjennemført. Hidtil var det efter vore love ikke tilladt for nogen ved teſtament at bortgive ſin formue til andre end næſten udelukkende ſlægten. Denne indſkrænkning blev nu ophævet, hvorved der aabnedes en ny kilde, ſom i forbindelſe med gaver i levende live fra de mange, ſom valfartede til ſt. Olafs ſkrin, kunde tilveiebringe de midler, der nødvendigvis krævedes ſom følge af den nye kirkelige ordning. Herunder hørte ogſaa, hvad der angik ſelve kathedralkirkens bygning. Thi ſkulde denne ſvare til erkebiſkopens værdighed, ja endog kun frembyde tilſtrækkeligt paſſeligt rum i koret for ham og domkapitlet, ſaa maatte der foretages en betydelig udvidelſe og forandring af Olaf Kyrres kriſtkirke. I de to førſte erkebiſkopers tid (1151—1158) ſynes der dog i denne henſeende ikke at være noget gjort, rimeligvis fordi midler dertil ſavnedes. Deſto ſtørre virkſomhed udfoldede derimod den tredje erkebiſkop, den ualmindelig kloge og dygtige, men ogſaa ſterkt hierarkiſke Eyſtein Erlendsſøn (1157—1188), ſom ogſaa efter ſin død fik den anerkjendelſe af ſine kirkelige fortjeneſter, at han paa et provincialkoncilium i Nidaros 1229

Digitized by Google

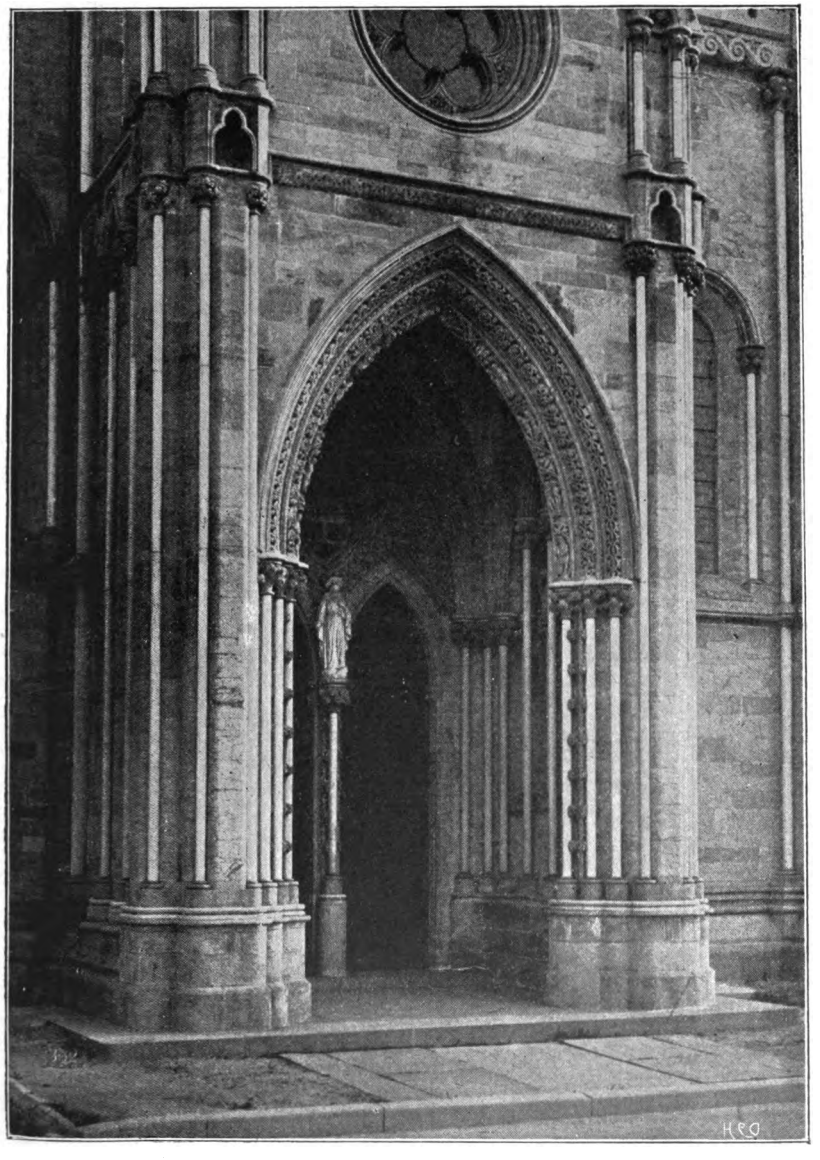

Aftegnet af E. Olsen, Throndhjem. Reproduceret af H. C. Olsen, Christiania.

Fig. 3. Kongeindgangen.

Digitized by Google

Digitized by Google

blev ophøiet til helgen, og hans legeme eller en del deraf skrinlagt, uden at dog denne hans kanoniſation vides ſenere ſtadfæſtet af paven.

Som anført gjaldt det for kirken først og fremſt at faa et større kor. Dette kunde jo ſynes en let ſag, da man blot behøvede at gjøre det ſamme, ſom i den tid og ſenere var almindeligt baade i England og hos os (ſe f. ex. Gran, Hamar, Ringsaker, Mariekirken i Bergen, og ſtavkirkerne paa Urnes, Stedje, Aardal) nemlig at forlænge koret mod øſt. Men dette lod ſig ikke gjøre i Trondhjem paa grund af ſæregne forhold; thi her kunde ikke høialteret ſom ellers flyttes, hvad der vilde være noget nær et ſakrilegium, da det ſtod ligeover martyrens grav, ſom urokkelig var knyttet til et beſtemt ſted. Der ſtod ſaaledes kun en vei aaben, nemlig at lade ſkibet gaa over til kor og ſkaffe menigheden et nyt ſkib. Dertil kom nu kravene for at faa tilveiebragt en med det nye erkebiſkopsdømmes værdighed mere ſtemmende kathedral end den daværende. Alt dette vilde opnaaes ved ſom forbillede for det paatænkte bygningsarbeide at følge den type, der ſiden Olaf Kyrres tid havde dannet ſig i de lande, hvorfra Norge i alle retninger var meſt paavirket, nemlig England og Nordmandi. Denne type viſte en tredelt langkirke med ſideſkibe, høikor, lavere kor og ſakriſti i øſtenden ſamt et tverſkib omtrent paa midten med taarn, endelig en veſtfront med to taarne. At nu denne plan virkelig har ſtaaet for Eyſteins tanke, viſer ſig af den maade, hvorpaa ombygningen blev udført.

For det første fremgaar det af et eget ſlags fundamentering, der træffes i kirken ſenere end Olaf Kyrres tid og før 1183, at Eyſteins byggevirkſomhed har delt ſig i to perioder, den første indtil 1179, den anden fra 1183—1188, da han døde og blev begravet i ſakriſtiet. I den første periode maa han da have opført det nuværende tverſkib (fig. 1 A. B. C.), en veſtfløi eller et langhus for menigheden med ſideſkibe ſamt to taarne i veſtfronten, og hvoraf grundmurene har været bevarede til vor tid. Diſſe arbeider blev, ſom det kan ſluttes af en indſkrift i det ſøndre kapel (fig. 2), paabegyndt noget før 1161, og var, ſom tverſkibet endnu viſer, udført i den i England ſaakaldte „ſenere normanniſke" ſtil (1125—1175), det vil ſige med kraftig profilerede rundbuer, baarne af ſøiler med ringe paa midten og orgelpibe- eller volutformede kapitæler; dog var rummene, undtagen i de underſte kapeller, ikke hvelvede, men dækkede med aabent ſpærretag. Til ſamme periode hørte ogſaa det ved kirkens nordøſtre ſide liggende ſakriſti (fig. 1 D., jfr. fig. 9), hvori der ved ſiden af normanniſk ſtil og krydshvelv med ribber ſees overgangs-

Digitized by Google

former til den „tidlige engelske" stil eller spidsbuer og runde dækplader paa kapitælerne.

Alt dette maa høist rimelig have været færdigt i 1179, da Eystein paa grund af stridigheder med Sverre maatte flygte til England. Her blev han indtil 1183 og havde da rigelig anledning til at gjøre sig nærmere bekjendt med den daværende nye eller „tidlige engelske" stil, som først ytrede sig under ombygningen af Canterbury kathedral, der blev færdig 1184.

Ved hans tilbagekomst i 1183 gjaldt det at fortsætte arbeidet paa domkirken ved at ombygge Olaf Kyrres kor (fig. 1 E) til høikor og skibet (F) til kor. Dog var der allerede ved det nye tverskib tilveiebragt endel af det rum, koret efter vedtagen skik kunde gjøre fordring paa, hvad der dog trænger til en nærmere forklaring. Sagen er, at der med hensyn paa tverskibets forhold til koret i de udenlandske kathedraler ikke var nogen fast regel, idet koret snart begrænsedes mod vest af tverskibet og snart omfattede ogsaa dette. At det sidste var tilfældet i domkirken, kan sluttes af følgende: Efter sagaernes beretning blev to af vore konger, Haakon hærdebred samt Inge Baardsøn, og ligeledes hertug Skule begravede resp. 1180—1202, 1217 og 1240 i „korets søndre væg". Dermed kunde ikke sigtes til det egentlige kor, da dette i den først anførte tid var uden sideskibe, og disse i de andre tilfælde ikke havde tykke mure nok til at kunne give plads for saadanne begravelser. Tverskibets gavlmure har derimod tilstrækkelig tykkelse, og netop i dets søndre væg traf man under restaurationen levninger af flere begravelser af det nævnte slags, og da nu saadanne efter skikken kun kom til anvendelse ved kongelige og andre høitstaaende personer, tør det vistnok antages, at de paatrufne begravelser netop var de samme, som nævnes i sagaerne, hvoraf igjen følger, at tverskibet i domkirken regnedes til koret.

Under disse omstændigheder gjaldt det altsaa nu, som anført, at omdanne kirkens østre del til høikor og kor, og da vilde det være det mest praktiske og følgelig forstandigste at paabegynde arbeidet i østenden eller med høikoret. Det er ogsaa dette, Eystein maa have gjort. Dette fremgaar dels af Snorres ytring om, at han foretog noget ved høialteret, og dels deraf, at selve konstruktionerne viser, at høikoret er bygget før det egentlige kor. Paa det første sted blev alterrummet omgivet af lavere sideskibe med trende kapeller (se fig. 1 a, b, d,) og saaledes, at den oven omtalte kilde, der tilforn var udenfor kirken, nu kom til at faa sin plads i selve muren (fig. 1 c). Stilen var den fra England overførte, men nu fuldt

Digitized by Google

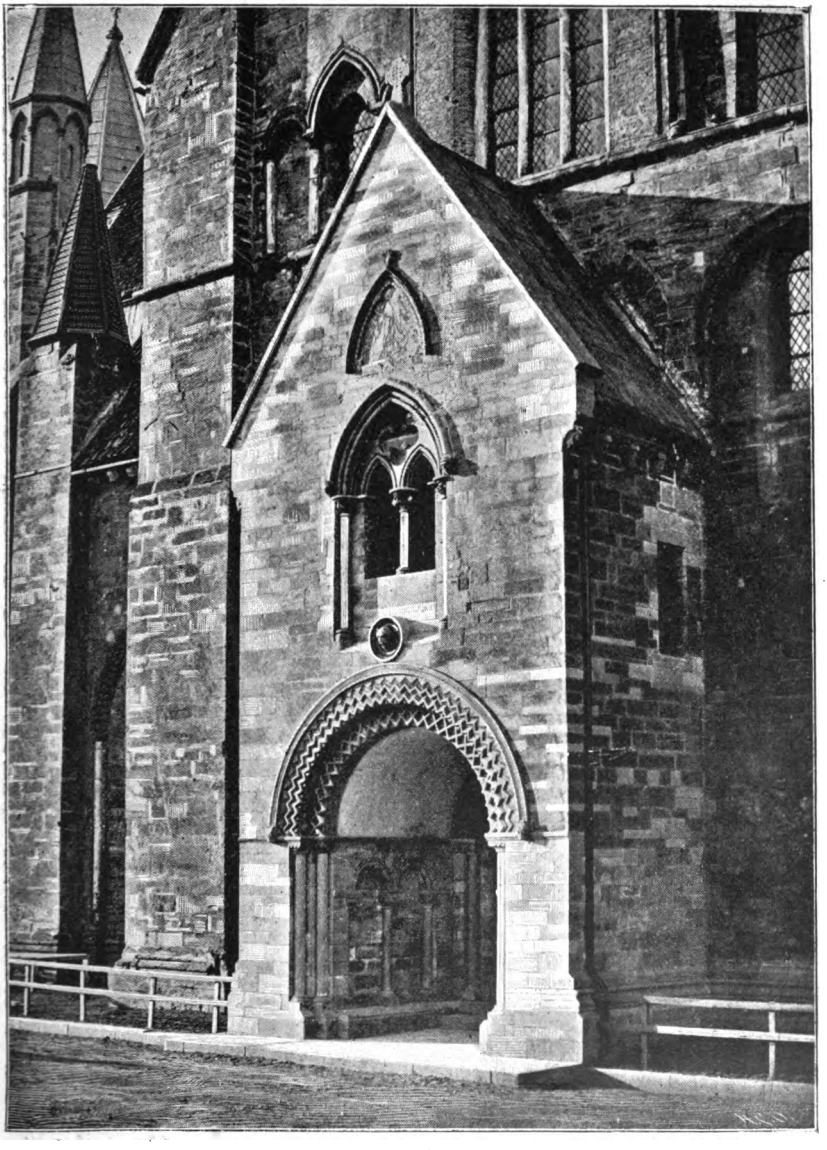

Fotograferet af C. Olsen, Throndhjem. Reproduceret af H. C. Olsen, Christiania.

Fig. 4. Tverskibets nordre portal.

Digitized by Google

Digitized by Google

Efter Ark.tekt Christies Tegning. Reproduceret af H. C. Olsen, Christiania.

Fig. 5. Kirken i restaureret stand, seet fra nordøst.

Digitized by Google

Digitized by Google

udviklede „tidlige engelske" stil med dens stræbepiller, krydshvelv, spidse buer, bladkapitæler og runde dækplader paa disse. Der er ingen rimelighed for, at dette blev færdigt inden Eysteins død (1188). Derimod kan det med grund antages, at arbeidet uden stans blev fortsat og udstrakt ogsaa til det lavere kor med tilføielse af de hidtil manglende sideskibe. Ligeledes maa det antages, at baade koret og høikoret som fuldt færdige var indbefattede i det „store mønster", der stod for Snorres øiesyn ved hans første besøg i Nidaros (1218), og som efter hans vidnesbyrd var paabegyndt af Eystein.

I saadan stand forblev kirken en menneskealder, indtil erkebiskop Sigurd i 1248, som sagaen fortæller, satte kirkens grundvold saa langt vest, som den siden har været, altsaa efterat Eysteins vestfløi var borttaget, ventelig fordi den ansaaes altfor tarvelig. I dens sted satte da Sigurd det skib, som nu kun tildels er levnet, og forresten har samme, om end noget mere udviklet stil, som den restaurerede østfløi fremviser (se fig. 5 og 7). Derimod fortjener udseendet af dens vestfront i forhold til de tvende hjørnetaarne at omtales noget nærmere.

De kristne kirker var som bekjendt fra først af uden taarn, men fik, da klokker kom i brug, for disses skyld en egen fritstaaende klokkestøpel. Efterat denne af praktiske hensyn var forenet med kirkernes vestende, begyndte man i Normandi, selvfølgelig for at gjøre bygningen mere imponerende, at anvende to taarne, der stilledes foran hver sit af vestendens sideskibe, saa at disse dækkedes (f. ex. st. Stephan i Caen og hos os Mariekirken i Bergen). Senere rykkedes taarnene lidt efter lidt halvt udenfor sideskibene (f. ex. Notredamen i Paris), og dernæst helt udenfor disse (f. ex. Notredame i Rouen, st. Albans abbedikirke i England), men saaledes, at der fremdeles i regelen kun var ét portal. Endelig bibeholdt man samme stilling af taarnene, men anbragte mellem dem 3 portaler, svarende til de trende skibe (f. ex. Wells kathedral i England). I alle disse tilfælde blev derhos frontmuren mellem taarnene ført saa langt opad, at den undertiden endog reiste sig i høide med toppen af mellemskibets gavl, men i hvert fald dannede en skjerm foran sideskibenes skraatage. Fra et sundt kunstkritisk standpunkt maa nu dette utvilsomt ansees som en maske og derfor i strid med den i forholdene dybt begrundede lov, at ethvert bygverk bør være organisk gjennemført, saaledes at de ydre hovedformer ikke skjuler, men falder sammen med de indre. I den middelalderske arkitektur derimod var det her et typisk træk at ville frembringe en i høieste grad imponerende, om end usand vestfront. Som anført er dette drevet til det yderste i Wells kathedral, hvis omhandlede del

Digitized by Google

blev indviet som færdig i 1239. Da nu domkirkens grundplan forsaavidt (jfr. fig. 1 G) ganske stemmer med den engelske, ligger det meget nær at tænke sig en paavirkning derfra, saaledes at ogsaa domkirkens facade har været formet i overensstemmelse med den omtalte type og i hvert fald var saa høi mellem begge taarne, at dens overkant gik i flugt med grundlinjen af mellemskibets gavlfelt eller kun lidt lavere.

Der er intet, som viser, at jo kirken blev fuldt færdig. Men naar dette skede, kan ikke siges med nogenlunde sikkerhed. Dog maa det ialfald være skeet inden 1308, da der nævnes „den nye kirkebygning", eller vestfløien i modsætning til den øvrige del. Det kan endog være nokså rimeligt, at hele bygningen stod aldeles færdig før 1299, da Haakon V og hans dronning blev kronede i kirken.

Saadan som domkirken da viste sig, var den ikke alene den største i de tre nordiske lande, men ogsaa den rigest udstyrede, hvad arkitektoniske enkeltheder angaar, og kunde i denne henseende endog stilles ved siden af flere engelske kathedraler. Med en længde af 325 fod var den dog flere steder uforholdsmæssig smal, hvad der imidlertid for endel opveiedes ved tverskibets stærke udspring og den store bredde af vestfronten. I det hele havde kirken som grundplanen (fig. 1) viser 9 rigt forsirede portaler, hvoraf 3 mod vest (fig. 1 r, s, t), 3 mod syd (e, f, o), hvoraf den pragtfulde saakaldte kongeindgang (fig. 3), og 3 mod nord (g, i, n), hvoraf tverskibets (fig. 4). Foruden en hel del strædepiller og mindre spidser (se fig. 5), reiste der sig 5 større taarnspir, hvoraf det største paa midten ragede høit op over den øvrige bygning. Især frembød den 120 fod brede og antagelig, som ovennævnt, meget høie vestfront et imponerende skue ved sine arkitektoniske detaljer, rækker af helgenfigurer og sin rige forgyldning. Indvendig var alle rum undtagen tverskibets arme (fig. 1 A og B), der, som ovennævnt, havde aabent sperreloft, dækkede af hvelvinger med forsirede ribber og som støttedes af mangfoldige fritstaaende eller vægfaste piller, kronede med rigt udhuggede bladkapitæler. Mellemskibene havde baade vestenfor midttaarnet og østenfor (se fig. 7) i høiden tre afdelinger, først buerne, som bar væggene, dernæst det saakaldte triforium eller rummet over sideskibenes hvelv og endelig det saakaldte klerestorium eller den del af væggene, hvori de øverste vinduer stod. Gjennem de to sidste afdelinger kunde man ogsaa gaa rundt hele bygningen. Alt var da saaledes, som vi nu igjen kan se det i den restaurerede del af bygningen (fig. 7 og 8).

Ovenfor blev berørt, at kirken til slutning havde, paa et par undtagelser nær (Mariekapel og kapitelhus), faaet de hovedformer, som var eiendommelige særlig for de engelske kathedraler. Men ved

Digitized by Google

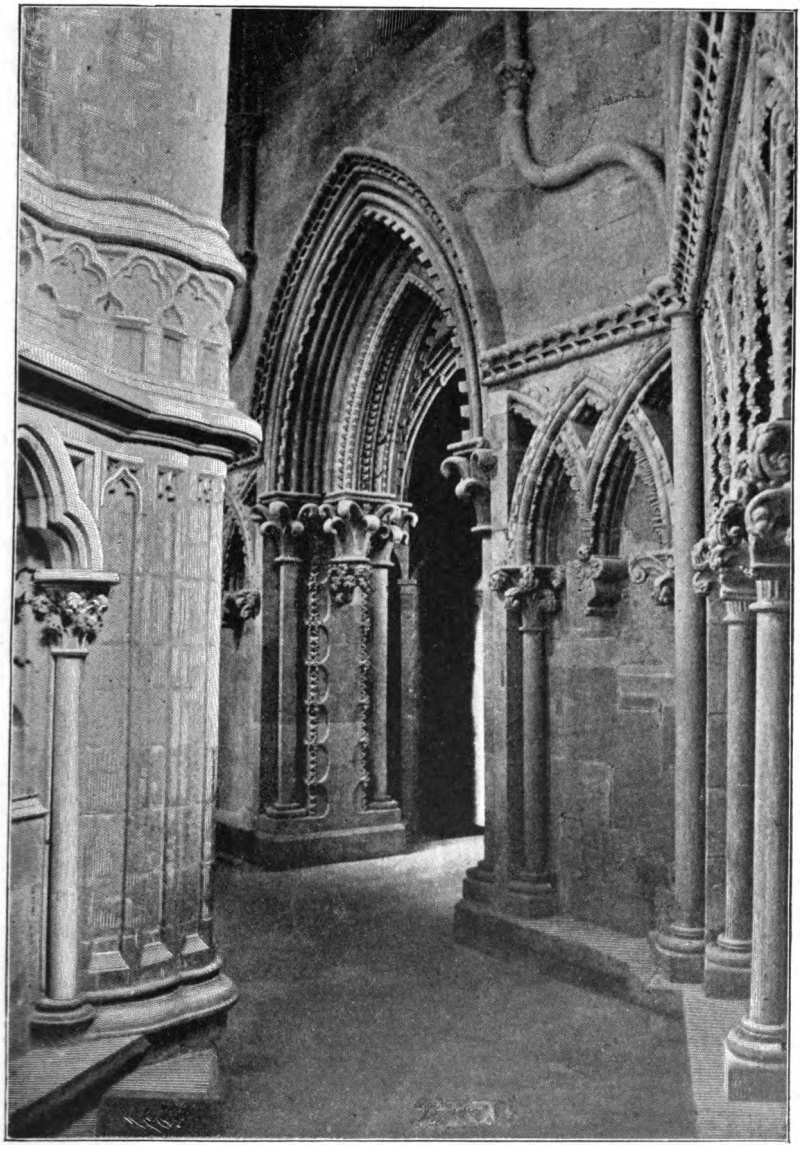

Fotograferet af E. Olsen, Throndhjem. Reproduceret af H. C. Olsen, Christiania.

Fig. 6. Indgangen til høikorets østre kapel (fig. 1 a).

Digitized by Google

Digitized by Google

Fotograferet af E. Olsen, Throndhjem. Reproduceret af H. C. Olsen, Christiania.

Fig. 7. Koret i restaureret stand.

Digitized by Google

Digitized by Google

gjennemførelsen heraf sees der flere steder en stor mangel paa regelmæssighed og harmoni. Hertil var grunden, at kirken ikke blev opført i èn støbning, og at man derfor i hver ny byggeperiode dels var bundet ved de ældre former og dels maatte tage hensyn til visse steder, der stod i nøie forbindelse med kirkens patron og hans historie. Et blik paa grundplanen (fig. 1) vil saaledes straks vise de paafaldende skjævheder, der findes navnlig østenfor tværskibet (fig. 1 A, B, C). Udentvil har her allerede Olaf Kyrres kristkirke ved unøiagtigt maal, der træffes saa ofte i middelalderen, lidt af uregelmæssigheder, som, naar man ikke vilde lægge nye fundamenter, fremdeles maatte følges. Dertil kom, at da Olaf Kyrres kor ombyggedes til høikor og tilligemed det lavere kor fik sideskibe, lod der sig ikke vel gjennemføre nogen streng symmetri, og heller ikke kunde sideskibene faa den sedvanlige bredde dels af hensyn til det nærliggende sakristi (fig. 1, D) og dels paa grund af tværskibets kapeller (fig. 1 h og m). Endelig var høialterets plads uforanderlig givet ved martyrens grav, hvortil kom, at man har villet have den ovennævnte kilde eller den saakaldte st. Olafs brønd (fig. 1 c) anbragt i høikorets mur.

Til den store arkitektoniske rigdom, kirkens indre fremviste, kom ogsaa pragten af dens mange altere og navnlig de glimrende prydelser af ædle metaller, hvormed de var udstyrede. Af altere træffes i det hele 28, men disse var ikke alle samtidige, dog var der navnlig i løbet af det 14de hundredaar neppe færre paa engang end 24 eller svarende til tallet paa domkapitlets kanikker. Endel af alternes plads kan endnu bestemmes. Saaledes maa der, foruden høialteret og sakristiets alter, have været 3 saadanne i høikorets kapeller (fig. 1 a, b, d, det første mulig viet til Maria), 4 paa gulvet i tværskibet (h, k, l, m), 2 i de derværende kapellers 2det stokverk, 1 i kapellet over tværskibets nordre portal (fig. 4) og endelig 2 i vestfløiens hjørner (fig. 1 p, q). Sandsynligvis ovenover tvende af kirkens altere var desuden anbragt 2 mindre helgenskrin nemlig st. Bjarnvards samt erkebiskop Eysteins, og over høialteret saaes i retningen vest—øst st. Olafs store skrin, der ved sit rige udstyr og sit indhold udgjorde kirkens største kostbarhed. Inderst var der saaledes en sølvkiste af 6500 lods vægt og udenom denne to trækister, hvoraf den yderste var anskaffet af sønnen Magnus den gode og ifølge Snorres beskrivelse, vistnok efter forbilledet af de vesterlandske relikvieskrin, havde hovedform som datidens ligkister med gavltag, men omgivet af svaler og forsiret med en mængde ædelstene, hvortil kom beslag af guld og sølv.

Digitized by Google

Naar vi forundret spørger, hvorledes man her i Norge kunde faa tilveiebragt de store midler, som krævedes til alle disse bygverker og prydelser, maa det erindres, at de kirkelige interesser dengang opslugte alt andet, og at det under katholicismen gjaldt som en salighedssag for enhver at yde dertil, hvad han kunde afse. Vistnok var der, foruden de andre sedvanlige kirkelige indtægter, fra midten af det 13de hundredaar henlagt en fast aarlig ydelse, en kvægskat, af hele landet til kirken, ligesom i lang tid ogsaa enkelte dele af Sverige var forpligtede til visse afgifter. Men de betydeligste midler indkom uden tvil ved frivillige gaver navnlig fra dem, som besøgte st. Olafs skrin. Saadanne valfarter fandt vistnok tildels sted ogsaa fra længere bortliggende lande, men rimeligvis var det dog mest nordmænd, svensker og dansker, som her nedlagde sine gaver.

Vi har seet, at kirken ialfald ved begyndelsen af det 14de hundredaar stod med den fuldførelse, som den vistnok nogensinde senere opnaaede. Men denne tilstand varede ikke længe, da kirken snart efter blev hjemsøgt af ødelæggende brande. Den første af disse indtraf 1328, og tvilsomt kan det være, om bygningen allerede dengang blev fuldstændig restaureret. Jalfald skede det ikke efter den næste brand i 1432, da man ikke alene savnede de fornødne pengemidler men, som det endnu viser sig, havde tabt den kunstneriske evne til at udføre de nye dele med samme skjønhed og dygtighed som de gamle. Endnu mindre var dette tilfældet efter den tredje brand i 1531. Som følge heraf styrtede mellemskibet baade østenfor og vestenfor tverskibet tilligemed vestfronten ned af sig selv eller maatte borttages, saa at det forrige kor, der nu efter reformationen igjen gik over til skib, blev forsynet med nogle nye, yderst plumpe mure istedetfor de foregaaende buer og søiler. Efter de to brande, hvoraf kirken med kort mellemrum atter blev hjemsøgt i 1708 og 1719, var der naturligvis endnu mindre tale om at give bygningen nogen anden istandsættelse end den høist tarvelige, der var nødvendig for kirkens brugbarhed til gudstjenesten. Saaledes var omtrent halvdelen af kirken gaaet tabt, og det øvrige henstod indtil vor tid med det forlorne udseende, som viser sig i fig. 9, hvor midttaarnet næsten er forsvundet, mellemskibets mure kun udmærker sig ved plumphed, og høikoret er dækket af en vanskirende kuppel, det saakaldte „kobbertaarn", hvorunder i nyeste tid var tilkommet et uforholdsmæssigt tungt og plumpt hvelv.

Dette hvad selve bygningen angaar. Vender vi os dernæst til udstyret, saa blev paa reformationstiden alle kirkens altere, undtagen sakristiets og høialteret, borttaget og en del af de dertil hørende pry-

Digitized by Google

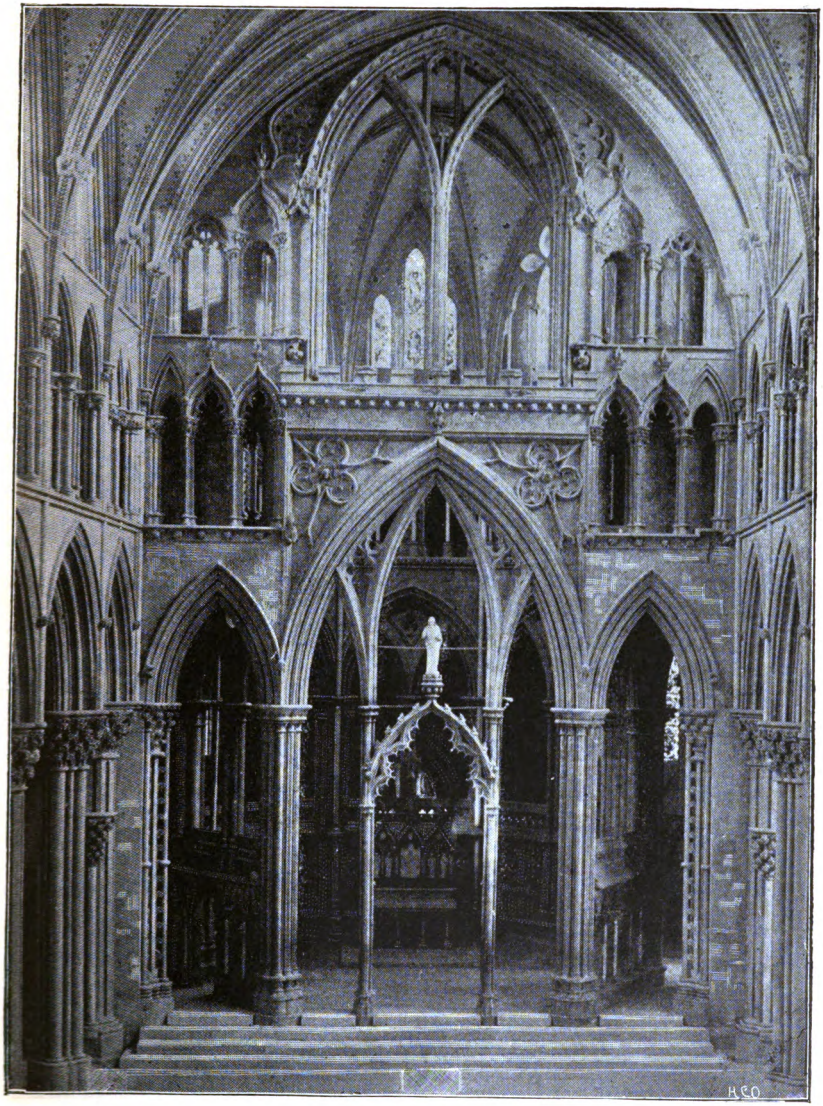

Fotograferet af E. Olsen, Throndhjem. Reproduceret af H. C. Olsen, Christiania.

Fig. 8. Korbuen.

Digitized by Google

Digitized by Google

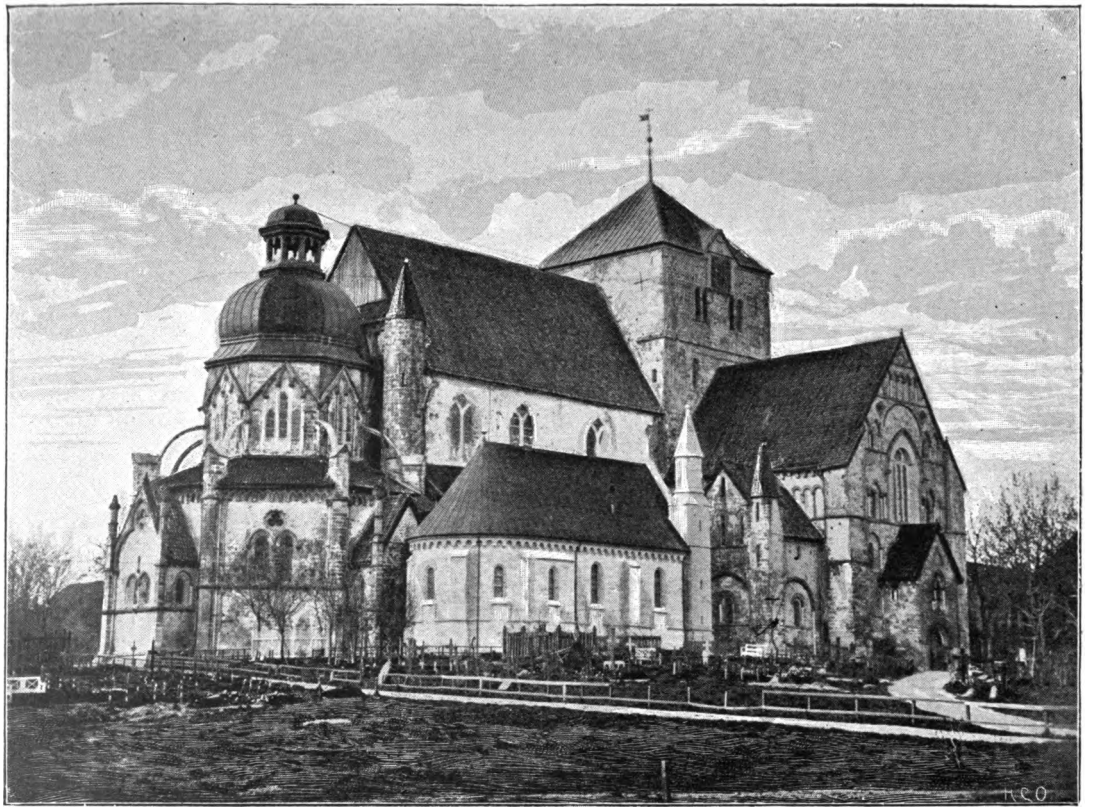

Fotograferet af E. Olsen, Throndhjem. Reproduceret af H. C. Olsen, Christiania.

Fig. 9. Kirken før restaurationen, seet fra nordøst.

Digitized by Google

Digitized by Google

delser ført til Kjøbenhavn. Deriblandt var de to ovennævnte mindre helgenskrin og af st. Olafs skrin, hvad der var mest værdifuldt, saaledes at kun den simpleste trækiste blev staaende igjen, indtil ogsaa denne bortførtes i svvaarskrigen af svenskerne. Efterat den i 1568 var bragt tilbage, blev helgenens levninger nedsat i kirken paa et sted, der ikke mere kjendes.

Som mærkeligt kan til det ovenstaaende endnu føies, at kirken antagelig indeholder den eneste Kongegrav fra middelalderen, der nu findes i vort Land, da den store stenkiste, som ligger under gulvet midt i mellemskibet og tildels dækket af det nederste trin til høikoret, vistnok paa grund af, hvad ovenfor er antydet i forbindelse med en senere ytring af sagaen, maa antages at indeholde Magnus den godes skelet. Derhos kan det i teknisk henseende mærkes, at resterne af Olaf Kyrres kristkirke under gulvet ved korbuen rimeligvis nu er de ældste levninger af stenbygningskunst her i landet (altsaa ca. 1075), endvidere træffes for første gang hos os i tverskibets kapeller (fig. 1 h og m jfr. fig. 2) krydshvelv endog med ribber (lidt efter 1161) og i høikoret den gotiske eller spidsbuede stil, altsaa ca. 1183 og saaledes ikke længe efter dens første optræden i England, i Canterbury kathedral, hvis ombygning i denne stil blev fuldført 1184.

Da vort land i 1814 igjen havde opnaaet sin selvstændighed, blev det som bekjendt i grundloven fastsat, at kongens kroning skal foregaa i domkirken. Vel var denne handling fra den tid, da den hos os første gang (1164) blev anvendt, ikke udelukkende foretaget i Trondhjems kathedral, som endog kun havde været vidne til 4 kroninger (Haakon V og hans dronning 1299, Karl Knutsson 1449, Kristian I 1450 og Hans 1488). Men der fandtes ingen kirke i landet med saadan størrelse som denne og endnu mindre nogen, hvortil der knyttede sig saa dyrebare nationale minder. Det maatte derfor følge af sig selv, at den blev valgt. Senere er som bekjendt følgende kronede i kirken: Carl Johan 1818, Carl XV og hans dronning 1860 samt vor nuværende konge Oscar II og hans dronning 1873.

Efterat det lige siden 1840 havde været omhandlet at gjengive kirken dens tabte udseende, i det mindste delvis, blev først i 1868 en begyndelse dertil foretaget ved restaurationen af sakristiet („kapitlet"), dernæst af den pragtfulde korbue (fig. 8); og fra 1872 er arbeidet uden stans fortsat ved høikoret, dernæst det lavere kor (eller nu skibet) og endelig tverskibet samt det store midttaarn, der antagelig ved slutningen af hundredaaret igjen vil staa fuldt færdigt.

Digitized by Google

Saaledes er nu igjen den gamle fylde af skjønhed fremtryllet ved energisk arbeide og fin kunstnerisk følelse, gjennem kjærlige hænder, med dyb respekt for det gamle og ved opofrelser fra konge og folk.

Som afslutning af den hele restauration er det nu allerede bestemt, at ogsaa vestfløien eller det gamle egentlige skib skal gjengives sit antagne oprindelige udseende.

Man har stundom sat kirken og dens forfald i forbindelse med vort statssamfunds op- og nedgang eller brugt det første som billedligt udtrykt for det sidste. Men dette er kun en fiktion anvendt til en figurlig udsmykning af fremstillingens stil; thi kirkens skjæbne havde i virkeligheden intet med statssamfundet at gjøre. Grunden til dens forfald var alene de ulykkelige tilskikkelser ved de mange og voldsomme brande. Havde disse ikke herjet kirken, vilde den nu have staaet ligesaa vel ved magt som saa mange andre af dens lige fra den tidlige middelalder. Dog kan vi glæde os over, at der i murene er anvendt den ypperlige kleberstен. Ellers vilde de have været ødelagt eller ialfald fremvist et endnu mere lurvet udseende, end der alene paa grund af forvitring træffes f. ex. i engelske kathedraler, som endnu ikke har undergaaet nogen restauration.

Digitized by Google

Erkebiſkopperne i Nidaros.

Af Dr. **Ludvig Daae.**

Det gamle Norge havde ingen erkjendt politiſk Hovedſtad. En Tidlang var viſtnok Bergen Kongernes hyppigſte Reſidens, ſenere blev ſamme i de ſidſte indfødte Kongers Tid flyttet til Oslo, ſtundom ogſaa Tønsberg, medens Nidaros ſiden det trettende Aarhundredes Midte ſjeldnere og ſjeldnere modtog Kongebeſøg. Til Gjengjeld blev det derimod tidlig Landets kirkelige Middelpunkt, og dette vedblev Staden at være lige indtil Reformationen. St. Olafs Helligdom og Erkebiſpedømmet har gjennem den hele Middelalder paatrykt Nidaros ſit Præg.

Olafsdyrkelſens Opkomſt og Udvikling har jeg fremſtillet i mit Skrift „Norges Helgener". Dens Betydning var ſaa meget ſtørre, ſom St. Olaf var den ældſte og meſt berømte Kongehelgen i det hele ſkandinaviſke Norden. Hans Hvileſted i Nidaros ſamlede Pilegrimer fra begge Broderriger, ja Olaf var længe at betragte ogſaa ſom Sveriges Nationalhelgen, og da dette Land fik ſin egen Kongehelgen i St. Erik, vedblev Olaf fremdeles at dele Æren med denne: Upſala Domkirke indviedes til dem begge i Forening. Endog fra andre Lande fandt fromme Beſøgende Veien op til den fjerne norſke Stad, hvorom allerede en nordtyſk Forfatter fra Slutningen af Olafs eget Aarhundrede, Adam af Bremen, har aflagt et mærkeligt Vidnesbyrd.

Som Følge heraf kom rimeligvis allerede i den norſke Kirkes Barndomstid den Biſkop, der fik ſit Sæde i Thrøndelagen, til at indtage en fremſkudt Stilling. Det er ellers kun ſaare lidet, man ved om de førſte Biſkopper i Norge. Efterat i den allerførſte Tid vore

Digitized by Google

Biſper havde været en Art Miſſionsbiſkopper eller Kongerne ledſagende Hirdbiſkopper, ſkede den første Begyndelſe til faſte Biſpedømmers Stiftelſe i Olaf Kyrres Tid. Der fremſtod da tre ſaadanne, ſvarende til de ſtore Lagdømmer, nemlig Nidaros for Froſtatingslagen, Selje (Bergen) for Gulathingslagen og Oslo for Viken og Oplandene; først lidt ſenere deltes det veſtlige Stift i to ved Stavangers Biſpeſtols Grundlæggelſe.

De første Biſkopper i Thrøndelagen, der ſnart tituleres efter Staden, ſnart efter Landſkabet, er for det meſte lidet bekjendte, og om nogle blandt dem ved man Intet uden det blotte Navn. En gammel Biſkopsrække nævner allerede Olaf Trygvesſøns Hirdbiſkop Sigurd ſom den første Biſkop i „Throndhjem" (Landſkabets Navn); han ſkal have været tilſtede i Svolderſlaget og derefter have endt ſine Dage i Vermeland. Derefter omtales Grimkell, Olaf den Helliges egen Biſkop, der hyppig nævnes i Sagaerne. Han ſynes at have hørt hjemme i England, men har maaſke dog været af nordiſk Herkomſt, og har vel faaet ſin Indvielſe i ſit Hjemland. Han var Olafs tro Medarbeider og havde megen Andel i hans geiſtlige Lovgivning. Paa Kongens Vegne beſøgte han Erkebiſkoppen af Bremen, hvis Stilling ſom den norſke Kirkes Overhoved herved indlededes; da Olafs Uven, Knut den Mægtige, ogſaa var Englands Konge, har dette afholdt ham fra at vende ſig til en engelſk Erkebiſkop. Da Olaf i 1029 forlod ſit Rige, fulgte Grimkell i Begyndelſen ſin Herre, men blev ſnart af denne ſendt tilbage til Norge. Her opholdt han ſig en Tid paa Oplandene, medens en danſk Biſkop Sigurd kom til Throndhjem i den nye Konge Svein Alfifasſøns Følge. Men nu opſtod Rygtet om Olafs Hellighed, der med ſtor Klogt benyttedes af misfornøiede Nordmænd imod det danſke Herredømme, af hvilket man hurtig blev kjed. Sigurd forlod efter et kort Ophold igjen Norge, og Thrønderne hentede Grimkell tilbage. I Forening med Einar Thambeſkjelver lod nu Biſkoppen Olafs Lig jorde ved den af ham ſelv byggede Clemenskirke i Nidaros, 3 Auguſt 1031, og denne Dag blev ſiden feiret ſom Helgenens anden eller mindre Feſtdag, idet 29de Juli, Stikleſtadsſlagets Dag, var den første og fornemſte. Bekjendt er Beretningen om Grimkells og Einars Sammenſtød med Kong Sveins Moder Alfifa, ſom viſte ſig vantro med Henſyn til Olafs Hellighed. Denne blev nu, idet Kong Svein ikke vovede at modſætte ſig det, af Grimkell høitidelig erklæret ſom Helgen, og det ſamlede Folk bekræftede det ved en Art Dom. Dengang havde endnu ikke Paven tiltaget ſig Retten til at canoniſere (dette ſkede først i det følgende Aarhundrede), men ligeſom andre gamle

Digitized by Google

Efter Tegning af Magnus Petersen. Reproduceret af Br. Brunstow, Christiania.

Kristian den Forstes Reisealter.

Billeder af Olaf den Helliges Liv; Originalen, staaret i Hvalrostand, findes i Kbh. oldnordiske Museum.

Digitized by Google

Digitized by Google

Helgener blev Olaf siden stedse erkjendt som Helgen af hele den romerske Kirke. Da efter faa Aars Forløb Olafs Søn, Magnus den Gode, kom i Besiddelse af sit Fædrenerige, vedblev Grimkell fremdeles som Biskop, om han end neppe altid har havt sit Ophold i Throndhjem.

Efter Grimkell opføres Jon og Rodulf, derefter Ragnar, Ketil, Asgaut, Sigurd og Sigurd Munk, hvilken sidste antages at være en Engelskmand fra Glastonbury Kloster. Den følgende Adalbrikt kaldes i Biskopsrækken „den første i Nidaros"; hans Tid maa falde under Olaf Kyrre, og han tør da altsaa have været den første, der fast knyttedes til den af denne Konge grundede Christkirke.

Paa Sigurd Jorsalfars Tid finder vi som Biskop her en Simon, om hvem det er at merke, at han kraftig maa have medvirket ved den Tids store Begivenhed i vor Kirkes Udvikling, Tiendens Indførelse, ja Bisperækken bemerker endog, at „han først indførte Tienden i Norge". Som den næste i Rækken møde vi Ivar Skrauthanke. Han var en Islænding og tilligemed en Broder, Jon Kauda (deres Fader hedte Kalf den Range), havde han kjæmpet i Slaget ved Holmengraa 1139, men de to Brødre strede paa forskjellige Side, Ivar fulgte Magnus Blinde, Jon Inge og Sigurd Haraldssønner. Jon vilde være bleven dræbt, om han ikke havde flygtet over til Broderens Skib. Naar han blev Biskop i Nidaros, vides ikke, men vi ville siden møde hans Søn mellem Erkebiskopperne.

Den sidste af disse ældre Biskopper hed Reidar, og hans Tid falder omkring 1150. Nu var imidlertid Tiden kommen til en væsentlig og afgjørende Forandring i den norske Kirkes hele Forfatning.

Skjønt egentlig en Datter af den engelske, var dog, som vi ovenfor har berørt, Norges Kirke ligesom den danske og svenske, kommen under den Bremenske Erkebiskops Overhøihed. I Virkeligheden havde dette ikke ret meget at sige, thi disse fjerntboende Prælater, som kun saare liden Besked vidste om Norge, endsige nogensinde besøgte det, blandede sig kun lidet i den norske Kirkes Anliggender. I Begyndelsen af det tolvte Aarhundrede var der i Lund i Skaane (dengang et dansk Landskab) oprettet en ny Erkestol for de tre nordiske Riger. Men heller ikke Erkebiskperne af Lund grebe meget ind i Norges Anliggender, om end vore Biskopper vel der maatte søge sin Indvielse. Den egentlige Overherre over Kirken var Kongen, Kongemagten var det nemlig, som fra først af havde virket for Christendommens Indførelse og senere ved rige Gaver udstyret saavel Kirker som geistlige Embeder.

Digitized by Google

Det kunde nu synes naturligt, at Norge maatte ønske at frigjøres fra Forbindelsen med et andet Lands Erkebiskop ved at faa et eget geistligt Overhoved, umiddelbart under selve den romerske Paves Høihed. Rimeligvis er denne Tanke opstaaet hos Norges Biskopper selv, og der er intet Spor til, at Planen er udgaaet fra Kongen, som jo vel maatte forstaa, at et Erkesædes Oprettelse vilde formindske dennes egen Magt. Og skulde Norge faa en egen Erkebiskop, eller som det hed i den romerske Kirkes Stil, ophøies til en egen „Kirkeprovinds", da maatte Nidaros, Kongehelgenens Sæde, være selvskrevet til at være Stedet.

En enkeltstaaende og dunkel Beretning, der ikke forekommer i nogen Saga, fortæller, at den nysnævnte Reidar skal være bleven viet til Erkebiskop, altsaa, hvis det er sandt, i Rom, men, at „han ikke kom til sin Stol, fordi han døde i Sydlandene", men dette er ogsaa det Eneste, som siges om den Sag.

Vist er det derimod, at i 1152 indfandt der sig en romersk Cardinal i Norge, Englænderen Nicolas Brekespere, siden selv Pave under Navnet Hadrian IV. Han medbragte fra Paven Pallium til en norsk Erkebiskop, og det maa antages, at Pavemagten nu af sig selv har besluttet, at et norsk Erkesæde skulde grundes, og det saa meget mere, som Nicolas ogsaa medbragte et Pallium, bestemt for Sverige, og samtidig flere Erkesæder grundedes i Irland. Som Pavens fuldmyndige Legat udnævnte Cardinalen den hidtilværende Biskop af Stavanger Jon Birgersøn til Norges første Erkebiskop. Under ham kom hele ti andre Biskopper til at lyde: i Oslo, Hamar (hvor nu et nyt Bispedømme grundedes), Stavanger, Bergen, Skaalholt og Hole (begge paa Island), Færøerne, Gardar paa Grønland, Orknøerne og Man (for denne Ø og Suderøerne). Samtidig oprettedes vistnok de for Kirkens Forfatning saa vigtige Domcapitler i de norske Stiftsstæder. Domcapitlet bestod af en Forening af Geistlige, knyttede til Stiftets Domkirke, hvilke skulde udgjøre det biskoppelige Raad, vælge Biskop, naar Stolen var ledig o. s. v. Omtrent ved denne Tid maa ogsaa være truffet Foranstaltning til Oprettelse af faste Latinskoler ved hver Bispestol, i hvilke de unge Mænd, der skulde blive Præster, kunde faa fornøden Forberedelse.

Om Jon Birgersøn vides forøvrigt ikke synderligt mere. Han døde 1157.

Paa den Tid, Erkesædet stiftedes, regjerede Harald Gilles tre Sønner i Norge. Af disse blev Inge, en Krøbling, efter sine to Brødres Fald den længstlevende. Han skal uden at spørge om Domcapitlets Valg paa egen Haand have udnævnt sin Capellan og Fehirde

Digitized by Google

Eystein til Erkebiskop. Denne merkelige Mand hørte selv hjemme i Throndelagen, hvor hans Fader Erlend Himalde var en anseet Mand; han havde endog kongeligt Blod i sine Aarer. Det var af Paven forordnet, at Erkebisperne skulde søge sin Indvielse hos denne selv i Rom, og Eystein begav sig altsaa udenlands, men indviet er han først bleven 1161 og da af eller ved Foranstaltning af den mægtige Pave Alexander III.

Ved sin Hjemkomst fandt han ikke mere Kong Inge Haraldsson i Live; han var falden for Haakon Herdebred, og Aaret efter, 1162, bukkede atter denne under for Magnus Erlingsson. Denne, dengang kun et Barn, var ikke Kongeson og derfor egentlig ikke berettiget til Thronen. Derfor tiltrængte Magnus's Fader, Erling Jarl (Skakke) fremfor alt at staa paa en god Fod med Erkebiskoppen og Geistligheden for at støtte sin Søns Stilling. Han blev ogsaa enig med Eystein om en Overenskomst til gjensidig Fordel. Man enedes om, at den unge Konge skulde blive kronet, en Ære, som hidtil ikke nogen norsk Konge havde opnaaet, og Kroningen fandt Sted i Bergen ved Paasketider 1164. Men Eystein forstod at tage sig betalt for den Tjeneste, han her ydede. Ikke alene havde Erling maattet finde sig i, at de Erkebiskoppen tilfaldende Bøder for kirkelige Forseelser (en af hans Hovedindtægter ved Siden af Tiender og Jordegods) blev betalt med gode Penge, medens Kongen fik sine Bøder i ringere, men hvad mere var: i et latinsk Brev maatte den unge Konge love, at Riget skulde underkastes St. Olaf, og at Kronen efter Kongens Død skulde ofres til denne Helgen, hvorhos flere vigtige Privilegier udstedtes for Nidaros Domkirke og Erkestol. Samtidig blev paa et Høvdingemøde foretaget en Forandring i Rigets offentlige Ret, som, hvis den virkelig havde kommet til at blive gjældende, maatte have givet Biskopperne Magt til at bestemme, hvem der i Fremtiden skulde komme paa Thronen.

Eystein stod nu paa sin Magts Høide og anså sig stærk nok til at gjennemføre en ensidig geistlig Lovgivning paa Grundlag af den saakaldte canoniske Ret. Men længe skulde det ikke vare, før der skede et Omslag i hans Lykke. I Aaret 1177 optraadte nemlig Sverre som Thronprætendent. Ved de nysnævnte store Forandringer, som vedtoges i Anledning af Magnus's Kroning, var ogsaa bestemt, at uægtefødte Kongesønner skulde være udelukkede fra Thronen. Nu var Sverre i ethvert Fald ikke ægtefødt Kongeson, og derfor faldt det af sig selv, at han maatte protestere mod den nye Lov. Eystein og Sverre var altsaa fra Begyndelsen af Fiender, og Eystein var en farlig Fiende at have. Ikke alene

Digitized by Google

havde han som Kirkens Formand en høi aandelig Anseelse, men man maa betænke, at Middelalderens Erkebiskopper og Biskopper ogsaa havde stor verdslig Magt. De indtoge ligesom Jarlene en ligefrem fyrstelig Stilling og holdt egen Hird og væbnet Magt. I et Slag 1178 blev det saaledes Erkebispens Langskibe og hans Folk, der afgjorde Kampens Udfald, saa at Sverre tabte og med Nød og neppe slap bort med Livet. I den følgende Tid var Eystein en Stund i Bergen for at værge denne Stad og Omegn mod Sverre, medens Erling drog til Nidaros, hvor han faldt paa Kalvskindet 1179. I det følgende Aar kom Magnus og Erkebiskoppen vel tilbage til Nidaros, men kun for at tabe Slaget paa Ilevolden. Nu maatte de begge flygte, Magnus til Danmark og Eystein til England.

Her tilbragte han nu hele tre Aar, og det er interessant, at hans Ophold er omtalt i engelske Skrifter fra den Tid og det paa en saadan Maade, at man ser, at den norske Erkebiskop ved sine personlige Egenskaber har formaaet at gjøre sig gjældende ogsaa i Udlandet. En længere Tid levede han i et engelsk Kloster, og han nød en Understøttelse i Penge af den engelske Konge, Henrik II. Hans Indflydelse hos denne var saa stor, at han formaaede Kongen til at opfylde Munkenes Ønske om at faa den Abbed, de selv vilde have.

I 1183 reiste han hjem til Norge, men han indsaa klart, at Magnus's Udsigt til Seier i Borgerkrigen kun var liden, og sluttede derfor Forlig med Sverre. Ved at anerkjende denne som Konge, har han naturligvis maattet opgive det meste af, hvad han mente at have fikret sig og sine Efterfølgere i 1164, men Haabet om atter at gjenvinde de da givne Indrømmelser bevaredes længe af de norske Prælater.

I sine sidste Aar har Eystein levet i Ro, beskjæftiget sandsynligvis fremfor alt med Bygningen paa den herlige Domkirke, for hvilken han altid varmt havde interesseret sig; et Vidnesbyrd herom haves allerede fra hans første Regjeringsaar i en bevaret Indskrift i Kirken. Eystein viser sig ogsaa at have været en for sin Tid lærd Mand. Han er omtrent den eneste af vore Erkebisper, af hvem man har Skrifter, nemlig latinske Beretninger om Olaf den Helliges Mirakler. Disse hans Optegnelser ere af megen Interesse og indeholder endog af og til formelige Tidsbilleder. Han fortæller bl. a. om sig selv, at han under Arbeidet paa Kirken, uvist i hvilket Aar, steg op paa et Stillads, som brast, saaledes at han styrtede ned i Afgrunden og slog sig meget slemt og knækkede et Par Ribben. Dette var ham saameget mere ubeleiligt, som den store Olafsdag (29de Juli) om tre Dage forestod, og hans Tilstedeværelse altsaa var særlig paakrævet. Men han vendte

Digitized by Google

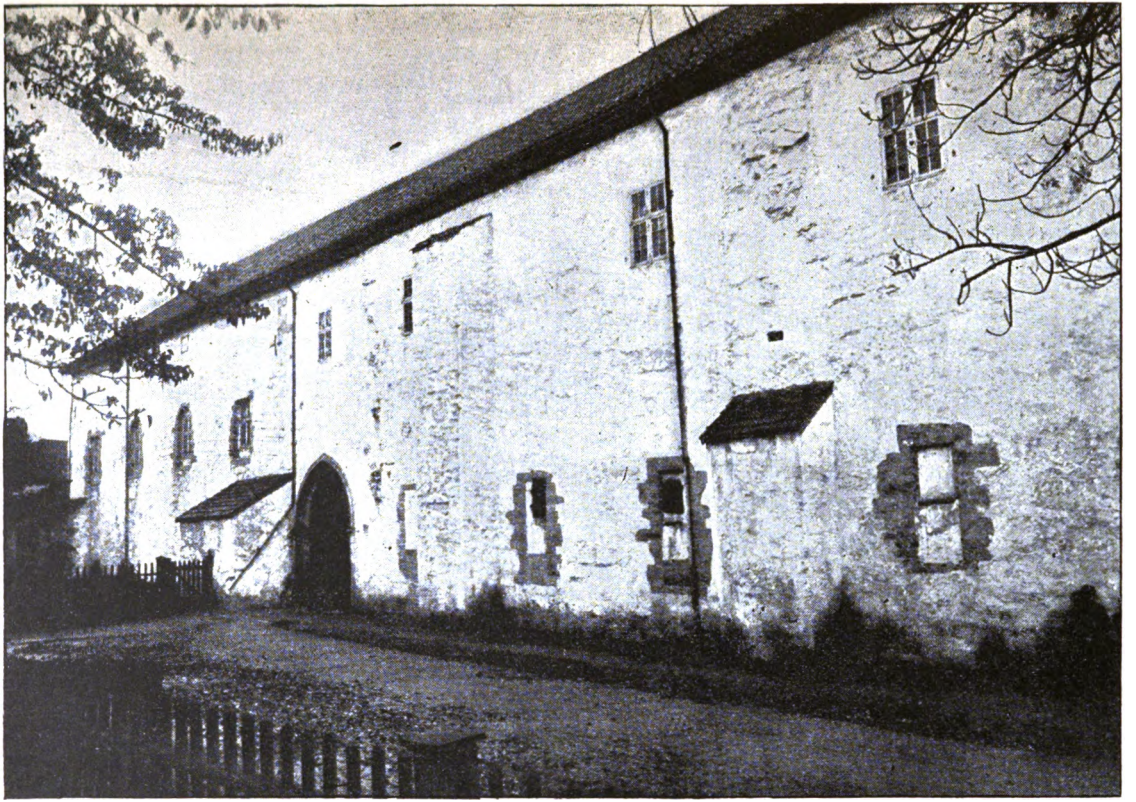

Fotograferet af E. Olsen, Throndhjem. Reproduceret af H. C. Olsen, Christiania.

Forsiden af Erkebispegaarden

Digitized by Google

sig til St. Olaf i Bønnen og se, da Dagen kom og den tilstedeværende Mængde kaldtes sammen ved Klokkernes Lyd, kunde han lade sig bære til Kirken, ja kom sig saaledes, at han i fuldt Skrud kunde tale til Folket og læse sin Messe og snart blev fuldkommen frisk.

Eystein har stiftet Elgesæter Kloster, der ligger ligeoverfor Domkirken og desuden et Kloster i Konghelle, hvilket trods sin fjerne Beliggenhed altid stod umiddelbart under Erkebiskperne. Allerede tidligere havde Nidaros i sin Omegn faaet to Klostre, Holms Kloster for Benedictinere paa „Munkholmen", og Bakke Kloster for Nonner.

I 1187 blev Eystein syg. Han sendte, da han følte Dødens Nærhed, Bud efter Kong Sverre, og de havde en lang Samtale. Kongen selv fortalte bagefter, at Erkebiskoppen havde bedet ham om Tilgivelse for alt, hvad han havde handlet imod ham, men om dette er sandt, kan man ikke sikkert vide. Han døde 26de Januar 1188. At han har været en høit begavet Mand og en af vor Middelalders merkeligste Personligheder, er utvivlsomt. Gjennem mange Slægtled saa Geistligheden tilbage til ham som sit store Forbillede og haabede at kunne se alt det gjenoprettet og gjennemført, som Eystein mente at at have sikret Kirken før Sverres Optræden. Derfor søgte man ogsaa at gjøre gjældende, at Eystein var en hellig Mand, og der blev søgt hos Paven om at faa ham canoniseret. Dette lykkedes dog ikke, fordi Kongerne lagde Hindringer i Veien, men idetmindste i Throndelagen bevarede han Navn af Helgen, og i Domkirken stod hans Skrin lige indtil Reformationen, da det fik den samme Skjæbne som St. Olafs, nemlig at bortføres og opsmeltes for at gaa i Mynten.

Til sin Eftermand skal Eystein selv have udpeget sin Ven og Embedsbroder Erik, Biskop af Stavanger. Denne var en Søn af den ovennævnte Biskop i Nidaros, Ivar Skrauthanke, der altsaa har været gift, før han indtraadte i geistlig Stand. Denne Erik havde faaet den bedst mulige Uddannelse, thi han var i yngre Aar dragen til Datidens fornemste Lærdomssæde, Paris, og var der indtraadt i en høit anseet, for sit strenge Liv, som for sin Lærdom berømte Klosterstiftelse, St. Victor. Han er den første Nordmand, som med Bestemthed vides at have studeret i Frankrig. Senere var han bleven Biskop i Stavanger, og som saadan havde han hørt til Magnus Erlingssøns ivrigste Tilhængere i Kampen mod Sverre. Derfor kan man let forstaa, at Sverre nu nødig saa ham paa en saa høi Plads som en Erkebiskops. Men han gav dog efter og lod Erik drage til Rom for at hente sit Pallium. Herfra kom denne hjem 1189, men længe varede det ei, førend der indtraadte et fuldstændigt Brud mellem ham og

Digitized by Google

Kongen. Han var uforsigtig i sine uvillige Ytringer om denne, vilde ikke krone ham, medmindre Paven gav sit Samtykke (som uægtefødt kunde nemlig Sverre ikke efter Kirkens Regler blive kronet) og, fremfor alt vilde han opretholde den ensidige geistlige Lov, som Eystein havde ladet skrive, men vistnok efter Sverres Thronbestigelse havde maattet frafalde. Endelig vilde Erik holde en stor væbnet Hird, hvilket Kongen paa ingen Maade vilde taale. Efter en kort Tids Ophold i Nidaros maatte da Erik, da Kongen truede hans Krigsfolk med at gjøre dem utlæge, forlade Norge og drage i en Landflygtighed, der blev flere Gange saa lang som Eysteins.

Han drog til Danmark, hvor han i Erkebiskop Absalon, maaske hans gamle Bekjendt fra Paris, fandt en broderlig Beskytter. Ved Siden af Absalon havde han en anden Ven dernede, Abbed Vilhelm, en fransk Mand af stor Lærdom, Dygtighed og Fromhed, der ligeledes tilhørte Victorinernes Broderskab. Men kort efter sin Ankomst til Danmark havde Erik den Ulykke at miste sit Syn, hvilket Sverre ikke forsmaaede at udtyde som en Himlens Straffedom. Abbed Vilhelm hjalp ham da med at skrive Klagebreve til Paven og at søge Bistand hos denne mod den norske Konge. Mærkelig nok vides ikke Eystein at have grebet til dette Middel mod Sverre.

For det første voldte en Ledighed af Pavestolen vel en Udsættelse med den romerske Curies Indblanding i Striden, og Norges øvrige Biskopper bleve i Landet, ja de indviede endog en ny Biskop og bekvemmede sig tilsidst til at krone Sverre. Men kort før dette skede, (1194) havde Pave Coelestin III sendt Erik Fuldmagt til fra sit danske Opholdssted at slynge Banstraalen mod sin Konge, og denne lod sig naturligvis ikke dette sige to Gange, men forkyndte Søndag efter Søndag Bannet i Lunds Domkirke. Ved en Bulle autoriserede Paven derhos alle de Fordringer og Paastande, som Erkebispen havde opstillet. De norske Biskopper, som havde kronet Sverre, faldt ogsaa selv i Ban for denne sin Handling, og de forlode derfor efterhaanden Landet for at opnaa Tilgivelse. Den, der reiste først, var den bekjendte Nicolas Arnesøn af Oslo, som kort efter reiste Baglernes Oprørsflok. Egentlig skulde Norge nu være under Interdict, det vil sige, at alle geistlige Forretninger skulde ophøre, indtil Sverre ydmygedes, men dennes Magt var saa sterk, at den hjemmeværende underordnede Geistlighed vedblev sin Virksomhed. Aar efter Aar gik hen. I 1201 døde Absalon, og af hans Testamente erfare vi, at han betænkte alle de norske Biskopper, som nu samtlige levede i Danmark, med Gaver. Til Erik, „der var i

Digitized by Google

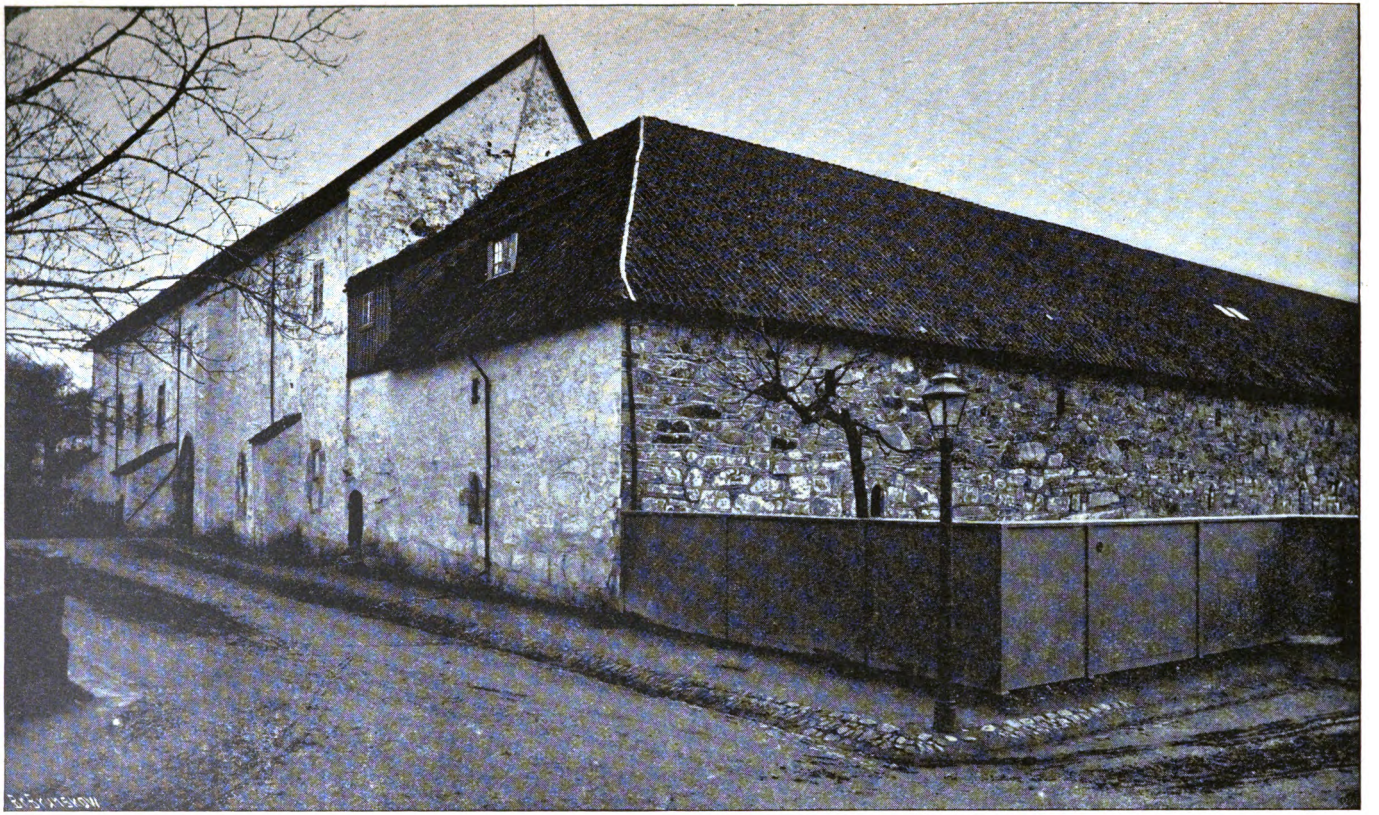

Fotograferet af E. Olsen, Throndhjem.

Reproduceret af Br. Brunstow, Christiania.

Erkebispegaarden med Fløibygning, seet fra Nidelven.

Digitized by Google

Digitized by Google

Landflygtighed for sin Retfærdigheds Skyld" skjænkede han 100 Mark Sølv (dengang ingen liden Sum) og en blakket Hest.

Omsider forandredes Forholdene, da Sverre selv afgik ved Døden i Marts 1202. Hans Søn og Eftermand Haakon ønskede Fred med Kirken og kaldte Biskopperne tilbage. De kom, og nu sluttedes en Overenskomst i svævende og ubestemte Udtryk, som enhver kunde fortolke paa sin Vis, idet dog forelobig Kongen var den sterkeste, og de hierarkiske Paastande maatte hvile. Haakon, der som sin Fader havde været under Ban, løstes selvfølgelig nu af dette, men da den mægtige Pave Innocents fik dette at vide, blev han meget vred og lod Erkebiskoppen vide, at han „havde handlet som en Abe, der efterligner Menneskenes Handlinger", ved at tiltage sig en Myndighed, der var Paven allene forbeholdt.

Erik, der i mange Aar havde været blind og nu aabenbart var en Mand meget høit oppe i Aarene, havde i Danmark ikke været i Stand til at udføre Ordinationer, f. Ex. af en islandsk Biskop, men maattet ty til Absalons Hjelp. Efter Hjemkomsten forsøgte han vel selv at udføre saadanne Forretninger, men længtes dog efter at kunne trække sig tilbage. Endnu ved Inge Baardsøns Ophøielse til Konge havde han spillet en fremtrædende Rolle (1204), men i det følgende Aar sendte han Bud efter en Chorsbroder fra Oslo, Thore, og da denne indfandt sig, tilkjendegav han, at han ønskede ham til Eftermand, og Thore drog saa til Rom.

Endnu levede Erik nogle Aar som fratraadt Erkebiskop. Han var med 1212 ved Udstedelsen af et Brev om Thronfølgen, men Aaret efter døde han mæt af Dage. Man vil ikke kunne frakjende ham den Ros, at han har været en trofast og opofrende Kjæmper for den Sag, som efter hans Overbevisning var den rette.

Grunden til, at Erik udsaa sig Thore til Eftermand, tør have været, at ogsaa denne, ligesom Erik selv, var udgaaet af Victorinernes Skole i Paris. Til dette sit Ungdoms Kloster nærede nemlig Erik en trofast og vedhængende Kjærlighed. Han havde sendt Relikvier af St. Olaf derhen, og den norske Landshelgen blev derfor dyrket i Paris lige til i forrige Aarhundrede. Ogsaa Erik selv blev ihukommet der hver 3. Mai, altsaa rimeligvis hans Dødsdag.

Hvad nu Thore (I) angaar, da vides om hans Fortid forøvrigt ikke stort mere, end at han hørte hjemme i Viken. Som Chorsbroder under Baglerbispen Nicolas har han vistnok neppe hørt til Sverres og Birkebeinernes Venner. Han blev indviet i Rom 1206. Sit Embede tiltraadte han under de fornyede Kampe mellem Birkebeiner og Bagler,

Digitized by Google

men ved Forligsmødet paa Hvitingsø 1208 talte han Inges Sag. Ellers vides ikke synderlig meget om hans Virksomhed. Han døde 1214.

En interessant Begivenhed i Stiftet i hans Tid var Stiftelsen af et nyt og anseligt Kloster paa Øen Tautra (Tuterøen i Trondhjemsfjorden). Dette Kloster tilhørte Cisterciensernes Orden (ogsaa kaldet Bernhardinernes efter den bekjendte Bernhard af Clairvaux). Det stiftedes ved Munke fra Lyse i Bergens Stift, det første af den Orden i Norge. Hovedøens Kloster ved Oslo var det andet, Tautra det tredie og sidste.

Thores Eftermand blev Guttorm (1215—1224), om hvis Herkomst ikke mere vides med Visshed, end at hans Broder havde været en af Sverres Underbefalingsmænd. Han drog til Rom og var der, just da Innocents III paa Høidepunktet af sin, og man kan vel sige af den romerske Kirkes, Magt og Herlighed havde samlet sit store Kirkemøde 1215.

Ikke længe efter hans Tilbagekomst blev Norges Throne ledig ved Inges Død 23. April 1217. Erkebispen var just da fraværende paa sin Visitats i Haalogaland. Skule Jarl, der haabede selv at blive Konge paa den unge Haakon Haakonsøns Bekostning, vilde have Kongevalget udsat indtil Guttorms Tilbagekomst, men Birkebeinernes Flertal, der trofast hang ved Kongesønnen af Sverres Mandslinje, fremdrev Haakons Anerkjendelse som Konge. Men Domkapitlets Medlemmer, Thorsbrødrene, vare Tilhængere af Skule, og Erkebispen selv viste en Tid en tvetydig Holdning. Han forlangte, at Haakon skulde godtgjøre sin kongelige Fødsel ved Jernbyrd, hvilket er mærkeligt af den Grund, at det samme Kirkemøde i Rom, som Guttorm nylig havde bivaanet, havde afskaffet den Art Gudsdomme; i Norge gjentoges siden Forbudet mod Jernbyrd 1247. Haakons Moder bar virkelig Jernet for sin Søn i Bergen. Nogle Aar senere (1222) kom det til en venskabelig Forklaring mellem Kongen og Erkebispen, og denne optraadte ogsaa til Kongens Bedste ved det store Rigsmøde 1223 i Bergen, hvorved Haakons Medbeilere endelig afvistes, dog saaledes at Skule, hvis Datter Margrete var bleven forlovet med Kongen, beholdt en Trediedel af Riget som Len.

I det følgende Aar døde Guttorm 1224. Erkestolen havde i hans Regjeringstid faaet den vigtige Ret at slaa Mynt for egen Regning, og naturligvis saaledes, at den maatte have saadan Renhed og Størrelse, som Kongen bestemte, samt paa den Betingelse, at Privilegiet kun skulde gjelde, „saalænge Erkebisperne vilde være Kongens Venner." Vi skulle siden see, at denne Ret fratoges Erkebisperne og tilsidst atter

Digitized by Google

blev dem gjengiven. Ogsaa derved er Guttorms Regjering mærkelig, at man under ham finder de første Spor af Tiggermunke i vort Land. En Dominikaner, Salomon, fra Aarhuus, kom tilfældigvis til Nidaros 1221 og blev venlig behandlet af Skule Jarl. Endel Aar senere finde vi et Kloster af denne Orden i Byen, hvorimod den anden Hovedorden af Tiggermunke, Franciscanernes eller Minoriternes, skjønt stiftet omtrent samtidig med Dominicanernes, først optræder i Erkestiftet et Par Menneskealdre senere.

Ved Guttorms Død skyndte Chorsbrødrene sig at foreslaa til hans Eftermand Abbed Sigurd af Tautra. Dette var deres Ret, men det maa dog erindres, at Capitlerne maatte bruge sin Valgret med Varsomhed, da det var hævdet Skik, at Kongen skulde have Anledning til at tale et Ord med angaaende Biskopvalg. Haakon havde med Rette liden Lyst paa Sigurd, der var en tvivlsom Person og vistnok stod paa Skule Jarls Parti. Kongen skrev derfor til Paven og anbefaler til denne Overbringeren af Brevet, Peter af Husastad paa Inderøen. I Rom blev derfor Sigurds Valg casseret, hvilket faldt Paven saameget lettere, som den canoniske Ret bestemte, at Klostermænd ikke uden pavelig Dispensation kunde blive Biskopper, de kunde derfor heller ikke ligefrem vælges til saadanne, men kun „postuleres" eller udbedes. Forkastede nu Paven Postulationen, var det hans egen Sag at udnævne en Mand til den ledige Stol; saadan pavelig Udnævnelse kaldtes Provision. Peter af Husastad blev altsaa „provideret" til Erkebiskop og kom hjem som saadan 1225. Denne Peter af Husastad var en fornem Mand af „Standale-Etten", en Lendermandsæt og noget beslægtet med Erkebiskop Eystein.

Skule og Chorsbrødrene vare ikke meget fornøiede med, hvad her var skeet, og de klagede over, at „den Bedrager Peter havde kjøbt Erkebiskopsnavnet for den hellige Olafs Penge." Dette er interessant, thi det er det første udtrykkelige Vidnesbyrd, vi have, om at Paven fordrede Betaling og det ikke liden af Erkebiskopsemner. Denne Skik var vistnok ældgammel, men efterhaanden bleve Priserne fastslaaede for enhver Erkestol, ja, som vi siden skulle høre, endog for almindelige Biskopstole, da Paven i Tidens Løb ogsaa tiltog sig Bekræftelsen af de til disse valgte Candidater, en Ret, der efter den canoniske Lov skulde tilhøre Kirkeprovindsens Erkebiskop. Men denne Skules og hans Venners Misfornøielse blev kun af kort Varighed, thi Peter af Husastad viste sig ingenlunde som nogen tro eller taknemmelig Ven af Haakon. Han og Jarlen bleve de bedste Venner, ja de begunstigede endog et Øieblik Bedrageren og Oprørshøvdingen Sigurd Ribbung, hvorfor da

Digitized by Google

ogsaa Kongen alvorlig iretteſatte dem. Peter af Huſaſtads Dage bleve dog ikke mange, da han døde allerede om Høſten 1226. Før ſin Indtrædelſe i geiſtlig Stand har han viſtnok været gift, da han efterlod en Søn Sigurd „Biſkopsſøn", der ſiden hørte til de fornemſte Lendermænd.

Efter Peter valgtes en Mand af Chorsbrødrenes Midte Thore (II), til Adſkillelſe fra ſin ovenomtalte Navne Thore (I) fra Viken, almindelig kaldet Thore den Throndſke. Om ham, hvis Regjering, ligeſom Formandens, blev ganſke kortvarig, vides kun ganſke lidet. Han døde Paaſkedag 1230.

Den følgende Erkebiſkop, hvis Regjeringstid baade blev lang og mærkelig, var Sigurd Eindridesſøn (1231—1252), en Søn af en gammel Birkebeiner fra Sverres Dage. Han drog til Rom og fik ſit Pallium, og nu omtales for første Gang, at ogſaa de øvrige Biſpedømmer maatte bidrage til at betale de hermed forbundne Bekoſtninger, en Ret, ſom Erkebiſperne ſiden, viſtnok af og til ikke uden Modſtand, oftere gjorde gjeldende.

Striden mellem Haakon og hans ærgjerrige og rænkefulde Svigerfader Skule varede, ſom bekjendt, i mange Aar og optog den første Del af Sigurds Tid. Den nye Erkebiſkop ſøgte beſtandig at bevare Freden mellem de to Fyrſter, men det faldt vanſkeligt og omſider brød Uvenſkabet ud i ligefrem Krig. Medens Sigurd ſent paa Høſten 1239 var paa Søndmøre i Viſitats, æggedes Skule af ukloge Venner, blandt hvilke der ogſaa var flere af Chorsbrødrene i Nidaros, til at tage Kongenavn. Diſſe hans Venner betragtede aabenbart de i Eyſteins Dage (1164) faſtſatte Beſtemmelſer om Thronfølgen, hvorefter uægte Kongeſønner ſkulde være udelukkede, ſom gjeldende Ret, og i Henhold hertil vilde de godtgjøre Skules bedre Adkomſt til Thronen ſom ægtefødt Halvbroder af Inge Baardsſøn, ja de ſøgte endog at fremdrage Skules rigtignok overmaade fjerne Slægtſkab med den gamle Kongeæt. Der blev holdt Ørething i denne Anledning, og Skule og hans Venner vilde have St. Olafs Skrin udbaaret af Domkirken. Den fraværende Erkebiſkop havde beſkikket en Chorsbroder Eyſtein Sure (maaſke en Slægtning) til at være Capitlets Formand, og denne proteſterede under Trudſel med Ban mod, at Skrinet ſkulde bæres ud. Han mødtes imidlertid med Trods, og Skule fik Kongenavn 6. Novbr. 1239.

Nogle Maaneder efter kom Haakon til Nidaros, medens Skule var dragen til det Søndenfjeldſke. Den unge Haakon, Kongens ældſte ægtefødte Søn, fik nu Kongenavn. Endnu forſøgte Erkebiſkop Sigurd at mægle mellem Kongen og Skule, men dette afviſtes beſtemt af den Førſtnævnte, og kort efter tilintetgjøres Skules Magt i Slaget ved Oslo.

Digitized by Google

Herfra flygtede den ſlagne og nu fortvivlede Mand til Nidaros, hvor han ſom bekjendt blev dræbt ved Elgeſæter Kloſter. Men dermed var Stedets Hellighed krænket, og ſelve Kloſteret gik, ſom bekjendt, ved ſamme Leilighed op i Luer. Erkebiſpens Forſøg paa at redde Skules Liv havde været forgjæves. Kongens Mænd havde imidlertid gjort ſig ſkyldige i ſaa grove Brud paa Kirkelovene, at Erkebiſpen gjorde og viſtnok ogſaa maatte gjøre Vanſkeligheder ved at give dem Abſolution, og dette Spørgsmaal ſynes længe at have beſtaaet uafgjort, og er viſtnok først mange Aar ſenere bleven løſt ved et Pavebrev efter Sigurds Død.

Den afdøde Skule havde i ſine ſidſte Aar beriget Stiftet med et nyt Kloſter, et Nonnekloſter, ſom han havde anlagt paa ſin egen dertil ſkjænkede Ættegaard Rein. Hans egen Søſter blev første Abbediſſe, og ſenere tilbragte Skules Datter, Dronning Margrete, ſin Enkeſtands ſidſte Aar i Faderens Stiftelſe.

Sigurd var en virkſom Styrer af den norſke Kirke, og viſtnok efter Eyſteins og Eriks Dage for lange Tider den betydeligſte af vore Erkebiſkopper. Han optraadte med Kraft i Kirkeprovindſens Anliggender, ikke mindſt i de fjernere Skatlande. Fra hans Tid af beſatte Erkebiſpen i Forening med ſit Domcapitel ſtadig de islandſke Biſpeſtole, ſom ſelv ikke vare forſynede med Domcapitler, og derfor vil man fra nu af oftere finde Nordmænd ſom Biſkopper paa Island. I Nidaros Domkirkes Hiſtorie har ogſaa Sigurd en fremtrædende Plads, thi under ham begynder en ny Periode i dens Bygningshiſtorie. Den veſtre Fløi, ſom nu er en imponerende Ruin, blev paabegyndt 1248 og fuldført i den nærmeſt liggende Tid. Ogſaa i det Søndenfjeldſke paalagdes ved Kongen en vis Afgift til Byggearbeidets Fremme. Kirken havde ogſaa for nogen Tid ſiden faaet en ny, meget høitſkattet Helligdom, nemlig „noget af det hellige Kors".

Den høie Geiſtlighed i Norge bar paa ſeige Forhaabninger om at kunne gjenoptage Eyſteins og Eriks Beſtræbelſer i hierarkiſk Retning og lurede paa Leiligheder til at gjøre gamle Fordringer gjeldende og overhovedet vinde Fordele paa Kongedømmets Bekoſtning. At man ivrig ønſkede Eyſtein canoniſeret, var et Udſlag af diſſe Tanker. Et Haab om Indrømmelſer fra Haakons Side kunde ſees deri, at denne, ogſaa efter at Skule var falden, og Thronprætendenter ikke mere gjorde ham hans Throne ſtridig, fremdeles meget ønſkede at blive kronet for derved at udſlette Mindet om ſin uægte Fødſel. Men han vilde ikke kjøbe den af ſin egen Geiſtlighed og viſte ſtor Faſthed ligeoverfor dennes Fordringer. En ny Chriſtenret, der omtrent 1244 kom iſtand

Digitized by Google

ved Kongens og Erkebispens Overenskomst, viser vistnok, at den canoniske Ret efterhaanden havde faaet ikke liden Indgang i Norge, men den udgaves kun i Kongens Navn, og den erkjendte ikke Kirkens selvstændige Dommermyndighed. Da Prælaterne vovede at forlange, at Haakon skulde gjentage Magnus Erlingssøns Kroningsed, afviste han dette med et kort Nei og vendte sig lige til Paven, der dog lod sig betale i dyre Domme, inden han sendte en Cardinal til Norge forat udføre Kroningen.

Dette var en mærkelig Cardinal, Vilhelm af Sabina. Han var paa Forhaand ikke ubekjendt med Norden, havde været i Danmark og virket i Østerlandene. Vel forsøgte endnu en Gang Biskopperne gjennem Cardinalen at faa sin Yndlingstanke, Fornyelsen af Magnus Erlingssøns Indrømmelser, sat igjennem, men det nyttede ikke, og Kroningen fandt Sted uden saadanne Betingelser, 29. Juli 1247 i Bergen.

Erkebiskop Sigurd døde i Marts 1252, altsaa netop i Hundredaaret efter Erkesædets Oprettelse.

Man valgte derefter en forøvrigt ubekjendt Mand, Sørle, der kaldes dels Chorsbroder i Hamar, dels Erkepræst i Oslo og maaskee kan have været begge Dele paa en Gang. Allerede før sin Romerreise grundede han en ny Institution for sit Capitel og udstyrede den med Gaver. Det var et fælles Bordhold for Chorsbrødrene i en egen dertil bestemt Gaard, hvilken Indretning siden spillede en ikke liden Rolle. I 1253 indviedes han i Rom, men døde allerede i det følgende Aar 1254.

Paa den Tid, da Sørle bortkaldtes efter en saa ganske kort Regjering, opholdt sig i Paris, uvist i hvilken Anledning, en Thrønder ved Navn Einar Smørbak. Han var Søn af en af de mange Mænd af ringe Herkomst, som Sverre i sin Tid havde draget frem, Guerre Grjonbak, Lagmand i Thrøndelagen. Sønnen synes oprindelig ikke at have tænkt paa den geistlige Stand. Han omtales for første Gang 1240, da han gav den unge Haakon Kongenavn og var siden, som det synes, i Kongens Tjeneste, da man 1248 finder ham benyttet som Sendebud til Sverige. Senere var han indtraadt i Nidaros Domcapitel.

Chorsbrødrene valgte nu, Kongen ganske uadspurgt, Einar til Erkebiskop, og sendte to af sin Midte til Paris for at underrette ham om Valget. Einar reiste saa lige til Rom, uden at henvende sig saameget som ved et Brev til Kong Haakon. Fra Rom drog han hjem til Norge 1255.

Digitized by Google

Han opsøgte ikke engang nu Kongen, men reiste lige til Nidaros. Omsider mødtes han med denne i Bergen og forstod trods alt, hvad der var skeet, dog at skaffe sig en god Modtagelse. Men strax reiste sig hos Einar en stadig vedligeholdt Lyst til at indynde eller indsmigre sig hos Thronfølgeren, altsaa dengang Haakon den Unge, hvem han i sin Tid havde givet Kongenavn. Tanken har rimeligvis været den, at han vilde sikre sig Indflydelse hos den opgaaende Sol, naar den gamle Haakon engang var død.

I 1257 ledsagede Einar Kongen paa et Tog til Danmark. Haakon den Unge var just samme Aar død, og det blev da besluttet, at den eneste gjenlevende Søn, Magnus, strax skulde faa Kongenavn, hvilket skede paa Ekerøerne paa Norges daværende Rigsgrændse i det sydlige Baahuslen. Hidtil havde Einar i den Grad interesseret sig for den unge Haakon, at han mod den gamle Konges Ønske havde tilraadet, at Magnus i sin Tid skulde nøie sig med Hertugnavn, men nu, da Magnus var selvskreven Thronfølger, vendte han al sin Opmærksomhed mod ham, hvem han paa enhver Maade søgte at vinde. Mod den gamle Konge var derimod hans Opførsel noget udfordrende, og han vilde f. Ex. mod Kongens Vilje fremtvinge en denne ubehagelig Person, Lodin, til Hamars Biskopstol, hvad der dog ikke lykkedes ham, da Kongen appellerede til Paven. I den følgende Tid saaes Kongen og Einar vel flere Gange, men Erkebispen holdt sig fremdeles til Magnus. I Aaret 1261 fik han ogsaa den Ære først at vie denne til hans danske Brud Ingeborg, Kong Erik Plovpennings Datter, og nogle Dage efter at krone det unge Kongepar.

Einar, hvis Character ikke kan undgaa Mistanke for en vis Tvetydighed og Sledskhed, stod ikke paa nogen god Fod med Chorsbrødrene, hvem han skyldte sin Ophøielse. Han berøvede dem endog Sørles Stiftelse, det fælles Bordhold, idet han fratog dem de til dette af Formanden skjænkede Gaver. Man maa formode, at han har været en herskesyg Mand, og det ligger nær at tro, at han har luret paa under en yngre og svagere Konge at kunne vove en ny Kamp for Hierarchiet, saaledes som hans anden Eftermand virkelig gjorde det. Men i ethvert Fald bortreves han, førend Tiden hertil var moden. Han døde nemlig om Høsten 1263, rimeligvis kort efter at Kong Haakon var draget afsted paa sit mindeværdige Tog til Skotland, hvorfra han ikke kom levende hjem.

Ved denne Tid, maaske allerede under Einars Formands, Sigurds, Regjeringstid, udvidedes Erkestiftet derved, at Christendommen idetmindste i ydre Henseende blev indført i nogle hidtil hedenske Di-

Digitized by Google

strikter nordenfor Haalogaland. De nærmere Omstændigheder ere ikke kjendte. Det seer ud som, at Kongen paa denne Maade løste sig fra et tidligere aflagt Løfte om at gjøre et Korstog til det hellige Land, som han dog ellers neppe nogensinde for Alvor har tænkt paa at indfrie. Paa Tromsø byggedes en Kirke. Hidtil havde Lenviks Kirke i Syd for Malangenfjord været anseet som den nordligste i Verden. Ogsaa i Ofoten reiste sig en Kirke, da nogle for Mongolerne flygtende Bjarmer fik Kongens Tilladelse til at nedsætte sig her.

Da Einar Smørbak var død, vilde Chorsbrødrene have Abbed Birger af Tautra til sin Erkebiskop. Men han kunde ikke ligefrem vælges, dels fordi han var Klostermand, dels fordi han ogsaa var uægtefødt. Man maatte altsaa nøie sig med at „postulere" ham. Forinden han drog afsted, maatte han udstede et Brev, hvori Sørles Gave til Chorsbrødrenes Fællesbord gjentoges, og i det Brev blev Einars Navn just ikke meget venligt erindret.

Men Birgers Postulation synes ikke at være skeet med den nye Konges, Magnus Haakonsøns Samtykke, og han blev koldt modtaget af Kongen i Bergen. Han reiste dog til Paven, men havde intet Held paa sin Reise. En Pave var just død, hvorved Sagen gik i Langdrag og, maaske underhaanden paavirket fra Kong Magnus, forkastede den nye Pave Postulationen i Marts 1265 og udnævnte fire Valgmænd, alle Klosterforstandere i Norge, og disse postulerede nu Haakon, Biskop af Oslo, der udentvivl var Kongens Candidat. Han havde nemlig i sin Tid hentet Dronning Ingeborg fra Danmark og stod Kongehuset nær. I Oslo havde han været Skolemester, før han (1248) blev Biskop, men om hans Herkomst kjendes ikke noget nærmere.

Da Haakon allerede var Biskop, tiltrængte han naturligvis ikke Ordination, men kun Pallium. Han drog derfor ikke personlig til Rom, hvorfor Palliet sendtes til Norge, og Biskopperne af Stavanger og Bergen bemyndigedes til at iføre Haakon dette. Skjerthorsdag 1267 fandt denne Ceremoni Sted. Men Haakon overlevede denne kun faa Maaneder og døde allerede 18. August samme Aar. Han synes at have været en afholdt Mand, som stod paa den bedste Fod med sine Chorsbrødre. En Søn af denne Erkebiskop, Thore Haakensøn eller Biskopsøn, spillede siden en fremtrædende Rolle blandt Norges verdslige Høvdinger. Han blev Kongens Cantsler og berømmes for sin Lærdom i canonisk Ret. Hans Hovedgaard synes at have været Leikvang (Lekum) i Eidsberg Præstegjeld i Borgesysel. Han døde 1317.

Den næste Erkebiskop blev en af de mærkeligste i den hele Række. Hans Navn var Jon Raude (Johannes II) og valgtes 28. October

Digitized by Google

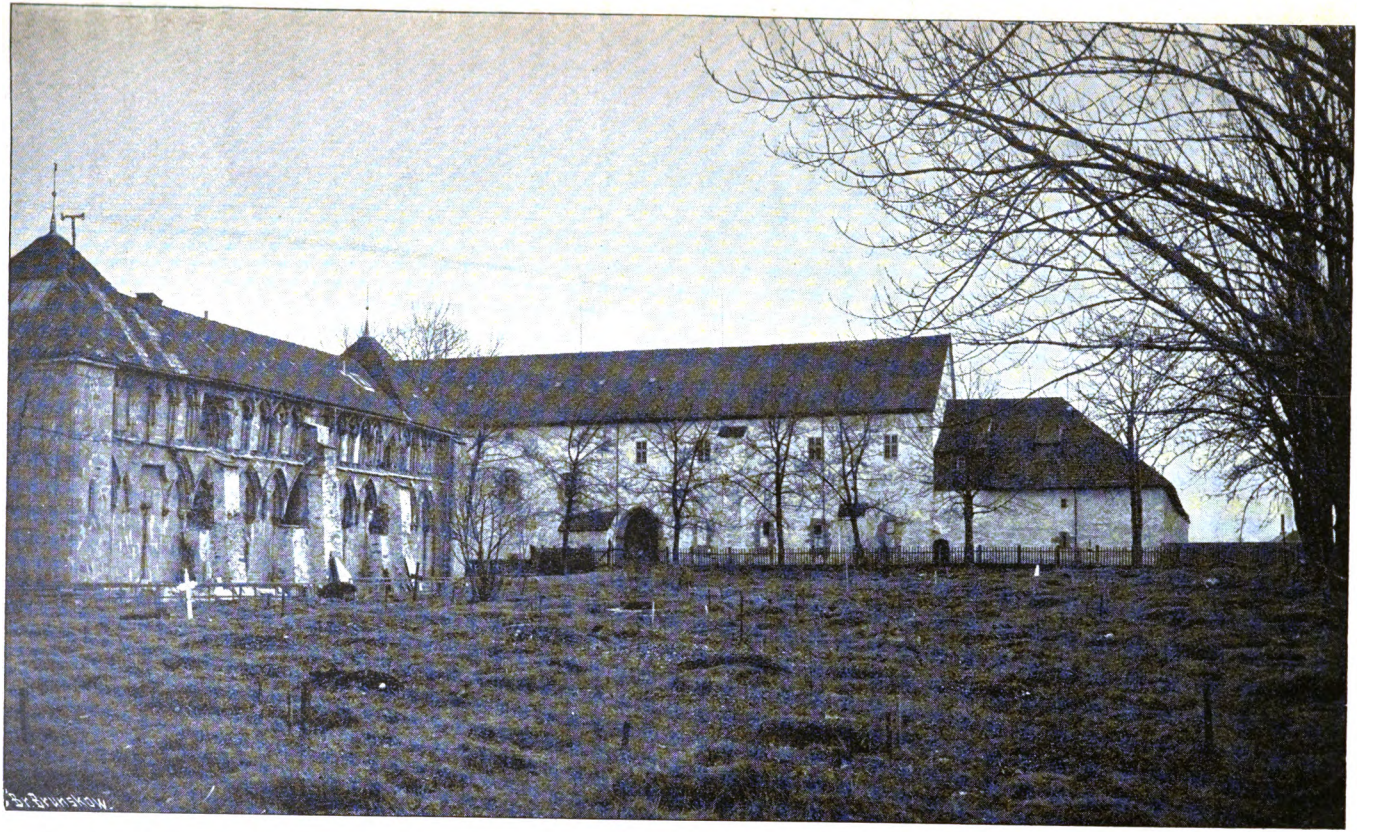

Fotograferet af E. Olsen, Throndhjem.

Erkebispegaarden, seet fra Domkirkegaarden.

Reproduceret af Br. Brunskow, Christiania.

Digitized by Google

Digitized by Google

1267. Han var Chorsbroder i Nidaros og er rimeligvis den samme Jon, der hentede Haakons Pallium. Første Juledag i det følgende Aar (1268) kunde han efter Hjemkomsten fra Rom synge sin første Messe i Nidaros. Ved sin Indvielse synes han at have forpligtet sig til hvert tredie Aar at besøge Rom, hvilket senere var almindelig gjældende Forpligtelse for Erkebisper, siden ogsaa andre Bisper, men da den især for fjernt boende Prælater var umulig og næsten uopfyldelig, nøiede man sig stadig med at sende Fuldmægtige i sit Sted.

Som vi vide, var der i Begyndelsen af det Aarhundrede, hvormed vi her beskjæftige os, sluttet et Compromis mellem Kongemagten (Haakon Sverresøn) og Hierarchiet (Erkebiskop Erik og hans Colleger), men i saare vage og ubestemte Udtryk. Hidtil havde Kronen været mægtig nok til at holde Prælaterne nogenlunde inden rimelige Skranker, men nu var den svage Magnus kommen i sin kraftige Faders Sted, og Jon Raude viste snart, hvilken Mand han var.

Anledningen til Kirkekampens Fornyelse blev given ved Magnus's bekjendte Bestræbelser som Lovgiver eller Lovrevisor. Allerede 1267 og 1268 havde Kongen gjennemført en ny Gulathingslov og 1268 en lignende for Viken og Oplandene. Begge indeholdt tillige Christenretter, rimeligvis paa Grundlag af Haakons og Erkebiskop Sigurds ovenfor omtalte Arbeide. Vedkommende Biskopper gjorde heller ikke nogen Indvending. Men da saa Magnus vilde i Færd med Frostathingsloven, var Jon Raude kommen hjem, og denne erklærede strax, at han ingen verdslig Indblanding vilde vide af i den geistlige Lovgivning. Den nye Frostathingslov kom altsaa ikke til at faa nogen Christenret, og de allerede vedtagne Christenretter i det øvrige Land kom til at tabe sin Gyldighed. Der maatte forhandles med Jon om en ny, særskilt Christenret for det hele Land.

Nu traf det sig saa, at den daværende Pave, Gregorius X, med sin hele Sjel var optagen af Interessen for det hellige Land, hvor de Christne dengang havde mistet sine sidste Besiddelser og førte en fortvivlet Kamp for Tilværelsen. Paven anstrengte sig af al Magt for atter at vække den længe hendøende Begeistring for Korstog, og 1272 udskrev han i den Anledning et almindeligt Kirkemøde for hele den romersk-katholske Verden til Lyon, hvor det skulde sammentræde 1274. Derhos tilsigtede han ved samme Leilighed at faa Reformer indførte i flere Retninger og forlangte derfor Indberetninger om de kirkelige Tilstande i samtlige Kirkeprovindser. Dette har nu ganske sikkert øvet sin Indflydelse ogsaa hos os, givet det norske Hierarchi Mod og dets Forhandlinger med Kongen om Christenretten Fart og Fortgang. Jon

Digitized by Google

optog nu den gamle Sag fra 1164 (Magnus Erlingssøns Indrømmelser til Eystein). Neppe har han dog vel driftet sig til at tro, at disse urimelige Privilegier paany kunde sættes i Kraft, og sandsynligt er det derfor, at Erkebispen optog dem forat kunne have Noget at slaa af paa. Under disse Omstændigheder opnaaedes en Overenskomst, det saakaldte Concordat i Bergen af 1. August 1273. Man enedes om, at dette, der var meget fordelagtigt for Geistligheden, skulde søges bekræftet af Paven. Jon tog det derfor med sig til Lyon. I Mødet i denne Stad, hvor den norske Kirke repræsenteredes foruden af Jon selv ogsaa af Biskopperne af Oslo og Bergen, Andres og Askatin, besluttedes overensstemmende med Pavens Ønske, at man af al Magt skulde arbeide for nye Korstog. I den Anledning skulde Geistligheden i alle Lande beskattes, og alle Kirkens Tjenere betale Tiender i sex Aar af alle sine Indkomster. Til at indsamle denne Skat i Norge udnævntes Erkebiskop Jon. Han skulde vel have Bistand af sine Colleger og udnævne underordnede Indsamlere, men selv have nøie Opsyn med det Hele og jevnlig bereise det hele Land. Til Løn skulde han og hans Hjælpere (foruden Syndernes Forladelse) have personlig Fritagelse for Tienden.

Jon fik en haard Hjemreise, led Skibbrud og kom først sent hjem i November 1274. Han hjembragte en dyrebar Gave til Kongen fra Philip III i Frankrige, et Stykke af Christi Tornekrone. Til Opbevaringssted for denne Reliqvie var det, at Kongen besluttede at bygge den skjønne Apostelkirke i Bergen.

Vel fik Jon det travlt med at samle Tiende for Paven, men hans Mellemværende med Kongen blev ikke forsømt. Paven havde i Lyon stadfæstet det medbragte Concordat af 1273, men Stadfæstelsen var ledsaget af nye Tillæg, selvfølgelig alle til Hierarkiets Fordel. Dette fandt endog den milde og imødekommende Magnus at være for stærkt. Nye Underhandlinger maatte derfor til, og man enedes da — det tør siges, til Landets store Lykke — om, at en ny Overenskomst ikke skulde forelægges Paven til Sanktion. Denne nye Forening sluttedes i Tønsberg (compositio, sættargerd). Den gik væsentlig ud paa, at Privilegierne af 1164 endeligt frafaldtes, at Lægmænd ikke maatte paadømme geistlige Sager, at Kongen maatte opgive al Ret til at udnævne Præster ved hans sidste tilhørende Kirker, at Biskopper og Abbeder skulde vælges frit (dog med Adgang for Kongen til at protestere mod Valg af ham ubehagelige Personer), samt at den hele Geistlighed fritoges for personlig Kongetjeneste og for at betale Leding. Erkebispen skulde have Ret til at holde hundrede væbnede Mænd, af

Digitized by Google

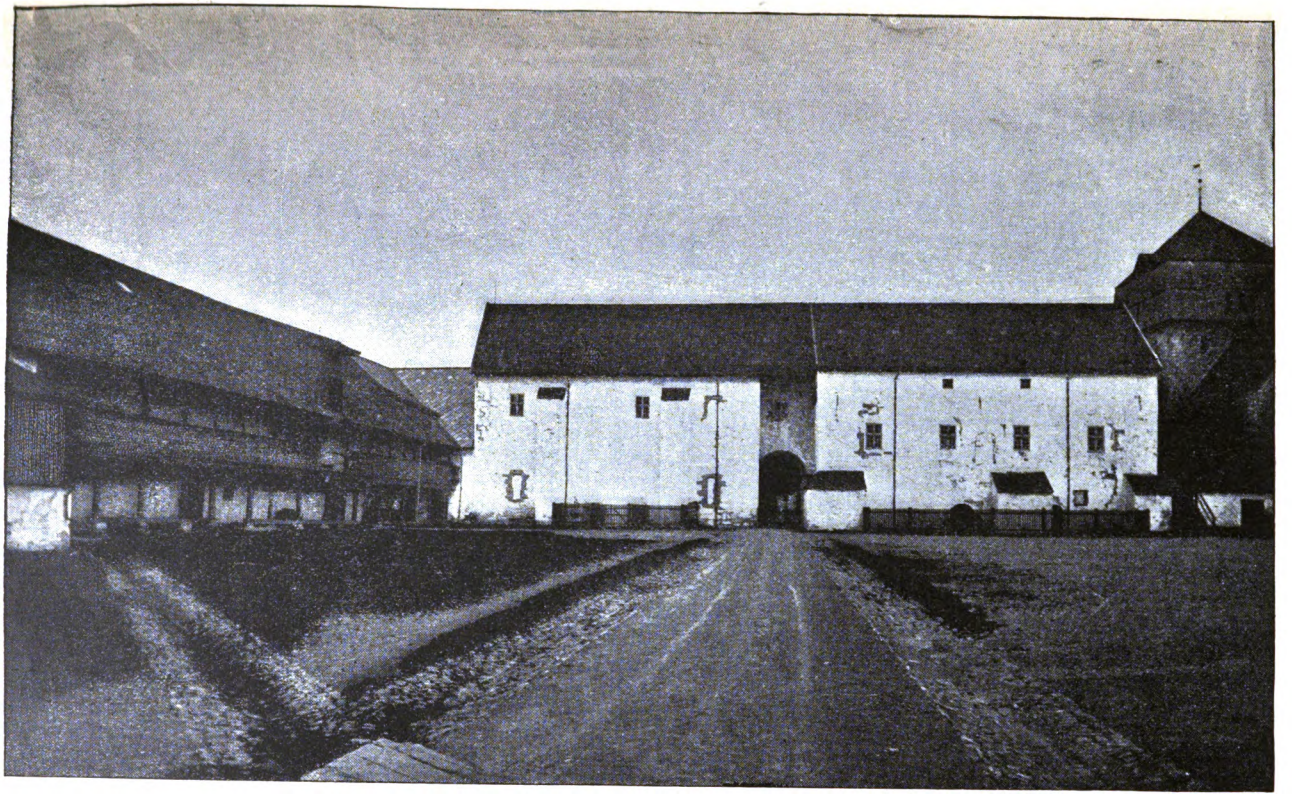

Fotograferet af E. Olsen, Throndhjem.

Reproduceret af H. C. Olsen, Christiania.

Bredsiden af Erkebispegaarden mod Gaardspladsen.

Digitized by Google

Digitized by Google

hvilke nogle som hans „Skutilsvende" skulde være frie for offentlige Byrder selv tredie, de øvrige selv anden. De andre norske Biskper fik en lignende Ret for firti Personer. Senere føiede Magnus hertil endnu en ny Indrømmelse angaaende Tienden. Hidtil havde denne kun været ydet af Kvægavl, Jordbrug og Fiskeri, nu udvidedes den til at gjælde omtrent enhver Næring og Indtægt. Han gik snart endnu videre med Begunstigelser, særlig vedrørende Erkebispen, som bl. a. fik Ledingsfrihed for alle Stenhuggere og Tømmermænd ved sin Domkirke, et Vidnesbyrd om, at der paa den Tid er drevet et ivrigt Arbeide med denne Bygning.

Alt tyder paa, at Jon har forstaaet at beherske sin Konge, og at Forholdet mellem dem trods alle Jons store Fordringer har været godt. Man finder dem ogsaa sammen paa Reiser.

Nu skred Jon til at udarbeide sin nye Christenret, der bærer hans Navn og skulde gjelde for hele Landet.

Men mellem de verdslige Høvdinger i Landet var der Mænd, som ikke bifaldt Hierarkiets dristige Omsiggriben. Navnlig vakte det deres Modstand, da Jon vilde have alle Geistlighedens talrige Leilændinger fritagne for Ledingen, som nu var gaaet over til at være en Afgift paa Eiendom. Derved vilde Kirkens Rigdom voxe overordentligt, da den vilde kunne forhøie sine Leilændingers Landskyld naar den kunde tilbyde disse ledingsfrie Gaarde. Der sees derfor at have været et Sammenstød mellem Jon og Høvdinger i Thrøndelagen i den Anledning. Documenterne herom er af stor Interesse ogsaa formedelst det Indblik, de aabne i selve Nidaros's Tilstande ved den Tid. Byen sees at have havt 8—9 virkelige Menighedskirker (Domkirken havde, som bekjendt, ingen særlig Menighed) og altsaa vistnok et ikke lidet Indbyggerantal. De nyeste Forskninger viser ogsaa, at Byens Handel med Udlandet, særlig England har været betydeligere, end hidtil antages.

Magnus Lagabøter døde i Byen 9 Mai 1280, priist af Geistligheden som en ny Kong Josias. Hans Efterfølger blev ligeledes en svag Mand, dengang endog et Barn, men dette Barns Moder og Landets Høvdinger vare kraftige og bestemte. De vilde ikke fortsætte Eftergivenheden mod Kirken. I Begyndelsen gjorde man dog gode Miner, og Jon kronede Kong Erik i Bergen 2 Juli 1280. Men saasnart dette var skeet, talte man i en anden Tone. Jons Kirkeret, som nu var færdig, blev ikke antagen, men tvertimod blev der i Kongens Navn protesteret mod mange af dens Bestemmelser. Erkebispen forlod Bergen i Vrede, og ved Hjemkomsten til Nidaros kom han

Digitized by Google

straks i Strid med nogle Baroner (Lendermænd) navnlig Hr. Jon Brynjulfsson af Hvaalsætten i Sogn, vistnok især om Ledingsspørgsmaalet. Endnu i 1281 indfandt Jon sig i Bergen og viede der den unge Konge til den skotske Kongedatter Margreta, og kronede den unge Dronning. Men kort efter erklærede Regjeringen Magnus's Tiendebestemmelser for ophævede, inddrog den Myntret, som Haakon Haakonsson i sin Tid havde indrømmet Erkebispen, og kuldkastede i Virkeligheden hele den Tønsbergske Composition af 1277. Jon paa sin Side bansatte to af de ham mest fiendtlige Baroner, men uden at disse bekymrede sig stort herom. Da en af dem kort efter døde, tiltvang man sig endog trods Præsternes Knurren, at den Afdøde fik en Begravelse, som om han havde været Kirkens lydigste Søn. Appel til Rom nyttede ikke, thi Paven havde kun liden Interesse for disse Ting, og hvad der laa ham paa Hjerte, var at ikke den norske Kongemagt skulde hindre Betalingen af den ovenfor omtalte Tiende til Pavestolen. Omsider gik Regjeringen saavidt, at Erkebispen, da han ikke vilde nedstemme sine Fordringer, blev lyst utlæg tilligemed to andre Biskopper. Deres Bispestoles Eiendomme sattes under verdslig Administration.

De to Prælater forlod da Landet, men medens Bisperne gik til Rom, drog Erkebispen til Sverige 1282. Han døde her i Skara 21 Decbr. s. A., og Liget førtes senere til Nidaros.

Jon havde lidt et stort Nederlag i Kampen mod de verdslige Høvdinger. Havde han, saaledes som Tilfældet var med de danske Erkebisper i Kampens Tid mellem Kongedømmet og Kirkefyrsterne i dette Land, selv ved Fødsel og Familieforbindelser tilhørt det høie Aristokrati, kunde det maaske have seet anderledes ud.

Regjeringen havde seiret. Over Erkebispens Gods raadede hans Fiende Hr. Jon Brynjulfsson. Han flyttede ind i Erkebispegaarden, der laa lige ved Domkirken, og vakte manges Forargelse især derved, at han og hans Hustru tillode sig at sove i Erkebispens egen Seng. Ogsaa Chorbrødrenes Gods lagde han Beslag paa og lod dem kun beholde det Nødvendigste til deres Underhold. Paa Haalogaland optraadte Baronen Hr. Bjarne Erlingsson paa en lignende Maade.

At Mange bifaldt Regjeringens haardhændte Optræden, var naturligt, blandt andet ogsaa fordi denne befriede Folket for opskruede Afgifter til Kirken. Men den udviste Haardhed fremkaldte ogsaa Medfølelse hos fromme Sjele. Efterhaanden viste ogsaa Regjeringen Mildhed, og Chorsbrødrene kom igjen baade til sit eget Gods og til den dem tilhørende Raadighed over det ledige Erkesæde.

Digitized by Google

Dette tænkte man naturligvis ogsaa paa igjen at se besat. I 1284 postuleredes til Erkebisp Narve, Biskop af Bergen. Han havde vidst at staa sig bedre med Regjeringen, og Chorsbrødrene have vel maattet udpege ham under dennes Tryk. To fremragende Medlemmer af Capitlet, Sighvat Lande og Audun Raud, sendtes til Rom for at overbringe Postulationen til Paven, men denne gjorde Vanskeligheder, sandsynligvis efter Udsendingernes egen Foranstaltning. Nogle efter disses Forslag valgte Mænd forkastede saa Postulationen, og nyt Valg fandt Sted. Man kaarede en fraværende thrøndersk Chorsbroder Eindride, som opholdt sig ved Universitetet i Bologna, men denne frabad sig Valget, og Sighvat Lande fik saa Paven til ved Provision at udnævne Jørund, Biskop af Hamar 15 Febr. 1287. Han overtog strax Embedet og fik i det følgende Aar Pallium fra Rom.

Jørund (1288—1309) regjerede længe, men hverken ærefuldt eller lykkeligt. Skylden var for den største Del hans egen.

Ligeoverfor Kongemagten vovede han ikke nogen stærkere Opposition, skjønt man nok ser, at han gjerne havde villet det. Han maatte finde sig i, at Tienden kun erlagdes paa den gamle Maade, og Forliget i Tønsberg og Jons Christenret vovede han ikke at gjøre gjeldende. Senere fandt han sig endog i at blive Kongedømmets Jarl, men Sammenhængen hermed og Betydningen deraf er dunkel. Jarleforholdet ophævedes ogsaa ved hans Død.

Hovedindholdet af hans Historie er en forbitret og uendelig Strid mellem ham og Domcapitlet, som i Ledighedsperioden havde faaet Smag paa Magten. Striden var i fuld Gang 1293. Der førtes fra Chorsbrødrenes Side Vidner om, at de havde Ret til at deltage i de fleste vigtigere Afgjørelser, saasom nye Medlemmers Optagelser i deres Collegium, Bekræftelsen af Bispe- og Abbedvalg og Udnævnelsen af Bisper paa Island, Grønland og Færøerne, Besættelsen af de mange Tjenester ved Domkirken o. s. v. Nogle af dem skulde følge med paa Visitationer, de havde Ret til Bespisning i Bispegaarden i nogle Høitider o. s. v. og Ret til at oppebære visse Dele af Domkirkens og Erkebispens Indtægter. Jørund vilde ikke finde sig i alt dette, og Uenigheden blev heftig. Chorsbrødrene blev satte i Ban, men appelerede til Paven, Bonifacius VIII, som opnævnte Dommere. Imidlertid havde Kong Erik taget Sagen i sin Haand (1296) og faaet et Forlig istand paa Klosterøen Tautra i det følgende Aar. Dette Forlig var gjennemgaaende gunstigt for Capitlet, som bl. a. fik Delagtighed i Besættelsen af næsten alle vigtigere Præsteembeder. Imidlertid var Sagens Behandling fortsat i Rom, og Paven udstedte kort efter en

Digitized by Google

Bulle, hvori Klagerne over Jørund var gjengivne. Har han virkelig gjort sig skyldig i alt det, hvorfor han er bleven anklaget, maa hans Færd have været overmaade voldsom og brutal, idet han f. Ex. endog skulde have ladet Munke pidske tildøde. Tautra-Forliget har vel for det første friet Erkebispen for Pavens alvorlige Trudsler, men i 1298 brød Erkebispen dette, og Trætten begyndte paany.

Kong Erik døde 13 Juli 1299 i Bergen og efterfulgtes af sin Broder Haakon. Faa Uger efter, maaske 10 August, blev denne kronet, dog ikke, som hidtil altid havde været Skik, i Bergen, men derimod i Nidaros Domkirke, der nu rimeligvis har kneiset i al sin Herlighed. Jørund har naturligvis udført Ceremonien, men neppe ved den Tid befundet sig i den bedste Stemning. Han havde nylig faaet en ubehagelig Dom paa sig, men den respekterede han ikke. Han erklærede tvertimod, at Capitlet var faldet i Interdict, om det ei frafaldt sine Paastande, og Tilstanden i Nidaros blev ligefrem tumultuarisk. Paven siges at have stevnet Erkebispen for sig, og denne at være reist afsted, men igjen at være vendt om i Paris. En Dom i Bergen gik Jørund imod, men han gav ei tabt. Senere skal Kong Haakon have været i Nidaros og der tilveiebragt Fred, dog kun for nogen Tid.

Forøvrigt var Jørund ingen uvirksom Erkebiskop, han holdt Provincialconcilier og vilde endnu lige før sin Død have et saadant samlet. Han færdedes ogsaa ofte paa Reiser, var 1307 lige oppe paa Vardø og indviede der en Kirke, det første Spor til Fæstningen Vardøhuus's Tilværelse. Oftere var han tilstede i Bergen og i Oslo. Endnu til det sidste optagen med Stridigheder, dennegang med Bergens Biskop og Capitlet der, som vistnok uden Grund paastod, at Færøernes Bispestol stedse skulde besættes med en bergensk Chorsbroder, døde Jørund 11 April 1309.

Hans Historie er hidtil fortalt efter bevarede Documenter, men endnu gives der en vigtig Kilde dertil, som vistnok er saare interessant og underholdende, men partisk for Erkebispen og derfor neppe i alle Enkeltheder fuldt ud paalidelig. Det er den yngste historiske Saga i den islandsk-norske Literatur, Biskop Laurentius's, forfattet ved Midten af det fjortende Aarhundrede.

Laurentius Kalfsson kom som Præst fra Hole Stift paa Island over til Nidaros omtrent 1295 og gjorde sin Opvartning hos Jørund, hvem Sagaen kalder „en stor Høvding, god Klerk, trofast i Venskab, saare gavmild mod sine Mænd og anselig af Ydre". Erkebispen tog sig venlig af ham og overgav ham til en from velstuderet Klerk

Digitized by Google

Fotograferet af E. Olsen, Throndhjem.

Reproduceret af H. T. Olsen Christiania.

Erkebispegaardens Fløibygning, seet fra Gaardspladsen.

Digitized by Google

Digitized by Google

Jon fra Flandern, hvem han havde i sin Tjeneste, for at denne kunde undervise den vel begavede og videbegjærlige Islænding navnlig i Kirkeret. Laurentius fik ogsaa nogle af Erkebispens egne aflagte Klæder og blev bespist ved Erkebispens Raadmands eller Hushovmesters Bord. Snart blev han ogsaa Præst ved Olafskirken i Nidaros.

Imidlertid, fortælles der videre, var Striden brændende mellem Jørund og Chorsbrødrene, og Sighvat Lande og Audun Raud vare de ivrigste Modstandere af Erkebispen. Efter dennes Hjemkomst fra Paris blev Laurentius ved Siden af sit Præsteembede af Jørund ogsaa betroet at oppebære Pilegrimenes Olafsoffer og stod i høi Yndest, hvilket dog kom ham dyrt at staa. Da han havde paataget sig at lyse Interdict over de meget gjenstridige Chorsbrødre i Domkirken, blev disse og deres talrige Venner rasende. Blandt de sidste nævnes udtrykkelig „Skoleklerkene", (Domskolens yngre Disciple), der mishandlede ham paa Gaden og voldsomt forstyrrede hans Forretninger i Olafskirken. For at blive sin Uven kvit foreslog Chorsbrødrene ham listigt nok til Visitator paa Island, hvor han imidlertid kom i Misforstaaelse med Biskoppen i Hole, beskyldtes for at have forfalsket Erkebispens Breve og sendtes tilbage til Nidaros. Her lode Chorsbrødrene, navnlig Audun Raud og Eilif, som ganske havde taget Magten fra den nu syge Erkebiskop, Laurentius kaste i et forfærdeligt geistligt Fængsel, der havde Navnet Gulskitne, hvor han maatte døie de værste Lidelser. Han blev forhørt, men kunde naturligvis ikke tilstaa de Forbrydelser, han ikke havde begaaet. Atter sattes han i et dog taaleligere Fængsel, og herfra lykkedes det ham endog at snige sig ud for at tale med den syge Erkebiskop, hvilket dog ikke lykkedes. Efter Sagaens Beskrivelse skulde Jørund i sin sidste Tid være i den Grad tyranniseret af sine Uvenner, at han ikke engang raadede for, hvad han vilde spise eller drikke.

Striden mellem Jørund og Capitlet maa uden Tvivl betragtes som endt til dettes Fordel. Der skulde nu vælges en ny Erkebiskop. Valget har formodentlig staaet imellem de to meget fremtrædende Chorsbrødre, Eilif, som Jørund havde maattet gjøre til sin Officialis eller Fuldmægtig, og Audun Raud. Man tog sig imidlertid længere Tid med Valget end sædvanligt, og først ud paa Høsten høre vi om, at Eilif var bleven den lykkelige.

Man ved Intet om denne mærkelige Mands Fortid. Senest 1302 var han bleven Chorsbroder. Der tillægges ham Tilnavnet Korte.

Digitized by Google

I Sept. 1309 finde vi ham i Bergen, og ved denne Leilighed omtales for første Gang en vigtig, Erkestolen tilhørende Eiendom i denne By, nemlig en egen Residents, bestemt for Erkebispens nødvendige hyppige Besøg i denne Stad. Rimeligvis har denne bergenske Erkebiskopsgaard allerede en god Stund existeret som saadan. Den laa langt ude paa Stranden, netop der, hvor nu Bergens Nykirke er beliggende.

Da Eilif skulde søge Paven, var denne ikke, som før at finde i Italien. Clemens V, selv en Franskmand, havde efter den store Seir, den franske Kongemagt havde vundet over Bonifacius VIII, fundet det raadeligst at kaste sig i Frankriges Arme og havde siden 1309 Bolig i det fransktalende, om end ikke paa det franske Riges Grund beliggende Avignon. „Exilets" Dage vare begyndte. Først i 1310 kom imidlertid Eilif afsted fra Norge, men forblev saa i længere Tid i Syden, da der just skulde holdes et almindeligt Concilium i Vienne 1311.

Ogsaa dette, skjønt nu mest bekjendt af den Dom, som her overgik Tempelherrerne, var som det forrige i Lyon sammenkaldt for eller idet mindste under Paaskud af at bekjæmpe de Vantro i det hellige Land, og der vedtoges paany en seraarig Tiende af de geistlige Indtægter, ligesom i 1274. I 1312 kom Eilif hjem tilligemed andre norske Biskopper, der tilligemed flere Chorsbrødre havde været tilstede ved Mødet.

Med den ene af sine Ledsagere, Arne af Bergen, en meget dygtig og velstuderet, men tillige myndig og trættekjær Prælat, kom Eilif strax i Strid angaaende Palliehjelpen, uden at vi ret kjende Udfaldet, og da Arne døde, blev Broderen Audfinn, der lignede ham, hans Efterfølger i Bergen. Den ovenfor nævnte Chorsbroder Audun Raud, der maaske har været Eilifs Rival, blev snart forflyttet over til Island som Biskop i Hole, men døde allerede 1322 under et Besøg i Nidaros. For sin Død havde han udtalt Ønsket om, at hans gamle Uven, den under Jørund omtalte Laurentius, skulde blive hans Eftermand, og ogsaa Eilif var hoimodig nok til at gaa ind herpaa. Laurentius, der imidlertid var gaaet ind i et islandsk Kloster, kom da over til Norge og blev indviet. Han stod siden i stort Ry paa Island, men døde allerede 1331.

Eilifs første Aar optoges meget af Indkrævningen af Pavetienden. Siden kom politiske Begivenheder til at paakalde hans Deltagelse i Rigets Anliggender. Kong Haakon var nemlig død i Mai 1319, og Dattersønnen, den spæde Magnus Eriksson, kom i samme

Digitized by Google

Aar til at forene Sveriges og Norges Kroner. Hans Moder, Enkehertuginde Ingeborg, havde i Begyndelsen den største Magt, men misbrugte den ved Ødselhed, og man besluttede i Norge at sætte en Drotsete i Spidsen for Regjeringen. Erkebispen, næst Kongen Landets første Høvding, fik det Hverv at opnævne en saadan og valgte den høibyrdige Hr. Erling Vidkunnsson af Bjarkø og Giske. I Tidens Løb blev Forholdet imidlertid spændt mellem Hr. Erling og Geistligheden. Drotseten stod nemlig bestemt paa Kronens Rettigheder og vilde ikke tillade Hierarkiet at benytte denne Kongens Umyndighedstid til at udvide sin Magt. Et Sammenstød fandt Sted 1327, da der paa en Gang var Concilium og Rigsmøde i Bergen. Erkebispen og de øvrige Biskopper maatte give sit Samtykke til en formelig Bestemmelse om, at det var Erkebiskop Sigurds og ikke Erkebiskop Jons Christenret, der var gjeldende Ret, men samtidig opnaaede dog Prælaterne, at en geistlig Mand, Mag. Paul Baardsson, om hvem vi senere skulle faa mere at høre, sattes ved Drotsetens Side som kongelig Cantsler. Men Hr. Erling var nu vred og skal nogen Tid senere have ladet falde de Ord, at „Biskopperne vel ikke vilde aflade, før man gjorde den samme Leg med dem, som man i sin Tid gjorde med Erkebiskop Jon".

I Eilifs Tid hjemsøgtes Stiftet af flere Ulykker. I dets nordligste Landskaber gjorde Russerne røverske og grusomme Indfald og brændte (1323) Drotsetens Gaard Bjarkø i Throndenes paa Haalogaland. Men navnlig maa man dog tænke paa den sørgelige Skjebne, som rammede Nidaros Domkirke.

Denne herlige Bygning blev nemlig 4 April 1328 ødelagt af en voldsom Ildebrand. Man har herom et Brev fra Eilif til Indbyggerne i Bergens Stift, skrevet fire Maaneder efter Begivenheden, hvori der omtales, hvorledes det var gaaet med „Kronen og Prydelsen for dette Land". Ikke alene Træverket var brændt, men ogsaa Stenstolper og Pillarer, Klokker o. s. v. Der anraabtes derfor om Hjelp rundt om i Landet for atter at bringe Kirken istand, og Kongen udstedte nye Beskyttelsesbreve for Pilgrimme for at fremkalde hyppige Besøg af saadanne.

Eilif døde 2 Nov. 1332, efterladende et hædret Navn.

Den følgende Erkebiskop Paal Baardsson (1333—1346) havde allerede spillet en betydelig Rolle, førend han naaede at blive Erkebiskop. Han har rimeligvis været af fornem Familie, ikke usandsynligt en Broder af Ridderen og Rigsraaden Hr. Munaan Baardsson. Han synes tidlig at have været meget vel anskreven hos Kongefamilien, navnlig Hertuginde Ingeborg.

Digitized by Google

Vi finde ham 1309 som en anseet Chorsbroder i Bergen, noget senere kaldes han Magister og har altsaa tidlig studeret udenlands, nogle Aar senere tilbragte han flere Aar i Frankrige og tog, hvad dengang var en stor Udmærkelse, Doctorgraden i Orleans, saavel i den romerske som den canoniske Ret. Han samlede, hvad derimod ikke var ualmindeligt, flere geistlige Embeder paa sin Haand, uden dog at være indviet til Præst, men kun til Diacon, og i 1327 blev han kongelig Cantsler og som saadan Drotseten Hr. Erling Vidkunnsons Medbeiler til Magten i den unge Konges Mindreaarighed. Omsider valgtes han, maaskee paa Grund af Kongens Ønske, til Erkebiskop i Begyndelsen af 1333 og kom i det følgende Aar som indviet tilbage fra Avignon.

Han var en virksom Mand og holdt mange Provincialconcilier, og man har fra ham et interessant Hyrdebrev. Skjønt tidligere Kongens Tjener, har han dog aabenbart søgt at hævde den gamle Tradition fra Jons Tid og gjerne villet gjøre Kirkens Myndighed gjældende ligeoverfor Kronen. Med Erkebiskoppen af Upsala kom han i en Strid om en Skat, som Indbyggere af Helsingland og andre svenske Grændseprovindser ydede til Nidaros Domkirke formedelst St. Olafs Helgenry, og som den svenske Erkebiskop naturligt nok vilde overføre til sin Domkirke, hvilket ogsaa lykkedes ham. I de politiske Anliggender tog han vistnok en større Deel, end vi nu formedelst Kildernes Fattigdom see os i Stand til at oplyse. Det er et tvivlsomt Spørgsmaal, om Kong Magnus er bleven kronet i Norge, (han blev det i Sverige 1336). Er han, hvilket er muligt, bleven kronet i Oslo 1337, har vistnok Paal forrettet Kroningen. I hans Tid blev for sidste Gang en Biskop af Man og Suderøerne indviet i Nidaros. Herefter opløstes den vistnok ogsaa lidet naturlige kirkelige Forbindelse mellem Norge og disse fjerne Øer, der en Tid var bleven bevaret efter deres Afstaaelse til Skotland.

Paal døde i Nidaros 1 Febr. 1346. Kort i Forveien var den forfærdelige Ulykke skeet i Gauldalen, hvor en stor Deel af denne smukke Bygd ødelagdes ved Elvebrud, ligesom i vor Tid Værdalen.

Erkebiskop Eilif havde en Søsterson Arne med Tilnavnet Vade, der var bleven Chorsbroder i Nidaros og nød megen Anseelse ogsaa under Paal, selv om Forholdet mellem dem neppe altid var det bedste. Han blev nu enstemmig valgt til Paals Eftermand og kom tilbage med Pallium fra Avignon 1347. Hans Regjeringstid blev dog kun kort. I 1349 kom nemlig den store Mandedød, og den 23 Sept. s. A. har Arne formodentlig med Tanke paa en snar Død gjort sit Testa-

Digitized by Google

mente, det eneste fuldstændige, der er bevaret fra en Erkebiskop. Han betænker i dette særlig Domkirken og ytrer sig saaledes: „Vi have dog nydt meget mere godt af Kirken, og dette er meget mere vor Skyldighed, end vor Gave." Den 17 Oct. 1349 døde han. I sin korte Regjeringstid havde han været en virksom Mand og, hvad der anføres om ham, gjør et godt Indtryk.

De islandske Annaler berette, at ikke alene Erkebiskop Arne, men endog hele Domcapitlet i Nidaros paa en eneste nær, Lodin, døde i den skrækkelige Farsot, og der er Grund til at tro, at denne Beretning paa det nærmeste er rigtig. Men om saa Lodin alene har kunnet vælge en ny Erkebiskop, tør være mere tvivlsomt.

Den, som under disse sørgelige Forhold kom til at afløse Arne Vade, blev Olaf, hidtil Abbed i Klostret paa Nidarholm. Han blev i Avignon gjennem Provision udnævnt af Pave Clemens VI i Slutningen af 1350.

Hans Tid betegner et Vendepunkt, men intet glædeligt i den norske Kirkes Historie. Flere Aarsager i Forening bevirkede en stor Nedgang i alle dennes Forholde. For en stor Del hviler Skylden herfor paa Pavemagten, hvis fuldstændige Verdslighed og stedse voxende Pengegridskhed mere og mere forgiftede Christenheden. Curiens Opgave syntes mere og mere at være en systematisk Udsugelse af Kirkeprovindserne, og i dette Øiemed anvendtes Provisionen hyppigere og hyppigere, naar de høiere Stillinger i Kirken bleve ledige. Hidtil var det kun Erkebispen selv, der havde at søge Bekræftelse og Pallium i Rom, og det var Forudsætningen, at naar Valget formelt var i Orden, skulde den pavelige Autorisation ikke udeblive. De øvrige Biskopper skulde som Regel ikke egentlig have noget med Rom at gjøre, og deres Bekræftelse og Indvielse skulde være Erkebispens Sag. Nu blev det anderledes. Det kan anses som vist, at fra nu af er ikke en eneste Erkebisp af Nidaros udnævnt uden ved pavelig Provision. Vel have flere af dem nok været valgte eller postulerede af Chorsbrødrene, men altid hed det, naar de fremstillede sig, at Paven „for denne Gang" havde forbeholdt sig selv Besættelsen, og trængte den Valgte igjennem, var det ved Provision. Biskoppernes Udnævnelse droges ogsaa ind under Pavens Bestemmelse, og de maatte for en bestemt Taxtsum kjøbe sine Stillinger. Følgen var, at de bleve omtrent uafhængige af sin Erkebiskop, hvilket vil sige, at Landskirken opløstes i Stifter uden synderlig indbyrdes Samhold og Sammenhæng. Provincialsynoderne ophøre, og et senere Tilløb til Fornyelse af disse mislykkes. Med andre Ord, Kirkens Organisation er sprengt. Udlændinger faa ofte

Digitized by Google

Indpas paa Biskopstole og i andre høiere Poster, Theologiens Studium afløses af Kirkerettens, og den christelige Aand forsvinder mere og mere.

Samtidig med, at Kirkens Forfatning lemlæstedes af Paverne, havde man at kjæmpe med Følgerne af den store Mandedød. At den har givet Norge et for Menneskealdre følelig Knæk, er utvivlsomt. En meget stor Del af Geistligheden var bortreven, og Lysten til at indtræde i Kirkens ringere Stillinger vistnok liden. Man maatte da tage, hvem man kunde faa, uden at stille høie Fordringer og, hvad der bør lægges Mærke til, man maatte jevnlig slaa flere Kirker, der hidtil havde havt hver sin Præst, sammen under én. „Annexkirkernes" Tid begynder vistnok egentlig i denne Periode. Collegiatkirker (ikke Domkirker), der hidtil havde havt flere Præster, kom til at nøie sig med én eller ganske faa o. s. v.

Forøvrigt er Olafs Virksomhed ikke meget kjendt. Han døde i Oslo i August 1370 eller 1371, sandsynligvis i det førstnævnte Aar.

Efter ham kom Chorsbroderen Thrond Gardarsøn eller Gerdsøn. Man har endnu bevaret en mærkelig Bog, som han ifølge egen Paategning har eiet, nemlig den saakaldte „Eidspenill", det ældste, dog ei fuldstændige Haandskrift af Snorre Sturlasøns Heimskringla. En Søster af ham var Nonne i Gimsø Kloster ved Skien, og det er sandsynligt, at Slægten hørte hjemme i eller i Nærheden af Oslo.

Thrond var den sidste norske Erkebiskop, som drog til Avignon, thi i hans Tid flyttedes Residentsen tilbage til Rom. Hans Historie er ellers lidet kjendt; man seer kun, at der fremdeles var stor Nød for Præsteemner, og at man især maatte ty til Præstesønner, der jo vare ægte Børn og maatte have særlig Dispensation af Paven. Domkirken var forfalden, og overalt mærker man Fattigdom og Nedgang. Erkebispen selv var i stor Pengeknibe, hans Formand, Olaf, stod i Gjæld til Paven, der allerede i dennes levende Live havde lagt Beslag paa hans Løsøre. Denne Gjeld maatte saa Thrond overtage, og hans eget Pallium kostede store Summer. Overhoved finder man Erkestolen i lang Tid forgjeldet og forarmet.

Thrond døde i 1381, maaske 5 August, og Domcapitlet valgte en Chorsbroder Haakon Ivarsøn, som saa reiste afsted for at søge Pavens Bekræftelse i det gamle Rom. I 1378 havde nemlig Romerne ved en Pave, Gregor XI's tilfældige Død under et Besøg i deres By tvunget Cardinalerne til at vælge en Italiener til Pave, som skulde forblive der, Urban VI. Men et fransk Parti blandt Cardinalerne var misfornøiet hermed og valgte atter en Franskmand, der

Digitized by Google

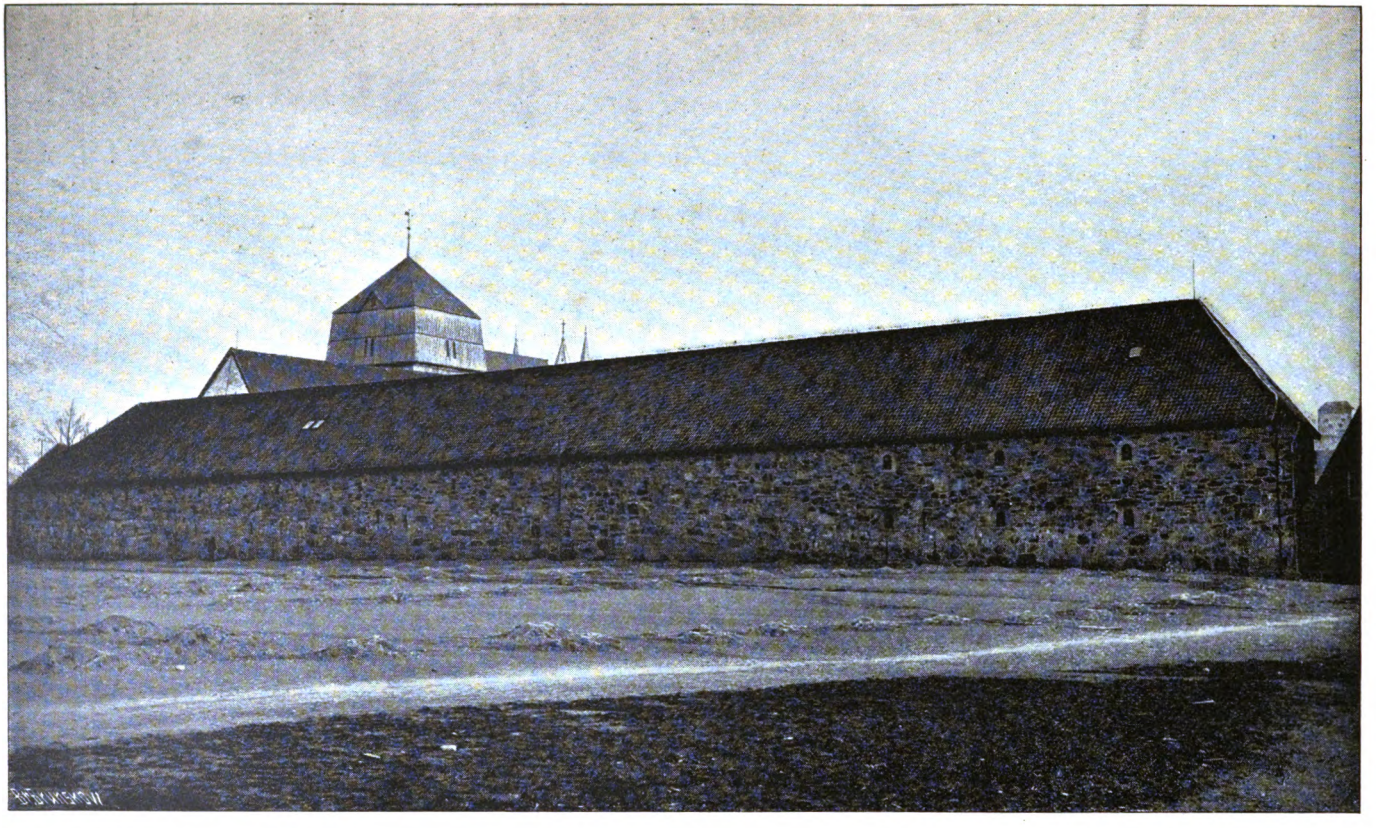

Fotograferet af E. Olsen, Throndhjem.

Yderſiden af Erkebiſpegaardens Fløibygning.

Reproduceret af Br. Brunſtow, Chriſtiania.

Digitized by Google

Digitized by Google

kaldte sig Clemens VII og tog Sæde i Avignon. Saaledes begyndte det store Schisma (Splittelsen), men Norden holdt sig dog altid til Rom. Forresten kunde Haakon Ivarsson have sparet sig Reisen, thi Dronning Margrete havde en anden Candidat og satte med Lethed igjennem, at Paven udnævnte denne ved Provision. Det var en dansk Adelsmand Nicolaus (Nils) af Familien Finkenov, men almindeligvis benævnt med Kjendingsnavnet Rusare. Han havde just ikke megen Interesse for den geistlige Virksomhed, men var begjærlig nok efter Erkestiftets Indtægter. Tidligere havde han været Befalingsmand paa nogle Fæstninger paa Øen Als, men dog tillige havt Indtægterne af to Canonicater i Roskilde og Aarhuus's Domcapitler og havde samme Aar, som Erkebiskop Thrond døde, ogsaa ladet sig, maaskee for et Syns Skyld, indskrive som Jurist ved det dengang høit ansete Universitet i Prag i Bøhmen. Haakon fik i Tydskland sin Skjæbne at høre, medens Nicolaus drog til Nidaros. Her udplyndrede han sit Erkestift og drog saa til Danmark, medbringende Penge, Kostbarheder og Bøger, og kom aldrig mere igjen i de fem Aar, han levede. Han havde aldrig nogensinde, fortæller de islandske Annaler, udført en eneste biskoppelig Handling, ikke indviet en Præst, ikke confirmeret et Barn. Rimeligvis har han i Danmark havt en verdslig Tjeneste, formodentlig i Vordingborg, hvor hans fra Nidaros bortførte Sager fandtes ved hans Død 1386 og da tilbageleveredes hans Eftermand. Margrete viste ved alle Leiligheder en vis udvortes Fromhed, gjorde og lod Andre gjøre Pilegrimsfarter og begavede Geistligheden i Danmark rigelig. Men hun har ikke Ære af at have gjort en saadan Mand til Erkebiskop, og det er ikke den eneste af hendes Besættelser af høie geistlige Stillinger, hvorover man med Føie kan klage.

Ogsaa den næste Erkebiskop var ingen Nordmand, men dog en Mand, der længe havde været knyttet til Norge og utvivlsomt langt værdigere end sin Formand. Han var den eneste svenske Mand paa Norges Erkestol og hed Vinalde Henriksson. Oprindelig hørte han hjemme i Linkøping Stift og kom til Norge ligeefter den store Mandedød, da man var i saa stor Forlegenhed for Præsteemner. Paa den store Ø Thjørn i det dengang norske Landskab Baahuslen døde alle Præsterne bort, og Vinalde fik saa samtlige Sogne alene, et interessant Exempel blandt flere fra de Dage. Han opnaaede imidlertid, vist ad hvilke Veie, Kongens Gunst, thi efter 10 Aars Virksomhed paa Thjørn skaffede Magnus og Haakon ham et Canonicat i Oslo Capitel og ansatte ham ved sit Cancelli eller Regjeringskontor i Oslo. I 1367 har han, som det synes, studeret i Prag, siden forenede han

Digitized by Google

Indkomsterne af flere Canonicater o. s. v., blev Provst ved Bergens Apostelkirke, den første blandt de „kongelige Kapeller", og endelig 1387 Erkebiskop. Hans Bekræftelse blev saare kostbar, thi der stod endnu meget igjen af Throndς Gjeld, og Nicolaus havde Intet betalt, saa at Vinalde maatte begynde med en Gjeld af 2230 Gylden (Ducater), en uhyre Sum for den Tid. Den trykkede siden baade ham selv og hans Eftermand.

Som man kan formode, deltog Vinalde meget i politiske Forhandlinger saavel i som udenfor Norge, dog var han ikke tilstede ved det berømte Møde i Calmar 1397. Hans Dødsaar er usikkert, dog sandsynligvis 1403.

Om den næste i Rækken, Askell, (1404—1428) er ikke meget at sige, uden at hans Tid var en Forfaldsperiode for den romerske Kirke i Almindelighed og tillige for Norge. Ved Conciliet i Costnitz fik man vel en almindelig anerkjendt Pave, men ingen Reformation af Kirken „paa Hoved og Lemmer", som man havde haabet. Den nye Erkebiskop var gjeldbunden baade til Paven og til Kongen. Derfor maatte han angribe Domkirkens Indtægter, saa at denne kom i største Forfald, og Chorsbrødrene og andre klagede til Rom over Indgreb i sine Rettigheder. I denne Klage (1427) hedder det endog, at Kirken manglede Tag og gik sin Ruin imøde, og man bad om, at Paven vilde paalægge Erkebiskoppen af Upsala at gjøre en Reise til Nidaros for at bringe Askell til Rimelighed. Dette er dog vel neppe skeet, og i det følgende Aar døde Askell 1428. Man veed i det Hele lidet om denne Mand, der siges at have hørt hjemme i Gudbrandsdalen. Desto mere er der at fortælle om hans Eftermand.

Aslak Bolt tilhørte den norske Adelsslægt af dette Navn, der især forekommer i det Sondenfjeldske, men var vistnok født i Bergen, hvor Faderen, Harnikt Hemmingsson, drev Handelsforretninger. I sin Ungdom var han, uden at man veed paa hvilken Maade, i Erik af Pommerns Tjeneste. Dette erfares af en Tilskrift i hans endnu i det Deichmanske Bibliothek bevarede Bibel.

Han skal i 1407 være bleven valgt til Biskop i Oslo, men have ombyttet dette Stift med Bergen. Her tiltraadte han som Biskop 1408 og virkede som saadan i 20 Aar. I hans sidste Aar her indtraf de saakaldte Vitaliebrødres Plyndring af denne By, og ogsaa Biskopegaarden hjemsøgtes haardt (1428).

Ved Askells Død postulerede Capitlet i Throndhjem strax Aslak til Erkebiskop, og han overtog Erkestiftets Bestyrelse, men først i 1430

Digitized by Google

fik han Pavens Udnævnelse, der som sædvanlig gaves under Provisionens Form.

Med usædvanlig Energi arbeidede Aslak paa at gjenoprette Erkestolens mislige Økonomi. Han lod strax forfatte et Register over dens Jordegods, den endnu bevarede og som Kildeskrift meget vigtige „Aslak Bolts Jordebog". Denne udviser overmaade store Jordegodsmasser rundt om ogsaa i fremmede Stifter; men Leilændingernes Afgifter have vist været smaa, og flere Eiendomme have været overdragne Tjenere som Løn. Nogle store Hovedgaarde dreves dog for Erkebispens egen Regning. Man faar her ogsaa Oplysning om Visitatserne, som især havde den Betydning, at Bisperne paa disse Reiser kunde medtage et stort Følge, som underholdtes paa Præsteskabets Bekostning.

Derhos søgte Aslak at opfriske gamle og skabe nye Indtægtskilder, idet Bønderne forpligtedes til en aarlig Ydelse, dels af Korn, dels af Fisk foruden Tienden. Midt under disse Bestræbelser overraskedes han ved en stor Ulykke. Domkirken brændte for anden Gang; Tiden, der almindelig har været angivet at være 1431, er vistnok rettere at sætte til 1432. At denne Begivenhed yderligere forøgede hans Stræben efter forøgede Indtægter, siger sig selv.

I den romerske Kirke foregik i denne Tid vigtige Begivenheder. 1431 sammentraadte det lange Kirkemøde i Basel, hvor Biskopperne bestræbte sig for at indskrænke Pavemagten og at gjenvinde den Selvstændighed, som denne havde berøvet Landskirkerne. Conciliet besluttede virkelig 1432 at indskjærpe den canoniske Frihed i alle Bispevalg, der herefter ingen pavelig Bekræftelse skulde behøve, hvorfor ogsaa alle Annater og lignende Afgifter skulde bortfalde. Aslak bragte dette i Anvendelse 1434, idet han uden Henvendelse til Rom paa egen Haand indviede en Biskop for Bergens Stift. Overhoved bleve nu i flere Aar Biskopstolene besatte paa den gamle Maade.

Da Aslak foretog hin Indvielse, var han i Nordingborg ved et Rigsmøde for de tre Riger. Ved denne Tid udbrød Engelbrekts Opstand i Sverige, og nogen Tid efter (1436) Amund Sigurdsson Bolts i det sønden fjeldske Norge; denne sidste var en fjernere Slegtning af Erkebiskoppen. Aslak havde nogen Del i, at dette Oprør blev bilagt. Ligeledes deltog han i Udarbeidelsen af en ny Unionsakt mellem Rigerne, der dog aldrig kom til Gyldighed. Just i disse urolige Aar har Aslak vist sig meget ivrig som den norske Kirkes Formand. I flere Menneskealdre havde denne, som vi have hørt, været paa en Maade opløst i sine Stifter, idet Paven havde undergravet Erkebispens Stilling. Aslak haabede nu at kunne fornye den gamle, faste og gode Kirkeorden og

Digitized by Google

forsøgte at gjenindføre Provincialconcilierne, men de øvrige Biskopper havde liden Sands for saadant. Ved det første Møde udeblev de, et følgende (1436) blev vel bedre besøgt, og nogle Statuter vedtoges, men senere har neppe noget norsk Concilium sammentraadt.

I de nærmest følgende Aar mærker man mindre til Aslak. I den urolige Tid indtil Christopher af Baierns Anerkjendelse styrede nemlig Hr. Sigurd Jonsson Landet som Drotsete. Christopher kronedes i Oslo 1442, og Aslak har vel udført Ceremonien. I Bergen finder man Erkebispen 1444 ved et Rigsraadsmøde, hvor der forhandledes om Hansestædernes Privilegier. Han synes at have interesseret sig for disse, og udtalte, at Byen, naar de stadig havde frit Ophold der, vilde være mere sikret end ellers for røveriske Anfald, medens en verdslig Rigsraad fandt, at man hellere burde befæste Byen med en Borg.

Kong Christophers Død i Begyndelsen af 1448 fremkaldte en forelobig Opløsning af Rigernes Forening. Sverige og Danmark valgte hver sin Konge, Karl Knudsson og Christiern I, medens Nordmændene vare delte i to Partier, et svensk og et dansk. Erkebispen greb det første. Men efter at hans Uven, den danske Biskop Jens af Oslo, i Forening med en Holstener, Hr. Hartvig Krummedike, en her i Landet indgiftet Adelsmand, med eller uden Fuldmagt dertil fra det øvrige Rigsraad havde hyldet Christiern I, deltog ogsaa Aslak i Oslo i at vælge denne, skjønt, som det siden paastodes, kun nødtvungen, men det er dog vist, at Aslak modtog Christierns Beskikkelse til at være en af Landets Statholdere (1449). Efter et heftigt Sammenstød ved Hvaløerne med Henrik Krummedike, hvorunder Erkebispen endog brugte de dreieste Eder, drog Aslak hjem til Nidaros.

Thronstriden var hermed ikke forbi. Karl Knutsson kom om Høsten til Hamar, lod sig der tage til Konge og drog gjennem Østerdalen til Nidaros, hvor Aslak ikke alene modtog ham vel, men endog kronede ham 20 November 1449. Som bekjendt opsatte man en Art Proclamation, der lagdes „den norske Almue" i Munden, og gik ud paa, at Norge og Sverige altid havde holdt Venskab, og at Kong Christiern kunde spare sig for at komme til Norge. Men Kong Karls Rolle hos os var snart udspillet, og Aaret efter frafaldt hans svenske Raadgivere, vistnok ikke med hans gode Vilje, hans Krav paa Norges Rige, hvorefter Christiern I fik Magten.

Men Aslak oplevede ikke at see denne Krise afsluttet. Han døde i den første Halvdeel af 1450.

Capitlet valgte saa en af sine Medbrødre, **Olaf Throndsson**, til hans Eftermand. Men da Kong Christiern i Juli 1450 kom til

Digitized by Google

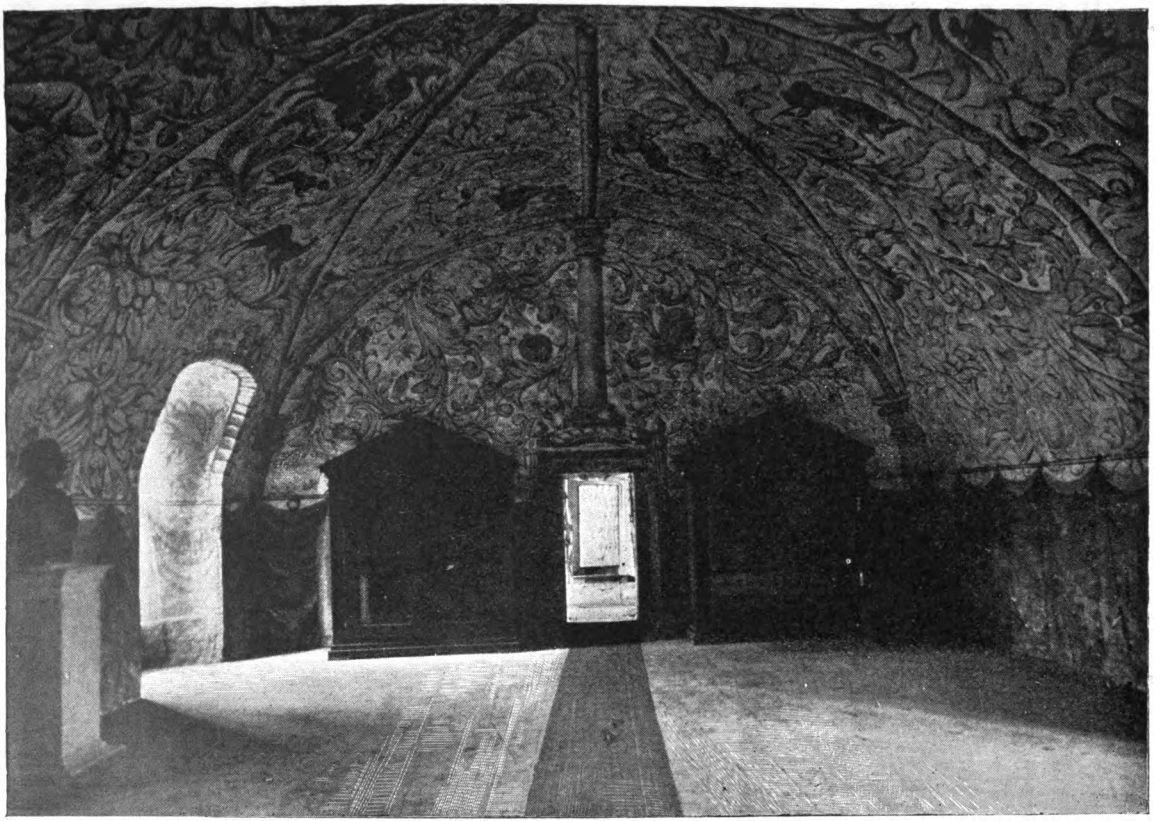

Fotograferet af E. Olsen, Throndhjem. Reproduceret af H. C. Olsen, Christiania.

Værelse i Erkebispegaarden.

Digitized by Google

Digitized by Google

Throndhjem for at krones, protesterede han mod dette Valg og fremdrev Postulation af en elendig Eventyrer, Tydskeren Marcellus, en forløben Munk, der i Rom havde skaffet sig Udnævnelse og Indvielse til Skaalholts Biskopstol paa Island og indbildte Kongen, at han var høit anskreven hos Paven. Men da Marcellus drog til Rom igjen, vilde Paven ikke bekræfte Postulationen, men udnævnte en anden og vistnok personlig hæderlig Tydsker, Henrik Kalteisen, der idetmindste gjaldt som lærd Theolog. Denne kom 1452 til Norden, erkjendtes af Kongen og en kort Tid ogsaa af Nordmændene, men maatte 1453 forlade Landet, da man ikke vilde finde sig i at have en fremmed Erkebisp. Kongen var nu villig til at tage Olaf Throndsson til Naade, men Paven gjorde længe Vanskeligheder. Først i 1458 ordnedes Sagen saa, at Paven udnævnte Olaf, der skulde svare Kalteisen en aarlig Pension. Denne døde 1465 og havde i Coblentz, sin Fødeby, stiftet et Alter for St. Olaf. Marcellus druknede 1460 eller 1462 paa Sveriges Kyst.

Olaf Throndsson havde allerede længe i Virkeligheden forestaaet Stiftet og blev endelig 1459 indviet i Rom. Han synes at have været en klog og forstandig Mand, men kun lidet vides om hans Regjering. Han døde 1474, maaskee paa en Reise til Rom.

Eftermanden Gaute (1475—1510) var Olaf Throndssøns Brodersøn og hørte hjemme paa Aspa i Nærheden af det nuværende Christiansund. Ligesom sin Farbroder, Erkebispen, havde han studeret i Rostock, hvis Universitet dengang var det af Nordmænd hyppigst besøgte, hvorpaa han var bleven Chorsbroder eller Kannik i Throndhjem. 1475 blev han Erkebisp og kom som saadan til at regjere længere end nogen anden i den hele Række.

Han var ingen Ven af Foreningen med Danmark og kom undertiden til at lægge dette for Dagen. Ved Christiern I's Død 1481, var vistnok Sønnen, Hans, forlængst erkjendt som Thronfølger ogsaa i Norge, men Raadet med Gaute i Spidsen lagde Hindringer i Veien, men tilsidst maatte dog Erkebispen (1483) finde sig i at krone denne anden oldenborgske Konge.

Senere forsøgte Christiern den anden, som fra 1506 af i flere Aar var Statholder i Norge og udvalgt Konge, forgjeves at faa Gaute til at gaa ind paa at krone ham i Faderens levende Live. Det paastaaes endog, at Erkebispen i 1508 rustede sig til Opstand, men heraf blev Intet, da den Bistand fra Sverige, hvorpaa man haabede, udeblev. Gaute døde i en høi Alder 1510.

Som norsk Statholder havde Christiern II en dansk Geistlig i sin Tjeneste ved Navn Erik Walkendorf, en dygtig og virksom

Digitized by Google

Mand af adelig Familie[1]), og ved Gautes Død fandt baade Christiern og Kong Hans, at det i deres Interesse vilde være saare nyttigt, om en dem hengiven dansk Mand kunde blive Norges Erkebiskop. Vistnok havde Domcapitlet strax valgt en Mand af sin egen Midte, Johannes Krabbe, men hertil toges intet Hensyn. Erik Walkendorf blev da sendt til Rom, uagtet han selv — og man har ikke Grund til at betvivle Sandheden deraf — har forsikret, at han ikke tragtede efter Erkestolen. Paven udnævnte ham da ved Provision, og der er Grund til at tro, at man i Norge neppe har været misfornøiet med denne Erkebiskop, skjønt han blev sit Stift paatvungen.

Han maatte dog oftere færdes udenfor dette. I 1513 maatte han til Danmark i Anledning af Thronskiftet, og i 1514 kronede han i Oslo Christiern II til norsk Konge. I 1515 var det ham, der som Formand for det glimrende Gesandtskab drog til Nederlandene for at hente Christiern II's unge Dronning, Isabella, Keiser Karl V's Søster.

Men hjemme i Throndhjem var han virksom i flere Retninger. Han arbeidede med stor Iver paa at forbedre og forskjønne den herlige Domkirke, han bestræbte sig for at fremme Bergværksdrift i Landet, han arbeidede paa at fornye Farten paa Grønland og den norske Coloni der, og han er den første hos os, som, om end gjennem udenlandske Presser, har benyttet Bogtrykkerkunsten. Han lod nemlig, dels i Paris, dels i Kjøbenhavn udgive (naturligvis efter Tidens Forhold paa Latin) tvende store Bøger til Brug ved Gudstjenesten i hele Norge.

Erkebispedømmet, hvormed fra Gautes Tid var forenet ogsaa den verdslige Styrelse af den største Del af Throndelagen, var rigt og mægtigt. Dets fyrstelige Stilling viser sig bedst derved, at det havde en egen Adel, og man kjender endnu flere af ham udstedte Adelsbreve. Talrige „Sædesvende" fandtes rundt i Stiftet som Erkestolens Tjenere, særlig langs Kysterne, hvor der dreves indbringende Fiskeri for Erkestolens Regning, hvilket gav Anledning til megen Handel med Hanseaterne i Bergen. Men var Erkebispedømmet rigt, havde det ogsaa svære Udgifter til sit uhyre Antal af Tjenere — Erik mødte saaledes i Oslo ved Kroningen med 120 Mand — og til de overordentlig store Ydelser, som Kongen fordrede, hver Gang der var Krig. I 1519, da Christiern II gjorde store Kraftanstrengelser for at erobre Sverige, og

[1]) Den senere i Bergens Historie berømte Lensherre Christopher Walkendorf var hans Broderssøns Søn.

Digitized by Google

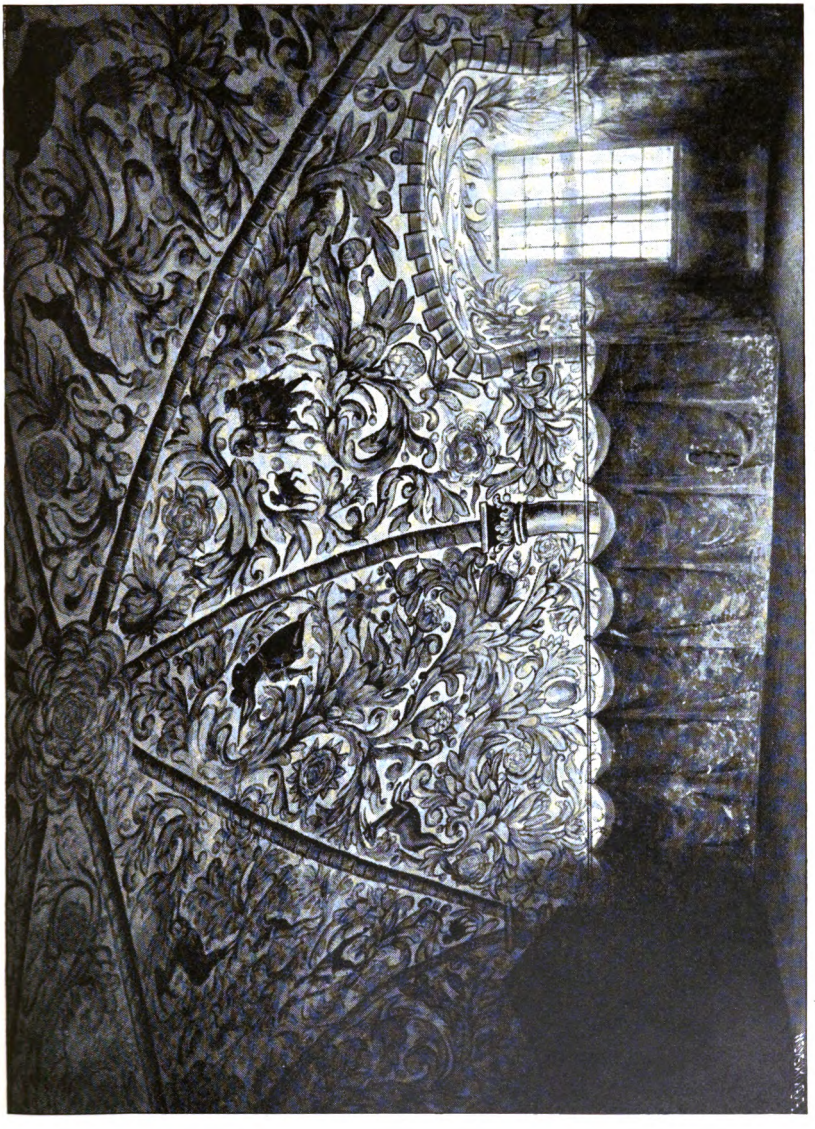

Fotograferet af E. Olsen, Throndhjem.

Parti af et Værelse i Erkebiskopgaarden.

Reproduceret af Br. Brunskow, Christiania

Digitized by Google

Digitized by Google

Danmark og Norge derfor maatte betale uhyre Skatter, faldt der paa Eriks Part ikke mindre end 9000 Mark Sølv, og samtidig maatte han tage aktiv Deel i Grændsekrigen i Jemteland. I de samme Aar hjemsøgtes Landet ogsaa af romerske Afladskræmmere, vistnok for sidste Gang.

Men, ligesom Erik skyldte den verdslige Magts Gunst sin Ophøielse, saa skulde han ogsaa faa prøve dens Unaade og Forfølgelse. Kong Christiern lod sig paa en sælsom Maade beherske af den nederlandske Kvinde Sigbrit, hvem han havde lært at kjende i Bergen, og hvis Datter, Dyveke, var bleven hans Elskerinde. Da Dyveke døde paa en mistænkelig Maade, vendte Moderens Harme sig særlig mod den norske Erkebiskop. Hun mistænkte naturligvis ikke ham for at have blandet Gift, men hun vidste, at Erik, da han i sin Tid hentede Dronningen, havde lovet dennes Familie at gjøre, hvad han kunde, for at faa Frillen fjernet, og at man i Nederlandene vilde skaffe Dyveke af Veien med det Gode eller Onde. Sigbrit, hvis Magt var lige saa stor som før ogsaa efter Datterens Død, havde ogsaa sine Tjenere og Redskaber i det hende velbekjendte Norge. En af de værste blandt disse var en dansk Magister Hans Mule, Befalingsmand paa Akershus Slot og senere Biskop i Oslo, som strax begyndte at fortrædige Erik paa alle Maader[1]).

Efter et Par Aars Forløb holdt ikke Erik længere ud i Throndhjem, men forlod Landet 1521. I Juni s. A. traf han i Amsterdam uformodet sammen med Kong Christiern selv. Denne vilde gribe til ligefrem Vold mod sin gamle Tjener, men hindredes heri af Myndighederne i Amsterdam. Nu drog Erik til Rom for at klage til Paven, efter først at have fremstillet sin Sag i et Brev til det danske Rigsraad. Han kom til den evige Stad i Februar 1522, men Omstændighederne bevirkede, at hans Klager for det første maatte hvile, og imidlertid afgik han ved Døden 28 November 1522. En tydsk Videnskabsmand, med hvem han her gjorde Bekjendtskab, og hvem vi skylde et vigtigt Skrift om de nordiske Lande, Jacob Ziegler, skildrer ham „som en ærværdig Olding, der endog blot ved sit klare Aasyn lagde for Dagen sin redelige Sjel." Og flere Andre istemme en lignende Ros.

Medens Erik var fraværende i Rom, og indtil hans Død blev bekjendt i Nidaros, var det Domcapitlet, der styrede Stiftet, og i dets

[1]) En almindelig kjendt Fortælling om, at Erik oprindelig skulde have været den, der indledede Kongens Forhold til Dyveke, er kun Folkesnak og fortjener slet ingen Tiltro.

Digitized by Google

Spidse stod Magister Olaf Engelbrektsson, som var Decanus (en høi Værdighed, der omtrent 1430 var bleven oprettet i Capitlet) og allerede havde spillet en betydelig Rolle under Erik, der havde benyttet ham i vigtige Anliggender. Man seer ogsaa, at Capitlet har forsøgt at øve Myndighed; saaledes lod det 1522 en islandsk Biskop, der skulde reise hjem, lægge Veien om Hjaltlandsøerne for at visitere dem, og det uagtet disse Øer i 1472 vare skilte fra Norge ogsaa i geistlig Henseende.

Først i Mai 1523 fik man vide om Eriks Død for et halvt Aar siden i Rom. Domcapitlet skyndte sig da med at skride til Valg, og dette faldt enstemmig paa den nævnte Olaf Engelbrektsson. Denne mærkelige Mands Forældre kjender man ikke, men sikkert har han hørt hjemme i Stiftet, og ikke, som en upaalidelig Beretning har villet, i Stavanger-Egnen. Der er endog stor Rimelighed for, at han har været en Frænde af sine Forgjængere, Olaf II og Gaute. Han førte adeligt Vaaben. Det første, vi høre om Olaf, er at han 1503 blev indskreven ved Rostocks Universitet, og at han allerede da kaldes en geistlig Mand fra Nidaros Stift. I Rostock studerede den Tid flere Norske end ved noget andet Universitet, og Nordmændene eiede endog der et eget Huus, Domus Sancti Olavi kaldet, hvis Plads i Byen man endnu kan paavise. Medens Olaf var der, var han dette Hus's Forstander. Man har ogsaa fra den Tid et Brev bevaret, der viser, at han har kjøbt Aflad for sine Synder. I 1507 blev han Magister og var da saa at sige udlært ved Universitetet, men det synes dog, at han ogsaa har studeret andensteds i Udlandet, uvist hvor.

I 1515, maaske ogsaa før, var han bleven Chorsbroder i Nidaros og 1516 see vi ham som Decanus. Nu var han altsaa bleven Erkebiskopsemne og maatte ile til Rom, ingenlunde tryg for, at man ikke der allerede kunde have besat Erkestolen ved Provision, da den jo var bleven ledig der og altsaa endog efter gamle Regler hjemfalden Pavens frie Disposition. Paa Veien traf Olaf i Nederlandene sammen med den flygtede Christiern II, anerkjendte ham som sin Herre og svor ham Troskabsed. I Rom maatte han, da der indtraf Paveskifte, vente en god Stund, inden han fik den nyvalgte Paves, Mediceeren Clemens VII's, Bekræftelse. I den Tid boede han i et romersk Herberge hos en munter Vert, der siden skrev sin Gjæst til, ønskede ham den røde Cardinalhat o. s. v. Han omgikkes blandt Andre der den samme Jacob Ziegler, der allerede havde kjendt Erik Walkendorf, og i Zieglers Skrift skyldes vistnok Olaf flere Oplysninger, fornemmelig er det aabenbart, at den Skildring af de norske Forholde, der gaar ud paa, at Landet under-

Digitized by Google

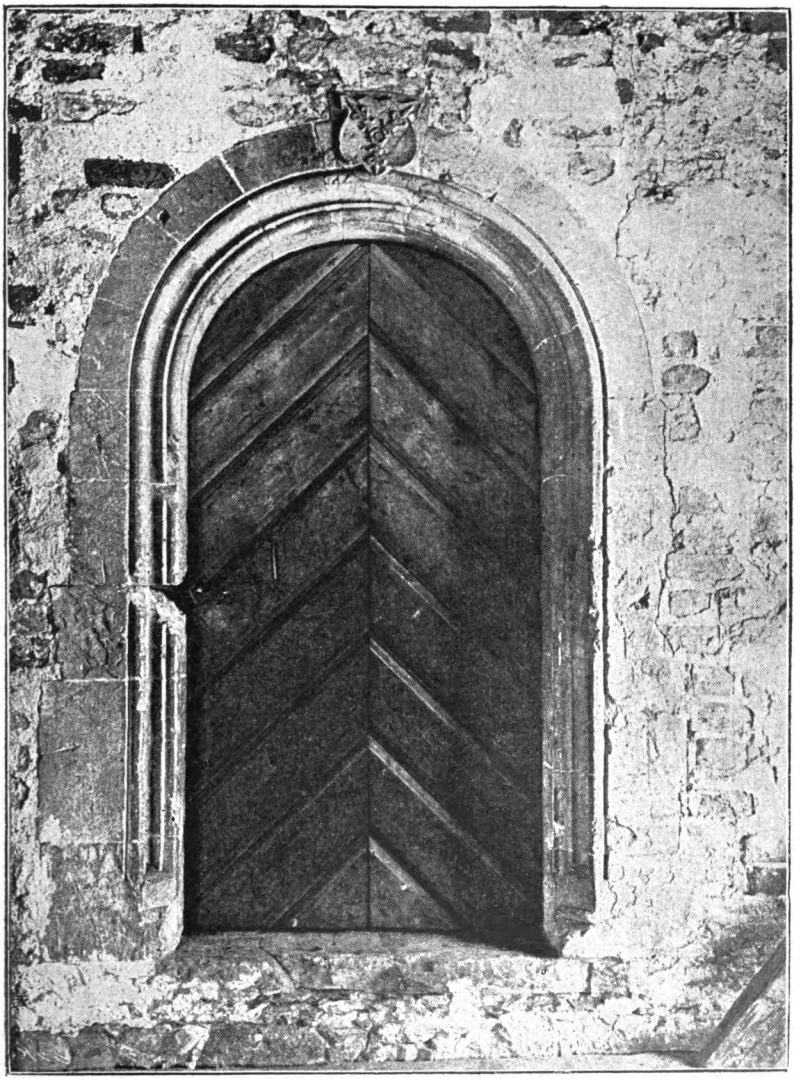

Fotograferet af E. Olſen, Throndhjem. Reproduceret af H. C. Olſen, Chriſtiania.

Dør i Erkebiſkopgaarden med Olaf Engelbrektſens Vaaben.

Digitized by Google

Digitized by Google

trykkes af Danmark, helt ud er en Gjenlyd af Olafs Fortællinger. I December 1523 blev denne endelig bekræftet og indviet, og allerede inden Aarets Udgang var han paa Hjemreisen. Han havde havt store Udgifter, og man seer af hans Breve, at han alene fra Fuggemar i Augsburg, et Slags Rotthschilder i hine Dage, har trukket 1470 Ducater, en uhyre Sum for den Tid. Olaf lagde denne Gang Veien ad en anden Kant, idet han drog til Lübeck, og da han var kommen did, anmodedes han af Frederik I, nu Danmarks Konge, men endnu ikke formelig anerkjendt af det norske Rigsraad, om at komme til ham. Han gjorde det og svor i Flensborg Frederik sin Troskab. Han stod altsaa med edelig Forpligtelse til to indbyrdes bitre Fiender. Men han var ingenlunde den Eneste, med hvem dette var Tilfældet. Mange danske Stormænd havde nemlig lige før Christiern II's Afreise gjort ham fornyet Troskabsed og skyndt sig med at bryde den, saasnart han var ude af Landet.

Efter et Aars Fraværelse gjensaa han Nidaros i Mai 1524 og deltog nu i Bergen i Rigsraadets formelige Udvælgelse af Frederik. Men den nye Konge maatte dog finde sig i at gjøre Nordmændene større Indrømmelser, end Christiern II i sin Tid havde gjort, idet han maatte udstede en Haandfæstning særskilt for Norge, hvis Rigsraad selv skulde have den egentlige Magt i Landet. I Spidsen for dette havde Erkebispen hævdet Ret til at staa, men ved Siden af ham fik den netop paa denne Tid i Norge indgiftede danske Adelsmand Vincents Lunge det egentlige Herredømme over de sydlige Egne og blev Befalingsmand i Bergen. Vincents var en meget begavet Mand, havde studeret i Udlandet og var bleven Doctor juris. I Begyndelsen smigrede han Erkebispen, og det er interessant at læse de meget velskrevne Breve, han skrev denne til, og hvori han kalder Olaf „Norges Prydelse" og ønsker ham en uendelig Levetid. En dansk Mand, som paa denne Tid blev Biskop i Oslo, Hans Reff, tidligere Chorsbroder i Throndhjem, underholdt ogsaa en livlig Brevveksling med Erkebispen. Han foreslog denne at oprette en Ridepost mellem Throndhjem, Hamar og Oslo, den første Tanke om et Postvæsen i vort Land.

Olaf har i sin Regjeringstid neppe faaet stor Anledning til at sysle med geistlige Forretninger, thi han var stedse optagen af Politiken. Fremfor Alt interesserede han sig for at skaffe sig Forsvarsmidler, og han paabegyndte allerede i 1525 et stort Fæstningsanlæg, hvis Ruiner den Dag i Dag ved Siden af Domkirken er et storartet Monument om Erkestolens fordums Magt og Rigdom. Det er Borgen Stenvigsholm, som han anlagde paa en liden Klippeø i Nærheden af den

Digitized by Google

Halvø, der adskiller Stordalsfjorden fra Aasenfjorden. Men Stedet var meget uheldig valgt, da Øen mangler ferskt Vand og altsaa ikke i Længden kunde holde sig i en Beleiring. Allerede dette Anlæg viser dog, at han kunde raade over store Pengemidler. Dem har han skaffet sig ad flere Veie. Han inddrog under sin egen Raadighed ogsaa alle Domkirkens Indtægter, og han drev en omfattende Fiskehandel, ikke alene i Bergen, men ogsaa gjennem directe Forbindelser med England, Skotland og Holland.

Snart viste det sig imidlertid, at den nye Haandfæstning ikke blev respecteret. En dansk Flaade kom 1527 til Akershuus, afsatte dets norske Befalingsmand og indsatte en dansk. Samme Skjebne skal allerede nu have været tiltænkt Vincents Lunge, ja endog Erkebiskoppen selv. Efterat den tydske Reformation var begyndt og havde faaet god Fremgang, behøvede nemlig ikke Kongen at tage Hensyn til Pavemagten. Og Olaf bestræbte sig da heller ikke for at vinde Kongens Gunst. Han vilde nødig see ham i Norge og forstod at forhindre hans Kroning i Norge, hvilket Land Frederik I heller aldrig kom til at see for sine Øine.

Olaf og Vincents Lunge havde ogsaa skaffet Kongen store Ubehageligheder med Gustav Vasa i Sverige, idet de gjentagne Gange havde modtaget og hjulpet svenske politiske Flygtninge, først et Par fordrevne høie Geistlige, dernæst den saakaldte „Dalejunker", en elendig Bedrager, der udgav sig for en Søn af den yngre Steen Sture og gjorde Fordring paa Sveriges Throne. Enden blev derfor, at Vincents i 1528 virkelig mistede Bergens Len, thi paa anden Maade kunde ikke Kong Gustav tilfredsstilles, men Frederik maatte samtidig skjænke Vincents Nonneseter Kloster med tilhørende Gods.

Olaf slap derimod fri, skjønt der allerede var gjort Skridt til at berøve ham hans verdslige Forleninger. Han havde imidlertid været saa slu at fremstille Sagen saaledes, at den hele Skyld faldt paa Vincents. Men Følgen heraf var igjen den, at denne og Erkebispen bleve bitre Fiender. Venskabet mellem dem vilde vistnok ogsaa af andre Grunde snart have været brudt, thi Vincents yndede Reformationen, og Olaf havde god Grund til at frygte dennes Fremgang, der jo vilde bringe baade Romerkirken og hans egen Stilling i Fare. Derfor udbrød snart en ligefrem Krig mellem de to Stormænd. Erkebispen satte sig i 1529 med væbnet Magt i Besiddelse af Vincents's og hans Svigermoders, Fru Inger Ottersdatters, Forleninger i det nordlige Norge og af den sidstnævntes store Gaarde, navnlig Østraat ved Udløbet af Throndhjemsfjorden. Vincents's Efterfølger fra Danmark, Esge Bilde,

Digitized by Google

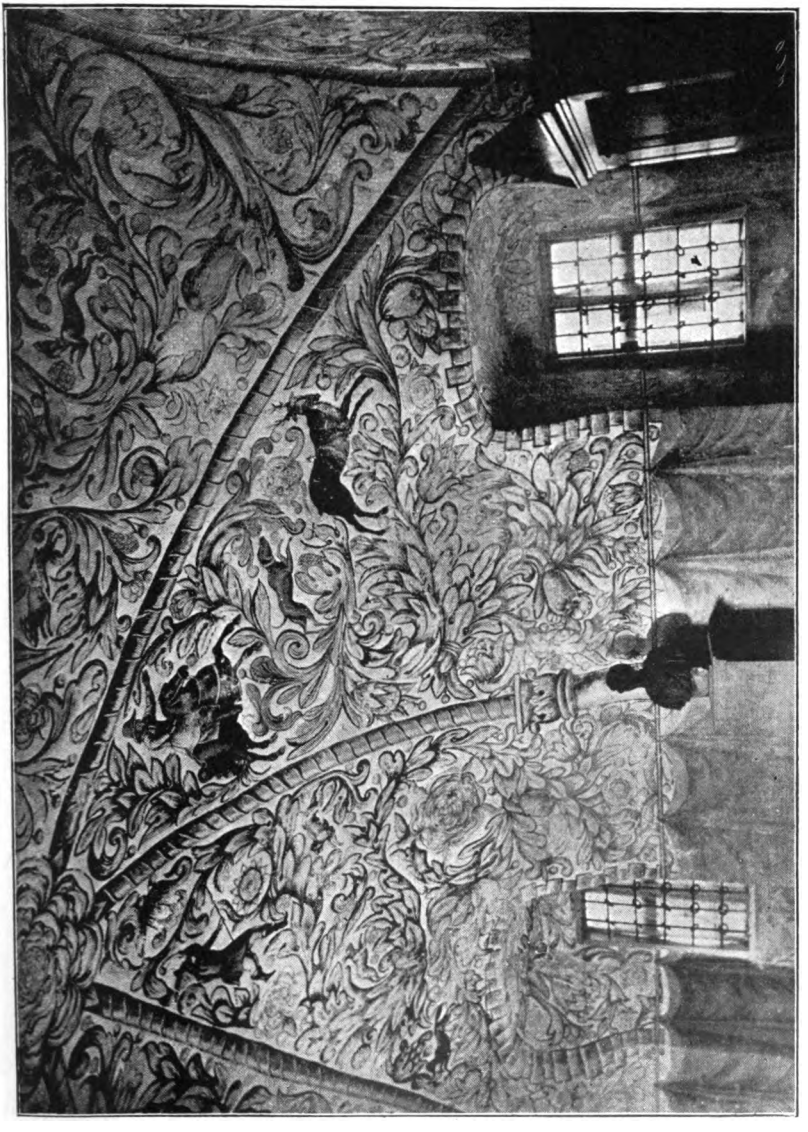

Vægdekoration i Erkebiskopgaarden

Reproduceret af H. G. Eisen, Christiania.

Fotografieret af G. Eisen, Throndhjem.

Digitized by Google

Digitized by Google

kunde melde, at han selv havde ondt for at faa hvervet Folk til Kongsgaarden i Bergen, fordi Erkebispen tog saamange i sin Tjeneste, og denne havde nu to Krigsskibe i Søen og 350 Knegte under Vaaben. Forøvrigt holdt Esge Bilde sig ganske neutral.

Der forestod et norsk Herredags- eller Rigsmøde i Oslo om Høsten 1529, til hvilken Kongens ældste Søn, Hertug Christian (III) skulde komme med nogle danske Rigsraader. Her skulde ogsaa Vincents's og Olafs Mellemværende ordnes, og Vincents og hans Svigermoder mødte derfor i Oslo, men Erkebispen udeblev under forskjellige Paaskud, thi det gjaldt for ham at hindre den unge Kongeson fra at blive valgt til Thronfølger. Hertugen skrev da til sin Fader, at man burde gaa angrebsvis frem mod Erkebispen, som mistænktes for hemmelig Forbindelse med Christiern II, men herpaa vilde den forsigtige Konge ikke indlade sig, og Hertugen kom til at reise hjem uden at have udrettet noget i Norge. Det var ellers ganske sandt, at Erkebispen havde indladt sig i Underhandlinger med den landflygtige Konge, som nu gjorde Mine til at ville beskytte den catholske Kirke.

Feiden med Vincents blev imidlertid bilagt, men i 1531 skulde Olaf have været i Danmark til et stort Rigsmøde. Atter her udeblev han, idet han paaberaabte sig, at Domkirken var brændt. Denne tredie Ildebrand var indtruffen i Mai s. A., og fra den Tid af var den herlige Bygning at betragte som en Ruin. Men inden Aaret var omme, indtraf en stor Begivenhed. Christiern II's gamle Tilhænger, den landflygtige svenske Erkebiskop Gustav Trolle kom hemmelig til Throndhjem, og for ham gjentog Olaf sin Troskabsed til den affatte Konge. Denne kom saa selv til Oslo samme Høst med en Hær fra Nederlandene, og en stor Del af Nordmændene toge hans Parti. Erkebispen var maaske den ivrigste af dem alle sammen og støttede ham med Penge, ja mod sin Sædvane gjorde han endog en Reise ned til Oslo ved Nytaarstid 1532. Dette kom ham dyrt at staa, thi den gamle Konge havde ikke Held med sig. Om Sommeren 1532 blev Christiern som bekjendt fangen, og Throndhjem hjemsøgtes omtrent samme Tid af en dansk Styrke under Otto Stigssons Anførsel. Erkebispen havde taget til sit Stenvigsholm. Her lod man ham vel uantastet, men den alt Aaret i Forveien ved Ildebrand ødelagte Stad, blev plyndret, og nogle af Olafs Gaarde brændte. Siden maatte han slutte et haardt Forlig og love uhyre Bøder, men dem slap han rigtignok, formedelst uventede Begivenheder, at betale.

Thi i April 1533 døde Kong Frederik, og Erkebispen var nu som første Rigsraad i Navnet Norges egentlige Regent, skjønt hans

Digitized by Google

Magt egentlig indskrænkede sig til Stiftet; i de øvrige Dele af Landet raadede fremdeles de danske Høvedsmænd paa Hovedfæstningerne Bergenshuus, Akershuus og Baahus. En norsk Herredag holdtes om Høsten 1533 i Bud i Romsdalen, men uden store Resultater, dog sees, at Erkebispen paa den Tid var fuld af store Planer til ligesom at gjenføde Landet ved at hævde dets Selvstændighed og sørge baade for Forsvar og for et forbedret høiere Skolevæsen, der skulde have givet den catholske Kirke fornyet Livskraft. Dog alt dette blev ved Tanken.

I Danmark, hvor Kongevalget var udsat, udbrød 1534 den store Kamp, som kaldes Grevefeiden, i hvilken Nordmændene kun sad som Tilskuere. Fra 1535 af gjorde Christian III, der var valgt til Konge, større og større Fremskridt mod sin Modstander og Frænde, Grev Christopher af Oldenburg, der havde kjæmpet for den fangne Kong Christierns Sag. Ogsaa i det søndenfjeldske Norge vare Rigsraaderne tilbøielige til at hylde den nyvalgte Konge, men dette medførte for Erkebispen en sørgelig Udsigt til, at Reformationen skulde seire, da den unge Herre var en ivrig og bestemt Lutheraner. Han besluttede derfor at vende sig til Christiern II's Svigersøn, en tydsk Fyrste, Frederik af Pfalz, der havde Udsigt til Hjelp fra sin Gemalindes Morbroder, Keiser Carl V, til at erhverve Nordens Throner. Dette maatte Olaf dog holde yderst hemmeligt, og han kunde ikke modsætte sig, at der berammedes en Herredag til Throndhjem i Juletiden 1535—1536, hvor det var Meningen, at Christian III skulde hyldes. De søndenfjeldske Rigsraader kom ogsaa, men 3 Januar 1536 blev den betydeligste af dem, Vincents Lunge, slaaet ihjel, og tre andre Raader, Esge Bilde, Claus Bilde og Biskop Hans Reff toges til Fange og sendtes til Klostret paa Tautra. En anden Rigsraad, Nils Lykke, en Svoger af Vincents, blev omtrent samtidig dræbt. Man gav Erkebispen Skylden for begge Drab, og der herskede stor Ophidselse ved den Tid i det Nordenfjeldske, hvor Almuen holdt Møder og udtalte sig imod den danske Konge. Erkebispen forsøgte nu at underlægge sig det hele Land for at overgive det til Frederik af Pfalz. Han sendte to smaa Krigsudrustninger afsted, den ene mod Bergenhuus, den anden mod Akerhuus, men begge Tog løb lige uheldigt af. Nu var Erkebispens Stilling fortvivlet, især efterat Kjøbenhavn havde overgivet sig til Christian III (29. Juli 1536), og denne var bleven hele Danmarks Herre. Kort efter indførtes her ved et Statskup den lutherske Reformation, og Bispedømmet afskaffedes. Det var kun et Tidsspørgsmaal, naar en lignende Revolution skulde indføres i Norge, og længere end Vinteren over kunde Erkebispen ei tænke paa at blive i Landet, thi

Digitized by Google

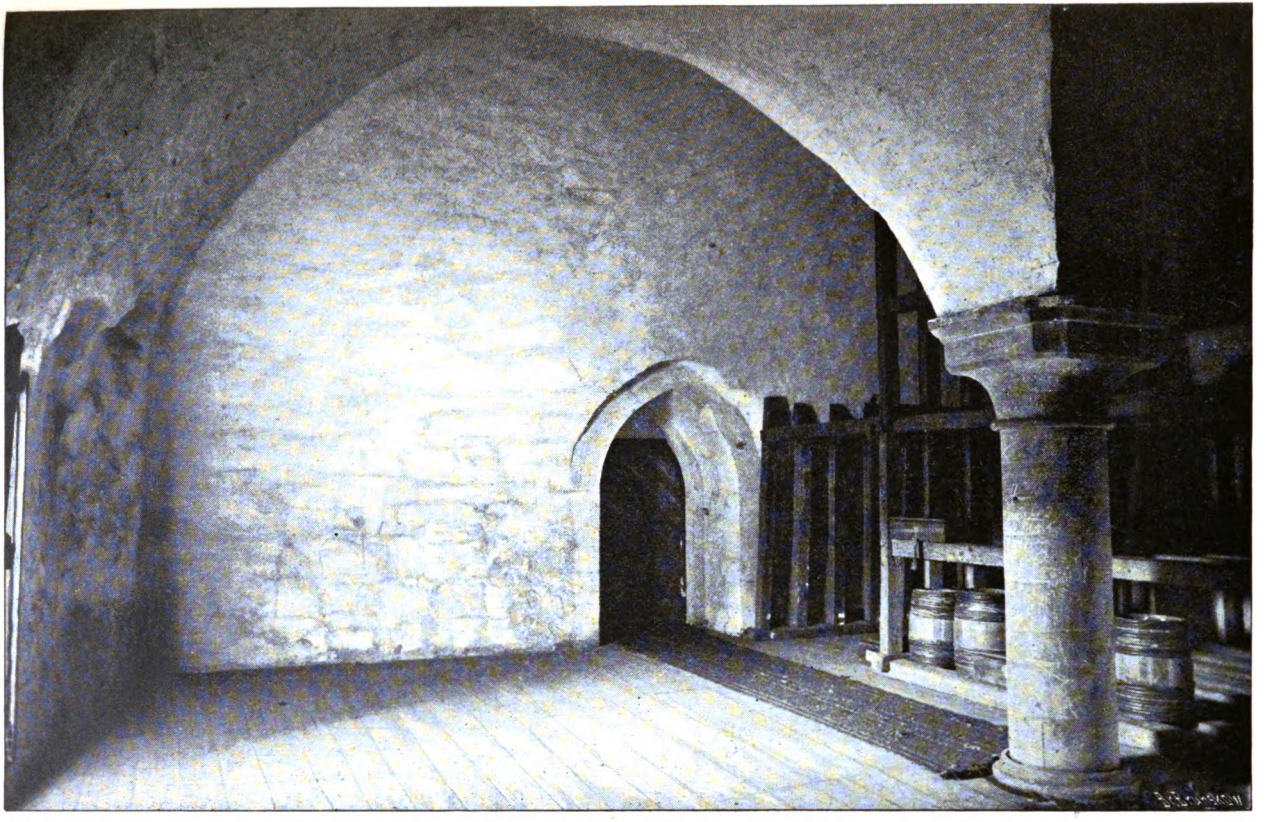

Fotograferet af E. Olsen, Throndhjem.

Reproduceret af Br. Brunstow, Christiania.

Hvælving med Pillar i Erkebiskopgaaarden.

Digitized by Google

Digitized by Google

efter Kjøbenhavns Fald opgav Keiseren forelobig Frederik af Pfalz's Sag. Ved Paaskетid 1537 drog derfor Erkebiskop Olaf i Landflygtighed til Nederlandene, efter i Forveien at have ladet adskillige Kirker plyndre for deres Sølvtøi og medtagende saameget rørligt Gods, han kunde. Han modtoges venlig af den keiserlige Regjering i Nederlandene og fik sig anvist Bolig i den lille By Lierre i Brabant. Her døde han allerede den 6. Februar 1538.

Imidlertid havde en Udrustning fra Bergen indtaget Stenvigsholm og Holms Kloster ved Throndhjem, hvor Erkebispen havde efterladt Besætninger. Erkesædets Eiendom og Indtægter inddroges under Kronen, Residentsen ved Domkirken blev en kongelig Lensmands Bolig, Throndhjems Domkirke laa i Ruin, og St. Olafs Skrin sendtes til Kjøbenhavn og blev smeltet i Mynten. Domcapitlet fik dog endnu Lov til at bestaa i nogle Menneskealdre. I 1546 fik Stiftet sin første lutherske Superintendent.

Digitized by Google

Evangeliſke Biſkoper i Throndhjems Stift efter Reformationen.

Af

Biſkop Dr. A. Chr. Bang.

1. Mag. Torbjørn Olavsſøn Bratt.

1546—1548.

Han var født paa Andenes i Senjen omkring Aar 1500, havde faaet ſin første Uddannelſe ved Domſkolen i Throndhjem og derpaa ſtuderet ved Univerſitetet i Köln. Efter i kort Tid at have været Lærer ved Kjøbenhavns Univerſitet og derpaa at have tjent hos Kong Fredrik den førſtes Søn Hertug Hans, var han draget op til Throndhjem, hvor Domkapitlet først valgte ham til ſin Dekanus (1538) og derpaa til evangeliſk Biſkop (1542). Han reiſte da ned til Kjøbenhavn for at faa Kongens Stadfæſtelſe paa ſit Valg. Men Kong Kriſtian den tredje fandt ham endnu ikke moden for denne Stilling, hvorfor han ſendte ham til Univerſitetet i Wittenberg for at oplæres af Luther i Evangeliet. Efter at have ſtuderet der i omkring 2½ Aar og en Tid endog boet i Luthers Hus, vendte han tilbage til Kjøbenhavn, forſynet med roſende Vidnesbyrd baade fra Luther og Bugenhagen. Den 6te Januar 1546 blev han udnævnt til evangeliſk Tilſynsmand over Throndhjems Stift. Efterat have tiltraadt ſit Embede og begyndt at virke med ſtor Iver, fandt han det nødvendigt at drage til Kjøbenhavn for at forhandle med Kongen og Regjeringen om

Digitized by Google

flere vigtige Spørgsmaal. Han fik imidlertid kun lidet udrettet, og mismodig gav han sig paa Tilbageveien. Da han i Fasten 1548 var kommet til Hedemarken, døde han af Pesten og blev gravlagt i Ringsaker Kirke. Hans tidlige Bortgang var et stort Tab for den norske Kirke. Thi han brændte af Nidkjærhed for Evangeliets Sag.

2. Mag. Hans Gaas.

1549—1578.

Født paa Fyn omkring 1500 blev han i 1520 Student ved Kjøbenhavns Universitet og drog derpaa til Wittenberg for at studere under Luthers Veiledning. Hjemkommen blev han Præst paa Fyn nogen Tid, studerede saa i Kjøbenhavn og blev den 26de Mai 1549 udnævnt til Biskop i Throndhjems Stift. I denne Stilling virkede han med stor Nidkjærhed til Reformationens Gjennemførelse i Stiftet. Han var af en mild Natur og som det synes høit elsket af Folket. Under Svenskernes Okkupation af Throndhjem i 1564 viste han sig som en mod sin Konge tro Mand. Han afgik ved Døden den 17de September 1578.

3. Mag. Hans Mogensøn.

1578—1595.

Var født i Kjøbenhavn 1525 og blev Student ved Universitetet sammesteds i 1544. Efter at have været udenlands paa Studium i længere Tid, blev han i 1558 Professor i sin Fødeby, tog Afsked fra Universitetet i 1567, da han blev Sognepræst i Skaane; den 28de August 1578 udnævnte Kongen ham til Biskop i Throndhjems Stift. Døde den 30te November 1595. — Han var en lærd Mand, mild og godmodig, men svag af Helbred og uden nævneværdig praktisk Dygtighed. Hans Forkyndelse var langtrukken og vidtløftig, men alvorlig og ren evangelisk.

4. Mag. Isak Grønbech.

1595—1617.

Født i Kjøge 1564. Efterat have studeret ved flere udenlandske Universiteter blev han i 1593 Sognepræst til Nicolai Kirke i Kjøbenhavn; det følgende Aar blev han anklaget for at hylde Calviniistiske Synsmaader med Hensyn til Udvælgelsen, en Vildfarelse, han høitidelig maatte tilbagekalde. Efter at han den 15de September 1596 var

Digitized by Google

bleven udnævnt til Biskop i Throndhjem, virkede han i denne Stilling til sin Død den 27de Juni 1617. Han tog sig med Iver af Latinskolen, var en Mand med filologiske Interesser og forsøgte sig ogsaa som Salmedigter. Ved sin Embedsiver efterlod han sig et agtet Navn i sit Stift.

5. Mag. Anders Arreboe.

1617—1622 † 1637.

Han havde sit Navn efter den slesvigske Ø Ærø, hvor han blev født den 2den Januar 1587. I Aaret 1608 blev han Slotspræst i Kjøbenhavn, tog i 1610 Magistergraden ved Kjøbenhavns Universitet, udnævntes 1613 til Præst i Fredriksborg og 1616 til Sognepræst ved Nicolai Kirke i Kjøbenhavn. Ved sin patriotiske Digtning til Kongehusets Forherligelse var han efterhaanden steget høit i Kristian den fjerdes Gunst. Et nyt Bevis herpaa fik han, da Kongen udvævnte ham til Biskop i Throndhjem den 15de Marts 1618 i en Alder 31 Aar.

Hurtig havde Arreboe steget, hurtig skulde han falde. Ved sin ungdommelige Hensynsløshed mod formaaende Mænd, ved sin overstrømmende Lystighed i Selskaber og sin uforsigtige og for en Biskop upassende Færd undergravede han sin Stilling, indtil han paa Herredagen i Bergen den 31te Juli 1622 blev dømt til Affættelse. Letsindig havde han visselig været, men nogen egentlig umoralsk Handling havde han ikke gjort sig skyldig i. Hvad hans senere Liv angaar, da blev han efter flere Trængsels- og Bodsaar 1626 udnævnt til Sognepræst til Vordingborg, hvor han døde „stille og gudhengivent" den 12te Marts 1637. Som religiøs Digter har han efterladt sig et udødeligt Navn.

6. Mag. Peder Jensøn Skelderup.

1622—1642 † 1646.

Han var Søn af den dygtige Biskop i Bergen Dr. Jens Skelderup og født den 7de September 1571. Gik først paa Skole i Bergen og derpaa i Stavanger, hvor han boede hos Biskop Jørgen Eriksøn, der var gift med hans Søster. Efterat han saa havde nydt Undervisning i nogen Tid i Latinskolen i Sorø og derefter studeret et Par Aar ved Kjøbenhavns Universitet, drog han til Wittenburg, hvor han opholdt 1595—1598. Vendt tilbage til sit Fædreland blev han i 1598

Digitized by Google

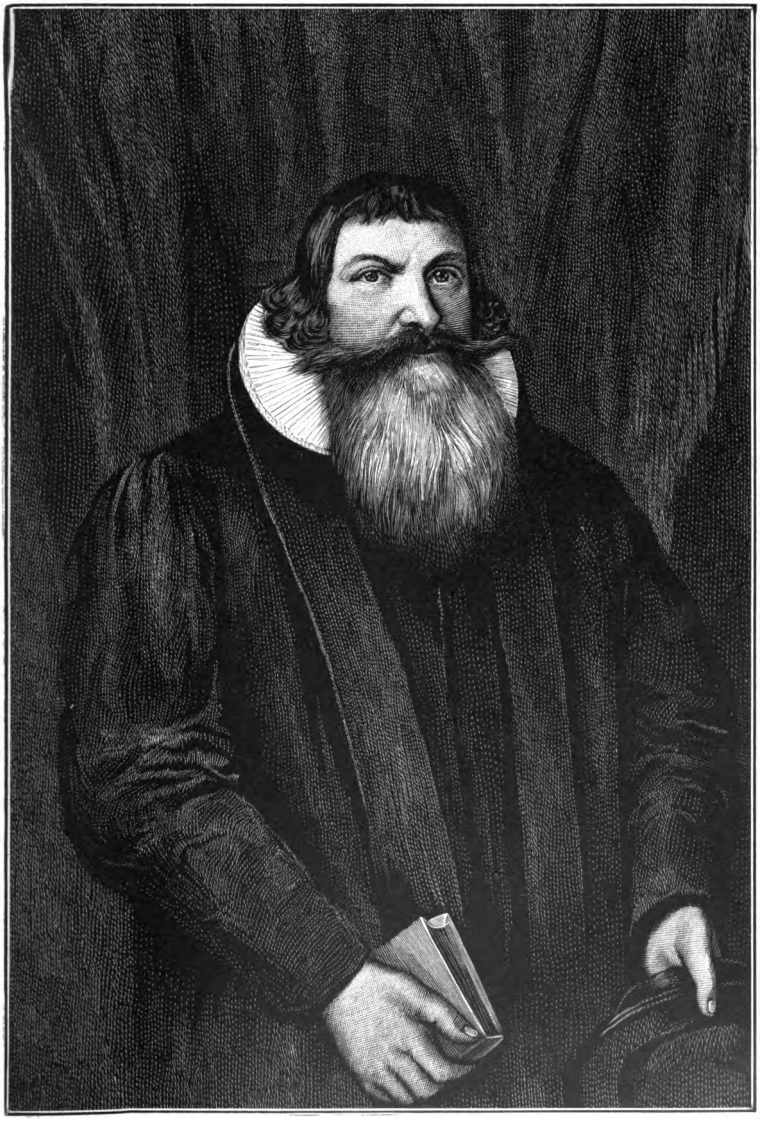

Efter Maleri i Domkirken. Reproduceret af H. C. Olſen, Chriſtiania.

Anders Arreboe.

Digitized by Google

Digitized by Google

Kapellan i Mandal, i 1607 Slotspræst i Fredriksborg og det følgende Aar Sognepræst til Frue Kirke i Kjøbenhavn. Den 8de Oktober 1622 udnævnte Kongen ham til Biskop i Throndhjems Stift. Om hans Virksomhed som saadan haves ikke mange Efterretninger. Nogen betydelig Mand var han ikke. Han tog Afsked i 1642 og døde den 27de September 1646. En af hans Sønner blev Biskop i Bergen.

7. Mag. Erik Bredal.

1643—1672.

Født i Rudkjøping paa Langeland i 1607. Efterat have været Elev af Skolen i Sorø blev han Student i 1629. Fra 1631—1640 virkede han som Skolemand i Nykjøping paa Falster med Undtagelse af et Par Aar, han studerede ved Universitetet i Rostock. I 1640 blev han Sognepræst i den nyopførte Kirke paa Kristianshavn, hvor han holdt Gudstjeneste baade paa Tysk og Dansk. Den 10de Januar 1643 blev han udnævnt til Biskop i Throndhjem i en Alder af kun 36 Aar. Han døde Natten mellem den 15de og 16de Mai 1672.

Biskop Bredal var en kraftig og myndig Mand, en dygtig Prædikant og en nidkjær Biskop. Videnskabelig interesseret holdt han en Tid Forelæsninger over Hebraisk for de i Stiftsstaden værende Studerende og opslog Disputations-Theser paa Domkirkens Dør. Med Iver tog han sig af Ungdommens kristelige Oplysning og fik Kirke-Katekisationer sat i Gang paa flere Steder i sit Bispedømme. Da han efter Throndhjems Afstaaelse til Sverige i 1658 opholdt sig i det nordlige Norge, begyndte han en velsignelsesrig Virksomhed til Udbredelse af kristelig Oplysning blandt Finnerne. Hans Strenghed, Myndighed og muligens stundom ogsaa Partiskhed indviklede ham i flere Stridigheder med sit Præsteskab.

8. Mag. Arnold de Fine.

1672.

Han var en Præsteson fra Helsingborg og født i 1614. Af Biskop Ludvig Munthe, der var gift med hans Søster, blev han i 1637 kaldet til Bergen, ved hvis Latinskole han virkede i forskjellige Stillinger, paa samme Tid som han sysled med at virkeliggjøre den Plan at forfatte en vidtløftig Norgeshistorie paa Latin. Til Fremme af dette Arbeide fik han i 1667 Løftebrev paa det første ledige Bispeembede i Norge. Meningen var, at han paa denne Maade

Digitized by Google

skulde faa Midler til at reise om i Landet for at indsamle historisk Stof og til at aflønne Amanuenser til Hjælp under Udarbeidelsen af sit Verk. Den 11te Juli 1671 blev dette Løfte indfriet paa den Maade, at Kongen udnævnte ham til Biskop Bredals Medhjælper og gav ham Tilsagn om at blive hans Eftermand. Da han det følgende Aar kom til Throndhjem, og Bredal var afgaaet ved Døden, overtog han da som Enebiskop Embedet. I denne Stilling skulde han dog kun virke i kort Tid. Efter at have udført en Ordinationshandling døde han pludselig i Domkirkens Sakristi den 6te November 1672. Han efterlod sig det Minde, at han var af „et fortrædeligt Sindelag" og „begyndte strengt og skarpt". At dømme af hans i Trykken udgivne største Skrift: „Herrens Stridslov" var han en baade begavet og efter Tidens Medfør lærd Mand. Om han duede til noget som Historiker, ved man ikke.

9. Dr. Erik Eriksøn Pontoppidan den ældre.

1673—1678.

Født 1616 paa Fyn i Broby Sogn, hvoraf han antog Navnet „Pontoppidanus". Sin første Uddannelse modtog han i Odense Latinskole, hvorfra han blev dimitteret til Universitetet i 1635. Fra 1641 til 1643 var han udenlands paa Studium, blev i 1649 Slotspræst i Antvortskov og i 1665 Sognepræst i Kjøge. Den 10de Januar 1673 udnævnte Kongen ham til Biskop i Throndhjems Stift.

Allerede i det Aar, Pontoppidan blev Student, henledede han Opmærksomheden paa sig ved sin til en Adelsmands Bryllup forfattede „Komedie om Tobiæ Giftermaal". Senere havde han udgivet en Flerhed af latinske Poemer, flere Ligprædikener og andre opbyggelige Skrifter, en dansk Gramatik paa Latin, ligesom han ogsaa havde forsøgt sig som dansk Salmedigter. Som Biskop interesserede han sig varmt baade for Almuens kristelige Oplysning og den høiere Undervisnings Fremme. Paa sine Visitatser havde han med sig Billeder og Smaabøger til Opmuntring for flittige Børn. Han var af et fromt og stille Sind, sagtmodig i sin Færd og almindelig afholdt baade blandt Læg og Lærd. Mod sekteriske Udskeielser optraadte han med kraftig Bestemthed. Han døde den 12te Juni 1678 „beklaget og begrædt" af alle.

Digitized by Google

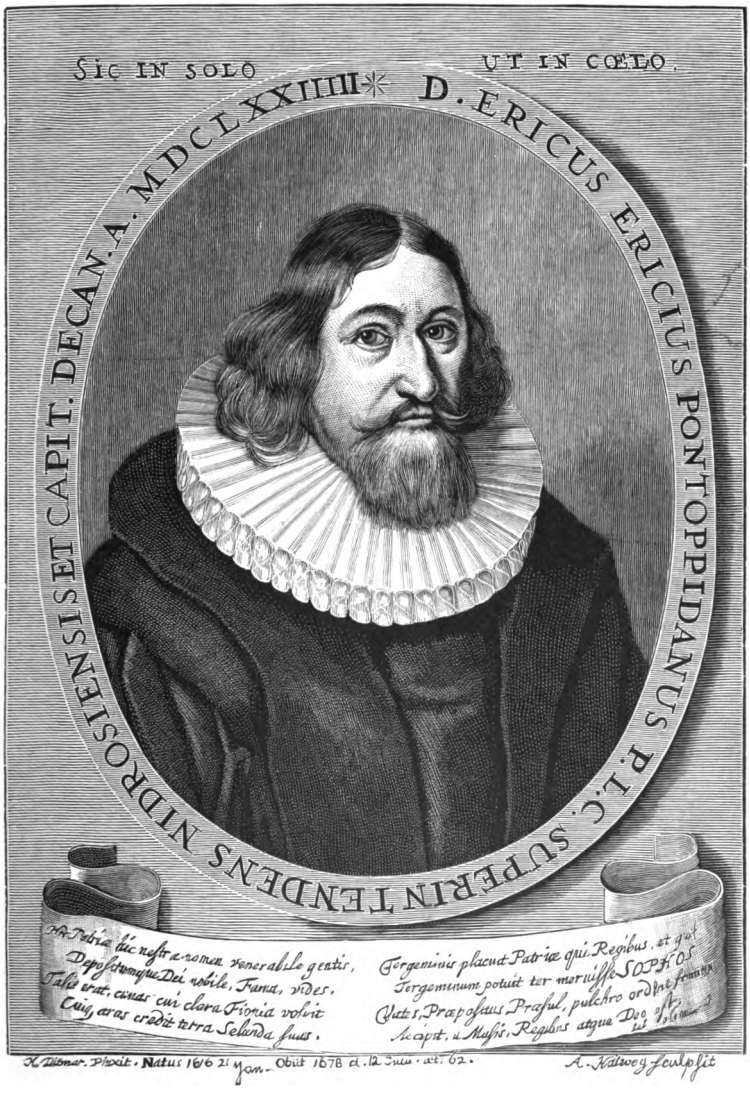

Efter et Kobberstik af Alb. Haelweg. Reproduceret af H. C. Olsen, Christiania.

Erik Pontoppidan den Ældre.

Digitized by Google

Digitized by Google

10. Dr. Kristofer Schletter.

1678—1688.

Født i Halmstad 1629, Student fra Latinskolen i Kjøbenhavn 1650, Rektor ved Herlufsholms Skole 1658, theologisk Lektor i Roskilde 1668 og Professor i Theologien ved Kjøbenhavns Universitet 1672. Efter Pontoppidans Død blev han Biskop i Throndhjem 1678; død den 25de Oktober 1688. I Trykken har han udgivet et Par mindre Skrifter paa Latin. Som Biskop var han kun lidet fremtrædende.

11. Dr. Peder Krog.

1688—1731.

Født i Aarhus den 8de April 1654. Gik paa Latinskolen i sin Fødeby, blev Student 1670, drog ud paa Studium i 1672 og var udenlands lige til 1678, i hvilken Tid han besøgte forskjellige Universiteter i Tyskland, Belgien og England; et helt Aar opholdt han sig i Christian Scrivers Hus i Magdeburg for under dennes Veiledning at studere bibelsk Theologi. Ved sin Hjemkomst i 1678 blev han Viceprovst paa Kommunitetet, det følgende Aar Rektor i Kjøge og i 1681 Præst paa Samsø. Efter Schletters Død blev han under 1ste December 1688 udnævnt til Biskop i Throndhjem. I denne Stilling afgik han ved Døden den 24de Mai 1731 efterat have indehavt Biskpeembedet i den lange Tid af omkring 44 Aar.

Biskop Krog var, efter alt hvad man kan se, en Mand af ypperlige Evner. Under sin lange Studietid i Udlandet havde han tilegnet sig megen Lærdom navnlig paa de østerlandske Sprogs Omraade, ligesom han ogsaa skrev en elegant Latin. Han var heller ikke blevet ganske uberørt af den fra Scriver udgaaede pietistiske Bevægelse, om han end væsentlig maa regnes blandt Tidens ortodokse Theologer. Hans Afhandling om Solens Stillestaaen er da ogsaa et monstrum af død Skolelærdom, og det gjør et i Sandhed komisk Indtryk at se ham forsøge at modbevise Kopernikus ved talmudiske Citater og arabiske Vers.

I Biskop Krogs Embedstid falder „Syvstjernens" Optræden og Thomas von Westens Virksomhed. At Forholdet mellem denne af glødende Begeistring fyldte „Finnernes Apostel" og Throndhjems Biskop blev saa spændt, var nok ikke udelukkende sidstnævntes Skyld, om man end bittert maa beklage, at han lagde den ildfulde Banebryder for Guds Rige saa mange Hindringer i Veien og skaffede ham saa mange

Digitized by Google

bitre Stunder. Forøvrigt er det Historiens Dom om Biskop Krog, at han i sit private og offentlige Liv lagde for Dagen hensynsløs Stridbarhed, ubændig Herskesyge og smudsig Gjerrighed.

12. Dr. Eiler Hagerup.

1731—1743.

Han var født paa Kvernes Præstegaard den 25de November 1685. I 1702 blev han Student fra Throndhjems Skole, hvor han havde nydt Undervisning af den fremragende Sprogmand Rektor Mag. Anders Borch. Efter at han fra 1706—1709 havde været Lærer ved Throndhjems Latinskole, blev han i sidstnævnte Aar Personelkapellan i Kvernes. Dybt greben af den fra Sognepræsten i Vee, Thomas von Westen, udgaaede Vækkelse blev han en af de mest fremtrædende blandt de 7 romsdalske Præster, der har faaet Hædersnavnet „Syvstjernen". Som disses Sendebud og Talsmand reiste han i Slutningen af 1714 til Danmark for nærmere at forhandle med Kirkestyrelsen om de af ham og hans Medbrødre foreslaaede Midler til det kristelige Livs Opvækkelse i den norske Kirke. Ved sin gribende Veltalenhed gjorde han sig i den Grad yndet paa høieste Sted, at han allerede den 15de Marts 1715 blev udnævnt til Sognepræst i Kallundborg. Her virkede han til 1727, da han efter Thomas von Westens Død blev theologisk Lektor i Throndhjem og det følgende Aar tillige Stiftsprovst sammesteds. Den 22de Juni 1731 fik han sin Udnævnelse til Biskop og døde den 15de April 1743. Han var den første Nordmand paa Throndhjems Bispestol siden Mag. Peder Skelderup.

Biskop Hagerup var en herskesyg Natur, ligesom han heller ikke kan frikjendes for Nepotisme. Det vakte ogsaa Opmerksomhed i Samtiden, at han, der havde begyndt som en udpræget Pietist, blev mere og mere objektiv og streng statskirkelig. Men det skal da heller ikke glemmes, at dette Omsving har en ret forklarlig Grund i de Erfaringer, han efterhaanden fik gjøre om Vækkelsens Udskeielser i Separatisme og falsk Aandelighed. Han var en Mand med herlige Evner og gode theologiske Kundskaber. Det mest fremtrædende ved ham var hans glimrende Veltalenhed. Hans Passionsprædikener hører til det allerypperste, den norske Kirkes Mænd har frembragt paa den homiletiske Literaturs Omraade. Hans Forsøg i religiøs Digtning var uden synderlig poetisk Værd.

Digitized by Google

Efter Maleri i Domkirken. Reproduceret af H. C. Olſen, Chriſtiania.

Ludvig Harboe.

Digitized by Google

Digitized by Google

13. Ludvig Harboe.

1743—1748 † 1783.

Var en Præsteson fra Broager i Slesvig og født 1709. Efter at have studeret ved flere tyske Universiteter kom han i 1735 til Kjøbenhavn, hvor han i 1738 blev Kapellan ved Garnisonskirken og 1739 Sognepræst til Fredrikshavn. I 1741 sendtes han til Island som Kirkevisitator; under Opholdet der udnævnte Kongen ham den 21de Juni 1743 til Biskop i Throndhjem, et Embede han først tiltraadte ved sin Tilbagekomst fra Island i 1746. I 1748 blev han Medhjælper hos sin Svigerfader Biskopen i Sjællands Stift, Peder Hersleb, efter hvis Død han blev hans Efterfølger. Han var den første Throndhjemsbiskop siden Reformationen, der ikke indehavde nogen akademisk Grad. Imidlertid var han dog en kundskabsrig Mand og virkede med Dygtighed som Biskop den korte Tid, han sad paa Throndhjems Bispestol.

14. Dr. Frederik Nannestad.

1748—1758 † 1774.

Født paa Eidsberg Præstegaard den 21de Oktober 1693. Nød Undervisning i Hjemmet, blev Student 1712 og tog theologisk Embedseksamen 1715. Efterat han fra 1722 til 1732 havde været Provst paa Regentsen og akademisk Docent i Theologi, blev han i sidstnævnte Aar Stiftsprovst i Aarhus og den 11e Mai 1748 Biskop i Throndhjem. Efter at have indehavt denne Stilling i 10 Aar blev han Biskop i Oslo, tog Afsked i 1773 og døde den 11te August 1774. Han var i sine yngre Aar en ivrig Disputator og gjennem hele sit Liv stiv ortodoks og en ivrig Modstander af Pietismen. Sine Embedspligter varetog han med samvittighedsfuld Flid; befandt sig dog bedst mellem sine Bøger; i Omgang var han munter; i sine Skrifter viser han sig nærmest som en tør Skolelærd.

15. Dr. Johan Ernst Gunerus.

1758—1773.

Født i Kristiania den 16de Februar 1718 og Student fra Skolen i sin Fødeby 1737. Paa Grund af Fattigdom maatte han efter et kort Ophold ved Kjøbenhavns Universitet vende tilbage til Kristiania, hvor han opholdt sig i de følgende tre Aar, beskjæftiget med Studium

Digitized by Google

og Information. Fra 1740—1742 studerede han Filosofi, Theologi og østerlandske Sprog i Kjøbenhavn, idet han ved Information erhvervede sig Midler til Livsophold. I 1742 reiste han med offentligt Stipendium til Halle, hvor han med brændende Iver hengav sig til Studiet af fast alle Videnskaber, indtil han i 1744 drog til Jena. Her levede han i hele 10 Aar; Størsteparten af denne Tid virkede han som Privatdocent, det sidste Aar var han fast ansat Adjunkt i det filosofiske Fakultet. Hans Forelæsninger omfattede Mathematik, Filosofi og Theologi. Blandt hans i Jena udgivne Skrifter maa særlig nævnes et Verk paa 8 Bind over Natur- og Folkeret. Kaldet tilbage til Danmark af Statsminister Holstein virkede han fra 1755 til 1758 som Regentsprovst og theologisk Docent ved Kjøbenhavns Universitet; i denne Tid udgav han blandt andre Skrifter sin paa Latin forfattede Dogmatik, det første Arbeide af denne Art, der har en norsk Mand til Forfatter. Den 31te Juli 1758 udnævnte Kongen ham til Biskop i Throndhjem. Fra da af tilhørte hans Virksomhed Norge med Undtagelse af, at han tilbragte Størsteparten af Aaret 1771 i Kjøbenhavn, hvortil han var kaldet af Struensee for at medvirke til Reform af Universitetet, og han har ogsaa arbeidet for Oprettelsen af et norsk Universitet. Tidligere havde han sammen med sine to lærde Venner Schøning og Suhm grundlagt Videnskabsselskabet i Throndhjem. Han afgik ved Døden den 25de September 1773.

I sin Virketid som Biskop i Throndhjems Stift indlagde han sig et meget berømt Navn som Naturforsker, navnlig som Botaniker; forresten gav han sig ogsaa af med historiske Studier og sees efter Ankomsten til Throndhjem endog at have lagt sig efter Oldnorsk. Som Theolog var han i et og alt lutherst rettroende. Hans i Trykken udgivne Prædikener udmerker sig ved baade Klarhed, Alvor og Varme. Om hans Virksomhed som Biskop ved man ikke meget; at han var en flittig Visitator, er dog sikkert. Hvad hans Personlighed angaar, da var han af et heftigt Sind, oprømt blandt Venner, flot for ikke at sige letsindig i Pengeveien. Han er den lærdeste af alle de Mænd, der har indehavt Biskoembedet inden den norske Kirke.

16. Markus Fredrik Bang.

1773—1787 † 1789.

Født i Nestved paa Sjælland 1711. Efter i nogen Tid at have været Lærer ved Kjøbenhavns Vaisenhus blev han i 1739 Hospitalspræst i Throndhjem, i 1740 residerende Kapellan til Domkirken sammesteds

Digitized by Google

og i 1771 Stiftsprovst. I 1773 afslog han et Tilbud om at blive Biskop i Ribe; i November samme Aar udnævnte da Kongen ham til Gunerus's Eftermand paa Throndhjems Bispestol. Tog paa Grund af Alderdomssvaghed sin Afsked i 1787 og afgik ved Døden den 15de Juni 1789. I theologisk og religios Henseende stod han omtrentlig paa sin Formands Standpunkt; han var ingen betydelig Personlighed, men dog en dygtig og varmhjertet Prædikant og i høi Grad godgjørende.

Dr. Johan Kristian Schønheyder.

1788—1803.

Født i Kjøbenhavn 1742; efter afsluttet Studium ved Universitetet havde han tilbragt to Aar paa en videnskabelig Udenlandsreise i Tyskland (1765—1767), var saa blevet tysk Hofprædikant hos Kristian den syvende, hvem han ledsagede paa hans bekjendte Udenlandsreise; efter derpaa at have indehavt flere forskjellige præstelige Stillinger i Danmark, var han i 1782 blevet Stiftsprovst i Kjøbenhavn. Den 8de Februar 1788 fik han sin Udnævnelse som Biskop i Throndhjem, hvor han døde den 14de April 1803. Han var en kundskabsrig Mand og interesserede sig navnlig for Skolevæsenet. I theologisk Henseende stod han paa Overgangen mellem gammeldags Rettroenhed og nymodens Rationalisme. Den haugianske Vækkelse, der fandt Sted i hans Embedstid, skjønte han selvfølgelig ikke. Som Prædikant var han lidet populær. Paa Grund af sin hæderlige Livsvandel og Flid i Embedsførelse var han en almindelig agtet Mand.

18. Dr. Peder Olivarius Bugge.

1803—1842 † 1849.

Søn af daværende Kapellan i Holt Søren Bugge og født paa Gaarden Solberg i nævnte Præstegjeld den 2den December 1764. Sin første Undervisning fik han af sin Fader, der i 1767 blev Sognepræst i Vanse; i 1782 blev han Student fra Kristianssands Skole. Efter at have taget Embedseksamen i 1786 blev han det følgende Aar Sognepræst til Skulleløv paa Sjælland og i 1790 Sognepræst til Vanse, idet han fik Faderen uden dennes Vidende og Samtykke befordret til Viestad Præstegjeld. Fra Vanse blev han i 1799 forflyttet til Fredericia og virkede der, indtil han den 20de December 1803 blev udnævnt til Biskop i Throndhjems Stift, samme Dag som Mathias Bonsach Krogh fik sin Udnævnelse som Biskop i de fra dette Stift nu udskilte Nord-

Digitized by Google

lands og Finmarkens Amter. I Egenskab af kirkelig Tilsynsmand i Throndhjems Bispedømme virkede Bugge, til han tog Afsked i 1842. Han døde den 6te December 1849.

Biskop Bugge var opdraget i et alvorligt Barndomshjem af hernhutisk-sindede Forældre. Fra sin Studentertid af var han imidlertid mere og mere bleven paavirket af Rationalismen, der i videnskabelig Henseende ganske beherskede ham, paa samme Tid som han i sin Prædiken forkyndte en ret udpræget hernhutisk farvet Kristendom. I 1818 foregik der et gjennemgribende Omslag i hans indre Liv baade i theologisk og religios Henseende. Han var den første norske Biskop, der naaede frem til Forstaaelse af den haugianske Vækkelses Betydning for Kirken, ligesom han ogsaa var Banebryder for Missionsarbeidet i vort Land. Biskop Bugge var en af sin Tids mest begavede Nordmænd, en livlig, imponerende Personlighed, ofte hensynsløs i sin Tale, frygtet for sine bidende Sarkasmer. Paa Grund af sin komplicerede Natur var han mangen Gang en Gaade for Yderverdenen; først i den senere Periode indtraadte der fuld Harmoni i hans Liv.

19. Hans Riddervold.

1843—1848 † 1876.

Født i Nærheden af Aasgaardsstrand den 7de November 1795 og Student fra Kristiania Skole 1813 — første Gang Eksamen artium blev holdt ved det ny grundlagte Universitet i vort Land —. Efter at have taget Embeseksamen i 1819 blev han Høsten samme Aar residerende Kapellan i Fredriksstad og Overlærer ved Borgerskolen der i Byen, i 1832 Sognepræst i Fredrikshald, i 1841 Sognepræst til Norderhov, hvilket Embede han ikke tiltraadte, da han i 1842 udnævntes til Sognepræst i østre Totens Sognekald. Her virkede han kun kort, da han i Henhold til Provsternes ved denne Leilighed første Gang stedfundne Valg blev udnævnt til Biskop i Throndhjem den 9de Januar 1843. Udnævnt til Statsraad den 19de April 1848, tog Afsked som saadan den 1ste Juli 1872, døde i Kristiania den 20de Juli 1876.

Dengang, da Riddervold modtog Kaldelsen til at blive Biskop i Throndhjem havde han bag sig en lang og glimrende politisk Virksomhed som Storthingsmand; af Digteren Wergeland blev han endog kaldt Storthingets „personificerede Fornuft". Det var da ogsaa hans Anseelse som Politiker, der førte ham fra Bispestolen til Statsraads-

Digitized by Google

Efter et Lithografi af en Anonym. Reproduceret af H. C. Olsen, Christiania.

Peder Olivarius Bugge.

Digitized by Google

Digitized by Google

taburetten. Om hans Virksomhed i Egenskab af Biskop foreligger der ikke mange Efterretninger. Det eneste Skrift han udgav i Trykken: „Bør Dronninger salves og krones i Norge?" forfattede han i sin Biskpetid.

20. Hans Jørgen Darre.

1849—1860 † 1874.

Han var en Præstesøn fra Klæbu og født der den 27de September 1803, Student fra Throndhjems Skole 1821, tog Embedseksamen 1827, blev i Begyndelsen af følgende Aar Personelkapellan hos sin Fader i Klæbu og i 1833 Sognepræst sammesteds. Fra 1838 var han tillige Bestyrer af og Førstelærer ved det i nævnte Aar oprettede Lærerseminarium i Klæbu. Den 1ste Marts 1849 udnævntes han til Biskop i Throndhjems Stift, fra hvilket Embede han tog Afsked den 11te Juli 1860. Han døde under et Ophold i Spanien den 11te Marts 1874. De af ham i 1870 udgivne „Religiøse Smaadigte" giver Indblik i en gjærende Natur med dybe om end tilbagetrængte Følelser. I sin Embedstid vandt han mest Anseelse som Skolemand.

21. Andreas Grimelund.

1861—1883 † 1896.

Født paa Gaarden Grimelund i Vestre Aker den 26de Januar 1812. Faderen tilhørte de Herrnhuter, der sluttede sig til H. N. Hauge. Moderen var fra Aas og tilhørte den samme Slægt som Brødrene Siverud. Privat undervist af Pastor N. J. Holm, Professor S. B. Bugge og tilsidst af Sognepræst Kielland paa Fiin blev han Student i 1829 og absolverede Embedseksamen i 1835. Var derpaa Gaardbruger og Kommunemand, indtil han i 1844 blev residerende Kapellan i Nannestad, i 1847 Residerende Kapellan i Ullensaker, i 1852 Bestyrer af og Førstelærer ved det nyoprettede praktisk-theologiske Seminarium, i 1856 Sognepræst i Gjerpen og den 31te Januar 1861 Biskop i Throndhjem. Paa Grund af fremrykket Alder tog han Afsked den 17de Marts 1883; han afgik ved Døden i Kristiania den 3dje Januar 1896.

Biskop Grimelund var en af sin Samtids mest fremragende Geistlige. Han sad inde med grundige theologiske Kundskaber, havde et skarpt kirkeligt Blik, var gedigen som Prædikant, paa en Gang mild og respektindgydende i sin Optræden, en af de fineste kirkelige Skikkelser, der har siddet paa Throndhjems Biskpestol.

Digitized by Google

22. Nils Laache.

1884—1892.

Født paa Gaarden Laake i Ullensaker den 6te November 1831. Var en Tid Handelsbetjent i Kristiania, blev Student i 1855, tog Embedseksamen i 1858, virkede derpaa i den indre Missions Tjeneste, indtil han i 1864 blev Stiftskapellan i Throndhjems Stift, i 1868 Sognepræst i Stenkjær, i 1878 Sognepræst i Eidanger og i Begyndelsen af 1883 Sognepræst i Arendal. Under 8de Oktober samme Aar udnævnte Kongen ham til Biskop i Throndhjem fra 1ste Januar 1884 at regne; til denne Stilling havde hans Forgjænger Grimelund med Styrke udpeget ham. Han døde den 5te Februar 1892.

Biskop Laache var i sine yngre Aar blevet stærkt greben af Vækkelsen og havde virket som Lægprædikant allerede før han blev Student. Imidlertid var han fra først af en rolig og klar Aand, med udpræget Evne til at veilede andre. Som geistlig Embedsmand gjennemgik han en Udvikling, der mere og mere førte ham frem til et objektivt kirkeligt Standpunkt, om han end altid vedblev at staa Lægfolket nær. Han havde ypperlige Evner, men paa Grund af sin korte Studietid og udadvendte praktiske Virksomhed havde det ikke været ham muligt at tilegne sig mere end almindelige theologiske Kundskaber. Som Prædikant var han baade dyb, klar og varm. Hans Opbyggelsesskrifter vidner om et rigt Kjendskab til det kristelige Livs Hemmeligheder.

23. Johannes Nilsøn Skaar.

1892.

Født i Vikør i Hardanger den 15de November 1828, dimitteret fra Stords Lærerseminarium 1848, blev Student fra Heltbergs Skole 1853 og tog theologisk Embedseksamen 1857. Samme Aar udnævntes han til Personelkapellan i Nordre Aurdal; i 1862 blev han residerende Kapellan i Skien og i 1872 Sognepræst til Gjerpen; den 31te Oktober 1885 udnævnte Kongen ham til Biskop i Tromsø Stift og den 31te August 1892 til Biskop i Throndhjems Stift.

Biskop Skaar er en af vor Kirkes ypperste Prædikanter baade i Henseende til Indholdets Dybde, Formens Skjønhed og Fremsigelsens Varme, ligesom han sidder inde med grundige theologiske Kundskaber. Allerede som residerende Kapellan i Skien vakte han Opmerksomhed ved sin paa omfattende Studier hvilende Kritik over Landstads Salmebogsudkast. Senere har han uafbrudt fortsat sine

Digitized by Google

Fotograferet af Borgen Chriſtiania. Reproduceret af H. C. Olſen, Chriſtiania.

Johannes Nilsſøn Skaar.

Digitized by Google

Digitized by Google

Granſkninger paa Salmedigtningens Omraade; i ſit Hovedværk: „Norſk Salmehiſtorie" viſer han ſig ſom en af ſin Samtids meſt fremragende Hymnologer. Under ſin Virkſomhed i Tromsø Stift tog han ſig ſærlig af Lapperne, hvis Sprog han tilegnede ſig i det Omfang, at han ſenere har kunnet tage en virkſom Del i den lappiſke Bibeloverſættelſe, ſom nu er fuldført, og beſørge den nye Udgave af den lappiſke Salmebog, hvori der findes flere af ham dels forfattede, dels overſatte Salmer.

Digitized by Google

Træk af Trondhjems kathedralskoles historie.

Af rektor A. E. Erichsen.

I middelalderen fandtes der en latinskole ved hver norsk domkirke; man kalder dem derfor domskoler (kathedralskoler, af cathedra, en bispestol). At der desuden her i landet, ligesom andensteds, ogsaa har været skoler ved enkelte klostre, er sandsynligt; men i virkeligheden ved man intet derom. Ogsaa om domskolerne er efterretningerne sparsomme; navnlig fortælles der intet om deres oprettelse. Det er imidlertid rimeligt, at de skriver sig fra midten af det 12te aarhundrede og hænger sammen med den ordning af de norske kirkeforhold, som under Harald Gilles sønner foretoges af den pavelige udsending Nikolaus Brekspere. Der oprettedes da ved hver domkirke et domkapitel, bestaaende af stiftsstadens geistlige (kannikerne), der skulde udgjøre biskopens raad og blandt andet ogsaa havde det hverv at undervise de vordende præster. Domskolen var saaledes væsentlig en præsteskole, og den kundskab, som der meddeltes, bestod — foruden øvelse i sang — i theologi og latin. Fra denne oprindelse har Trondhjems kathedralskole sit navn og kan nu se tilbage paa en historie, der strækker sig gjennem mere end 700 aar.

Den første sikre efterretning om skolen i Nidaros knytter sig til et berømt navn. Kong Inge Baardsøn satte nemlig den unge Haakon

Digitized by Google

Haakonsson, siden Norges konge, tilligemed sin egen søn Guttorm i denne skole. Dette skede rimeligvis i 1214, da Haakon var 10 og Guttorm 8 aar gammel. Disse bliver saaledes de første disciple i denne skole (og overhovedet i Norge), som kan navngives; de afgiver tillige et bevis for, at der i domskolerne ogsaa kunde findes disciple, der ikke skulde gaa den geistlige vei. Da kong Inge var død 1217, gik 12 dertil opnævnte mænd til den „op fra" kristkirken beliggende skole for at hente Haakon og kaare ham til konge. Skolen havde altsaa i Nidaros, som tilfældet var overalt, sin plads i domkirkens umiddelbare nærhed, hvad enten den nu havde sit eget hus eller holdtes i en af kannikernes øvrige bygninger.

Benævnelsen rektor findes ikke i Norge i middelalderen; man kalder skolens styrer skolemester (skólameistari), paa latin scholasticus. Han var selvfølgelig altid en mand med præstelig uddannelse og beskikkedes ialfald efter 1297 af erkebiskopen med domkapitlets raad og samtykke. Der er opbevaret navnene paa 2 skolemestre i Nidaros: Gudbrand Petersson (1383) og Jøns Olavsson. Om den sidste udtaler erkebiskop Aslak Bolt i et brev af 1439, at han længe har været skolemester i Nidaros, har tjent og arbeidet vel og bragt mange gode mænd frem i boglig kunst, saa at de er blevne baade kannikere og præster i Nidaros og andensteds; men nu er han saa gammel, at han ikke længer kan forestaa skolen; derfor skjænker erkebispen kannikerne Olavstolden af 3 sogne, hvorfor de skal holde ham med kost i hans øvrige livstid, „forat han ikke skal trænge at tigge eller bede om almisse, den hellige kirke til skam og præsteskabet til bluel og eftertale". Af dette brev fremgaar, at ialfald denne skolemester ikke var medlem af domkapitlet.

Disciplene kaldtes skoleklerker, stundom ogsaa skolepilter; i forholdet til hinanden benævntes de skolebrødre. Under den heftige strid, som ved aar 1300 førtes mellem erkebiskop Jørund og hans domkapitel, tog skoleklerkerne virksom del paa kapitlets side. Præsten Laurentius Kalfsson, en Islænding, der var erkebiskopens yndling og bedste støtte, var gang paa gang udsat for deres efterstræbelser. Engang forfulgte de ham paa gaden for at fange ham; han sprang op til domkirken og holdt sig fast i ringen paa kirkedøren, medens klerkerne sled i ham, saa hans kjortel blev revet af ham, indtil endelig erkebispens svende paa hans nødraab kom ham til hjælp. Ved en anden leilighed, da Laurentius skulde forrette ved en begravelse, kom skoleklerkerne i flok og følge, rev vokslysene og kjerterne overende og afbrød forretningen. Tilsidst drev de sin voldsomhed saavidt, at de

Digitized by Google

fangede den forhadte Islænding og puttede ham i et elendigt fangehul. Til undskyldning for denne ustyrlighed faar tjene, at de vistnok har havt kannikernes stiltiende samtykke.

* * *

Overgangstiden fra katholicismen til reformationen var hos os en forvirringens og opløsningens tid, og ikke mindst i Trondhjem. Hertil kom den store ildebrand i 1531, som raasede i domkirkens nærhed og ganske vist har gjort skolen huspild. Der er tegn til, at den sidste erkebiskop har havt isinde at skaffe den en ny bygning; men noget alvorligt har han neppe faaet tid til at foretage i den henseende. Imidlertid har skolen visselig vedblevet at bestaa, ogsaa efter branden om end i en hensygnende tilstand; der kjendes Disciple, som paa den tid har gaaet der, og i 1540 nævnes en skolemester Bernhardus, som da lovede „at tage vare paa skolen bedre end han pleiede".

Da den første lutherske biskop, mag. Torbjørn Olavsson, endelig udnævntes 1546, tog denne dygtige mand sig med iver af skolen. Det behøvedes ogsaa høilig. Over halvparten af stiftets præstekald stod ledige. Der trængtes en vel ledet latinskole, som kunde oplære nye præster og danne dem i den nye tids aand. Man maa erindre, at mange, maaske de fleste norske præster i det 16de aarhundrede ikke havde anledning til at studere ved noget universitet, men maatte nøies med den kundskab, de medbragte fra skolen. Det var derfor af vigtighed at faa gjennemført den forbedrede ordning af skolevæsenet, som var fastsat i kirkeordinantsen af 1539, og navnlig den bestemmelse, at der ved skolen skulde ansættes „en lærd mand udi den hellige skrift", som paa latin havde at foredrage theologi for de ældre disciple („skoledegnene") og tillige for byens præsteskab og „forstandige borgere". Denne lærer kaldtes læsemester (lector theologiæ). Hvis der ikke holdtes en saadan ved Trondhjems skole, skriver biskop Torbjørn aaret efter sin tiltrædelse, „da er der ingen forhaabning mere at faa præster eller kapellaner af samme skole, og saa fremdeles bliver den kristelige religion snart forglømt udi det fattige stigt." Skolen fik nogle aar efter sin læsemester (i 200 aar havde den saadanne), og naaede lidt efter lidt ogsaa i andre henseender at svare til de i kirkeordinantsen opstillede fordringer.

Det var navnlig under Fredrik den 2den, skolernes ven, at der gjordes dygtige tiltag for at bringe skolen paafode. Der skaffedes rektoren og skolens øvrige lærere („hørere") en forøget indtægt, idet Kongen henlagde til dem tienden af præstegjæld i Romsdalen. Senere til-

Digitized by Google

stod han 12 fattige og flittige skolegutter underholdning med øl og mad paa kongsgaarden og tilføiede for sikkerheds skyld, at den kongelige lensmand ikke skulde paalægge disse disciple noget arbeide eller tjeneste. Endelig gav han 1573 sin lensmand i Trondhjem Ludvig Munk befaling om at sørge for opbyggelse af en skolebygning. Denne blev, ligesom den forrige, opført tæt ved domkirken og vedblev at benyttes lige til 1702. Det var en tømmerbygning og vistnok ikke meget storartet. Som tumleplads ansaaes det som selvsagt at Disciplene brugte kirkegaarden, og de har her, som andensteds, neppe faret lempelig med skulpturarbeiderne paa kirkens yderside.

Den nysnævnte Ludvig Munk er den første af de mange, som har skjænket private legater til skolen i Trondhjem. Han bestemte dertil i 1594 renterne af 300 daler. De skulde uddeles hver St. Mikelsdag til 15 arme og hjælpeløse peblinger. Uddelingen foregik i domkirken, hvor peblingerne først afsang 3 i testamentet opgivne salmer; „og naar de have udsjunget disse, da skal de allesammen falde paa knæ, og en pebling skal med høi røst læse de 3 bønner, som præsterne udi bededagene læse for alteret, den første om syndernes forladelse, den anden for kongen og rigens raad, den tredje for fred. Til beslutning skulle de sjunge dette vers: Gud give vor konning og al øvrighed fred og godt regimente, at vi med dennem alle et godt, roligt og stille levnet føre kunne udi al gudelighed og ærlighed, amen! Saaledes skulde det gaa for sig med uddelingen af disse „Ludvigspenge", som de kaldtes, „saalænge som denne verden staar."

Skolens øverste tilsynsmand var biskopen, som rimeligt kunde være, da skolen ogsaa efter reformationen vedblev at betragtes som et underbrug under kirken. Han beskikkede og indsatte rektorerne, han holdt visitats i latinskolen ligesaavel som i kirken, prøvede lærernes kundskaber og holdt examen over børnene; han kunde til enhver tid i stort og smaat blande sig op i skolens anliggender. Næst biskopen i rang stod lektoren eller læsemesteren, hvis forhold til skolen dog var af en temmelig løs beskaffenhed. Skolens egentlige styrer, rektoren, var i Trondhjem forholdsvis godt aflagt, og de trondhjemske rektorer behøvede derfor ikke, som tilfældet var ofte ellers, at betragte sin stilling som gjennemgangspost til et godt præstekald. Paa Kristian den 4des tid forsynedes kathedralskolerne med konrektorer. Trondhjem fik sin første i 1621. Han delte arbeidet i øverste klasse (mesterlektien) med rektor, saaledes at denne læste alle fag i de 3 første af ugens dage, konrektor i de 3 sidste. Var dette efter nutidens begreber en lidet heldig ordning, saa var det maaske endnu misligere, at der ikke

Digitized by Google

var optrukket skarpe grænser mellem begges myndighed; ogsaa konrektor skulde føre kontrol med de underordnede lærere og med den hele skoles disciplin. Naar en rektor var stillet mellem en herskesyg biskop og en umedgjørlig konrektor, kunde han have nok af daglige ærgrelser, især naar dertil kom bryderier med forsømmelige hørere og rebelske gutter. Der har været rektorer i Trondhjem, som al sin tid førte en kamptilværelse og maatte sande det gamle ord: Qvem Jupiter odit, magistrum facit. Af hørere var der i Trondhjem 3 indtil 1618, da biskop Arrebo forhøiede tallet til 4. Deres økonomiske vilkaar var saare slette; oftere gjordes der forsøg paa at hjælpe dem til bedre indtægt, uden at noget betydeligt opnaaedes. Til hørere fik man derfor i almindelighed kun unge studenter, ofte personer, som netop havde forladt mesterlektien. Med deres usle kaar og ringe uddannelse fulgte sedvanlig mangelfuld respekt, hvorpaa de da efter evne raadede bod ved flittig benyttelse af ris og ferle. At hørere, ligesom fattige disciple, modtog kostdage hos borgere i byen, er der adskillige exempler paa. De havde sine tarvelige værelser ovenpaa i skolehuset Hørerne var klasselærere og benævntes efter sin klasse (lektie): 4de lektiehører, 3die lektiehører o. s. v. De havde altsaa alle fag i sin lektie, men ved indtruffen ledighed forfremmedes de gjerne til en høiere, hvilket var en smule forbedring baade i værdighed og indtægt. — Disciplenes gamle navn „klerker" gik af brug ved reformationen, man kaldte dem herefter degne, de yngre af dem tildels ogsaa efter dansk skik peblinger; de var alle kjendelige paa sin sorte dragt.

Nogen særlig beskrivelse af denne skoles lokale haves ikke; men man kan være vis paa, at det ikke har afveget synderlig fra det i de øvrige norske og danske skoler sedvanlige. I første etage var skoleværelserne eller rettere den eneste store skolestue. I den ene ende af denne var mesterlektien, hvor rektor og konrektor læste, afdelt ved et lavt skillerum af bord fra de 4 lavere lektier, hvor hørerne underviste. Disciplene sad paa rygløse bænke ved lange borde, trangt og ubekvemt. I hver klasse var et katheder, tavle og timetabel. I de fleste skoler var der kun murstensgulv, men de norske skoler havde det fortrin for de fleste danske, at der ikke savnedes kakelovn. Ved den nævnte indredning af rummet gjordes det muligt for rektor, naar han var tilstede, at have overblik over hele skolen. Men man kan lettelig forestille sig, hvilken forstyrrelse og forvirring der maatte følge af, at 5 klasser samtidig undervistes i samme rum, hvor hver lærer maatte anstrenge sin røst for at overdøve sine kolleger og holde sine Disciples øine og tanker borte fra de andres omraade. Dertil kom, at afstraf-

Digitized by Google

felser med ferle og ris, med øreſiger og lugning hørte til dagens orden og naturligvis ledsagedes af skrig og proteſter fra gutternes side. Under saadanne optrin har det vistnok været vanskeligt nok at holde undervisningen igang.

Et indblik i forholdene ved skolen i anden halvdel af det 17de aarhundrede faar vi af den ældste bevarede skoleprotokol, som begynder 1654, da Erik Bredal var biskop og mag. Søren Hansen rektor. Den gik under navnet skolebogen, men var nærmest en regnskabsbog for uddelingen af „skolepengene". Det sees af denne, at skolens 5 lektier var delt hver i 2 partier (superiores og inferiores). Det samlede elevantal var i mange aar 120—140; øverste lektie talte paafaldende mange, 40 og mere. Der havdes til uddeling omtrent 600 daler hvert aar, hvoraf 300 daler fra „Trondhjems gaard"; den af Fredrik den 2den fastsatte bespisning paa kongsgaarden var nemlig gaaet over til en pengegodtgjørelse. Det øvrige beløb indkom som afgift af jordegodset, sognepengene og forskjellige mere tilfældige indtægter. Ved uddelingen fik ogsaa lærerne sin part; men det meste fordeltes blandt disciplene efter alder og dygtighed, men saaledes at alle fik noget; dette sees tydelig deraf, at der nævnes, hvad der tilfaldt biskopens egne sønner „ikke mindre end andre kristeliges børn"; men biskop Bredal viste dog den uegennyttighed at overlade denne anpart til mere trængende. Undervisningen var altsaa ikke blot gratis, men man fik penge til; navnlig faldt der ikke saalidet af til endel af mesterlektiens disciple, og dette fristede saadanne til at tøie opholdet i denne klasse saalænge som muligt; saaledes var en vis Laurits Torfinnsen allerede mesterlektianer i 1654 (og muligens ogsaa tidligere), men fandt først i 1661 for godt at afgaa til universitetet; han, og andre med ham, har formelig havt et levebrød som disciple. Det hændte, at man benyttede saadanne gamle karle, der selv ikke havde mere at lære af skolens undervisning, som lærere i smaaklasserne. I Danmark vides saadanne mesterlektianere endog at have indtraadt i egteskab, paa samme tid som dette var deres hørere forbudt.

Særlig begunstigede sees sangerne at have været. I den tids skole lagde man altid en betydelig vegt paa sangøvelserne, og Trondhjems skole stod her ikke tilbage; i 1618 lod Kristian den 4de skrive til domkapitlet, at man skulde sende ned til ham 3 af skolens bedste sangere, en bas, en tenor og en alt, som skulde gjøre tjeneste i det kongelige „kantori". Skolens sangere deltes i 4 grupper: præcentores (forsangere), „de som er temmelige musici," „de ringere" og „de som haver vel begyndt". Kun de, som havde afgjort anlæg, var med i

Digitized by Google

sangkoret, saaledes i 1654 af hele skolen blot 31. Kantor eller sanglærer var paa den tid en af skolens hørere. Sangerne benævntes almindelig Davidsdegne.

To af mesterlektiens disciple kaldtes corycæi (stundom ogsaa custodes eller notarii). De var en slags ordensmænd eller maaske rettere spioner, som blandt andet skulde pasje paa, at der ingen uorden eller spektakel fandt sted, inden lærerne (ofte sent nok) indfandt sig, og angive de skyldige for rektor. De fik en extra godtgjørelse af 1 daler ved hver uddeling. Af disse corycæi stod der megen respekt. Det underlige navn skal komme af det høie bjerg Corycus i Lilleasien, hvorfra røvere belurede de veifarende.

Svenskernes besættelse af byen i 1658 sees at have foranlediget forstyrrelse i skolens regelmæssige gang. Af dimittenderne afgik i dette aar 2 til Upsalas og 1 til Rostocks universitet istedenfor til Kjøbenhavn. Indtægterne af kongens gaard udeblev baade i dette og i et par af de følgende aar. Der synes at have indtraadt blandt disciplene en ren oprørsaand, som rektoren Nils Schytte, der netop tiltraadte i denne vanskelige tid, ikke kunde faa bugt med. I „skolebogen" findes under 1661 en fortegnelse over «desertores et fugitivi», disciple af de to øverste klasser, som i løbet af de tre sidste aar havde **romt** fra skolen, ialt 36, 18 af hver klasse. Et udslag af denne lyst til at streike fandt endnu sted i pinsen 1663. Skolebogen giver os den underretning, at der uddeltes en ret anseelig extrabelønning til 13 disciple, „som ikke alene ste vagtede sig for opsætsighed, men desforuden opvartede musiken pinsehøitid, at den ikke ganske ophørte for de afspændstige disciplers uformodelige unddragelse fra kirken og skolen". I spidsen for disse brave nævnes mesterlektianerne Petrus Hagiogæus og Olaus Jsogæus. Som det sees, lagde man sig allerede i skolen til lærde navne: den førstes tilnavn er græsk oversættelse af Helgelænding, den andens af Jemtelænding. Forøvrigt kaldte Petrus Hagiogæus sig siden, da han blev til noget, ret og slet Peter Jespersen; han blev doctor theologiæ samt kong Kristian den 5tes konfessionarius og høitbetroede mand og er utvilsomt den af skolens disciple i det 17de aarhundrede, som drev det videst i verden.

Gammel og rodfæstet var den anskuelse, at latinskolernes alumner havde en særret til at lægge beslag paa godtfolks gavmildhed. Ligesom det ikke opfattedes som en ydmygelse for dem at **samle almisser**, saaledes er der mange tegn til, at disse i almindelighed ydedes af et godt hjerte; de lærde tiggere regnedes jo paa en maade til „kirkens personer", og rundhaandethed mod dem var en Gud vel-

Digitized by Google

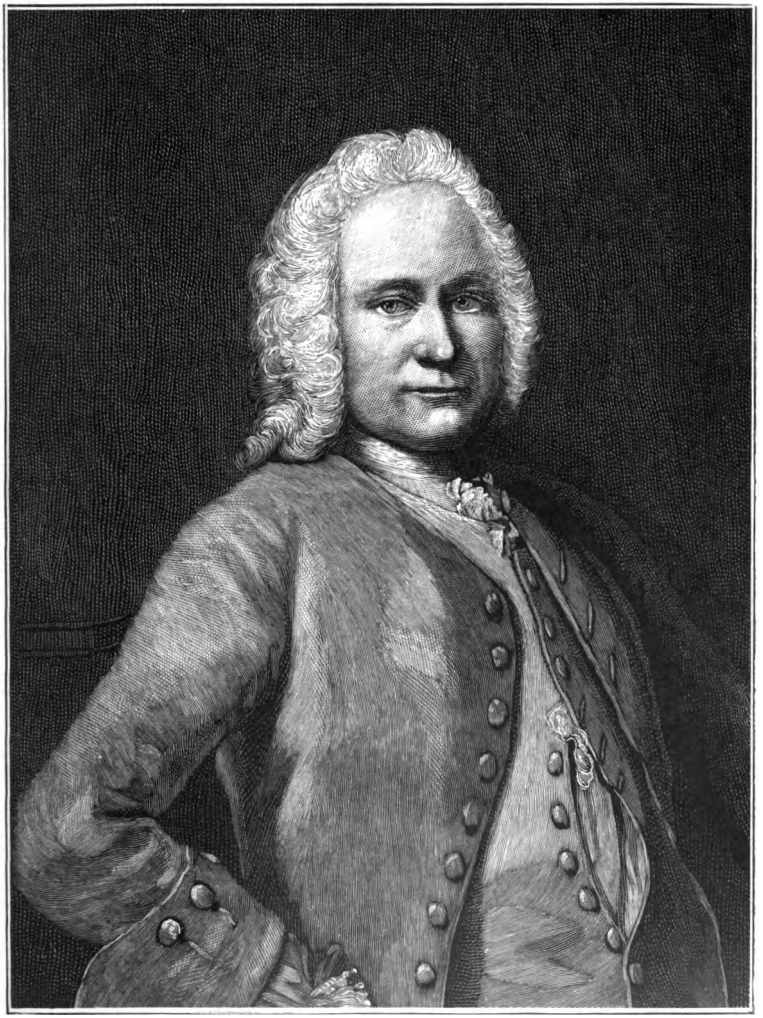

Efter Fotografi i Videnskabsselskabet. Reproduceret af H. C. Olsen, Christiania.

Benjamin Dass.

Digitized by Google

Digitized by Google

behagelig gjerning. Forat ikke folks godhed skulde misbruges, bestemtes der i den norske kirkeordinants, at „posepilter", som løb for godtfolks døre, idet de udgav sig for skolediscipler uden at være det, „dem maa skolebørnene drage i skolen og straffe dem med ris, indtil de enten give sig udi skole eller til haandverk", — en bestemmelse, som det vist har forskaffet skolegutterne en særlig fornøielse at opfylde.

I det 16de aarhundrede udstrakte de ældre disciple (skoledegnene) sine indsamlinger til det hele stift. Dette kaldtes sognegang. Med biskops og skolemesters tilladelse fik de fri en maaneds tid midtsommers og ligesaa længe omkring jul, og drog da ofte helt op til Nordlandene, saa at den fastsatte tid kunde blive betydelig overskreden. Stundom prædikede de for bønderne. De kunde da skrabe sammen i et eneste prestegjæld gaver i fisk, korn o. a. varer til en værdi af 20, ja 30 daler. Men denne omflakken var ikke heldig for degnene selv, som baade forsømte skolen og vænnede sig til adskillig uorden. Et kongebrev af 1601 gjorde en ende derpaa og bestemte, at sognepresterne skulde modtage og indsende til Trondhjem de gaver, som bønderne vilde yde. I 1625 reguleredes denne fra først af frivillige ydelse til en fast afgift af 4 skilling for hver fuld og 2 sk. af hver halv gaard. Denne afgift kaldtes degnepenge eller degnetold og ophævedes først i 1840.

I byen selv derimod vedblev indhøstningen af milde gaver at bestaa gjennem lange tider og under mangehaande former. I ligtalen over Peter Grum, der døde som lagmand 1630, siges der til hans berømmelse: „Han har i denne menighed vist sin rundhed mod fattige skolens disciples, hvilke han gav fri kost aarligen, saa der var ikke en dag i ugen, han jo havde nogle og gav fri disk, foruden sin runde mildhed mod skolens personer, naar de om jul og andre tider besøgte ham med deres musik". Lykkelige var saadanne, som opnaaede faste spisedage hos en velsindet borger; flere var de, som paa lykke og fromme gik om og samlede i posen. Efterhaanden bragtes ogsaa dette tiggeri i skik og orden, idet en hel klasse samlet drog om i byen, ledsaget af sin hører. Dette foregik i almindelighed 4 gange om aaret: mortensaften, juleaften, nytaarsaften og helligtrekongers aften. I Trondhjem indskrænkede man sig senere til de 2 første aftener. Toget indlededes af 2 mindre peblinger, som i Trondhjem hed præcursores (forløbere), andensteds kaldt luciferi (lysbærere), fordi de bar lys eller fakler. I de gader, som saaledes besøgtes, sang Davidsdegnene under kantorens anførsel salmer paa latin eller modersmaalet, tildels ogsaa sange, som en af skolens lærere havde digtet for øic-

Digitized by Google

medet. De paa disse dage indkomne beløb kaldtes under ett mortens-aftens-penge og deltes saaledes, at ikke blot disciplene, men ogsaa lærerne, selv rektor, fik sin bestemte part.

En for Trondhjem eiendommelig indretning til fattige skolegutters forsørgelse var det saakaldte børnehus, som stiftedes 1637. Det skyldtes privat foretagsomhed og understøttedes ved ikke faa legater. I børnehuset fik kun gutter plads. De havde til kjendemerke blaa ærmer og blaa luer og kaldtes derfor blaadegnene. De skal alle, heder det i fundatsen, optages i den latinske skole; men de, som efter nogen tids prøve viser sig at mangle nemme eller lyst for studierne, skal sættes i den danske regne- og skriveskole. Som inspektør ansættes en af latinskolens hørere (den ædrueligste og flittigste af dem), som derfor faar 50 daler om aaret. Han har engang daglig at besøge dem og bl. a. høre, „hvorledes de skikker sig med læsen til og fra bords, med bønner og salmer morgen og aften, og om raadskvinden haver sig noget at beklage over dem, at han da straffer dem paterne (faderlig), nu med ord, nu med lidelige hug og slag, paa det disse fattige børn ikke ved for strenge hug enten skulle forhærdes eller forjages". Den nævnte raadskvinde skulde lave deres mad og forøvrigt være som en moder for dem. Hun oppebar (foruden kosten) 7 speciedaler „og en halv hud læder"; desuden fik hun noget ved latinskolens aarlige uddeling, og det ser ud til, at hun har udført pedeltjeneste ved denne; egen pedel fik latinskolen først i begyndelsen af vort aarhundrede.

Var det for alle latinskolens disciple en rettighed at søge almisse, saa var det for disse fattigste af de fattige en pligt. Blaadegnenes tiggeri sattes fuldstændig i system. Byen deltes i 7 dele, hvoraf hver hjemsøgtes en gang ugentlig. Naar de kom fra latinskolen kl. 10, skulde de gaa i rad og række, to og to ved siden af hinanden, og have med sig 2 kurve, en til brød og en til sulmad, og en kagge til øl samt en bøsse til at samle penge i, „og skulle de sjunge smukke og gudelige salmer, dog ikke begynde dem, førend de komme til den første dør" i det distrikt, som de den dag skal hjemsøge. Og de gode borgere, som fra Arilds tid var vante til saadanne besøg og vel ogsaa betragtede sangen som en art vederlag, vægrede sig ikke for at yde sine milde gaver.

Man taaler tidt, en pebling om
Paa gaden gaar og nynner,
Et stykke brød paa hvert et rom
Man hannem med forsyner,

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

heder det hos Petter Dass, som kunde tale af egen erfaring. — Da blaadegnenes hus brændte i 1681, fik børnene overladt et kammer i latinskolen, hvilket varede, indtil waisenhuset blev stiftet i 1734, og blaadegnene optoges i dette.

* * *

Undervisningens tvende store hovedgjenstande var religionskundskab og latin. Dette sprog blev paa en maade disciplenes andet modersmaal, som en slink mesterlektianer benyttede med lethed og dygtighed baade mundtlig og til skriftlig fremstilling. Dertil kom græsk, hvori man indtil 1739 dog kun læste det nye testamente, hebraisk og noget filosofi. Skolegangen varede om sommeren fra kl. 6 morgen til kl. 10 og fra kl. 2—5 eftermiddag, om vinteren var formiddagstimerne fra kl. 8—11. Onsdags og lørdags eftermiddag var fri. Desuden gaves (ialfald fra rektor Dass's tid) fri 8 dage før mortensaften og 14 dage før juleaften, nærmest for at faa tid til at indøve Davidsdegnene i de sange, hvormed de paa disse høitidsaftener skulde glæde byens folk. Endvidere var paaske- og pinseferierne nogle dage længere end nu, ligesom helligdagene aaret rundt var adskillig flere.

Søn- og helligdage medførte dog ogsaa sine pligter. Alle skolens disciple havde tvungen kirkegang, baade til høimesse og aftensang. Før gudstjenesten samledes de paa skolen, hvor der holdtes en kort andagt. Derfra gik de parvis til kirken med rektor og hørere, 4de lektie til Vor Frue, de øvrige til domkirken. De, som udeblev, og de, som under tjenesten „begik nogen uskikkelighed", opskreves af „custos", som siden afleverede listen til sin hører. Davidsdegnene fordeltes paa de to kirker og ledede sangen. Efter gudstjenesten gik alle paa samme maade tilbage paa skolen, hvor de af sine lærere examineredes om prædikenens indhold. Denne tvungne kirkegang var tilvisse, som rektor Dass har udtalt, „en tung post"; kirkerne var ikke opvarmede om vinteren, og de arme børn, for hvem yderplag var en ukjendt ting, frøs ofte saaledes, at han under prædikenen lod dem slippe ud for at røre paa sig.

En følelig forstyrrelse i skolearbeidet forvoldtes ved den saakaldte sangopvartning, visselig en ældgammel skik. Ved de fleste brudevielser ønskedes fremmøde af skolens sangere, for hvem denne tjeneste vistnok var glædeligere end nogen anden, da de kunde gjøre regning paa rigeligt traktement i bryllupshuset. Det var desuden almindeligt, at en og anden skoledegn forfattede bryllupsange, hvilket skaffede en liden privatindtægt. Heller ikke maatte Davidsdegnene savnes ved be-

Digitized by Google

gravelser. Den betaling, som ydedes for sangopvartningen, tilflod skolens kasse, for hvem den var en ret betydelig indtægtskilde. Der blev i 1736 nøiagtig fastsat, hvormeget der ved hver saadan leilighed skulde betales til skolen, beregnet efter brudgommens eller den afdødes rang og stand, hvorhos det bestemtes, at afgiften skulde ydes, selv om sangopvartning ikke var forlangt. Den var altsaa fra at være en frivillig sag gaaet over til en rettighed for skolen, som først ophævedes i begyndelsen af det 19de aarhundrede mod en erstatning af statskassen.

* * *

Af de rektorer, som havde staaet i spidsen for Trondhjems skole siden reformationen, var flere ganske vist baade lærde og dygtige; men en fremragende rektor fik skolen først i mag. Anders Borch (1693—1709). Han var en slegtning baade af Petter Dass og af Ludvig Holberg. Som latinsk filolog havde han i samtiden et viden berømt navn, og af hans talrige skrifter vakte enkelte opmerksomhed ogsaa blandt udlandets lærde. Ved siden deraf nærede han stor interesse for naturvidenskaberne og tog sine Disciple med paa botaniske udflugter i byens omegn. Kathedralskolen fik i hans tid en ny bygning, men denne brændte efter nogle faa aars forløb i 1708, hvorover der siges, at Borch græmmede sig tildøde. En anden efterretning, som kan være mere sandsynlig, gaar ud paa, at hans død fremskyndedes ved de idelige fornærmelser, han var udsat for af sin biskop Peter Krog. — Efter Borchs død lod biskop Krog opføre et nyt skolehus, samtidig med at han fik sin egen søn, Nils Krog, ansat som rektor. Begge dele var til skolens største skade. Skolebygningen blev saa slet og stygt opført, at den efter en gammel forfatters udtryk „lignede en hestestald". Den nye rektor styrede i 20 aar skolen saaledes, at den ved hans afgang fik det vidnesbyrd, at den var raadden baade indvortes og udvortes. I faa aar var derefter Hans Skanke rektor, en sygelig og paa den tid udslidt mand, som ikke formaaede at bringe skolen paafode.

Trondhjems dygtigste rektor i forrige aarhundrede var utvilsomt Skankes eftermand Benjamin Dass (1734—51), hvem det lykkedes at hæve skolen fra den afmagt, hvori den var sunken, til en saadan anseelse, at det ved hans fratræden kunde siges, at neppe nogen skole i begge riger kunde lignes ved den. Han begyndte med at befri skolen for en hel del gamle og umulige mesterlektianere eller, som en samtidig udtrykker det: han rensede Augias's stald og drev ud en mængde stivskjeggede asner, bedre skikkede til at drage plogen end studere. Der-

Digitized by Google

Fotograferet af E. Olsen, Throndhjem.

Trondhjems Kathedralskole.

Reproduceret af Br. Brunstow, Christiania

Digitized by Google

Digitized by Google

efter udarbeidede han en plan for disciplin og undervisning, som viser, at han i forstand paa skolesager stod i første række blandt den tids pædagoger. Han var en rektor, som vilde styre selv, og de heftigste stridigheder opkom snart mellem ham og biskop Hagerup, der ved hver leilighed blandede sig ind i skolens anliggender og gjorde sin myndighed gjældende paa en for Dass krænkende maade. Efterhaanden blev denne træt af skolelivet; han havde en sterk lyst til at leve et af embedsgjerning uhindret liv, opofret til videnskabelige studier. Det lykkedes ham at faa rektoratet overdraget til den kjæreste af sine fordums disciple, Schøning, mod en pension af denne. Sine senere leveaar tilbragte Dass i Kjøbenhavn, agtet og æret af tidens første lærde, med hvem han levede i fortrolig omgang.

Ligesom sin forgjænger var Gerhard Schøning en fattig Nordlænding, som ved sin begavelse og energi naaede frem til et høit anseet navn. Da han i en ung alder blev rektor, havde han allerede henledet opmerksomheden paa sig som en lovende historieforsker. I sine rektoraar i Trondhjem (1751—65) fortsatte han utrættelig og med held paa den betraadte bane. Hans samliv med Suhm og hans deltagelse i videnskabsselskabets stiftelse og virksomhed skal her blot nævnes. Som rektor roses han for nøiagtig opfyldelse af alle sine embedspligter, ligesom Suhm om ham udtaler, at han „aldrig ved den ideligste omgang har kunnet opdage nogen feil hos ham". Søgningen til skolen, som under Dass havde tiltaget betydelig, vedblev under ham at holde sig paa samme høide. Det tør dog vistnok siges, at Schøning i betydelig mindre grad var skolemand end hans forgjænger; det er ikke som saadan, men ved sit lærde forfatterskab, han har vundet en fortjent navnkundighed. Det var vistnok ogsaa med stor tilfredsstillelse, han ombyttede sit rektorat med en professorstilling i Danmark.

Skolen havde allerede længe lidt under den brøstfældige tilstand, hvori den af biskop Krog opførte bygning befandt sig. I 1773 omtales i en biskoppelig erklæring „skolehusets saavel uanseelige som og faldefærdige tilstand, i den grad at samme ikke alene er til stor vanzir, især for fremmede, men og i stormende veir hel skrækkjom for skolens lærere, hvilke ofte maa frygte for, at det skal falde dem over hovedet". Med forhandlinger om en ny bygning udhaledes tiden fra aar til aar, da autoriteterne var uenige om tomt, om byggemateriale og fremfor alt om, hvorfra pengene skulde komme. Noden blev imidlertid saa stor, at man maatte fraflytte den gamle skolegaard, der blev solgt for 79 rdl. (!) og skaffe skolen midlertidigt husrum. Omsider blev tomt kjøbt af kammerraad Waagers eiendom, en kgl. resolution

Digitized by Google

fastslog murstensbygning og tillod, at omkostningerne bestredes af de angelske stiftelsers midler. Den 29 januar 1787, kongens fødselsdag, indviedes med megen høitidelighed den prægtige og for datidens latinskole rummelige bygning, der tillige afgav lokale for videnskabsselskabet og dets samlinger. Trondhjem kunde længe være stolt af at eie den anseeligste skolebygning i landet. Den fik medrette indskriften: Monumentum pietatis Thomæ Angeli.

Under Schønings nærmeste eftermænd (Kleist, Smith og Loft) gik skolen snarere tilbage end frem. I slutningen af aarhundredet lededes den af Søren Monrad (1789—98), den fra det norske selskab bekjendte „Søren Latiner", tidligere rektor i Kristiansand. Efter hans egen fremstilling modtog han en disciplskare, som var baade uvidende, doven og kaad, og saa forsømmelig, at naar han traadte ind i klasserne om morgenen, savnede han lige indtil halvdelen af eleverne. Han fandt det derfor nødvendigt at optræde med stor strenghed, i den grad at han begyndte at frygtes „som lynild og torden". Dette hjalp, og der kom snart orden i tingene. Alligevel gik disciplelallet paa den tid sterkt nedad, hvilket vel for en væsentlig del maa sættes i forbindelse med realskolens oprettelse; denne skoleart svarede til tidens aandsretning og har visselig trukket disciple bort fra latinskolen. Ved Monrads død gik der i denne kun 32, og i 1804 talte den kun 15 disciple. Medens Monrad var rektor, fik de norske kathedralskoler tilladelse til at afholde examen artium for sine dimittender; i Trondhjem afholdtes artium første gang 1797 for ikke mindre end 11 kandidater.

Der var i Danmark allerede i en aarrække arbeidet med stor iver paa en gjennemgribende og høist fornoden omordning af hele det høiere skolevæsen. Man var i begyndelsen af det 19de aarhundrede kommen saavidt, at enkelte skoler organiseredes efter de nye principer. I 1806 blev Trondhjems skole „reformeret". Dertil hørte afskaffelsen af det gamle klasselærersystem; istedenfor hørerne indsattes 4 adjunkter, der var faglærere ligesom nu. Konrektoratet ophævedes. Ogsaa med undervisningsgjenstandene foretoges der en række indgribende forandringer i den nye tids aand, hvilket alt nærmere fastsloges ved skoleordningen af 1809. Dermed indtraadte de skoleforhold, som i det store og væsentlige har holdt sig til den seneste tid.

Digitized by Google

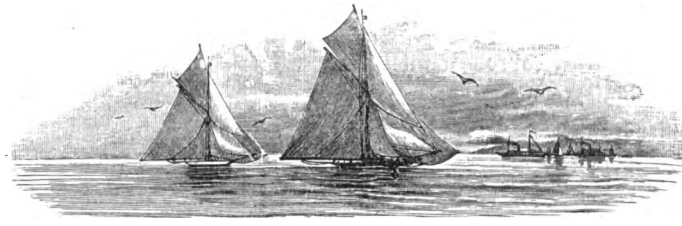

De gamle Kampe om Trondhjem.

Af

Dr. **Yngvar Nielsen.**

Flere Gange har Trondhjem og Trøndelagen været en Indsats i de indbyrdes Krige mellem de nordiske Magter. Kampen om det gamle Erkesæde, som engang var Norrønavældets Midtpunkt, har ogsaa i de Tider, da Norges politiske Magt kun var ringe, havt en afgjørende Indvirkning paa Begivenhedernes Gang, og der er i Trondhjemsfjordens Omgivelser ført flere Kampe, der have gjældt Herredømmet over disse frugtbare Landskaber. En vekslende Skjæbne har rammet dem, og Trøndelagen har under disse Kampe lidt meget. Sagatiden havde bragt Uro og Strid. Men de senere Tider have desuagtet seet skarpere Strid, hvori det for Alvor har gjældt Trøndelagens Bevarelse som norsk Land, og det kan derunder til enkelte Tider have seet mørkt nok ud. Imidlertid er dog Udgangen bestandig bleven den, at dette Landskab med de gamle Minder og den herlige National-Helligdom er bleven hævdet som norsk. Af disse Kampe er der meget at lære. Historien forstaaes bedre ved dem, og af Skildringen af Krigens Rædsler vil den forstaaende Læser kunne lære at elske Fredens Velsignelser.

For en Del er der til samme Tider fra Trøndelagen ogsaa kjæmpet om Besiddelsen af det gamle norske Landskab Jæmteland, saavel før som efter 1645, da dette ved Brømsebrofreden var bleven afstaaet, hovedsagelig som en Følge af den Modgang, der paa fjerne Valpladse havde rammet det dansk-norske Monarkis Stridskræfter. Der er fra Norge sat meget ind paa det Maal, først at bevare, der-

Digitized by Google

næst paa at gjenerobre Jæmteland og Herjedalen. Der er kjæmpet længe om disse tvende Landskaber, og gjentagne Gange have de norske Regimenter vist sine seierrige Faner paa deres Grund.

Aarsagen til, at ikke Jæmteland allerede i 1657 blev lagt tilbage under Norges Krone, er ogsaa helt at søge i de Uheld, der rammede langt udenfor vore Grænser. Paa den anden Side vil alene en meget uhistorisk Betragtning kunne lægge det udelukkende Ansvar for Norges Tab af Landeomraade over paa Broderlandet Danmark. Naar de norske Hære i mange af de Krige, de to den Gang forenede Kongeriger førte mod Sverige, baade vandt Ære og Fordele, da byder Retfærdigheden at erindre, hvad derved inddirekte er hjulpet af den danske Hær, som paa andre Kanter bandt Dele af de svenske Stridskræfter. Først naar der tages Hensyn dertil, vil man kunne rigtig bedømme vore egne Landsmænds Bedrifter i Trængslernes Dage.

Med det begrænsede Rum, som her staar til Raadighed, er det ikke muligt om alle de gamle Kampe at levere en mere udførlig Skildring. Her kan der alene være Plads til at medtage de større Træk og fæste Opmærksomheden ved de varige og endelige Resultater. Af alle disse Kampe er den uden Sammenligning vigtigste og betydningsfuldeste den, som førtes i Aarene 1657—1660, og der vil derfor blive dvælet mest ved den. Om denne Kamp foreligger desuden de fyldigste Oplysninger i vor historiske Literatur, og den har gjentagne Gange været behandlet af saavel norske som svenske Forfattere. For de øvrige Kampes Vedkommende er ikke altid Stoffet lagt tilrette i den samme Udførlighed.

Om dem alle gjælder forøvrigt, hvad der forlængst er fremført om den første Kamp, — at derunder lagdes Grundvolden til et Had og en Uvillie, som senere hen alt mere voksede mellem de tvende Folk, der leve paa den skandinaviske Halvø.

I disse Aar lagdes „Spiren til Aarhundreders Had og Misforstaaelser", og Historien om de Begivenheder, som bidrog til at skabe disse, er lærerig. Men der er ogsaa en lys Side derved. I de samme Kampens Tider blev tillige under haarde Trængsler det norske Folk paa ny samlet og atter vakt til national Bevidsthed. Hvad foregaaende Aarhundreder havde forspildt, det blev i disse Nødens Aar gjenvundet, og det Norge, der tilsidst gik ud af de lange Trængsler, var modnet i de tunge Dage.

Det er da Brudstykker af disse Trængslers Historie, som det er Hensigten at sammenstille paa de følgende Blade.

* * *

Digitized by Google

Den nordiske Syvaarskrig, der tog sin Begyndelse i Slutningen af 1563, vilde, om den var bleven ført med Kraft fra svensk Side, efter al Sandsynlighed have ledet til en Sprængning af Foreningen mellem Norge og Danmark[1]). I dennes Sted vilde der være traadt en Forening mellem Norge og Sverige, om hvilken det med Sikkerhed kan formodes, at den meget hurtig maatte have ført til en Sammensmeltning af de tvende Nationaliteter. Professor L. Daae har om denne Krig sagt: „Landet havde ingen national Hær, og den danske Regjering havde ikke Evne til at affe Leietropper til Norges Forsvar; dets Befalingsmænd maatte da hjælpe sig med uøvede Bønder, der kun med største Ulyst greb til Vaaben. Norges Almue havde endnu ikke lært at se Fiender i de Svenske og havde heller ikke endnu levet sig ind i Foreningen med de Danske."

Jæmteland var Norges mest udsatte Provins, og det blev, sammen med Herjedalen, allerede om Høsten 1563 erobret af den svenske Ridder, Hr. Knut Harraldsson Soop. Det blev dog snart taget tilbage af Befalingsmanden over Trondhjems Gaard og Len, Evert Bildt til Ravnholt. Men saa kom der i Begyndelsen af 1564 et nyt svensk Angreb, som lededes af en protestantisk Franskmand i svensk Tjeneste, Claude Collart, eller som han almindelig benævntes, Claudius Gallus. Han indtog nu i Februar Maaned det hele Jæmteland og gik endnu i samme Maaned over Fjeldet ved Sul og kom ned i Værdalen, hvorefter han rykkede frem til Stenviksholm, som var Trøndelagens eneste faste Punkt. Allerede den 1ste Marts overgav Evert Bildt denne Fæstning, og Claude Collart var dermed Herre over det hele Len. Fremfor alt var Trondhjems Stad hans sikre Bytte.

Saavel Borgerne som Geistligheden viste sig meget villige til at gaa Claude Collart tilhaande. Ingen Modstand gjordes, og kun ganske faa vovede at lægge for Dagen, at de ikke yndede det nye Herredømme. En af disse modige og troe Mænd var den gamle Biskop, Magister Hans Gaas. For øvrigt underkastede man sig, dels godvillig, dels tvungen, og svenske Udsendinger og Krigere optraadte viden om, mod Syd til Søndmør og nordover til Helgeland. Overalt blev den svenske Konge, Erik XIV anerkjendt som Konge. Paa Danmarks og Norges Konge, Frederik II, syntes ingen længere at

[1]) For dette Afsnits Vedkommende er min Kilde den i 1872 udgivne lille Afhandling af Dr. Ludvig Daae, Krigen nordenfjelds 1564, til hvilken jeg derfor her i Almindelighed henviser, ligesom til Charles Delgobes Afhandling om Claude Collart de Verzy, Proceedings of the Huguenot society of London, vol II (1887), Pag. 154 flg.

Digitized by Google

tænke, — og dog skulde ikke det nye Herredømme blive af lang Varighed.

Af sine medhavende 4000 Mand sendte Claude Collart 1800 Mand til Sverige. I Trondhjem førte han et udsvævende Liv og foretog derhos allehaande Skridt, der maatte vække Uvillie. Domkirken blev saaledes brugt til Hestestald. Egentlig havde han selv ønsket at drage tilbage til Sverige; men de store Snemasser, der havde ophobet sig paa Grænsefjeldene, gjorde dette foreløbig umuligt, og han bestemte sig i Stedet for at gjøre et Angreb paa Bergen, i hine Dage Norges betydeligste Stad.

Forinden dette skede, rykkede imidlertid en norsk Styrke ud fra Bergen, bestemt til at tage Trondhjem tilbage. Erik Rosenkrans, den daværende Befalingsmand over Bergenhus Lehn, havde med adskillig Energi taget sig af dette Anliggende. Han havde opbudt Bønder af Nord- og Sønhordland og dertil faaet seksti Mand, som vare stillede af Byens norske Borgere. Endvidere hvervede det tyske Kontor en Del Krigsfolk, og desuden havde han den lille Besætning paa Bergenhus. Tilsammen kunde han paa denne Maade have omkring 4000 Mand. Men for det meste var dette en saare uøvet Skare, der savnede al Disciplin, og ved hvis Brugbarhed der kunde sættes et meget stort Spørgsmaalstegn.

Til Transporten havdes en Del Jagter, som stilledes af Bønderne, og de saakaldte Skyttebaade eller Skjærbaade, der havde afløst de gamle Ledingsskibe og underholdtes af Bygderne. Fremdeles udrustedes der i Bergen tre Orlogsskibe, „Duen", der var Kongens, „Svanen", som bekostedes af Bergens Borgerskab, og et tredie, som bekostedes af det hanseatiske Kontor. Over denne lille Flaade og over den hele Styrke sattes som Befalingsmand Adelsmanden Erik Munk til Hjørne, der i den Anledning førte Titel af Admiral. Ogsaa Evert Bildt stødte til, idet han havde faaet Lov til at forlade Throndhjem med sit eget Skib. Han kom til Bergen og drog nu tilbage, med dette og hundrede Krigsmænd.

I de første Dage af Mai kom Erik Munk til Trondhjem, som paa Stedet maatte overgive sig. Almuen var kjed af det svenske Herredømme og gik over. Bønderne hjalp til og vare med at fange flere svenske Afdelinger, som kunde være paa indtil hundrede Mand.

Resten af den svenske Hærstyrke samlede sig paa Stenviksholm, hvis stærke Mure vistnok længe kunde have udholdt en Beleiring, saafremt Borgen blot havde havt Vand. Den var vel proviantered. Men paa Undsætning kunde der for det første ikke haabes. Den

Digitized by Google

22de Mai maatte derfor Stenvikſholm overgives paa Naade og Unaade. Claude Collart førtes ſom Fange til Bergen og ſenere til Danmark, hvor han blev behandlet med Strenghed. Om hans endelige Skjæbne høres Intet.

To Gange kom ſvenſke Tropper over Fjeldene for paa ny at vinde Trøndelagen. Men begge Forſøg mislykkedes. I December 1564 og i Marts 1565 viſte de ſig baade for Trondhjem og Stenvikſholm, men vendte ſnart igjen tilbage til Jæmteland. Deres Vei betegnedes ved vilde Hærjinger. Senere hen var det paa diſſe Kanter forholdsvis roligt, medens Jæmteland og Herjedalen forblev i ſvenſk Vold lige til Freds-ſlutningen i 1570. Ved denne bleve de tilbagegivne.

Det hele havde været en kort, men ødelæggende Epiſode. Ikke fra nogen af Siderne kan det ſiges, at der var øvet lyſende Bedrifter, og de Skarer, der kom fra Sverige, ſynes i det Store taget at have været af den ſamme udiſciplinerede Beſkaffenhed ſom de, der ſendtes imod dem fra Norge. Angreb ſom Forſvar var lige primitivt, og omend Stenvikſholm kunde være en Fæſtning af reſpektabel Styrke, ſaa gav heller ikke dens Beleiring Anledning til at øve nogen ſtørre Daad eller til at udfolde nogen militær Kunſt.

Norge eiede faktiſk ingen Hær. Udenfor de ganſke ſmaa Beſætninger paa Baahus, Akershus, Bergenhus og Stenvikſholm var her ingen Soldater, og man var henviſt til den gamle Bondevæbning, ſom aldeles havde udſpillet ſin Rolle, og ſom desuden maatte opbydes og organiſeres helt af nyt, hver Gang den ſkulde bruges. Nordhordlands Bønder havde desuden ikke været meget villige, da Erik Roſenkrans opfordrede dem til at drage i Kampen, og det havde havt ſine Vanſkeligheder at bevæge dem til at ſtille ſit Opbud. Tilfældigheder kunne have afgjort diſſe Kampe, og en mere øvet Krigsmand end Claude Collart vilde have kunnet byde en energiſk Modſtand, ſom Erik Munk maaſke ikke havde formaaet at overvinde. Det var ſaadanne Tilfældigheder, der gav Trøndelagen tilbage til Norge, men rigtignok i en meget ødelagt Tilſtand. Krigen havde ſat ſine Spor fra Sønmør til Helgeland.

Tiltrods for Syvaarskrigens bitre Erfaringer, blev der endnu ikke paa lange Tider gjort Noget for at hæve Norges Modſtandskraft. Landet laa fremdeles værgeløſt, da Krigsfaren næſte Gang truede.

* * *

Kalmarkrigen var denne næſte Krig. Trondhjem var i den ikke ſelve Krigens Skueplads. Men dens Virkninger følte baade i

Digitized by Google

Byen og i det store Trondhjems Len[1]). Atter igjen viste sig de store Ulemper, som vare forbundne med Mangelen af et eget norsk Hærvæsen, og idet der nu atter skulde strides til et Opbud af Almuen, blev det særdeles vanskeligt at komme nogen Vei. Befalingsmanden over Trondhjems Len, Sten Bilde, var heller ikke Manden for at lede nogen kraftig militær Aktion, og den nordenfjeldske Krigshistorie fra Aarene 1611 og 1612 byder alene Billedet af Raadløshed og Forvirring.

To tusinde Mand skulde Trøndelagens Bønder stille, og en saadan Styrke marscherede virkelig ogsaa, da det led ud paa Sommeren, over Fjeldet til Jæmteland, hvor den leirede sig. Opholdet blev dog ikke af lang Varighed, og den store Bondeskare formaaede ikke i Længden at beskytte Jæmteland mod fiendtlige Angreb. Den var en udisciplineret Hob, der savnede al Øvelse og ikke havde Mod. Jæmterne vare oprørske og ingenlunde tilfredse med at faa saa mange Bønder fra Trøndelagen at underholde, og da en svensk Styrke under Baltzar Beck rykkede ind, var der for Bønderne Intet at foretage uden hurtigst muligt at se til at komme bort. Paa nogle Steder var der Haandgemæng. Men naar Bønderne saa Blodet flyde, tog de tilbens, og Ingen kunde da faa dem til at stanse. Paa denne Maade kom den saakaldte norske Hær hurtigere tilbage fra Jæmteland, end den var kommen derhen, og for Resten af Krigen var Provinsen tabt. Al krigersk Aand syntes at være uddød hos Trønderne, og i det følgende Aar, 1612, forestod atter nye Ydmygelser.

For svensk Regning var der i Nederlandene og Skotland foretaget omfattende Hvervinger. Det skotske Korps, der anførtes af Alexander Ramsay, og hvorved den i de norske Sagn forherligede George Sinclair gjorde Tjeneste som Kaptein, styrede om Sommeren 1612 over til Romsdalen og drog derfra Landeveien til Gudbrandsdalen, hvor dets videre Skjæbne er vel bekjendt. Heldigere var det nederlandske Korps.

Dette talte 1200 Mand og var hvervet af en flandersk Officer i svensk Tjeneste, Jan van Monkhoven, Oberst og Generalfeltvagtmester. Han styrede mod Trondhjemsfjorden og viste sig den 19de Juli udenfor Trondhjem, hvor han dog ikke indlod sig paa

---

[1]) Her kan bl. a. henvises til min Biografi af Jens Bjelke til Østraat (1872), S. 26 flg.; Charles Delgobe, Jan van Monckhoven, trykt i Messager des sciences historiques de Belgique, LXIII (1889); Thomas Michel, History of the Scottish expedition to Norway in 1612; Historisk Tidsskrift, IV, S. 109 flg. m. m.

Digitized by Google

nogen Landgang, hvad jo hverken kunde stemme med hans Planer eller have budt ham nogen paatagelig Fordel. Sten Bilde havde samlet alt, hvad han havde af Kanoner, nede ved Søen og aabnede derfra en Kanonade, som besvaredes af de fiendtlige Skibe. Den paafølgende Morgen styrede disse ind til Stjørdalen, hvor Monkhoven og hans Soldater gik iland, medens Skibene uhindret seilede tilbage.

Det forsøgtes atter at standse Fiendens Marsch ved opbudne Bønder, der endog skulle have mødt i et Antal af tusinde Mand. Men dette var til ingen Nytte. Naar Bønderne hørte Kuglerne hvine, tog de tilbens, og Monkhoven kunde uhindret fortsætte sin Marsch over Merakerfjeldet, hvorefter han gjennem det af Svenskerne besatte Jæmteland drog videre mod Syd og naaede Stockholm. Han kjæmpede senere med sine Tropper under de svenske Faner, men faldt allerede 10de September 1614 ved Beleiringen af Gdoff paa Østsiden af Peipus.

Det hele havde været en for Nordmændene ydmygende Affære. Det kunde ikke forbedre Sagen, at der bagefter blev grebet til strenge Forholdsregler mod de virkelig eller formentlig Skyldige. Ulykken var nu engang skeet. Af større Betydning var det, at der nu omsider gjordes de første Skridt til at skabe en norsk Hær.

I 1614 anordnede nemlig Kong Christian IV, som havde forstaaet, at Landet ikke længere kunde ligge værgeløst, at der skulde opsættes en Hær, som altid kunde være til Raadighed. Denne Bestemmelse blev dog neppe fuldt gjennemført. I 1628 blev der imidlertid taget kraftigere fat, og der blev da virkelig oprettet en ordentlig Hær, inddelt i Regimenter. I 1629 blev ogsaa denne opløst. Men dette var for sidste Gang.

Christian den Fjerde lod ikke Sagen hvile. I 1638 tog han den paa ny op, og i 1639 bevilgede det norske Stændermøde, hvad han ønskede til Hærens Underhold, hvorefter de fornødne Regimenter og andre militære Afdelinger paany bleve opsatte i Løbet af 1640 og 1641 og forsynede med en Del Officerer, skjønt ingenlunde tilstrækkeligt for Behovet. Ved Forordningen af 19de September 1641 gaves der nærmere Regler for den saaledes gjenoprettede nationale norske Hær, der siden uden Afbrydelse har bestaaet.

* * *

Hannibalsfeiden, som den næste Krig med Sverige gjerne benævnes i Norge efter Statholder Hannibal Sehested, og som varede fra 1643 til 1645, gav den norske Hær Anledning til at staa sin første Prøve. Denne blev dog ikke meget glimrende. Krigen førtes uden

Digitized by Google

Plan, og Hæren var ganske ny. Alligevel har denne Hær udrettet saa meget, at den i det Væsentlige værgede Landet mod de store fiendtlige Indfald, som tidligere havde foregaaet.

Trøndelagen berørtes ikke direkte af denne Krig. Et svensk Indfald i Jæmteland, Januar 1644, var kun af kort Varighed, og de norske Tropper kunde snart efter paa ny besætte baade Jæmteland og Herjedalen, ja endog gjøre et Indfald i Helsingland. Hvad der i Trondhjem følte mest byrdefuldt, var Indkvarteringen, der kostede den paa hin Tid ganske lille By forholdsvis store Summer. I 1657 opgav Borgerne, at de havde maattet udrede 14,000 Rdl. til Underhold af de Soldater, som erobrede Jæmteland tilbage, hvilket de fandt at være en stor Sum.

Ved Freden i 1645 blev Jæmteland med Herjedalen afstaaet til den svenske Krone. I de følgende Krige handledes der ikke om at forsvare, men om at gjenerobre disse Landskaber.

* * *

Fredrik den Tredies Krige[1]) med Carl X Gustaf frembyde mange mørke Punkter; men de eie ogsaa sine Lysider. Under dem er ogsaa den mærkeligste Kamp om Trondhjem ført, som overhovedet kjendes. Det er den, som førtes i Aarene 1657—1660. I sig selv mærkelig og interessant, har denne ogsaa en særegen Episode for sig, idet Trondhjems Stad og Len den Gang for en kortere Tid var afstaaet til den svenske Krone og allerede var indlemmet i Sverige, men derefter blev gjenerobret af den nationale norske Hær. Det er i mange Henseender en mere end almindelig lærerig Historie, som disse Aar byde. Hvad der skede dengang, har været grundlæggende for Nordens paafølgende Historie. Det var den sidste Gang, der med Udsigt til Held kunde tænkes paa en Sammenslutning med Vold af alle tre Kongeriger. En saadan blev forsøgt, men mislykkedes.

I denne haarde Kamp træder to Kongeskikkelser frem foran de øvrige, som de, der virkelig lede og give Begivenhederne deres Farve. Danmark og Norge styredes af Frederik III. Sveriges mægtige Monarki havde Carl X Gustaf i sin Spidse. Ingen af disse var personlig tilstede i de Afsnit af Krigen, der udkjæmpedes i Trøndelagen. Men de havde sin store Betydning som Ophavsmænd til denne og som dens øverste Ledere. Kong Frederik er en Personlighed,

[1]) Om disse i Almindelighed kan henvises til Dr. J. A. Fridericia, Adelsvældens sidste Dage.

Digitized by Google

som det ikke er let at forstaa. Han har sat blivende Spor efter sig i sine Landes Historie, og han har vist sig som en forsigtig Herre, der vidste at beregne sine Chanser. Hans Svaghed laa i hans Had til Sverige og hans Hævnlyst mod dette Rige. Det var den, som bragte ham ind paa den Politik, der i 1657 fremkaldte Krigen, og dermed tilføiede hans Stater det største Tab, de nogensinde havde lidt. Han havde meget at hevne, idet Sveriges voksende Magt ikke alene havde udviklet sig paa Bekostning af Danmark og Norge, men ogsaa havde krydset hans personlige Interesser.

Imod ham stod den kraftfulde Kriger, Carl Gustaf. En overlegen Hærfører, men ofte brutal Personlighed, for hvem Intet kunde komme mere fordelagtig end den dansk-norske Konges angribende Politik, der aabnede ham Adgang til at foretage de Erobringer, som først helt kunde afrunde Sveriges gamle og nye Besiddelser. Ogsaa en anden Mulighed blev til samme Tid lagt frem for Carl Gustaf. Den ham paatvungne Krig gav ham Udsigt til at kunne sammensmelte de tre nordiske Riger. En saadan Forening kunde været mulig. Den laa meget nær, og den kunde været sat igjennem, hvis den svenske Konge havde formaaet at gjennemføre de store Planer, hvormed han omgikkes i August 1658, da saa Meget dæmrede for hans Øine, og da han drømte om, at Timen var nær, da han kunde optage den stolte Titel som Sveriges, Götalands, Danmarks, Norges og Vendens Konge. Disse Planer bleve aldrig til Virkelighed. Krigens endelige Virkninger bleve helt andre, end han havde tænkt. Kampene i hine Aar bidroge overmaade meget til at uddybe Modsætningerne mellem de nordiske Folk. Ved dem knyttedes Nordmændene nærmere til Danmark, medens baade det norske og det danske Folk lærte sig op til at se sine naturlige Fiender i det med dem saa nært beslægtede svenske Folk. Frederik III's Syn paa Sverige som Arvefienden blev ogsaa hans Folks Syn.

Forinden Krigen var det dansk-norske Monarki stærkt svækket. Mange Træk tydede paa, at det befandt sig paa et langt fremskredet Standpunkt af sin Selvopløsning, og at det blot var et Tidsspørgsmaal, naar det omsider maatte falde i Stykker. Der var en stærk Finansnød; den gamle danske Adel var saavel i moralsk, som i økonomisk Henseende kommet over i en sørgelig Nedgang og magtede ikke længere at hævde sig en Plads som den første Stand. Ogsaa i Norge var der Forvirring, og der kom ligeledes her tilsyne en Selvopgivelsens Aand, som var lidet lovende for Fremtiden. Denne var navnlig meget stærk i Trøndelagen, og her var der, især i Trondhjems

Digitized by Google

Stad, mange uvillige og ligegyldige Personer, for hvem det kunde synes at være en Hovedsag at føre det store Ord og opvigle det utilfredse Folk. Det var en gjærende og uklar Misfornøielse, som kom frem, og dens Talsmænd vidste neppe, hvad de selv ønskede. Men deres Uvillie vendte sig mod de Styrende, og de stræbte efter en Forandring i det Bestaaende. Denne kom da ogsaa.

Krigen blev en haard Straffedom over det norske som over det danske Folk. Men den rensede Luften; den fjernede megen Raaddenhed og gjengav de to Folk Bevidstheden om sit eget Værd. Statens Legeme var dog ikke saa sygt, som det kunde have seet ud, og det lykkedes — omend gjennem megen Møie og mange Lidelser — at gjenopføre Monarkiets allerede vaklende Bygning paa et bedre og varigere Grundlag. Det er dog ikke med Statshistorien, vi her skulle sysselsætte os. Emnet er kun en enkelt, men rigtignok meget vigtig Episode af Norges Historie, og selv det kun forsaavidt denne vedkommer Trøndelagen. Men ogsaa denne er lærerig, forsaavidt den kan vise os, hvad et Folk formaar at udrette, naar det i Nødens Time samler sig til Værn for sin egen Arne, og naar det ledes af Mænd, som ere sig bevidste, hvad Fædrelandet er berettiget til at kræve af dem. Saadanne Mænd havde Trøndelagen og hele Norge i 1657 og i de følgende Aar. Det var, som om de pludselig skjød op af Jorden, da der kaldtes paa dem, — dels var det indfødte Nordmænd, dels danske, dels Mænd, som vare fødte fjernt fra Monarkiet, men desuagtet nu kappedes med dets egne Mænd om at ofre Alt for dets Redning. Som Førere af norske Hærafdelinger have Mændene fra 1657—1660 Ret til en hædret Plads i vort Fædrelands Historie. Med smaa Midler kunde de udrette meget og opnaa store, blivende Resultater.

Men denne Krig, der skulde faa en afgjørende Indflydelse paa de nordiske Rigers Skjæbne, var til en Begyndelse en uretfærdig Krig. Den var tillige en uklog Krig. Sverige var, med Finland og Østersøprovinserne, efter Trediveaarskrigen en Militærmagt af høi Rang, og der krævedes meget for at kunne angribe det med Udsigt til Held. Mindst af alt var den dansk-norske Stat, med sine svage militære Hjælpemidler, istand til at føre et ødelæggende Slag mod sin Nabo. I Norge havde saaledes Aarene efter 1645, da den sidste Krig med Sverige var afsluttet, kun seet Indskrænkninger i Landets Forsvarsstyrke. Krigserklæringen i 1657 var ligesaa letsindig i sin Begyndelse, som den blev ulykkelig og skjæbnesvanger i sin Udgang. Ansvaret for dette lidet overveiede Skridt falder helt paa Kong Frederik og det

Digitized by Google

danske Rigsraad, der troede at kunne faa Opreisning og Hævn for, hvad der tidligere var tabt, og som derved kunde støtte sig til en opblussende Stemning i Danmark. Forudsætningen for, at dette skulde kunne lykkes, var den, at Sveriges Konge og Sveriges Hær skulde være bunden paa en fjern Krigsskueplads og dermed være hindret fra at yde Modstand. Det viste sig imidlertid snart, at man her havde opgjort sine Beregninger under aldeles urigtige Tanker. De ventede Allianser udeblev, og den svenske Konge kunde hurtig føre sin Hær mod Danmarks Grænser. Stødet kom, ført af Carl Gustafs kraftige Arm, og det blev forfærdeligt i sine Følger. Hvad denne Krig bragte af Hjemsøgelser og Ødelæggelser, vil omtrent være uforstaaeligt for den Slægt, som lever nu, 240 Aar senere.

Kongen og Rigsraadet vilde Krigen, og den er forsaavidt deres Værk. Men den fik Bifald fra Datidens Nationalforsamlinger, et Bifald, som dog ikke kom fra noget mægtigt Parlament. „Stænderne" — som Folkets Repræsentanter i hine Dage benævnedes — vare indkaldte for at bevilge Skatter, hvorved der kunde skaffes Midler til at føre Krig. De danske Stænder mødte paa Rigsdagen i Odense den 23de Februar 1657 og bevilgede, trods Landets svækkede Tilstand, store Bidrag. Tre Maaneder senere, i Mai, samledes de norske Stænder stiftsvis i Christiania, Stavanger, Bergen og Trondhjem og fulgte sine danske Brødres Exempel.[1]) I Trondhjem samledes Biskopen, Domkapitlet, Repræsentanter for Provstiernes og Byens Geistlighed, samt Trondhjems Borgermestere og Raadmænd. Bevilgningerne vare en Nødvendighed, og om at svare nei kunde der ikke være Tale. I sine Erklæringer gave de forsamlede Udtryk for sin Patriotisme og sin Hengivenhed for Kongen og talte ud af en patriotisk Stemning, som maaske ikke havde noget helt Tilsvarende i Virkeligheden. I det Væsentlige bevilgede de, hvad der forlangtes af dem. Men dette blev kun som et Tillæg til de store regelmæssige Skatter, der ellers paabødes, og som nu, umiddelbart foran Krigens Udbrud, vare drevne i Veiret til end større Beløb end før. Domkapitlets Medlemmer paastod, at hvis de skulde betale samtlige Skatter for 1657, vilde dette stige til 70 Procent af deres Indtægt. Af de sædvanlige Statsindtægter var Leilændingsskatten, Ødelsskatten og Tolden at regne for de

[1]) Her og i det følgende er Kilden min Afhandling, Kampen om Trondhjem 1657—1660, der er trykt i det Festskrift, som Det Kgl. norske Videnskabers Selskab har udgivet i Anledning af Trondhjems nihundredaarige Jubilæum 1897.

Digitized by Google

vigtigste, og disse laa helt udenfor Stændernes Kontrol; dette gjaldt ogsaa nogle nye, extraordinære Skatter, Kvægskat, Sagskat m. m. De samlede Indtægter af Trondhjems Len var i 1657 ikke mindre end vel 112,000 Rigsdaler, for de Tider et overordentlig høit Beløb.

Krigen erklæredes den 1ste Juni og skulde føres med Kraft. Sverige skulde angribes paa alle saarbare Punkter, fra Lapland til Smaaland og Halland. I Norge skulde Hæren opstilles ved Baahus og ved Trondhjem for saa at gaa angrebsvis tilværks, og gjennem energiske Mænds Medvirkning lykkedes det her at samle Tropper og med dem at føre heldig Krig. For de nordenfjeldske Tropper blev Jæmtelands Gjenerobring det nærmestliggende Maal, og dette indgik derfor i den almindelige Plan, der var udarbeidet for det foreståaende Felttog. Da Krigen var besluttet, og da den blev erklæret, var det imidlertid langt fra, at man i Trondhjem var rustet til at foretage noget Angreb. Dette hørte med til den store Letsindighed, hvormed Felttoget i det Hele paa høieste Sted blev indledet. Kongen og Rigsraadet havde endnu ikke erhvervet den rette Indsigt i, hvad det her gjaldt, og de havde ikke beregnet, med hvilken Fiende de havde at bestille.

Jørgen Bjelke, en indfødt norsk Adelsmand, var den Mand, som tilsidst, efter forskjellige Bestemmelser og Ombestemmelser, blev udseet til at være den øverste Anfører for det Korps, som var bestemt til at reise fra Trondhjem ind i Jæmteland og gjenerobre dette gamle norske Landskab. Hans senere Optræden viste ogsaa, at Valget var berettiget, og at han var Manden for at løse den Opgave, som var ham forelagt. Gjennem sin raske Færd i Aarene 1657—1660 har han indlagt sig store Fortjenester af sit Fædreland, og der skal overhovedet ikke være mange Skikkelser i Norges Historie, der i den Grad som hans — netop i hine farlige og skjæbnesvangre Aar — kunne staa for hans Landsmænd som et Exempel paa, hvad der, under nok saa vanskelige og nedslaaende Forhold for øvrigt, kan udrettes ved Kraft, Energi og Udholdenhed, naar man kun ikke lader Modet og Haabet falde. Jørgen Bjelke var Sjælen i Norges Forsvar, og han har havt sin væsentlige Andel i Grundlæggelsen af den norske Hær, saasandt som han ogsaa har været med paa at skabe nogle af dens ældste og bedste Traditioner. Vor nationale Hær er en Skabning af det 17de Aarhundrede, og det er den — den alene — som har bevirket, at der paa denne Dag kan existere et selvstændigt Kongerige Norge og et særeget norsk Folk. Hvad denne nationale Hær der har

Digitized by Google

udrettet, det er ogsaa for en væsentlig Del skeet under Jørgen Bjelkes Anførsel.

Saafremt der i Forveien, inden Krigserklæringen var gjort Noget, for at sætte de nordenfjeldske Tropper paa Feltfod, var det ikke meget. Jørgen Bjelke befandt sig selv søndenfjelds, hvor han netop var bleven Befalingsmand over Bratsbergs Len. Han reiste, da han havde modtaget sin Udnævnelse som „Generalkommissarius nordenfjelds", fra Skien til Akershus for at træffe nærmere Aftaler med Statholderen Nils Trolle, og vendte derfra tilbage til Skien. Umiddelbart efter reiste han over Haukelifjeldet til Hardanger og var seneſt den 6te Juni i Bergen, hvor han sammen med sin Broder, Ove Bjelke, Befalingsmand over Bergenhus Len, traf Foranstaltninger for Krigen. Fra Bergen gik Reisen nordover til Trondhjem, hvor han seneſt var 8de Juli.

I Trondhjem havde den kongelige Befalingsmand, Peder Wibe, allerede sat Rustningerne i Gang. Jørgen Bjelke traadte nu ind ved Siden af denne virksomme Mand som den egentlige militære Leder, og i en utrolig kort Tid lykkedes det at opsætte en kampdygtig Hær, der kunde rykke i Felten.

Peder Wibe var en dansk Mand, der i 1656 efter et langt Arbeidsliv i Statens Tjeneste var kommen til Trondhjem. Han havde længe beklædt vigtige diplomatiske Stillinger, som Resident i Paris og i Stockholm, derefter været Rentemester og havde saa opnaaet den vigtige og indbringende Post som Befalingsmand over Trondhjems Len. Han var en Fiende af Corfits Ulfeld og havde medvirket til at styrte denne. Ligesom Jørgen Bjelke var ogsaa Peder Wibe en Tilhænger af Kongehuset; han var en Forløber for den nye Tid og lignede i den Henseende meget de Mænd, som efter 1660 indtraadte i Monarkiets Regjering.

Peder Wibe havde med Kraft taget sig af sit vidtløftige Lens Bestyrelse og havde benyttet Vinteren 1656—57 til at gjøre sig bekjendt med dette. Trondhjems Len indbefattede i hans Tid det nuværende Søndre og Nordre Trondhjems Amt samt Nordmør og Romsdalen. De udskrevne Soldater fra dette vidtløftige Distrikt dannede det trondhjemske Regiment, som imidlertid var uforholdsmæssig stort for sine Officerer. Der blev i den Anledning for Krigen foretaget en Deling i to Regimenter, det gamle og det nye trondhjemske Regiment, og til disse kom der et Antal af Officerer og Underofficerer, som vare hvervede i Nederlandene. Disse fremmede maatte fordeles omkring ved Kompagnierne saaledes, at de ikke kom til at staa alene mel-

Digitized by Google

lem Soldater, der ikke forstod deres Tale. De frembød en nokſaa uensartet Masse. For det meste vare de vistnok af den Slags Leiesoldater, af hvilke der netop i disse Aar gik en Mængde ledige, efter Trediveaarskrigens Ophør. De vare ægte Landsknegte og levede i Krigen og af Krigen. Om en af dem, Ritmester von Hülsthorst vides det, at han tidligere i Preussen havde dræbt en anden Ritmester og derfor havde været nødsaget til at rømme. Der var sikkerlig meget løst Folk iblandt disse fremmede.

Soldaterne vare derimod norske Bondegutter. Dog var der i det Rytteri, som man i Hast havde maattet oprette, en Del fremmede, som tidligere kunde have kjæmpet under forskjellige Fyrsters Faner. Intet var her sammenarbeidet, og det blev en vanskelig Sag at føre en saadan Hær i Felten.

Med Officerer og Underofficerer kan Styrken af de trondhjemske Infanteri-Regimenter sættes til vel 1700 Mand. Dertil kom den saakaldte „Stændernes Rostjeneste", et Livkompagni paa 78 Menige og to Dragonkompagnier paa tilsammen 113 Menige, samt en Afdeling Artilleri paa 25 Menige og Underofficerer. Naar hertil lægges omtrent 100 Officerer, bliver den hele Styrke omkring 2000 Mand. Dertil kommer endnu nogle Kompagnier af Bergenhusiske Regiment, med 4—500 Mand, der kom op til Trondhjem. Men disse maatte anvendes som Garnison i Byen og paa andre Maader, saa neppe mere end en ganske liden Del af dem kunde være med til Jæmteland og gjøre ordentlig Felttjeneste.

Tropperne samledes dels i Trondhjem, dels i Stjørdalen og dels i Værdalen. I de sidste Dage af August rykkede de i to Afdelinger over Fjeldet, den ene over Meraker, den anden over Sul. Jørgen Bjelke marscherede selv med en Del af Fodfolket og med Artilleriet over Meraker, hvor det havde sine store Besværligheder at bringe Kanonerne op paa Fjeldet. De maatte kløves over, og der var i den Anledning for dem arbeidet egne Klovsadler. Specielt var der til denne vanskelige Transport sørget for at faa de bedste Heste, som kunde tilveiebringes.

Den nordlige Afdeling af de norske Tropper førtes af de to Oberstlieutenanter, Otto Frederik Budde og Reinhold von Hoven. Begge Afdelinger mødtes i Dufed og fortsatte derfra sin Fremrykning. Marschen gik paa begge Sider af Storsjøen, hvor Budde erobrede Skansen ved Reffund og gjorde rigt Bytte; hele Bagagen, 180 Heste med Sadler, Pistoler o. s. v. — blev der erobret. Jæmteland faldt uden videre Vanskeligheder i Jørgen Bjelkes Hænder. Alene

Digitized by Google

paa Frøsøen holdt en liden svensk Styrke sig i nogen Tid i den derværende Skanse. Besætningen bestod af 200 Mand, der anførtes af Major Jon Andersson Myre. I Beleiringen deltog paa norsk Side syv Kompagnier. Skansen har været anlagt paa et Sted, hvor Naturforholdene begunstigede Forsvaret. Beleirernes ringe Forsyning med Artilleri maatte ogsaa lette dette. Men mod den Overmagt, som stod til Jørgen Bjelkes Raadighed, var det for Kommandanten ikke muligt i Længden at holde sig. Overgivelsens Øieblik lod sig i Forveien beregne.

Jørgen Bjelke førte Beleiringen efter alle Kunstens Regler. Saasnart han havde faaet sit Artilleri i Orden, blev der fra begge Sider fyret af al Kraft. Mellem de Døde paa norsk Side var Ingenieren Villum Gambling, som blev skudt den 20de Oktober. Skansen var anlagt ude i en Myr. Gjennem og over denne førte nu Jørgen Bjelke sine Løbegrave og nærmede sig alt mere ind paa Voldene, indtil han omsider havde Alt færdigt til en Storm. Udfaldet af denne kunde ikke være tvivlsomt, og Kommandanten foretrak at overgive sig. Kapitulationen afsluttedes 18de November. Ved denne overgaves Skansen med Fane, Kanoner, Ammunition og Proviant. Kommandanten og hans Officerer fik fri Skyds til Grænsen; det var tapre Mænd, der havde gjort sin Pligt og længe opholdt en stor fiendtlig Styrke. Af Skansens Besætning tog en Del straks norsk Tjeneste.

Reinhold von Hoven blev Kommandant paa Skansen, der sattes i fuldt forsvarsdygtig Stand. Otto Frederik Budde erobrede Herjedalen og besatte den derværende Skanse ved Rismyr, medens et svensk Angreb paa Røros blev afslaaet. Paa alle Overgange til de nærmeste svenske Landskaber sattes Vagt, og der blev truffet alle Foranstaltninger for at sikre Jæmteland som norsk Besiddelse. Der hørtes om et nyt Angreb fra svensk Side, endog med en betydelig Styrke. Men dette udeblev, og imidlertid kunde Jørgen Bjelke indrette sig i Jæmteland, som han vilde. Han udnævnte en norsk Foged og foretog Udskrivning. Jæmterne viste sig derunder meget norsk venlige, og navnlig havde Jørgen Bjelke en god Støtte i Præsterne. De aldrig uddøde Sympathier for det gamle Moderland vare gjenvakte, og hvis Jæmteland denne Gang paa ny var bleven indlemmet i Norge, vilde det tolvaarige svenske Herredømme ikke have efterladt sig noget Spor, men kun have været en tilbagelagt, afsluttet Episode.

Et lignende Held som det, der paa denne Maade bragte Jæmteland tilbage under norsk Styre, fulgte ogsaa et Angreb, der ud paa Vinteren, betydelig længere mod Nord, fra Saltdalen rettedes mod den

Digitized by Google

svenske Lapmark. Her var det Sølvgruberne i Nasafjeldet og Smeltehytten ved Silbojocki, der var Maalet for en norsk Expedition. Dennes Leder var Befalingsmanden over de nordlandske Len, Preben von Ahnen, en Adelsmand fra Pommern, der fra 1629 havde været knyttet til Norge, og som nu udførte en Bedrift, der i sin Art maa erkjendes at være høist mærkelig.

Paa denne Tid var der i Nordland opsat tre Kompagnier, af hvilke dog antagelig kun det ene, Saltens Kompagni, har deltaget i dette Tog. Mandskabet samledes i Saltdalen, hvor endnu et Sted benævnes Skansen, medens Sagnet fortæller, at „Junkeren" laa der i et halvt Aar, og at han ikke var nogen norsk Mand. Junkeren var netop Preben von Ahnen, der i Samtiden hyppig benævntes med denne Titel.

Saavidt det nu kan skjønnes af de gamle Sagn og efter enkelte andre spredte Oplysninger, har han ud paa Høsten 1657 ført sine Folk op i Fjeldene og der havt een Station i Junkerdalen og to i Lønsdalen. I December var man paa den svenske Side forberedt paa et Angreb. Men sandsynligvis har dette endnu ladet vente paa sig i nogen Tid. Sagnet vil vide, at da Angrebet paa Nasafjeldet og Silbojocki fandt Sted, var Folkene der fraværende paa Markedet i Arjeptuoj, og dette har antagelig været i Februar. Nu var der i 1658 netop Fuldmaane den 7de Februar, og da kan det, med en høi Grad af Sandsynlighed, ansees som givet, at Preben von Ahnen har valgt disse Dage for at udføre sit Tog, der jo foregik under Polarcirkelen.

Paa Ski og med Renskyds har han da kastet sig over det svenske Bergværk og aldeles ødelagt dette, og han har atter været hjemme, forinden Efterretningen om hans Hærjetog kunde sprede sig langt omkring. Selve Resultatet har liden Betydning. Men Marschen langt ind over Grænsen ved Polarcirkelen, tildels i en Høide over Havet af 1000 Meter, den er høist mærkelig og maa have været forberedt og ledet med en ikke almindelig Dygtighed og Omtanke.

De gamle Leirpladser ved Straitesjok og Gubbeltaaen i Lønsdalen have endnu holdt sig og ere i 1895 paaviste af Kaptein Ivar Lund, som da maalte dette Dalføre og dets Omgivelser.

Men imidlertid var der, medens de trondhjemske Regimenter holdt det gjenvundne Jæmteland besat, og medens Nordlændingerne vare paa sit lynsnare Hærjingstog, i Danmark foregaaet Begivenheder, som aldeles kuldkastede Virkningerne af disse Bedrifter. Hvad der var

Digitized by Google

vundet fra Norge, blev tabt i Danmark. Paa Sjællands Grund fandt Krigen sin Afgjørelse.

Carl Gustaf havde rettet sit Angreb mod Holstein. Hans feltvante, øvede Hær erobrede Frederiksodde, og i December 1657 begyndte der en stærk Frost, som lagde Bro over Bælterne. I Januar 1658 marscherede den svenske Konge over til Fyn og i Februar til de smaa Øer, hvor Nakskovs Overgivelse, som det med Rette er sagt, var „symbolsk for Danmarks daværende Nedgangstid". Den 11te Februar betraadte han Sjællands Grund og fortsatte nogle Dage senere sin Fremrykning mod Kjøbenhavn, hvis Fald syntes nærforestaaende. Faren kunde alene afværges gjennem en ydmygende Fred. Denne Fred blev Freden i Roeskilde, der afsluttedes 26de Februar 1658, og ved den fældedes Dødsdommen over Danmarks Besiddelse af dets gamle Provinser i Øst for Sundet og over Norges Besiddelse af det gamle norske Landskab Baahuslen. Videre afstodes Øen Bornholm og Trondhjems Len, og dertil føiedes en Række af andre Ydmyggelser, saaledes at Danmark skulde stille Ryttere til den svenske Hær i et Antal af to Tusinde. Selvfølgelig maatte ogsaa Jæmteland og Herjedalen rømmes af de norske Tropper og skjænkes tilbage til Sverige.

Ved Udtrykket Trondhjems Len (præfectura Trundheimensis seu Nidrosiensis) forstodes efter den derom trufne Aftale det samme, som tidligere er opgivet, de to nuværende trondhjemske Amter med Nordmør og Romsdalen. Det var imidlertid for Carl Gustaf en stor Skuffelse, at han ikke tillige dermed havde faaet Nordland og Finmarken, som det oprindelig havde været hans Tanke og Forudsætning. Under de Forhandlinger, som ogsaa efter Fredsslutningen maatte føres til Ordning af forskjellige Forhold, der stod i Forbindelse med den, lod han sine Kommissærer gjøre Skridt til at erhverve de nordligere Dele af Norge, men uden dermed at opnaa noget.

Efter Freden maatte den nordenfjeldske Hær opløses. Hermed gik det meget uordentlig til. De Kompagnier, som tilhørte det bergenhusiske Regiment, førtes til Bergen og med dem fulgte en Del af de trondhjemske Soldater. Alt var i Opløsning. Trondhjems Borgerskab optraadte med stor Selvraadighed og betragtede sig som løste fra alle Baand. Der herskede i Trondhjem formelig Glæde over, at man skulde komme under et andet Herredømme, og Borgerne syntes at vente Frembrudet af en ny Guldalder, naar Byen blev indforlivet i Sverige. Det var, som om de nu haabede at blive befriede for det haarde Tryk,

Digitized by Google

der havde hvilet paa dem gjennem de ved Krigen foranledigede tunge Skatter. Foreløbig tænkte de ikke paa, at ogsaa den svenske Stat behøvede Penge og maatte udskrive Skatter. Det var en fuldstændig national Selvopgivelse, som her kom tilorde, og med den indtraadte der en fuldstændig Forvirring i alle Forhold. Ingen vilde længere lyde. Overalt var der Opsætsighed mod de gamle Myndigheder, og det blev kun værre, da der ankom svenske Tropper, som skulde ligge i Garnison. Det heder om dem i en samtidig haandskreven Kilde: „Efterdi de svenskes Ankomst til at indtage Garnisonen i Trondhjems By og Len var hver Stund forventende, da drog enhver af vores sin Vei det snareste, de kunde, og derfore ikke videre Rigtighed ved komplet Afregning med Enhver kunde ske." Paa et andet Sted heder det, at der „med Alting i Trondhjem (Krigsfolket angaaende) stod i største Konfusion, da Afregningen skede, og de svenske Krigsfolk, som havde annammet Garnisonen, ophidsede Enhver til det Værste og under et Skin tilsagde Vores store Lofter."

Den 10de Mai ankom den svenske Kommisær, Friherre Lorentz Creutz, som af Carl Gustaf var udnævnt til at tage Trondhjems Stad og Len i Besiddelse. Peder Wibe overleverede ham disse og opgav dermed sin egen Myndighed. Biskop Erik Bredal nedlagde udenfor Kongsgaarden sin Værdighed som Biskop i Trondhjem og vægrede sig ved at overtage denne Stilling under det nye Herskab. Han blev i det Sted udnævnt til Biskop over Lovningerne af sit gamle Stift og drog op til Trondenes, hvor han levede indtil Høsten 1659 som geistlig Styrer af Nordland og Finmarken. Erik Bredal optog, medens han var paa Trondenes, et ihærdigt Arbeide for Lappernes Omvendelse fra deres gamle Hedenskab, og blev derigjennem en Forløber for den senere lappiske Mission.

Det stod endnu tilbage at opgjøre Grænserne for Trondhjems Len, og herom forte Peder Wibe en skarp og seig Kamp med den svenske Kommisær. Fornemmelig søgte Peder Wibe at fremlægge Grunde for, at Romsdalen ikke kunde medtages under Roeskildefredens Benævnelse, Trondhjems Len. Dette var imidlertid ganske i Strid med de virkelige Forhold, da Romsdalen var administrativt henlagt under Befalingsmanden i Trondhjem.

Sygelig og gammel som Peder Wibe var, havde han for sit eget Vedkommende ingen Lyst paa at deltage i den besværlige Grænseopgang, og han søgte sig fritagen for dette Hverv. Det faldt ham saa meget mere ubeleiligt, som Jørgen Bjelke, der netop vilde været fortræffelig skikket dertil, allerede i Marts havde forladt Trondelagen

Digitized by Google

og var dragen sydover, først til Akershus og siden til Kjøbenhavn. Grænseopgangen blev saaledes udført af Andre; Preben von Ahnen reiste med den svenske Kommissær til Bindalen og ordnede derfra Delet mellem Namdalen og Helgeland. Som norske Kommissærer ved den sydlige Grænseopgang fungerede Preben von Ahnen og Reinhold von Hoven, medens Lorentz Creutz ogsaa her var svensk Kommissær. Af disse tre Mænd blev derefter i de sidste Dage af Juni og i de første af Juli Maaned fastsat en ny Grænselinje, der begyndte ytterst ved Havet, hvor Romsdalen og Søndmør gaa sammen, og saa fortsattes indover til Fæmunden. Denne Grænselinje var i Vest først Dele mellem Romsdalens og Søndmørs Fogderier, dernæst mellem Romsdalens Fogderi og det nuværende Søndre Trondhjems Amt, som begge hørte under det daværende Trondhjems Len, paa den ene, den nordlige Side, og de nuværende Christians og Hedemarkens Amter eller paa den Tid Gudbrandsdalens og Østerdalens Fogderier under Akershus Len.

Denne Fastsættelse af Grænsen er den ældste, som nu kjendes, og de om den ved samme Anledning opsatte Dokumenter ere derfor af stor Betydning. Grænsekommissærerne havde holdt sig til de Opgaver, som de modtoge af lokalkjendte Mænd, og saaledes blev det gjennem deres Undersøgelser fastslaaet, hvorledes man i 1658 har regnet, at de rigtige gamle Grænser gik. I den følgende Tid var det Grænseopgangen fra 1658, hvortil man stedse viste tilbage, og de da afgivne Erklæringer ansaaes som bindende for Bestemmelsen af den rette Grænse. Det skulde være dem, som fremdeles maatte gjælde.

Den 1ste Mai var den officielle Afstaaelsesdag. Alle Skatter regnedes til og fra denne Dag, den saakaldte Philippi & Jacobi Dag, og Peder Wibe maatte derfor med den afslutte sine Regnskaber. Hvad der var forfaldet af Skatter og andre Statsindtægter til og med den 30te April, skulde regnes som norsk, og derfor er der aflagt Regnskab. Fra den 1ste Mai skulde alle Skatter og Afgifter indbetales til de svenske Embedsmænd, og der skulde dermed indføres en ny Ordning.

Peder Wibe forblev i Trondhjem langt ud i Juni Maaned. Han afreiste fra Byen til Orkedalen og drog derefter over Meldalen til Opdal, hvor han var i Præstegaarden den 25de Juni. Han maa siden have fortsat sin Reise over Dovrefjeld og gjennem Gudbrandsdalen være kommen til Christiania. Han var under denne Reise dødssyg. Allerede, da han i August 1656 drog denne Vei nordover, var han saa daarlig, at han ikke kunde sidde tilhest, men maatte trans-

Digitized by Google

porteres liggende, i en saakaldt Rosbaare, en Portechaise, der hang mellem to Heste. Saa meget mere var det vel nu en Nødvendighed at føre ham sydover paa denne Maade. Han naaede Danmark, men afgik umiddelbart efter sin Ankomst ved Døden. Hans Lig hviler i Roeskilde Domkirke.

Det dansk-norske Monarki tabte i Peder Wibe en betydelig Personlighed, en Mand, paa hvis Arbeidskraft der vilde blive lagt meget Beslag, saafremt han havde levet længere. Da Staten, efter sin store Krise paa ny skulde organiseres, vilde Peder Wibe, med sit mangesidige Administrationstalent, netop have været en af de rette Mænd til at tage fat paa de da foreliggende Opgaver. Nu gik han bort, netop i det Øieblik, da han mest tiltrængtes.

Imidlertid forblev Lorentz Creutz i Trondhjem og indrettede Lenets Administration efter svensk Mønster, dog under megen Hensyntagen til de gamle Forhold. Creutz lader til at have været en forstandig Mand, der vilde behandle Trønderne med Lempe. Men Carl Gustaf fulgte ikke altid hans Raad. Saaledes foreslog Creutz, der helst havde ønsket at beholde Erik Bredal som Biskop, og som ikke syntes om, at denne traf sig tilbage, at udnævne en af Trondhjems norske Præsteskab til hans Efterfølger. Men Kongen havde en anden Mening og udnævnte sin Hofprædikant, Magister Henning Skytte (eller Skyttenhielm, som han hed, da han senere adledes), til Biskop i Trondhjem. Creutz raadede ligeledes til at nedsætte den af den svenske Regjering paalagte høie Told, der var Trondhjems Borgere til stor Skade, idet de derved kom til at ligge aldeles under i Konkurrencen med Bergen. Men hans forstandige Anvisning blev ikke fulgt. Toldpaalæggenes Tryk fremkaldte megen Misfornøielse i Trondhjem. De dæmpede Begeistringen for det nye Herredømme.

Endnu haardere følte dog den anden Byrde, som det svenske Herredømme bragte over Trøndelagen. Carl Gustaf behøvede Folk, der kunde være gode Soldater, og han gjorde Regning paa at finde et rigtig brugbart Stof mellem sine nye trønderske Undersaatter. Det var noget nær Lorentz Creutz's vigtigste Opgave i Trøndelagen, at skaffe Soldater. Tanken var at samle 2000 Mand, der skulde fordeles i to Infanteriregimenter, og dertil at opsætte et Regiment Kavaleri. Bønderne syntes ikke om dette, og de mente, det kunde været nok med den Udskrivning, der havde været i 1657, da der blev opsat to Regimenter. En Del af Soldaterne ved disse var nu kommen til Bergen og gjorde der Tjeneste i det bergenhusiske Regiment, og de, som vare tilbage,

Digitized by Google

havde kun ringe Lyst til at anvendes i den svenske Konges fjerne Krige. Saaledes mødte Udskrivningen afgjort Modstand.

Men Lorentz Creutz vilde ikke give sig, og han kunde det heller ikke, medmindre han vilde udsætte sig for sin Konges Vrede. Carl Gustaf var en kraftig, men ogsaa en voldsom Herre. Den, som ikke vilde lyde hans Bud, og derved vakte hans Vrede, maatte forberede sig paa at blive behandlet derefter. Bønderne rottede sig paa flere Steder sammen for at hindre Udskrivningen. Dette berettes fra Stjørdalen og fra Indherred. Indimellem kunde de tvinge Fogden til at opgive den allerede paabegyndte Udskrivning. Men det nyttede ikke. Carl Gustafs strenge Bud maatte lystres, og Creutz anvendte alle de Midler, som stod til hans Raadighed. Med det Gode og med det Onde, gjennem Løfter og Trusler lykkedes det tilsidst at faa bragt sammen to Regimenter Infanteri, som virkelig ogsaa i August brød op fra Trondhjem og marscherede over Fjeldet til Jæmteland, hvorfra de videre kom til Stockholm. Den største Del af disse Soldater kom senere til Livland. Mange havde imidlertid underveis fundet Anledning til at ramme og kom siden efterhaanden hjem til Trøndelagen, tidsnok til at kunne gjøre Tjeneste i sine Landsmænds Rækker og medvirke til Trondhjems Befrielse.

Efter Regimenternes Afmarsch kunde Creutz forlade Norge. Han overgav Styret over Trondhjems Len til Claes Stjernskold, der var ankommen Søveien, og som herefter var udnævnt til at være Guvernør over Lenet. Selv drog han til Østerdalen for at tage denne Vei til sit eget Hjemsted i Dalarne. Men imidlertid var Krigen udbrudt paa ny, og han blev i Elverum overrasket af norske Soldater, som fangede ham og førte ham til Akershus. Først i Juni 1659 opnaaede han at blive udvekslet og reiste derefter hjem.

I Trondhjem var nu Stjernskold Herre. Omsorgen for at bevare denne vigtige Besiddelse for Sveriges Krone var helt betroet ham, der ogsaa eiede gode Betingelser for sit Hverv. Carl Gustaf havde stillet ham paa en vigtig Post, og Stjernskold viste sig denne Tillid fuldt værdig. Han var en energisk, virksom og tapper Mand. Overhovedet var det dygtige Mænd, som den svenske Regjering sendte til Trondhjem. Den øverste juridiske Embedsmand, Landsdommeren, der skulde afløse den gamle Lagmand, var saaledes Georg Stiernhielm, der i sin Samtid regnedes for at være Sveriges lærdeste Mand. Den svenske Administration, som den fornemmelig var udviklet af Axel Oxenstierna, var kraftig og ganske anderledes tidsmæssig end den dansk-norske, og hvis den havde kunnet faa Anledning til at virke i Fred,

Digitized by Google

er det rimeligt, at den kunde have gjort meget til at indforlive Trønderne i deres nye Land.

Claes Stiernskold modtog Trøndernes Hylding paa sin Konges Vegne. I den Anledning havde han indkaldt Trondhjems Borgerskab, Lenets Geistlighed og Bønder med Sorenskriverne, og med al den Pomp, som Stedets og Tidens Leilighed kunde tilstede, foregik den 1ste September Hyldingsakten inde paa Kongsgaarden. Dette var det andet Møde af Lenets Stænder, som fra Mai 1657 holdtes i Trondhjem. De bevilgede ogsaa Skatter, i Lighed med hvad der for det foregaaende Aar var blevet udredet.

Men da vaklede allerede det svenske Herredømme.

Krigens Lue var atter tændt, og denne Gang ved Carl Gustafs egen Skyld. Ikke tilfreds med, hvad der var opnaaet, havde han villet have mere og derfor brudt Freden. Den 8de Auguſt 1658 viste han sig med den svenske Flaade udenfor Korsør og steg iland paa Sjælland for nogle Dage senere at vise sig for Kjøbenhavn. Men det gik her helt anderledes, end han havde tænkt sig.

Ovenpaa den første Skræk viste den danske Hovedstads Borgere sig Faren helt ud voksne. Kongen selv, der vilde dø i sin Rede, blev Sjælen i Forsvaret, og Carl Gustaf mødte en Modstand, som han ikke kunde overvinde. I det Øieblik, da han drømte om at føre Dødsstødet mod Danmarks og mod Norges Tilværelse som egne Kongeriger, havde han kaldt begge Folk til fornyet nationalt Liv, og han vakte de slumrende Kræfter, hvis Tilværelse han tidligere ikke engang havde anet. Hvad særlig Norge angaar, da var det Fredsbrudet i 1658, der gav Stødet til Bøndernes frivillige Reisning, til Trondhjems Gjenerobring og til Kampene ved Halden. Det blev en Række Bedrifter, som bleve grundlæggende for den nationale norske Hærs Traditioner, og ved hvilke en hel Skare af betydelige Krigsmænd indskreve sine Navne i vor Historie.

Som den ledende Mand i Forsvaret, som den, der i første Linie har arbeidet med til at sammenføie det sønderstykkede Norge og gjøre Freden i Roeskilde til et uskrevet Dokument, staar atter Jørgen Bjelke, der nu af Kongen var udnævnt til Generallieutenant og Chef for den norske Hær. Han havde tilbragt flere Maaneder i Danmark, hvor han endog havde modtaget Tilbud fra Carl Gustaf om at træde i svensk Tjeneste, — et Tilbud, som han dog afslog. Den svenske Konge havde godt Kjendskab til hans Tog i 1657 og ønskede at knytte en saadan Mand til sin Tjeneste. Jørgen Bjelke var imidlertid Frederik den Tredies troe Mand, og han vilde ikke forlade denne.

Digitized by Google

I Danmark havde han, Jæmtelands Erobrer, optraadt med megen Selvbevidsthed. Nu, da det atter traf op til Krig, var paa ny hans Plads i Norge, hvor han ogsaa kom hen, forinden den svenske Hær var landstegen i Korsør. Ved Afskedsaudiensen paa Kjøbenhavns Slot havde han bedt Kongen og Dronningen om at være rolige; naar de vilde sørge for Danmark, saa skulde han indestaa dem for Norges Forsvar. Stolte Ord! Men Jørgen Bjelke har vist, at han var Manden for at indfrie dem.

Han udkastede, saasnart han havde modtaget Underretning om Fredsbruddet, sin Plan for det nu forestaaende Felttog, og dennes Indhold var i en kort Hovedsum: en offensiv Bevægelse nordenfjelds, og en defensiv søndenfjelds. I Henhold dertil er da Krigen ført, og efter Jørgen Bjelkes Plan fik den norske Krigshistorie to mærkelige Begivenheder at indregistrere, Trondhjems Erobring og Haldens Forsvar. Af dem skulle vi her alene dvæle ved den første, der blev udført, som Jørgen Bjelke havde anvist, men uden at han personlig deltog i Felttoget. Dette er ledet af Georg von Reichwein, Reinhold von Hoven og Ludvig Rosenkrans.

Jørgen Bjelke vilde, at alt til en Begyndelse skulde sættes ind paa en Gjenerobring af Trondhjem, og han lod dertil samle en Troppestyrke, der var tilstrækkelig stor til at love Foretagendet en heldig Udgang. Fienden skulde overraskes og dermed Stad og Len hurtigst muligt bringes tilbage til Norges Rige. I dette Øiemed blev der i det Søndenfjeldske og i Bergen opstillet to Korpser, der begge med en forbausende Hurtighed sendtes til Trondhjem.

I denne Henseende er der i 1658 præsteret storartede Ting. Hæren samledes med kort Varsel og førtes i Ilden saa hurtig, at de norske Tropper vare paa Stedet, forinden den fra Sverige fremrykkende Undsætning var kommen helt over Fjeldet. Paa 5—6 Uger havde man Soldaterne paa Benene i deres Distrikter og fremme ved Trondhjem. Efter Tidens Kommunikationsforhold og med en saa ung Hær, som den norske paa den Tid var, er dette ligetil forbausende. Derfor maa der hos de Mænd, som ledede dette Foretagende, have været baade Dygtighed og Omtanke. Det har været meget betydelige Militære.

I Bergens By og Bergenhus Len udrustedes med kort Varsel det Bergenhusiske Regiment. Her var Lensherren, Ove Bjelke, meget virksom. Selve Udrustningen og Opsætningen har især været ledet af Krigskommissarius Ludvig Rosenkrans til Hatteberg og af Oberstlieutenant Reinhold von Hoven; den første var dansk,

Digitized by Google

den anden Liflænder af Fødsel, men begge for Livet knyttede til Norge. Mellem Officererne træffes Major Eilerik Jensøn Visborg, der havde nordhordlandske Kompagni, Kaptein Christian Nilsøn Holberg, Ludvig Holbergs Fader, der havde søndfjordske Kompagni og Kaptein Povel Bjerk, der førte Indre Sogns Kompagni. Troppernes Transport foregik væsentlig tilsøs, og uagtet der netop i disse Dage, omkring Høstjævndøgn, rasede nordlige Storme, og Havet kunde være i Oprør, synes dette kun lidet at have sinket Toget. To armerede Skibe, et hollandsk og et fra Bergen, vare fragtede for Expeditionen og dertil en armeret Galliot, hvorhos der var sammenbragt en hel Flotille af Jagter, Skjærbaade og store Baade, 30—40 i Tallet. Paa denne Maade, under Jævndøgnsstormene at føre omtrent 2000 Mand fra Bergen til Trondhjem er et meget godt Stykke Arbeide.

Alt slog da ogsaa ind, som det paa Forhaand var beregnet, og ved Trondhjem mødtes de bergenhusiske Tropper med dem, som vare rykkede ud fra Akershus og Oplandene. Underveis havde de to Afdelinger ogsaa staaet i Forbindelse. Major Visborg, som førte den bergenhusiske Fortrop, sørgede for at sende Underretninger over Fjeldene op til de akershusiske Tropper, som drog over Dovre, og der opnaaedes paa den Maade Samvirken mellem begge Afdelinger. Eilerik Visborg kom overraskende over de svenske Embedsmænd i Romsdalen og Nordmør, forinden de endnu havde havt den fornødne Tid til at afvæbne Almuen i disse Distrikter. Men han kom ogsaa i det sidste Øieblik. I Lille Fosen (Christiansund) tog han et engelsk Skib, som den svenske Guvernør havde tænkt at bemægtige sig og benytte i sin Konges Tjeneste. Det viste sig her den hele Tid, af hvilken Betydning det er i en Krig at kunne være hurtig.

Ved Ankomsten udenfor Trondhjem den 28de September delte den bergenhusiske Styrke sig. Major Visborg drog med sit eget og Povel Bjerks Kompagnier indover Fjorden til Værdalsøren, medens en Del af Søndfjordingerne sendtes til Stjørdalen. Hensigten var at passe paa Overgangene fra Jæmteland, idet der fra den Kant ventedes et svensk Undsætningskorps. At slaa dette blev Major Visborgs Opgave, og han udrettede, hvad der var ham foreskrevet.

Ved sin Ankomst til Værdalsøren modtog han om Aftenen den 30te September Underretning om, at Fortroppen for det fra Jæmteland fremrykkende svenske Undsætningskorps allerede var kommet ned til Stene i Værdalen og der havde sat sig fast. Det var Oberstlieutenant Drakenberg, der kom med 500 Ryttere for at forene sig med Trondhjems Garnison. Disse Ryttere — ialfald en Del af dem —

Digitized by Google

Efter et Kobberstik i Pufendorf, Karl X Historie.

Reproduceret af H. C. Olsen Christiania.

Kart over Trondhjem 1658.

Digitized by Google

Digitized by Google

tilhørte en af Sveriges bedste og mest bekjendte Afdelinger, de saakaldte Uplands Ryttere. De to norske Kompagnier talte kun 439 Mand; det var nyudskrevne Folk, der vare tagne lige fra sit Arbeide. Men deres Fører vidste, hvorledes de kunde anvendes, og han forstod at udnytte den Overlegenhed, som Terrænet gav hans Folk. Nordhordlændinger og Sogninger kunde gaa i Fjeld, og her bød sig netop den bedste Anledning til at kjæmpe i de trange Pasfer. Var det svenske Rytteri først kommet ud paa Sletterne i Værdalen, da lod det sig ikke mere stanse. Men ovenfor Stene kunde det beseires, og der vilde Eilerik Visborg tage Kampen.

Saa marscherede han paa Stedet den lange Vei i Mørket op til Stene, og da Morgenen brød frem, havde han taget den derværende Vagt, som ikke havde anet, at der var norske Tropper saa nær. Ved at sende en Lieutenant og femti Mand over Elven, lykkedes det ham helt at afskjære Tilbagetoget. Drakenberg, der fremdeles var under Fremrykning længere oppe i Innas Dalføre, anede ikke, hvad der var foregaaet. Han lod den svenske Post til Trondhjem gaa videre, og denne blev nu tagen. Deri var alene 16 Kongebreve, hvorved de norske Chefer kunde faa Oplysning om, hvad der tilsigtedes paa den anden Side. Ogsaa om den Skjæbne, der rammede Posten, blev Drakenberg uvidende. Han rykkede videre frem nedover den trange Dal, indtil hans Fortrop en halv Mil ovenfor Stene pludselig stødte paa norske Soldater og — for at bruge Eilerik Visborgs Udtryk — blev gjort caput. Det gjaldt nu om at redde de øvrige, og Drakenberg tiltraadte øieblikkelig med Resten af sine Ryttere et Tilbagetog, der synes at have havt megen Lighed med en Flugt. En medbragt Kanon sænkedes i en Myr paa Sulefjeldet, hvor senere hen de norske Bønder tog den op, tidsnok til at den kunde bruges i Trondhjems Beleiring.

Denne sidste Kamp forefaldt den 2den Oktober. Gjennem den var Trondhjems Skjæbne afgjort. Fra da af var det kun et Tidsspørgsmaal, naar Staden maatte overgive sig. Eilerik Visborgs Navn er nu ikke meget kjendt i den norske Historie; men det er vel berettiget at opfriske Mindet om den gamle Kriger. Hans Raskhed og Omtanke havde bragt store Resultater. Ingen Fiende vovede at gjentage det Forsøg, som var mislykket for Drakenberg. Men der blev holdt god Vagt fremdeles paa alle Grænser, og Nordhordlændinger og Sogninger blev endnu liggende længe inde i Værdalen. Sogningerne likte ikke dette Slags Arbeide. Vinteren var kold og sur, og de vilde hjem.

Digitized by Google

Saaledes viser Indre Sogns Kompagni en stærk Procent af Rømlinger, som siden bleve anholdte og indbragte i Leiren for Trondhjem. I Haandgemænget var dette Kompagni af de bedste. Men at ligge paa Grænsevagt og kjede sig i de kolde Vinterdage, det tiltalte dem ikke.

Imidlertid var ogsaa den akershusiske Afdeling naaet frem til Trondhjem, hvor de første søndenfjeldske Tropper den 1ste Oktober vist sig oppe i Stenbergene. Denne Afdeling stod under Oberst Georg von Reichwein, en født Hesser, som var traadt ind i den norske Hær og her udmærkede sig. Han kom dog ikke selv straks til Trondhjem, hvor han først i den senere Del af Beleiringen førte Overkommandoen. Det var mindst 1000 Mand regulære Tropper, som fra denne Side rykkede frem mod Trondhjem. De tog dels sin Vei over Østerdalen og rykkede derfra frem saavel over Kvikne som over Røros, — dels over Gudbrandsdalen. Paa begge Steder fik de Tilslutning af Bønderne, som frivillig reiste sig og fulgte over Fjeldet helt til Trondhjem.

Østerdølerne gik med under sin Foged Jens Bang i et Antal af omtrent trehundrede Mand. I Gudbrandsdalen traadte Fogden Jørgen Philipsøn i Spidsen for Bønderne, af hvilke en Styrke paa 5—600 Mand drog i Kampen. Det var antagelig et gammelt Lokalværn med egne „Bondekapteiner", som her gjorde Krigstjeneste. Der synes at have været to saadanne Kapteiner, som hver har ført sit Kompagni. Hans Paulsøn Tolstad af Vaage havde Nordre Gudbrandsdalens Bønder under sig, medens Almuen fra Søndre Gudbrandsdalen førtes af Christen Nilsøn Bø af Gausdal. Ogsaa Opdøler og Rennebygger sluttede sig i et Antal af flere hundrede til sine Landsmænd.

Nordenfor Dovre mødte de søndenfjeldske Soldater og Bønder den svenske Oberstlieutenant Morath med hans Ryttere. Under stadige Fægtninger trak disse sig tilbage og indesluttedes tilsidst med Stiernskold i Trondhjem, som dermed var helt omringet. Stadens Besætning var vel 600 Mand, maaske 750, medens den norske Styrke, der nu var samlet omkring i Trondelagen, har udgjort mindst 4000 Mand af regulære og irregulære Tropper. Denne blev desuden efterhaanden forøget. Det trondhjemske Regiment udskiltes fra det bergenhusiske og fik lidt efter lidt sine gamle Folk tilbage, derimellem dem, som vare rømte fra de to Regimenter, der vare førte til Sverige. Ogsaa fra Bergen og Akershus kom der Forstærkninger.

Digitized by Google

Fra Nordland kom der en mindre Afdeling, idet Preben von Ahnen i de sidste Dage af September førte ned 300 Soldater, som ved Stor Fosen forenede sig med de bergenhusiske.

I selve Trondhjems Beleiring deltog mindst 3000 norske Soldater, — sandsynligvis adskillig flere — der helt omringede Byen. Der var en Leir i Stenbergene og en ved Lade, medens der paa flere Steder, som ved Bakke og Helgesæter var opkastet Batterier. Byens egne Befæstninger vare temmelig mangelfulde. Hovedværket var den Skanse, der var opkastet paa det smaleste Sted mellem Nidelven og Søen. For øvrigt var der en Del Batterier langs Elven, ligesom der ogsaa var plantet Kanoner ved Søsiden. Men for hele denne Befstykning var der Mangel paa Ammunition, og der var kun meget ringe Forraad af Kugler og Krudt. Tilsidst gik det saavidt, at de svenske Artilleristers maatte opgrave de Kugler, som slyngedes ind i Byen fra de norske Batterier.

Men de svenske Soldater havde en Krigsvanthed, hvortil der ikke hos de norske gaves noget Tilsvarende. De norske Anførere maatte gaa meget forsigtig frem og ikke ved noget overilet Angreb udsætte sig for at lide et Nederlag, der kunde sætte alle de vundne Fordele paa Spil. Gjennem de af Jørgen Bjelke trufne Bestemmelser var det lykkets at sammenbringe en Troppestyrke, der i Længden vilde gjøre et fortsat Forsvar af Trondhjem til en Umulighed, og der var ingen Grund til at forspilde dette sikre Udfald ved en Overilelse. Der var til en Tid paatænkt en Storm, og i den Anledning inden Trondhjems Len opbudt en Styrke paa 5—600 Bønder; men disse viste sig ikke særdeles paalidelige, og da deres fra Hjemmet medbragte Proviant slap op, begyndte de at længes hjem og knurre. I dem vilde der for en alvorlig Kamp ikke være megen Hjælp at vente.

Claes Stiernskold havde paa sin Side mange Syge, og dette hindrede i høi Grad hans Forsvar af Byen. Sygdommen synes for øvrigt senere at have forplantet sig over i Beleirernes Hær, hvor der ligeledes udover Vinteren var mange Syge, hvis Forpleining voldte allehaande Vanskeligheder. De norske Soldater laa dels i sine to Leire; dels vare de indkvarterede paa Gaardene i Omegnen, som under Beleiringen bleve haardt medtagne. Hvad der paa disse Steder kunde skaffes af Kvarter, var ikke af den bedste Sort, og det var da intet Under, at Sygdommen hurtig vandt Overhaand. Men Beleirerne havde bedre Raad til at miste Folk, da de kunde trække Forstærkninger til sig, medens hver Mand, som gik bort for Stiernskold, efterlod et

Digitized by Google

Hul, som ikke kunde udfyldes. Særdeles dødelig synes dog ikke denne Sygdom at have været; men den lammede ligefuldt Forsvarernes Kræfter.

I den norske Hær var der i 1658 ulige mindre af fremmede Elementer, end der havde været i 1657, og det, som fandtes af saadanne, havde nu for det meste bundet sin Skjæbne for bestandig til Norge. Selfølgelig var der i Hærens Rækker adskillige, som ikke vare de bedste, og der kunde nok indimellem forefalde blodige Slagsmaal, der endte med Døden og bagefter paakaldte Skarpretterens Indskriden. Men dens overveiende Del var visselig af en god Art, og Bondegutterne lærte efterhaanden i den strænge Tjeneste at tilegne sig den fornødne Disciplin. Kjernen i denne Hær var solid, og at der inden dens Officeerer var meget dygtige Mænd, vil ikke kunne benegtes. Beleiringen var ogsaa for dem en nyttig Skole, hvori der var meget at lære.

Stiernskjöld var paa sin Side bestemt paa at holde ud, saalænge det var ham muligt, og i sine Officerer og Soldater fandt han en god Støtte. Det er et gammelt Ord, at han skal have udtalt, at han før vilde koge Suppe paa sine Skindbukser, end han vilde overgive sig. Selv om dette Udsagn ikke er saa aldeles bevisligt, er det imidlertid lige betegnende for den Maade, hvorpaa han ledede Forsvaret.

Den 17de Oktober rettede han et Udfald mod de norske Løbegrave, der vare aabnede paa Ilevolden. De svenske Tropper traf her fire norske Kompagnier, der bleve haardt medtagne. Af Nordfjords Kompagni blev der alene saaret 113; flere faldt, og Svenskerne gjorde adskillige Fanger. Ogsaa to Kanoner bleve tagne af dem og bragte ind i Byen. Et nyt Udfald den 19de synes derimod ikke at have bragt dem nogen Fordel, og de maatte vedblivende være forberedte paa, at Overgivelse blev deres endelige og sidste Udvei.

Fra de norske Batterier kastedes gloende Kugler og Granater i Mængde ind over den beleirede By, som derved led meget. Det synes næsten utroligt, at en By, der som det daværende Trondhjem næsten helt var opført af Træ, ikke maatte blive aldeles ødelagt ved et saadant Bombardement. Kuglerne slog ned paa mange Steder. Mange Huse brændte, og andre bleve mere eller mindre beskadigede. I enkelte Tilfælde var det nødvendigt at nedrive Huse for at benytte deres Træmaterialier som Ved, da det led ud over Høsten, og Kulden meldte sig.

Mellem Borgerne var der en gjærende Misfornøielse, som truede med at slaa ud i aabent Oprør. Stiernskjöld kunde ikke stole paa dem,

Digitized by Google

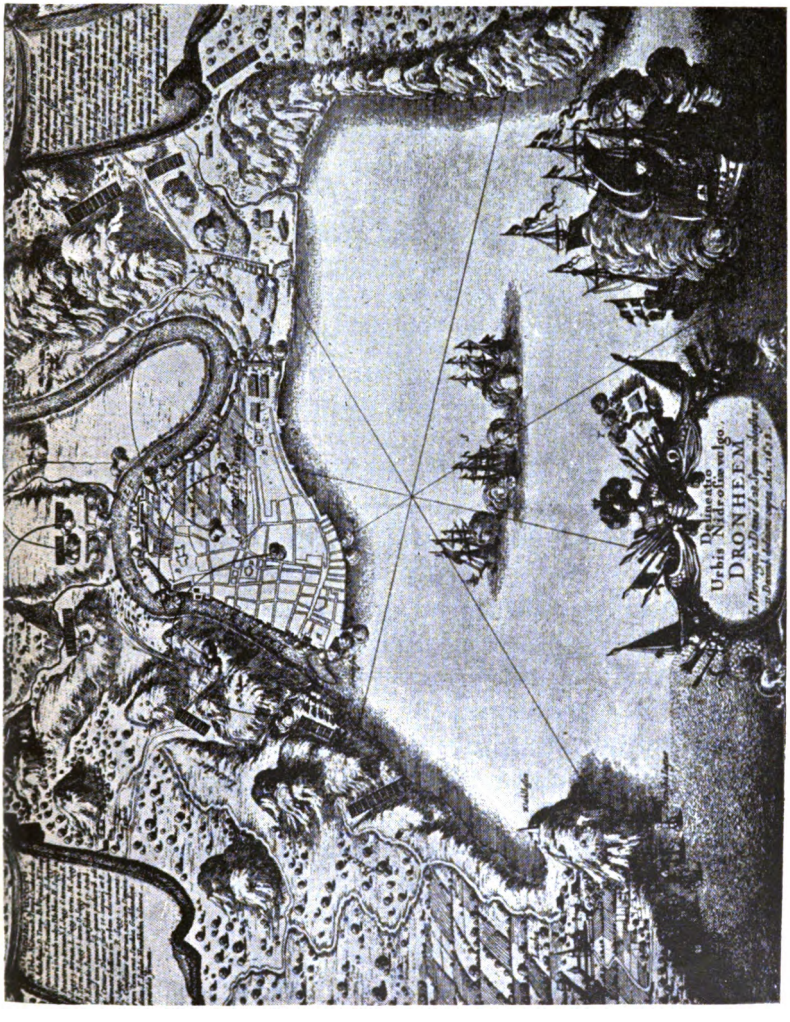

Efter et Kobberstik i Pufendorf, Karl X Historie.

Reproduceret af H. C. Olsen, Christiania.

Kart over Trondhjems Beleiring 1658.

Digitized by Google

Digitized by Google

og han fandt i dem endnu farligere Folk at behandle end Peder Wibe. Al deres Hu stod kun efter at komme tilbage under det gamle Herredømme; deres fordums Længsler mod en Forandring vare helt glemte, og om Peder Wibe nu havde kunnet staa op af sin Grav, da vilde han ikke have kunnet kjende dem igjen. Den haarde og nøgne Virkelighed, med hvilken de nu havde stiftet Bekjendtskab, havde vist dem noget helt Andet end de forhaabningsfulde Drømme, hvori de tidligere havde seet sin Fremtid saa lysende, naar de blot skiftede Hersker.

Borgerne stimlede sammen paa Gader og Stræder. Naar de saa nogle af Stiernskiölds Soldater, regnede det med Raab som: „Svenske Skjælmer!" og Garnisonen maatte vogte sig for, at ikke en Dag den ulmende Ild skulde slaa ud og tænde en aaben Lue. En svensk Rytter fandtes en Dag myrdet; der blev skudt efter andre. Haabet om Undsætning blev mindre for hver Dag, som gik. Al Forbindelse med Sverige var afbrudt, og ingen hjælpende Haand blev rakt den tapre Skare, som endnu holdt Stand imod Overmagten. Tilsidst kunde det ikke længere gaa. Noden stod i sin truende Skikkelse for Døren.

Beleiringen havde den hele Tid været ført med Ridderlighed, og nu, da der skulde forhandles om Overgivelse, skede ogsaa dette med megen Høflighed og under Jagttagelse af alle de Ceremonier, som Tiden ved saadanne Anledninger krævede.

Da de norske Batterier vare færdige til at aabne sin Ild, havde man først givet Salut fra Baklandet for Guvernøren, idet han med sine Officerer gik ud af Domkirken. Senere hen, da Preben von Ahnen og Reinhold von Hoven sendte en Trommeslager ind i Byen med Opfordring til Guvernøren om at overgive sig, hvilken denne besvarede med et Afslag, var det dog ikke forglemt at beværte Overbringeren, og den gode Trommeslager havde da vendt tilbage til det norske Hovedkvarter, hafwandes ett gott ruus, som det heder i en samtidig svensk Beretning om, hvad der foregik under Beleiringen. Siden, da der for Alvor tænktes paa Overgivelse, blev der sendt to svenske Officerer til det norske Hovedkvarter, medens to høiere norske Officerer indfandt sig inde i Throndhjem for at være Gisler for disse.

Man trakterede godt i de Dage. De svenske Udsendinge og deres Værter fortærede 24 Kander spansk Vin til en Daler Kanden, og formodentlig har deres Tilstand mindet om Trommeslagerens, da de atter vendte tilbage.

Kapitulationen afsluttedes den 11te December mellem Georg von Reichwein og Claes Stiernsköld. Den svenske Garnison tilstodes fri

Digitized by Google

Afmarsch med fuld militær Honnør; der bevilgedes den under Beskyttelse af norske Tropper fri Skyds og Kvarter til Grænsen. Tillige skulde paa samme Maade de svenske Embedsmænd i Trondhjem frit befordres hjem. De Syge skulde forblive i Trondhjem med Bibehold af sin Frihed. I Henhold til denne Kapitulation forlod Stiernskjöld med alle sine friske Soldater Trondhjem den 17de December. 2500 norske Soldater stod i Gevær og bevidste sin Agtelse for den bortdragende tapre Modstander, — en vel fortjent Æresbevisning! Paa Marschen til Grænsen forrettede 6 norske Kompagnier Fodfolk og 2 Kompagnier Dragoner som Eskorte.

Trondhjem var dermed befriet. For de norske Tropper var der paa andre Steder fuld Anvendelse. Allerede i de første Dage af det nye Aar 1659 var Georg von Reichwein paa Tilbageveien til Akershus, og senere fulgte de bergenhusiske Tropper efter. I Trøndelagen var imidlertid atter det trondhjemske Regiment opsat og gjorde nu der alene Tjeneste, sammen med de ogsaa i Lenet udskrevne Dragoner. Navnlig omtales der i denne Tid Dragoner fra Sundalen. Opgaven var herefter nordenfjelds kun den at forsvare Passer og Overgange til Sverige.

Fra denne Side paatænktes flere Gange et nyt Angreb. Men det blev aldrig bragt til Udførelse. Hindringerne ved Overgangen over Grænsefjeldene havde vist sig for store, og Stiernskjöld selv fraraadede alle Forsøg i den Retning. Ogsaa de norske Officerer og Soldater havde sat sig i Respekt, og den Kraft, hvormed Krigsførelsen havde været ledet, kunde ikke undgaa at anerkjendes ogsaa af Fienden. Jørgen Bjelkes Beregning havde helt slaaet til. Fra den vellykkede Offensiv mod Trondhjem kunde nu Tropperne kaldes til Defensiven ved Halden, der blev ligesaa vellykket.

Carl Gustaf var harmfuld over Tabet af Trondhjem.

Hans Vrede rammede først Drakenberg, der maatte høre voldsomme Ord, fordi han ikke havde formaaet at trænge igjennem med Undsætningen. Kongen tilstillede ham i den Anledning en Skrivelse, der i stærke Udtryk tilkjendegav den Bitterhed, som havde fyldt hans Sind over en uventet Modgang. Bebreidelsen var dog neppe i dette Tilfælde saa ganske ufortjent. Thi det ser ud, som om Drakenberg har været meget langsom. Hvis han havde skyndet mere paa og blot været ude en tre eller fire Dage tidligere, saa vilde han have naaet sit Maal og paa Sletterne i Værdalen kunnet afslaa alle Angreb af en i Tal underlegen norsk Infanteristyrke, om Eilerik Visborg overhovedet da havde vovet et saadant.

Digitized by Google

Efter et Kobberstik af Sognepræst Jacob Maschius i Jølster. Reproduceret af H. C. Olsen, Christiania.

Throndhjem i 1674, seet fra øst.

Digitized by Google

Digitized by Google

Anderledes var det med Claes Stiernsköld. Om nogen Krigsmand i denne Tid havde gjort sin Pligt, da var det først af alle Trondhjems tapre Guvernør. Paa sin udsatte Post havde han holdt Stand, saa længe, det var muligt, og ingen Bebreidelse kunde med Grund vendes mod ham. Han fortjener stor Ros, og naar Carl Gustaf kunde rette haarde Ord mod en saa tapper Krigsmand, da rammer dette ikke Stiernsköld Minde.

For Carl Gustaf var det en meget pinlig Tanke at skulle opgive sine nordenfjeldske Erobringer. Besiddelsen af Trondhjem var i Virkeligheden ogsaa for ham en stor Sag. Hvis han kunde beholde dette Sted, da maatte han kunne gjøre aldeles sikker Regning paa, at det øvrige Norge, delt og vanmægtigt, som det var, sent eller tidlig vilde falde i hans Hænder, og naar han havde opnaaet Herredømmet over Norge, da maatte Sandsynligheden være for, at ogsaa Erhvervelsen af Danmark kun vilde blive et Tidsspørgsmaal. Saaledes var det naturligt, at han krampagtig klyngede sig til Tanken paa at bevare Trondhjem. Stiernsköld havde ogsaa rammet hans Ønsker, da han fra Trondhjem raadede til aldrig at slutte Fred, medmindre ogsaa Sønmør kunde knyttes til de svenske Besiddelser i Norge.

Men der var ogsaa andre Magter end Sverige, som paa dette Tidspunkt pønsede paa at erhverve Dele af Norge, og det har sin Interesse at erindre, hvilke store Farer der paa denne Maade truede vort Land.

Det er bekjendt, hvorledes norske Sømænd i det 17de Aarhundrede i stort Tal tog Tjeneste paa den nederlandske Flaade, som for en ikke ringe Del var bemandet med Nordmænd. Nederlandene ønskede at lette og udvide Adgangen til at forsyne sig med disse ypperlige Matroser, hvad bedst kunde ske, hvis de opnaaede at faa fast Fod paa norsk Grund. Som en Følge deraf, blev der under Forhandlingerne om Freden i Norden af de nederlandske Underhandlere arbeidet paa at faa en Del af Norge. Men de fandt Modstand fra engelsk Side. Englænderne forstod paa sin Side ogsaa meget vel, at Nederlandene vilde faa en væsentlig Hjælp, hvis de kunde sikre sig Adgang til altid at hente sine Matroser fra de norske Kyster og tilgodegjøre for sig, hvad der var af Fiskerier. En af Samtidens engelske Statsmænd eller Diplomater, antagelig den bekjendte Sir Philip Meadowe selv, har i en skriftlig Fremstilling gjort Rede for sin Opfatning af den Fare, som paa denne Maade truede hans Land, og den engelske Politik var her paa sin Post for at hindre Nederlænderne fra at tilrive sig blot en Fodsbred af norsk Grund.

Digitized by Google

Skinsygen mellem de to Somagter kom saaledes ved denne Leilighed Norge vel tilgode. Nederlænderne lod sine Planer falde, og samtidig forhindredes Sverige fra at forblive Herre over Trøndelagen. Carl Gustaf var, da Freden sluttedes, allerede død, under et Opholdi Göteborg 13de Februar 1660. Hans kraftfulde Aand ledede saaledes ikke længere den svenske Politik. Ved Freden i Kjøbenhavn, 27de Mai 1660, maatte Sverige erkjende Trøndelagen som norsk, medens det beholdt Baahuslen og de gamle danske Landskaber paa den østlige Side af Øresund.

Ved denne Fredsslutning bleve saaledes de Grænser opstukne, som senere hen have skilt mellem de nordiske Kongeriger, alene med Undtagelse af de smaa Forandringer i Græselinjen mellem Norge og Sverige, der bleve fastsatte ved Traktaten af 1751.

Carl Gustafs stolte Planer vare brustne. Hans Drøm om et stort nordisk Monarki blev ikke Virkelighed. Den Modstand, han havde mødt ved Kjøbenhavn, Trondhjem og Halden, var ham for stærk.

Hvis hans Planer havde kunnet virkeliggjøres, — hvis han i August 1658 havde kunnet holde sit Indtog i Kjøbenhavn og derefter kunnet sætte Danmarks og Norges Krone paa sit Hoved, vilde Meget været forandret. For det første vilde der da i nogle faa Slægtled være skabt en ny Stat og en ny Nationalitet, inden hvilken de gamle Svenske vilde været i Minoritet. Danske og Nordmænd vilde ikke have gaaet op i disse; men tilsammen vilde der af de tre Folkeslag været fremgaaet noget sammensmeltet nyt, hverken svensk eller norsk eller dansk. Rigets Tyngdepunkt vilde været trukket mere mod Vest eller mod Syd, og sandsynligvis havde Nordens Konger valgt Göteborg eller Malmö til den nye Hovedstad.

Disse Nordens Konger vilde som Herskere over Østersøens Bredder have strakt sit Herredomme mod Øst til Ladoga, og de kunde som Herrer over en stor Flaade have skabt en Modvægt mod England og Nederlandene, medens de med sit store Landomraade havde været Rivaler af Stater, som Preussen og Rusland. Cort Adeler, Cornelius Creutz, Nils Juel og Peder Tordenskjold havde da kjæmpet som nordiske Admiraler mod andre Fiender, og Carl XII havde ført det samlede Nordens Hære.

Verdenshistorien kunde have faaet en anden Vending.

For vor Tid, der maa hente sine Erfaringer ud fra en helt anden Historie, fra den, som virkelig er foregaaet, bliver dette kun et Spil for Fantasien. Vi vurdere mest den Tapperhed, som er ud-

Digitized by Google

foldet i Kampen for at drive Carl Guſtaf tilſide, og vi kunne ikke heller føle os tiltrukne af hans Perſonlighed. Medens i Norge Carl XII, ſkjønt han var vor Fiende og bragte megen Lidelſe over vort Land, er bleven en populær Skikkelſe, kan det ſamme ikke blive Tilfældet med hans Farfader Carl Guſtaf, ſkjønt denne var en mægtig og fremragende hiſtoriſk Perſonlighed. Han kan ikke vinde Modſtandernes Sympathi.

Den ſtolte Statsbygning, ſom han vilde opføre, den ſkulde grundes gjennem Vold. Hans Planer kunne vække Beundring. Men de fremkalde ikke nogen forſtaaelſesfuld Sympathi. Idet disſe Planer bleve tilintetgjorte, havde Carl Guſtaf mere end nogen anden virket til at ſplitte de nordiſke Folk og tvinge dem ind paa nye Veie, hvor hvert af dem alt mere blev henviſt til at vandre for ſig ſelv.

Krigen 1657—1660 havde bragt ſtore Ulykker og Hjemſøgelſer over Norge ſom over Danmark. Rigtignok havde Danmark lidt meſt. Hver en Plet havde i dette Rige været hjemſøgt af Fienden, og hvad der var levnet fra dennes Beſøg, det var bagefter herjet af Venner, der ofte kunde fare værſt frem. I Norge var det kun en Del af Landet, ſom var Krigsſkueplads, og den umiddelbare Hjemſøgelſe rammede forſaavidt blot Trøndelagen og Smaalenene. Men for øvrigt var det hele Rige med at bære Krigens Byrder. Det hele Land fra Malangen i Nord til Lindesnes i Syd maatte ſtille Soldater, og denne Udſkrivning følte ſtrykkende. Neppe nogen anden Landsdel led heller derunder ſaa meget ſom Trøndelagen, der gjentagne Gange i 1657, 1658 og 1659 maatte ſtille en betydelig Kontingent, først til den norſke Hær, ſaa til den ſvenſke og tilſidſt igjen til den norſke Hær.

Skattebyrden var, fremfor alt i 1659, over det hele Land mere ſtrykkende, end den nogenſinde tidligere havde været. Rigtignok var der ſleifet en Del af de mindre, overordentlige Skatter, ſom vare paabudne i 1658. Men til Gjengjæld var den ſtørſte af de ſtaaende Paalæg, den ſaakaldte Kontribution eller Leilændingsſkat dreven op til mere end det dobbelte af, hvad den havde været i 1657. Den, ſom da betalte 5 Rdl., havde i 1659 at udrede 12 Rdl. En ſaadan Skattebyrde blev ſaa meget mere ſtrykkende, ſom Krigen medførte mange andre Plager og desuden ſtanſede mange Næringsveie helt eller delvis.

Et Folk erindrer længe de udſtaaede Lidelſer. Krigen i 1657 til 1660 havde ſat dybe Mærker, der holdt ſig i lange Tider. At udjævne dem maatte tage ſin Tid, og imidlertid ſad det tilbage i Bevidſtheden, at disſe Lidelſer ſkyldtes vort østlige Nabofolk. Krigen

Digitized by Google

har derved faaet sine langtrækkende Eftervirkninger. Trønderne, som før dens Udbrud havde været nokså ligegyldige, bleve gjennem denne Krig besjælede af en ny Aand. I det Hele taget mærkes der bagefter et paatageligt Opsving i den nationale Bevidsthed.

Hvad de foregaaende, som Regel lidet ærefulde, Krige ikke havde formaaet at skabe, blev grundlagt i denne Kamp, — det var den militære Tradition, som siden voksede sig ind i vort Folk. Ved Trondhjem og ved Halden modtog den norske Hær sin Ildddaab. Det var ikke længere uordnede Bondeskarer, der bleve opbudne for Anledningen og flygtede ved det første Skud, som gav Gjenlyd mellem Fjeldene. Nu var der en Hær, som stod parat til at rykke i Marken, og dennes Bedrifter vare paa Alles Munde. Da det næste Gang blev Krig, saa Folket paany den nationale Hær træde under Vaaben under de samme Førere og atter med Ære værge sit Land.

Der begyndte en Tid, hvori der lagdes stor Vægt paa at styrke Landets Forsvarskraft. Efter 1660 sik Norge efterhaanden, hvad det tidligere havde savnet, et ordentligt Fæstningssystem. Ogsaa Trondhjem blev, saavidt det var muligt, omgivet med Værker, og til Byens yderligere Forsvar opførtes de to Fæstninger, Munkholmen og senere Christianstén. Saavel Lorentz Creutz som Claes Stiernsköld havde havt Øie for Nødvendigheden af at gjøre noget mere for Trondhjems Sikkerhed mod fiendtlige Anfald, end der tidligere var gjort, og Carl Gustaf havde været enig med dem. Imidlertid havde den Gang Omstændighederne ikke tilladt at foretage videre Arbeider med Befæstningen. Hvad den i det sidste Øieblik inden Beleiringens Aabning ankomne Ingeniør Clarmann kunde udrette, var ikke meget, og man kan i det Væsentlige gaa ud fra, at de trondhjemske Befæstningsværker vare de samme, da Byen atter kom i norske Hænder som, da den i Mai 1658 var overleveret til de Svenske.

Bagefter kom der altsaa en Periode, i hvilken der blev arbeidet mere paa at sikre Trondhjem og der skabe et fast Punkt for fremtidige militære Operationer, hvad enten nu dette blev til Forsvar eller til Angreb.

* * *

Gyldenløvefeiden[1]) — i Danmark kaldet den skaanske Krig — blev den næste i Rækken af de nordiske Krige. Freden varede fra 1660 kun i femten Aar. I 1675 erklærede Kong Christian den Femte Sverige

[1]) Som hovedsagelig Kilde kan her nævnes D. Schnitler, Det første Aarhundrede af den norske Hærs Historie, S. 52 flg.

Digitized by Google

Krig, og denne varede til 1679. Det er vistnok den blodigste og mest haardnakkede Krig, som nogensinde er bleven udkjæmpet inden de nordiske Riger, og under den er der kjæmpet skarpe Kampe, ligesom der er forefaldt interessante Beleiringer. Nordmændene vare gjerne den angribende Part, og deres afholdte Hærfører, Statholder Ulrik Fredrik Gyldenløve vandt ved sine Bedrifter et Navn, der ikke saa let kunde glemmes i Norge.

Krigen førtes i Norge hovedsagelig ved de søndenfjeldske Grænser, og hvad der forefaldt af Krigsbegivenheder nordenfjelds, var af en mere underordnet Betydning. Det kommer ikke op mod de af Gyldenløve personlig ledede Foretagender i det Søndenfjeldske, der kastede Glans over Hæren. Denne var nu bleven adskillig udviklet og havde efter den sidste Fredsslutning i 1660 erholdt en væsentlig forbedret Ordning. Mangehaande Mangler klæbede dog fremdeles ved dens Organisation og Materiel, og Øvelsen havde kun været ringe. Landets Fæstninger vare ogsaa i de mellemliggende femten Aar blevne ikke lidet forbedrede, og bl. a. gjælder dette netop Trondhjem, hvor der var arbeidet meget paa en Udbedring af de gamle Skanser omkring Byen, der senest havde gjort Tjeneste under Beleiringen 1658. Ligeledes var der arbeidet meget for at omdanne Munkholmen til en virkelig Fæstning, et Foretagende, for hvilket Statholderen synes at have været særlig interesseret. Trondhjem skulde derigjennem sikres fra Søsiden. Det tør vel ogsaa være, at Munkholmen for sin Tid var et respektabelt Værk, skjønt dens Forsvarsevne aldrig er bleven prøvet.

Ligesom under de to foregaaende Krige var Norge ogsaa i Gyldenløvefeiden henvist til at hjælpe sig ved egne Kræfter. Dog var det nu som tidligere af ganske væsentlig Betydning, at den danske Hær bandt en stor Del af de svenske Stridskræfter, medens andre af disse fandt Anvendelse i Krigen mod Brandenburg. Paa den anden Side maa det fremholdes, at Sverige paa den Tid var en af Europas første Militærmagter og i denne Henseende navnlig det dansk-norske Monarki aldeles overlegent. Tiltrods for Alt, som var udrettet i de mellemliggende Fredsaar, kunde ikke vore Hære siges at have de samme Forudsætninger i krigersk Øvelse som de svenske, og det var i flere Henseender ikke uden sine Betænkeligheder at sende disse Tropper i Kampen mod en saa krigsvant Hær, som den svenske i sin Helhed maatte erkjendes at være. Ogsaa denne kunde selvfølgelig indimellem have Afdelinger, der ikke stod paa Høide med den øvrige Styrke. Men saadant blev kun Undtagelser. Det var i 1675, som det havde været i 1657, et dristigt Foretagende at optage en Kamp med en

Digitized by Google

Nabomagt, der nu havde et større Landomraade og Folkemagt end atten Aar tidligere. Alligevel løb Forsøget denne Gang bedre af, og fornemmelig er det at merke, at man nu saa sig istand til hovedsagelig at kjæmpe paa svensk Grund. Krigen førtes derhos i stor Udstrækning tilsøs. Det var — kan man gjerne sige — i disse Aar fra 1675 til 1679, at den dansk-norske Flaades store Traditioner grundlagdes.

Ogsaa under Gyldenløvefeiden var Norge saa heldigt at kunne opvise en Række af betydelige Personligheder i Spidsen for de militære Afdelinger. Mellem dem gjenfindes af de før kjendte Hærførere Generalmajor Reinhold von Hoven og Oberst Eilerik Visborg.

Planen for Krigsførelsen var — i Modsætning til Jørgen Bjelkes ledende Tanke fra 1658 — opgjort under Forudsætning af, at Angrebet paa Sverige alene skulde føres fra det sydlige. Det hed ikke mere: Offensiven nordenfjelds, Defensiven søndenfjelds. Nu var det: Defensiven nordenfjelds og Offensiven søndenfjelds. Som en Følge deraf er Trøndelagens Krigshistorie i disse Aar ikke meget vidtløftig, og selve Trondhjems Stad blev da ikke Stridens Æble.

I 1675 var det roligt nordenfjelds. Men i Begyndelsen af 1676 truedes man der af et Indfald, idet der paa den svenske Side af Grænsen var samlet en Styrke paa omtrent 4000 Mand, deriblandt dog en Del Bønder. Da der ogsaa skede nogle Indfald i Norli og Sørli, vakte Udsigten til det forestaaende Angreb en ikke ringe Frygt, og det ansaaes nødvendigt at sende Forstærkninger op fra den søndenfjeldske Hær. Christofer Frederik von Gersdorf, nu Chef for det oplandske Regiment, førte disse Tropper i de første Dage af Februar 1676 over Dovrefjeld og blev i mere end en Maaned liggende i Opdal. Det svenske Angreb uddeblev, og da Forefaldet kom, ansaaes det ikke længere nødvendigt at have de søndenfjeldske Tropper tilhjælp. Ja, man dristede sig endog til at sende nogle af de Throndersk Kompagnier sydover.

Der forefaldt dog i 1676 en liden Krigsbegivenhed nordenfjelds, som har sin Interesse, navnlig forsaavidt den viser, at Bønderne nu havde vaagnet af sin gamle Slaphed og kunde vise saavel Mod som Snarraadighed, hvor det gjaldt at afværge fiendtlige Angreb. Det var Bønderne i Meraker, som denne Gang udmærkede sig, i Modsætning til, hvad der var skeet i 1612 ved Monkhovens Gjennemmarsch. I 1676 var der kommen en helt anden Aand i Folket, og de forstod nu at kjæmpe for sin Bygd. Det var ved Olsoktid, at en svensk Afdeling kom over Fjeldet for at trænge ned til Stjørdalen. Bønderne

Digitized by Google

havde Vagt oppe paa Fjeldet og bleve saaledes i god Tid varslede om den truende Fare. De samlede sig og modtog den fremrykkende Fiende i det ene Baghold efter det andet, hvorved de udmattede ham og tilsidst tvang ham til at vende om. Dette skede uden Hjælp af Soldaterne, som laa helt nede i Stjørdalen. Som Paaskjønnelse for sit tapre Forhold fik Merakers Bønder senere tre Aars Skattefrihed.

Om denne Kamp haves en gammel Beretning, der i sine Hovedtræk bærer Sandhedens Præg. En anden Sag kan det være med Enkelthederne i denne Skildring, der synes anlagt paa at gjøre det mest mulige ud af Bøndernes Bedrift og at hæve dem paa Militærets Bekostning. I denne Henseende tør der være adskillige Overdrivelser, saaledes som naar det heder, at Svenskerne havde en Styrke af 600 Mand, medens der kun var 50 Bønder, og at disse nedskjød 60, tog 6—8 Fanger og 50 gode Heste.

Men bortseet fra disse Overdrivelser, er det klart, at Bønderne ved samme Anledning baade viste Omtanke, Snarraadighed og Tapperhed, saaledes at denne lille Affære med Rette kan indregistreres som et smukt Træk i den norske Bondes Historie. Der fortælles paa mange Steder i Norge en for det meste enslydende Historie om en svensk Afdeling, der i Nattens Mulm og Mørke kom over Fjeldet for at plyndre Bygden, men som lededes vild af en Fin, der var tvungen til at være dens Fører, og endte med at styrte ud over et brat Fjeld. Dette er visselig ikke andet end et Sagn, der ogsaa gjenfindes paa andre Steder og i en anden Form. Noget ganske lignende fortælles paa Magerøen i Finmarken, hvor det er en plyndrende russisk Trop, der ledes vild og omkommer, og Sagnet kjendes ogsaa ved Lemvig i Jylland. Man maa saaledes ikke stole paa nogen af disse Fortællinger. I Stedet burde Erindringen om Meraakbyggernes tapre Forhold, der ikke er Sagn, gjenoplives.

I 1677 havde man opsat et andet trondhjemsk Regiment, der havde Skotlænderen Joddekinghe til Oberst. Dette Regiment gjorde Tjeneste ved den søndenfjeldske Hær og deltog i Aarets store Bedrift, Beleiringen af Carlsten ved Marstrand; i selve Stormen paa denne Fæstning var de dog ikke med. I Slaget ved Uddevalla derimod, den 28de August s. A. var Joddekinghe og hans Trøndere mellem dem, som særlig nævntes med Udmærkelse. Kampens Udfald medførte, at den norske Hær blev Herre over hele Baahuslen, alene med Undtagelse af den berømte Fæstning, der havde givet Lenet Navn.

Til samme Tid havde det første trondhjemske Regiment og de nordenfjeldske Dragoner rykket ind i Jæmteland, under Reinhold von

Digitized by Google

Hovens Anførsel og besat den hele Provins, efter at have slaaet de dersteds samlede, i Tal underlegne svenske Tropper. Atter igjen indtoges Frøsø Skanse, det samme faste Punkt, hvor Reinhold von Hoven netop tyve Aar tidligere havde været Kommandant.

Jæmterne følte sig fremdeles tiltrukne til Norge; de havde ikke i 32 Aar glemt, at de egentlig havde hørt derhen, og nu sluttede de sig til sine gamle Landsmænd. Mange Jæmter toge norsk Tjeneste og traadte ind i Rækken af de trønderske Soldater, hvem de senere fulgte til Norge, da Generalen i November marscherede tilbage. Han ansaa det ikke raadeligt med den forholdsvis ringe Styrke, over hvilken han raadede, at forblive i Jæmteland. Efter hans Afmarsch rykkede de svenske Tropper atter derind, og der blev da taget en streng Straf over dem, som havde været uforsigtige nok til at lægge sine norske Sympathier for Dagen. Mange, deriblandt flere Præster, maatte paa Grund deraf senere klæde Steile og Hjul.

I 1678 deltog det andet trondhjemske Regiment i Krigen i Baahuslen og derhos blev en større Del af det første Regiment og af Rytteriet trukket søndenfjelds. Saaledes kunde i dette Aar den svenske Generalmajor Carl Sparre, der havde Kommandoen i Jæmteland, uden at behøve at frygte for nogen særdeles virksom Modstand, nære Haab om at kunne foretage et Plyndringstog ind paa norsk Grund, hvad han da ogsaa udførte.

Sparre havde i Jæmteland samlet to tusinde Mand, mest Ryttere, Med dem gik han over Fjeldet og begyndte sine Hærjinger i Tydalen, hvorfra han fortsatte i Selbu og Aalen og tilsidst endte paa Røros, som blev det endelige Sted for de haardeste Hjemsøgelser. Baade Byen og Kobberværket blev brændt. Det var en Ødelæggelse, som gjorde et stærkt Indtryk, og som først sent blev glemt.

Budskabet om dette Plyndringstog fløi hurtig rundt i hele Trondelagen. Reinhold von Hoven samlede de faa Tropper, han havde til sin Raadighed, derimellem den lille Garnison i Byen, og rykkede saa frem imod Fienden. Sparre oppebiede ikke hans Ankomst, men drog hjem, da han hørte, at norske Soldater og Bønder vare samlede paa Støren. Imidlertid blev Røros i det følgende Aar, 1679, paa ny hjemsøgt af et mandstærkt Korps fra Sverige. Denne Gang var det Generalmajor Planting, som var Anfører. Han ødelagde, hvad der var levnet fra den foregaaende Plyndring, og fortsatte derefter sin Fremrykning nedover Guldalen. Men han mødtes her af de trondhjemske Tropper under Oberst Schultz. Denne havde indtaget en meget stærk Stilling, som forsvaredes af Fodfolk, Ryttere og Kanoner. Der

Digitized by Google

udspandt sig en Kamp, som varede i fire Timer og endte med, at Svenskerne maatte gaa tilbage. De tog atter Veien over Røros og gik hjem.

Umiddelbart efter endte Krigen. Der sluttedes Vaabenstilstand, og derefter undertegnedes Freden i Lund den 26de September 1679.

Medens Gyldenløvefeiden stod paa, havde der i Trøndelagen herskket megen Misfornøielse med de Militære, navnlig med Officererne. Denne var bl. a. kommen tilorde efter den foran nævnte Kamp i Meraker, hvor Almuen paa samme Tid var stolt af at have drevet Fienden tilbage, og nærede Uvillie mod de Officerer, af hvem de mente at have kunnet faa, men nu ikke erholdt Hjælp. Senere kom den samme Misfornøielse jævnlig tilsyne, og den har bl. a. affødt skriftlige Beretninger, hvori det militære Synderegister grundig gjennemgaaes. I Klagerne maa der have været ialfald et Grundlag af adskillig Sandhed, og de vise, at der ved Forholdene har været adskillig Raaddenhed, hvad selvfølgelig ikke hindrer, at der ogsaa kan været indløbet en Del Overdrivelser.

Hvad der under Krigen i Almindelighed lammede den militære Ledelse nordenfjelds, var de mange Troppers Affendelse til den sønden-fjeldske Krigsskueplads, hvorved alle offensive Foretagender fra Trøndelagen væsentlig maatte lammes. Men til samme Tid se vi de trønderske Soldater udmærke sig, hvor de kom med i den større Krig, og Oberst Joddekinghe kan der regnes som en af de Chefer, der have ført dem til Seier.

Bagefter kom der atter en Fredsperiode, hvorunder mange Misbrug kunde indsnige sig, saaledes at der atter, da Krigen næste Gang stod for Døren, var mange uheldige Forhold at rette paa inden Trøndelagen. En af de værste Mangler var da de mange gamle, i Fredstid graanede Officerer, som opfyldte de lavere Grader. Man havde Lieutenanter paa sytti og otti Aar.

Efter Krigen optoges Fæstningsbygningen med fornyet Kraft. Det var saaledes nu, Trondhjems Værker bleve forstærkede ved Anlægget af Christiansten.

* * *

Den store nordiske Krig har bragt store Ulykker over Norge, ikke mindst over Trøndelagen. I 1709, efter den svenske Hærs Nederlag ved Pultava, erklærede Danmarks og Norges Konge, Frederik IV, Krig mod Sverige, hvis Konge, Carl XII, paa den Tid befandt sig

Digitized by Google

fjernt fra sit eget Land. Udsigterne for at optage en Angrebskrig syntes den Gang lovende. Alligevel blev denne Krig til en Begyndelse ikke ført med det ventede Held. Senere gik det bedre.

Foreløbig truede ingen Fare det nordenfjeldske Norge. De trønderske Soldater kunde saaledes trækkes bort, og de kjæmpede i de følgende Aar tildels paa fjerne Valpladse. Det var Oberst (senere Brigader og Generalmajor) Vincents Budde, som her var Trøndernes Fører. I 1713 blev han med andet trondhjemske Regiment sendt til Jylland. Her deltog Trønderne i det hele Felttog i Hertugdømmerne og vare med ved Fæstningen Tønningens Beleiring og Overgivelse 1714. I det følgende Aar kjæmpede de i Pommern, hvor de deltog i Erobringen af Rügen og Stralsund. Efterat Krigen i Nordtyskland var tilendebragt, kom Budde med sit Regiment til Danmark og laa der paa Fyn, da Carl XII om Vaaren 1716 rettede sit første Angreb paa det søndenfjeldske Norge.

Buddes Regiment blev da, med andre, overført til Norge og landede den 17de April i Frederikstad, hvorfra det straks rykkede frem og allerede den 23de var med at storme det af Svenskerne besatte Moss.

Dette blev Regimentets første Vaabendaad paa norsk Grund. Kampen var overmaade voldsom. Svenskerne — Vestmannlands Regiment under Oberst Falkenberg — forsvarede sig tappert, og der var et stort Mandefald. Moss var indesluttet fra alle Sider. Hus efter Hus blev erobret, og Kampen rasede vildt i Gaderne. Seiren blev paa norsk Side, og den fik stor Indvirkning paa Felttogets videre Forløb. En ikke ringe Del af Æren tilkommer Budde og det andet trondhjemske Regiment. Snart efter træffes de begge nordenfjelds.

Budde var først en Tid Kommandant i Fredrikstad, men kom i 1718 atter nordenfjelds, hvor han paa ny overtog sit fordums Regiment og tillige blev kommanderende General. Forsvaret af Trondelagen var, under meget truende Tidsforhold, lagt i hans Hænder, en saare vanskelig Opgave, som han imidlertid løste med afgjort Dygtighed og Held. I Samtiden paadrog han sig Miskjendelse. Men Eftersiægten kan saa meget bedre vurdere hans Klogskab og den overlegne Maade, hvorpaa han førte sit Forsvar. Han har derved indskrevet sit Navn i Historien som en af de Mænd, der heller ikke maa glemmes.

Carl XII forberedte i 1718 sit andet og, som han troede, afgjørende Angreb paa Norge. Hans Hær var den største, som endnu havde vist sig paa norsk Grund, og Angrebet skulde saavel rettes mod det nordenfjeldske som mod det søndenfjeldske. Saa mange Tropper, som der i dette Aar opererede i Trondelagen, har der overhovedet

Digitized by Google

aldrig, hverken før eller senere, været Anledning til at se samlet nordenfor Dovre. I 1658 havde der i det høieste paa begge Sider været omkring 5000 paa Benene. Nu, 60 Aar senere, var der maaske over 20,000 Mand.[1])

Angrebet paa det nordenfjeldske Norge var ingen ny Plan. Carl XII havde allerede tænkt derpaa under Krigen i 1716 og den Gang ogsaa truffet sine første Forberedelser, men havde saa igjen opgivet det. Nu kom Planen atter frem, og dens Ledelse betroedes til en af de mest overlegne Hærførere inden den svenske Hær, Generallieutenant Carl Gustaf Armfelt. Han havde ført Resterne af den finske Hær til Sverige, og skulde nu med dem, omtrent 5000 Mand, rykke ind i Trøndelagen. Denne finske Hær, der var fuldt krigsvant, dannede Kjærnen af Armfelts Tropper. Til den kom endvidere en Del svenske Regimenter, som vare nyudskrevne og havde ringe Øvelse. Hvilke Regimenter dette var, er ikke ganske let at udrede; med Sikkerhed vides, at Helsinge Regiment og Jæmtelands Regiment deltoge. Alt ialt har Armfelt selv opgivet sin Styrke til 14,540 Mand.

Imod denne Hær kunde der i Trøndelagen blot stilles de to trondhjemske Regimenter tilfods, trondhjemske Dragonregiment, det gamle Landeværn (Landdragonerne) og den lille Garnison i Trondhjem. Tilsammen var dette 6900 Mand. Dertil havdes Bergkompagnierne, Trondhjems Borgervæbning, samt det sidste Opbud, de saakaldte Mandhusinger. Denne Styrke var af høist forskjellig Brugbarhed. Budde kunde stole paa sine egne krigsøvede Tropper af andet Regiment, hvorhos ogsaa en Del af første Regiment havde gjort Tjeneste paa fjernere Valpladse. Derimod vare Dragonerne en meget daarlig Skare, der stadig viste sig lidet skikkede til at deltage i Kampen, og som heller ikke under den paafølgende Krig fandt Anledning til at indlægge sig nogen Ære. Kun den mindre Del af den norske Styrke var fuldt brugbar, og om mange af disse Afdelinger kunde der endog med Grund næres Frygt for, at de i Tilfælde vilde være aldeles uanvendelige. Buddes Stilling som øverstbefalende Chef for en saadan Hær var ikke at misunde, saa meget mere som han ogsaa hindredes af Pengemangel. Tiderne havde været daarlige, og Skatterne kom kun langsomt og ufuldstændig ind. De offentlige Kassers Tomhed var en Hindring for at lægge den fornødne Raskhed i Krigsførelsen. Officererne fik ikke sin Løn, Soldaterne heller ikke. Der maatte paa

[1]) Hovedkilden er her O. A. Overlands Afhandling i Historisk Tidsskrift, anden Række, II, S. 193—259.

Digitized by Google

haarde Vilkaar laanes Levnetsmidler hos Trondhjems Borgere. I den mislige Høst 1717 var der udskrevet og inddrevet Naturalpræstationer hos Almuen. Penge skulde ogsaa være laant af Borgerne; men disses Evne var saa ringe, at der hos dem ikke blev noget at faa.

Saadan var Stillingen, da Budde 15de April 1718 modtog Kongens Befaling om at gaa til Trondhjem som kommanderende General. Under lidet lovende Udsigter overtog han denne Post, og han satte sig umiddelbart efter sin Ankomst nordenfjelds i Bevægelse for at udrette, hvad der var muligt, til at sikre Landet mod det af Rygterne bebudede Angreb fra Sverige. Dette trak ud, og i den derved vundne Mellemtid kunde Budde, efter bedste Evne, fortsætte sine paabegyndte Forberedelser. Fæstningsværkerne forbedredes, og navnlig blev der anlagt Forhugninger paa de Steder, hvor der var Sandsynlighed for, at det ventede Angreb kunde ske.

Først den 24de August (gammel Stil) overskred Armfelt Grænsen, og dermed kunde Felttoget siges at være aabnet.

Veien over Sul skulde være den naturlige at tage. Men den svenske Anfører var vidende om, at der nedover i Dalen var anlagt Forhugninger, og han ansaa det ikke raadeligt at bryde sig frem ad den Vei, — den samme, hvor Drakenberg i Høstdagene 1658 havde forsøgt at komme igjennem, men var bleven slagen. Armfelt kan have været vidende om den Skjæbne, der havde rammet denne. Maaske kan det endog antages som meget sandsynligt, at han har kjendt til, hvad da var foregaaet, og at han mellem Jæmtelands Bønder har hørt Beretninger derom. I de afsides Bygder lever Mindet om saadanne Begivenheder gjerne længe. Har han havt Kundskab om Drakenbergs Nederlag, da bliver det endnu bedre forstaaeligt, at han ikke vilde gjøre noget Forsøg paa at kjæmpe sig frem mod de norske Forhugninger.

Saa byggede han sig sin egen Vei, og dermed begynder det mærkelige ved Armfelts Tog. Hans militære Evner, hans skarpe Blik og store ledende Begavelse fortjener den høieste Ros.

Armfelts nye Vei gik gjennem Mærraskaret over til Færen, et stort Fjeldvand i Meraker, og hid førte han sin Hær, som han derpaa lod blive liggende rolig i nogen Tid. Fra denne Position kunde han true med at kaste sig til forskjellige Sider, baade til Stjørdalen og til Værdalen, og den norske Hær maatte derfor splitte sig. I Stilhed byggede saa Armfelt videre paa sin Vei, som han førte ned mod Stene i Værdalen.

Digitized by Google

Den Dag idag sees endnu Partier af Armfelts Vei, og den har i den senere Tid været benyttet paa Marscher af Trondhjems Garnison, som derigjennem har faaet Anledning til at prøve det samme som hans Soldater. Disse kom saaledes frem ved Stene, og derigjennem blev alle de af Budde anlagte Forhugninger længere oppe i Innas Dalføre omgaaede. Den gamle Forsvarsplan var derved umuliggjort. Der maatte i dens Sted tænkes paa andre Forholdsregler.

Stene Skanse, der laa paa det samme Sted, hvor Eilerik Visborg 1658 havde begyndt sin seierrige Kamp, faldt i Armfelts Hænder, og Budde, der allerede havde prøvet sine Dragoners Upaalidelighed, vovede ikke at modtage det ham af Armfelt tilbudne Slag, men marscherede til Stjørdalen, hvorfra han videre traf sig tilbage til Trondhjem, hvis Borgere ikke i ham saa en kjær Gjæst. Armfelt fulgte efter til Stjørdalen, men blev siden først staaende der ganske rolig og marscherede tilsidst tilbage til Værdalen. Adkomsten til Trondhjem var ikke fuldt saa let, som han havde gjort Regning paa, og han var selv en altfor forsigtig Hærfører til at vove noget, der kunde byde Fienden Fordele. Han havde antagelig ogsaa hurtig mærket, at han i Budde havde en øvet og erfaren Modstander, med hvem der i Tilfælde vilde have ventet ham en haard Dyst.

Armfelts Stilling i Værdalen blev i Længden heller ikke let. Ogsaa han trykkedes af Pengemangel. Provianteringen frembød store Vanskeligheder. Landet var udplyndret og hærjet. Hans egne Folk begyndte at knurre, og navnlig viste Helsinge Regimentet sig alt andet end paalideligt. Alene Overgeneralens kraftige Indgriben formaaede at hindre dette Regiment fra at gjøre Mytteri. De svenske Soldater led overordentligt baade paa Grund af utilstrækkelig Proviantering og mangelfuld Beklædning. Vinteren stod for Døren. Desertionerne begyndte. Norske Streifpartier omsværmede Armfelt og tilføiede ham al den Skade, de kunde gjøre ham. Budde selv førte tusinde Mand til Inderøen, hvorfra han lod bortføre alt Hø og Korn og opbrændte, hvad han ikke selv kunde tage med sig. Paa Fjorden var der fri Passage, og de svenske Soldater, som havde besat Ytterøen, bleve fordrevne derfra.

Alligevel fastholdt Armfelt sin første Plan, at rykke helt frem til Trondhjem og der aabne en Beleiring. I dette Øiemed ventede han paa Understøttelse fra Sverige, for at bryde op, saasnart den lovede Transport var fremkommen. Han maatte dertil have Tid. Men forinden han havde faaet, hvad han ønskede, kom der streng Befaling,

Digitized by Google

at han skulde sætte sig i Marsch og straks bryde igjennem alle Vanskeligheder.

Det var Carl XII selv, som her greb ind og derved blev den første Aarsag i den sidste store Katastrofe.

Han var ikke for Intet sin Farfaders Sønneson. Carl X Gustaf havde været fortørnet over Claes Stjernskold, og paa samme Maade viste Carl XII sin Ubilligheb ved at være misfornøiet over Armfelt, — at han ikke havde formaaet at udrette Mere.

Armfelt modtog saaledes en Tilrettevisning, fordi han ikke allerede havde gjort sig til Herre over Trondhjem, sammen med den fornyede Befaling til at bryde op og erobre denne Stad.

I Trondhjem selv var Stillingen i Mellemtiden bleven en anden, og Budde kunde nu med større Ro imødese det kommende Angreb.

Der var kommet søndenfjeldske Tropper til Undsætning, og snart ankrede der fire Orlogsskibe udenfor Trondhjem, et Linieskib, to Fregatter og en Hukkert, som kunde dække Byen fra Søsiden. Inde i Byen var der 8500 Mand, proviantered for fem Maaneder.

Armfelts Udsigter vare i samme Grad blevne forringede. Hans Artilleri var kun syv smaa Feltkanoner, med hvilke det ikke vel lod sig gjøre at aabne en Beleiring. Om Aftenen den 15de November stod han faa Kilometer fra Trondhjem og kunde lade Christianstен rekognoscere. Men han gjorde ikke noget Skridt til at storme, og hans Soldater holdt sig for det meste i ærbødig Afstand fra Fæstningens Kanoner.

Carl XII's strenge Befaling var ikke saa ligetil at opfylde.

Imidlertid gik Armfelt over Nidelven. Dragonerne kunde ikke gjøre Modstand, men trak sig tilbage i ilsom Flugt. Den større Del af, hvad vi nu sammenfatte under Søndre Trondhjems Amt, laa dermed aabent for de svenske. Røros blev besat, ligesaa Kvikne, og over Rennebu og Opdal naaede Svenskerne lige til Kongsvold. Dragonerne brændte paa sin Flugt samtlige Fjeldstuer, og da der i December kom stærkt Snefald, blev det for de forfølgende svenske Tropper umuligt at vove nogen Overgang over det veirhaarde Fjeld.

Tilsyneladende var der saaledes vundet væsentlige Fordele. Alene Kystlandskaberne havde ikke seet de svenske Tropper, og den sammenhængende landværts Forbindelse mellem Trondhjem og Christiania var afskaaren. Posten maatte i denne Tid dirigeres tilsøs og gik senere fra Veblungsnes til Gudbrandsdalen, medens Armfelt kunde sende den svenske Post over Guldalen til Røros og videre til Sverige. Han havde derhos i sine Hænder alle de Bygder, med hvilke Trondhjem ellers

Digitized by Google

havde sin Forbindelse, og det, som under andre Forhold skulde have gaaet til Byen, kom nu til de svenske Soldater.

Alligevel havde ikke disse det godt. Dragonernes skammelige Flugt havde ikke svækket den norske Hær, der stod i Trondhjem og havde fri Tilførsel fra Søsiden. Denne var lige kampberedt, og saalænge den holdt sig, kunde ikke Armfelt være tryg. Trondhjem har aldrig været saa stærkt forsvaret, som under denne Krig, der viste, at de Summer, som i de forudgaaende Fredsaar havde været anvendte paa dens Fæstningsværker, ikke havde været bortkastede. Havde dette ikke været saa, kunde det have holdt meget haardt at forsvare Byen, og da havde det seet værre ud for de i den samlede norske Tropper.

Armfelt havde med sin Hovedstyrke taget Stilling i Melhus, og var nu der henvist til Uvirksomhed. Fornemmelig led hans Hær ved Sygdomme, som bortrev Soldaterne i store Tal. Han havde at kjæmpe med den farligste Fiende. Budde lod sig ikke lokke til Slag. Han forstod, at en Fabius Cunctator her var Manden.

Trondhjems Borgere vurderede dog ikke den Klogskab, som ledede den kommanderende General, og de lod ham ikke vederfares Retfærdighed. De knurrede og følte sig brøstholdne ved Svenskernes Besættelse af deres Opland. De spurgte, hvorfor Soldaterne ikke drog ud for at slaa Fienden, og de talte skarpe, nedsættende Ord om den forsigtige General, der endnu ikke fandt den beleilige Tid inde for at rykke ud i aaben Mark. Hans egne Officerer kunde heller ikke rigtig forstaa, hvorfor Budde paa denne Maade holdt sig tilbage, og selv fra de militære Kredse søndenfjelds lød der en saadan uforstaaende Kritik.

I Virkeligheden var det ikke saa, at Budde laa uvirksom bag Trondhjems Befæstninger. Dette var fjernt fra hans Beregninger.

Uophørlig udsendtes Streifpartier, der trættede Armfelts Folk, for hvem Patrouilleringen derved blev en besværlig Tjeneste. Talrige smaa Skjærmysler holdt Svenskerne i Aande, og stadig indbragtes der Fanger. Nordmændene, der kunde vælge Tid og Sted for sine Angreb, tabte ikke meget, og Fordelen var overveiende paa deres Side.

Saa hærjede snart den bitre Nød i Armfelts Leir. Vinteren var haard, og det var kun faa af hans Soldater, som kunde komme i Hus. Leirpladsen var aaben, udsat for alskens Veir, og Soldaterne havde kun et elendigt Udstyr med Klæder. De lagde Beslag paa det Lille, som fandtes, og siden var der ikke mere at faa. Hæren led overordentlig. Kun sjelden skal en saa stor Styrke i fiendtligt Land have lidt som disse Soldater, og dog formaaede Armfelt at holde

Digitized by Google

længe ud. Ligeledes opretholdt han Disciplinen i Rækkerne. Heller ikke behandlede han Almuen haardt.

Budde paa sin Side havde det heller ikke ganske godt.

Sygdommen forplantede sig fra Fiendens Leir ind i Trondhjem, og det paastaaes, at Besætningen i disse faa Maaneder mistede henved 1500 Mand, — et stort Tal, naar det Hele kun var 8500. Alligevel maa Armfelts Tropper forholdsvis have lidt endnu mere. Desuagtet forberedte han, tro mod sin Konges Befaling, endnu en Storm paa Trondhjem.

Imidlertid indtraf den Begivenhed, der maatte tvinge ham til at opgive alle Tanker paa en Storm.

Carl XII var ikke mere i de Levendes Tal.

En norsk Kugle havde den 30te November (gammel Stil) eller 11te December (ny Stil) endt denne Krigerkonges Bane, og efter den 20de December stod der søndenfjelds ikke en eneste svensk Soldat paa norsk Grund. Fra det søndenfjeldske skulde nu midt i Vinterens Hjærte en Afdeling paa 6000 Mand marschere til Trøndelagen og afskjære Armfelts Tilbagetogslinje. Hans sammensmeltede Hær vilde, hvis en saadan Plan havde kunnet udføres, have været udsat for at blive fangen. Hans Redning kom i denne Henseende udelukkende an paa den Hurtighed, hvormed han kunde blive underrettet om Kongens Død, for derefter at begynde sit Tilbagetog.

Armfelt modtog Dødsbudskabet to Dage, forinden Budde var bleven vidende om denne store historiske Begivenhed. Armfelt benyttede sig deraf, og allerede den følgende Dag hævede han Leiren ved Melhus og traf sig opover Guldalen. Han kunde forudse, at der vilde blive sendt Tropper imod ham fra det søndenfjeldske, og han havde derfor straks opgjort sin Rute efter en Linje, der hurtigst vilde føre ham til Sverige. Det var Veien opover Guldalen og saa over Bukhammeren til Tydalen og videre paa Fjeldet til Handøl i Jæmteland. Dette var den beneste Vei, og det er ikke rimeligt, at han først valgte den efter at have opgivet at lægge sin Vei over Røros, hvor han kunde risikere at møde de søndenfjeldske Tropper. Dette var en meget længere og fuldt saa besværlig Vei, der ikke vilde have budt nogen Fordele. Hans Stilling var en saadan, at han fra Begyndelsen af var henvist til at søge den korteste Hjemvei.

Omsværmet af norske Streifpartier marscherede saaledes den stærkt medtagne og sammensvundne svenske Hær opover Guldalen. Det var koldt Klarveir. Vinteren havde hidtil ikke havt synderlig Nedbør, og Budde har forklaret, at der ikke i Mands Minde var faldt saa lidet

Digitized by Google

Sne i nogen Vinter. Forelobig var dette til Armfelts Fordel, idet herved de norske Skiloberkompagnier ikke saa let kunde skade ham. Imidlertid led han, selv paa denne Tilbagetogets første Del, nokſaa meget; flere af de svenske Afdelinger bleve opsnappede og afskaarne. Hovedhæren kom dog lykkelig frem og passerede uden større Uheld Fjeldet, saa tilsidst den hele Styrke var samlet i Tydalen. De svenske Tropper, som havde besat den sydlige Del af Amtet, og derudover bl. a. havde Post paa Roros, stødte her til. Endnu havde intet Rygte naaet dem om, at det søndenfjeldske Korps var under Fremrykning, og de forlod sine Stationer uden at have seet disse.

Den værste Del af Veien stod endnu tilbage. Under almindelige Omstændigheder kan denne ikke siges at være et saa farligt Stykke, som det senere er blevet sædvanligt at foreſtille sig den. Men Fjeldet kan, naar det sætter ind med Storm, være overmaade veirhaardt, og nu traf Armfelt netop ud for nogle saadanne Veirsdage. Historien kjender flere Marscher over Tydalsfjeldene, hvormed det er gaaet godt. Men det var under gunstigere Veirforhold. Da Armfelt foretog sin Overgang, vare disse derimod saa slette, som det vel var muligt.

Udgangspunktet for Armfelts navnkundige Marsch var Gaarden Østby i Tydalen. Derfra brød hans Hær op den 31te December 1718 (gammel Stil) eller 11te Januar 1719 (ny Stil). I godt Veir drog man ud, og Hærens første Afdeling slog første Aften sin Leir ved Foden af Gjefjeldet, paa et Sted, som fremdeles har bevaret Navn af Svenskemyren eller Svenskeleiren. Næste Dag kom den øvrige Del af Hæren efter, og nu brød Veiret løs. Det var Sneen, som omsider faldt. Storm og Kulde ledsagede Snefaldet, og de ulykkelige Soldater, som savnede Midler til at beskytte sig mod et saadant Veir, maatte udstaa ganske overordentlige Lidelser. Her lader det sig ikke gjøre med nøiagtige Tal at angive, hvor mange der fandt Døden i den haabløse Kamp med Elementerne, eller som bagefter bleve helseløse for Resten af sit Liv. Der har været anført store Tal. Men disse maa bero paa Overdrivelser. Sandsynligheden taler for, at den Opgave er rigtig, som angiver følgende Tal: 600 Døde, 200 Skadefrosne og 300 Syge, foruden den største Del af Troskuskene. Der har været talt om, at 4000 Mand, ja endog 7000 fros ihjel paa Fjeldet. Antagelig var den hele Styrke, der foretog denne sørgelige Marsch, ikke mere end omkring 6000 Mand.

Det var en haardt medtagen Hær, som tilsidst naaede over Fjeldene og atter samledes ved Dufed i Jæmteland. Armfelt havde alligevel løst sin Opgave at føre den største Del af de til hans Ledelse

Digitized by Google

betroede Tropper tilbage til Sverige. Han kan ikke rammes af nogen Dadel. Ansvaret for, hvad der skede, ligger helt hos Carl XII. Hæren var bragt hjem, om end med store Tab. De svenske Tropper, som havde staaet indenfor Trondhjem, trak sig tilbage over Sulefjeldet, ogsaa med følelige Tab, men slap dog bedre derfra end Hovedhæren.

I de norske Tøihuse gjemmes Vaaben og Brystharnisker, som senere bleve bragte ned fra Fjeldet. At se disse og erindre, hvad det var for Lidelser, deres Bærere havde at gjennemgaa, forinden de drog sit sidste Suk i de kolde Snedriver, som Vinden hvirvlede op om dem, er gribende. Det er som at staa foran de franske Kanoner, der i 1812 faldt i Russernes Hænder og nu ligge i de lange Rader foran det store Arsenal paa Moskvas Kremlin. Armfelts Tilbagetog i 1718—1719 kan i flere Henseender sammenlignes med Napoleons i 1812. Det krævede — naar Hensyn tages til den korte Tid — i Forhold flere Menneskeliv end dette, og hvis Armfelt havde maatte marschere en ligesaa lang Vei som den store franske Armée, er det uvist, om nogen af hans Tropper vare komne hjem. Franskmændenes Tilbagetogslinje var kanske 1200 km., Armfelts over Fjeldet neppe mere end 60—70. Den svensk-finske Hærs Lidelser varede kun et Par Nætter. Siden fandt Soldaterne Ly paa de jæmtelandske Bondegaarde.

Ogsaa et andet synligt Minde om dette ulykkelige Felttog er bevaret. Det er den Slæde, hvori Armfelt selv kjørte over Fjeldet, en solid gammeldags Slæde. Armfelt bragte denne med sig tilbage til Finland, hvor den er skjænket til det historiske Musæum, som har faaet sig anvist sit Lokale paa Aabo gamle Slot, og den hører nu til denne Samlings Mærkeligheder.

Da Stormen havde lagt sig, kom de norske Skiløbere op paa Fjeldet, hvor der mødte dem et rædselsfuldt Syn. Deres Fører, Emahusen, har selv givet en Skildring af, hvad de saa:

„Jeg er ikke istand til at skildre den svenske Hærs Undergang, saaledes som jeg har seet den. Paa hele Fjeldet er der ingen Ved at finde, og da de sidste marscherede op paa Fjeldet, begyndte Uveiret, som vedvarede paa fjerde Dag. Det var et sørgeligt og gyseligt Syn! Menneskerne laa døde i Hobe paa 30, 40, 50 og flere, i fuld Mundering med Ransel paa Ryggen, nogle med Geværet i Armen; andre laa døde ved Veien med Mad i Haanden, ja, endog i Munden; Ryterne stod paa Hovedet i Sneen langs Veien, saaledes som de vare kastede af Hestene. Mange havde slaaet Kolberne af sine Geværer for at gjøre op Ild med — nei, jeg kan ikke beskrive det! Jo læn-

Digitized by Google

gere man kom op paa Fjeldet, des flere døde Mennesker og Heste fik man at se. Blot faa saavel af Kavaleriet som af Infanteriet, kunne være komne over Fjeldet; de, som ere det, maa være forfrosne, hvad Rang de end indehave; thi Veiret og Kulden var altfor gjennemtrængende".

I disse Ord har han skildret det første Indtryk af, hvad han saa.

Det har ogsaa været et af de Syn, som vare vanskelige at faa ud af sit Minde. To og tyve Aar senere har Emahusen atter skildret sine Oplevelser ved samme Leilighed i disse Ord:

„Jeg saa vel den halve Del af Folkene og en Hoben Heste ligge døde paa Fjeldet og nogle hundrede Heste omkringløbende med Sadel og fuld Ekvipage, hvilke ikke andet kunde end maatte krepere. Man kan tænke, til hvilken Yderlighed Nøden gik, at da Fjeldet var bart uden Skov, havde den gemene Mand af Mangel paa Brænde slaget Skjæfterne fra deres Gevær, lagt dem i Dynge tilsammen og gjort en Ild op deraf for at varme sig ved; jeg fandt sommesteds Folkene, ligesom de havde lagt sig om Ilden, døde."

Indtrykket af et saadant Syn var sørgeligt, og den Skildring, som Skiløbernes Chef har givet af, hvad han saa, kan da ogsaa indeholde den bedste Forklaring af Grunden til, at der hurtig kom i Omløb overdrevne Beretninger om det Tab, som Armfelt havde lidt. Døden havde reist Varderne efter den Vei, han marscherede, og for dem, som fulgte efter, var det let at finde Hærens Spor. Oppe paa Fjeldet gravedes de Døde ned. Slagmarken bliver ofte de Faldnes Grav, og saa blev det ogsaa paa denne store vide Fjeldets Slagmark, hvor siden de høie Grænsefjelde have staaet som Mindesmærker over dem, som sank i Døden under Marschen henad de store Vidder.

Den 6te September 1892 blev der ved Dufed gamle Skanse indviet en Mindesten, der var reist til Ære for Armfelt og hans Hær. Den bærer den korte, men smukke Indskrift: „1719 års Caroliner af fosterlandet." Mindet om den hjemsøgte Hær har der fundet en smuk Form.

Gjennem sit Tilbagetog har Armfelt vakt Opmærksomheden for sin Bedrift. Mindre paaagtet staar hans Modstander, Generalmajor Vincents Budde. Hans i Samtiden dadlede Forhold har dog hos Efterslægten fundet Paaskjønnelse, og hans Forsvar af Trondhjem er at regne for en af de Bedrifter, som Fædrelandet ikke kan glemme.

Digitized by Google

Budde er en af Norge høit fortjent Mand. Et taknemmeligt Folk kunde godt reise ham en Mindesten.

Det er et besynderligt Skjæbnens Spil, at medens Sverige har hædret baade Carl XII og Armfelts Soldater, har Norge ikke fundet Opfordring til at reise deres to tapre og seierrige Modstandere selv den tarveligste Stenstøtte. En Søile for Barthold von Landsberg paa Fredriksten og en for Vincents Budde i Trondhjem vilde ikke være uoverkommelige, og ligesaa vilde det være passende, om der paa Kongsgaarden i Trondhjem var en Sal, hvori der var samlet Portræter af de Mænd, som havde kjæmpet for at bevare Trøndelagen som norsk Landskab.

Hvis den fremsatte Tanke om at gjenreise Akershus Slot kan blive gjennemført, vilde det være en passende Anvendelse for nogle af dets Sale at samle et Galleri af fortjente Nordmænds Portræter fra de Aarhundreder, i hvilke Slottet anvendtes som Kongeborg. Det er ingen ringe Sag, at en Slægt har Anledning til at se Ansigtstrækkene hos Fortidens fortjente Mænd. De svundne Tider manes derved paa ny frem for Tanken, og med dem levendegjøres igjen de store Bedrifter fra Fortiden.

Som den norske Fabius Cunctator har Vinc. Budde ikke saa let for at begeistre. Der er ingen enkelt Stordaad, ingen lysende Kamp, som knytter sig til hans Navn, og dog er hans Gjerning fuldt saa stor som nogens, der har glimret paa Kampens Dag. Han mindes som den kloge, forsigtige Hærfører, der vidste at beregne sine egne og Fiendens Kræfter og ikke lod sig lokke til Slag gjennem Udfordringer. Hans Evne til at forudse, hvad der kunde komme, og hans tilbageholdende Manøvrering sikrede i 1718 Trondhjems By, som en mindre forsigtig General let kunde have forspildt. Budde udnyttede fuldt alle de Fordele, der aabnedes ham. Uden at blotstille sig, lod han Armfelt mærke, at han, som denne var en betydelig Hærfører, der var den Post helt voksen, paa hvilken han var stillet.

Norge var i de første Dage af Januar atter befriet for den fiendtlige Invasion; men først i 1720 sluttedes Freden. I 1719 vare de trønderske Regimenter (nu tre i Tallet) og Dragonerne søndenfjelds, uden dog at udrette noget af Betydning. De kjæmpede paa Kongsvingerkanten.

Senere var der ingen Anledning til at se fiendtlige Tropper rykke over Grænsen, og der kom de lange Fredsaar, hvori Hærens Brugbarhed ikke blev sat videre paa Prøve. Der var nogle Udrykninger og nogle militære Samlinger; en enkelt Gang sendtes der tron-

Digitized by Google

derſke Tropper lige til Holſtein og Mecklenburg, da der under Keiſer Peter III's Regjering var Anledning til at frygte Udbrudet af en Krig med Rusland, og i 1788 var der nordenfjelds opſtillet et Korps, ſom var parat til at rykke over Grænſen ſom den ruſſiſke Keiſerindes Allierede i Kampen mod Sverige. Men dette kom ikke til at drage ud. Saa var der den forbigaaende, korte Krigstilſtand i 1801, da den britiſke Flaade angreb Kjøbenhavn.[1])

* * *

Krigen i 1808 foranledigede, at der maatte trækkes nordenfjeldſke Tropper til Søndre Østerdalen og Solør for at være med paa Dækningen af den ſøndenfjeldſke Grænſe. De fik derved Anledning til at deltage i en vakker Bedrift og viſe, at de ikke i den mellemliggende roligere Periode havde tabt ſin gamle krigerſke Dygtighed. Paa denne Tid ſtod der Ry af de trønderſke Regimenter. Man ſaa hen til dem ſom til Typer af norſke Soldater, og ikke uden Grund. Der var i disſe Regimenter et godt Stof til Krigere, og Trøndelagens Befolkning var netop i den Henſeende bleven en helt anden, end den havde været i 1564 og i 1612. Oprettelſen af en virkelig national Hær, Bevidſtheden om, at denne var iſtand til at forſvare ſit Land, havde her gjort Underværker, og Krigstjeneſten var bleven populær. „At tjene Kongen" var nu blevet en Ære, og Folket ſtolede paa ſin Hær.

Krigen med Sverige var udbrudt om Vaaren 1808; de nordenfjeldſke Tropper havde førſt og fremſt den Opgave at dække ſine egne Grænſer og ſkulde dernæſt afgive Forſtærkninger til den ſøndenfjeldſke Hær. Der var nu kun to trondhjemſke Regimenter, af hvilke hvert ſendte ſin Grenaderbataillon ſøndenfjelds, hvorhos et Skiløberkompagni til en Tid gjorde Tjeneſte i Elverum og nedover i Solør.

Her var det, at Trønderne knyttede ſit Navn til Fægtningen ved Trangen, hvor de med Bravour kjæmpede under ſin tapre Chef, Major Ræder. Den ſvenſke Anfører var Oberſt Gahn, en tapper, men viſtnok ogſaa meget uforſigtig Mand. Hans Tropper vare ved denne Leilighed de norſke noget underlegne i Tal, og de maatte kjæmpe i en meget uheldig Stilling. Men de kjæmpede med Tapperhed.

---

[1]) At trønderſke Tropper have været med i den ſpanſke Arvefølgekrig, er ſandſynligt. Men det hele Spørgsmaal om de norſke Regimenters Deltagelſe i denne er ſaa uklart, at jeg ikke kan indgaa paa nogen Behandling deraf uden et nærmere Kildeſtudium.

Digitized by Google

Gahn havde af egen Drift, uden at tænke paa, at Svenskerne allerede havde gjort Erfaringer paa de samme Steder, rykket over Grænsen med en Bataillon af Dal Regimentet. Den 25de April blev han omringet af en norsk Troppestyrke, hvorimellem de trønderske Grenaderer udgjorde den overveiende Del. Kampen førtes i et trangt Pas, hvor de svenske omringedes fra de tre Sider og paa den fjerde trængtes ind mod en brat Fjeldvæg. Tilsidst blev Stillingen fortvivlet, og Svenskerne maatte overgive sig. Nogle sprængte Afdelinger vare saa heldige at redde sig hjem. Den større Del af Korpset, omkring 400 i Tal, kom derimod med sin Anfører og flere af sine Officerer i norsk Fangenskab. Ræder og hans Trøndere havde her ved sin Tapperhed føiet et nyt, vakkert Blad til den norske Hærs Krigshistorie.

Den danske Krigshistoriker, Ræder, Søn af Seierherren ved Trangen, der i 1844 selv besøgte Valpladsen, har om denne Kamp udtalt sig i følgende Ord:

„Vistnok fortjener det Omtale, at de norske Officerer afstode til de svenske fangne Officerer, der alle bleve indkvarterede paa Bjørneby Gaard, deres Senge og toge selv Leie paa Straa. Saaledes førtes Krigen i disse Egne med stort Alvor og Tapperhed i Kampen, men med ligesaa megen gjensidig Velvillie, Opmærksomhed og nordisk Gjæstfrihed, naar den var til Ende.

De Svenskes Anslag ved Flisen Elv blev altsaa tilintetgjort ved de norske Krigeres Tapperhed og Udholdenhed. Selv de Svenske tillagde dem den Ros, at de fægtede „som Vilde", og i Sandhed maa man indrømme, at de Norske gik deres Modstandere raskt paa Livet og frygtede hverken Skud eller Bajonet. Befalingsmændenes Dygtighed og krigerske Takt bidrog især hertil, og ved disse hæderlige Begivenheder fremstod saavel i Danmark som i Norge stor Begeistring for de Befalingsmænd og Troppeafdelinger, som især udmærkede sig ved Tapperhed og god Konduite. At blive nævnt i den kommanderende Generals Rapporter til Kongen blev kun den sande Dygtighed tildel og havde derfor en vis Betydning i den offentlige Mening. Beboerne af Skuepladsen for disse sidste Begivenheder: Østerdalen og Solør, vare især begeistrede for de Tapre, til hvis Ære og Ros hædrende Sange bleve digtede og sungne. De Tapres Minde lever endnu i en yngre Generation, som har beholdt deres Navne i kjærlig, velvillig og patriotisk Erindring."

Hvad her er sagt, indeholdt kun Sandhed.

I første Linje har det sin Anvendelse paa de tapre trønderske Grenaderer, som væsentlig afgjorde Fægtningen ved Trangen. I

Digitized by Google

Trondhjem følles det levende, hvilken Ære Kæders Soldater der havde vist sin Hjembygd, og af denne Erkjendtlighedsfølelse fødtes Ønsket om at kunne udmærke de Tapre gjennem et synligt Erindringstegn. Et patriotisk Selskab i Trondhjem lod Ønsket blive til Handling og sammenskjød en Sum Penge, der skulde anvendes til et Hæderstegn for de tapre Trønderе af Staffeldts Brigade, d. v. s. Seierherrerne ved Trangen. Men dette kunde ikke opfyldes. Belønning af den Slags Fortjenester maatte være en Sag for Staten, ikke for Private. Den kommanderende General søndenfjelds, der var de tapre Trønderes øverste Chef, Prins Christian August, vilde ogsaa have indstiftet en Krigsmedaille, der kunde bæres af Alle, som havde udmærket sig i Felten. Men heller ikke dette blev indvilget af Kong Frederik VI. I det Sted valgte han en anden Fremgangsmaade, hvorved det Samme blev opnaaet. Den 28de Juni 1808 lod han Danebrogsordenen omorganisere. Fra hidtil kun at have omfattet en enkelt Klasse af Riddere, hvilken Værdighed udelukkende forlenedes til fyrstelige Personer og de mest høitstillede i Samfundet, blev det herefter en Orden, der med sine fem Klasser kunde uddeles til Alle. De tidligere Riddere (Riddere af det hvide Baand) blev nu Storkors; en ny Klasse Riddere indstiftedes, og dertil kom Danebrogsmændenes Hæderstegn af Sølv. Den norske Hærs tapre Officerer og Soldater fik ved den første Uddeling 62 af disse Udmærkelser, og disse efterfulgtes senere af flere.

Om just ikke foranlediget ved det trondhjemske Selskabs Initiativ er ialfald Danebrogsordenens Udvidelse bleven paaskyndet derved.

Mindre betydelige og mindre ærefulde var tvende Indmarscher, som fra det Nordenfjeldske i 1808 og 1809 foretoges i Sverige.

Kongen ønskede meget at se norske Tropper gaa over Grænsen og besætte Dele af det nordlige Sverige og gav derom Ordre til den kommanderende General nordenfjelds, General von Krogh. Denne efterkom ogsaa Befalingen, men opnaaede derved blot at foretage en militær Demonstration paa svensk Grund. Aarsagen dertil er bl. a. at søge i den ringe Troppestyrke, der blev sendt afsted.

Fra Værdalen og Stjørdalen førte Major Coldevin den 8de August en Afdeling paa 644 Mand ad forskjellige Veie over Sul, Færen og Meraker frem til den af Svenskerne forladte Dufed Skanse, som nu blev ødelagt, hvorefter Marschen gik videre til Hjerpe Skanse, der havde Besætning og derfor opfordredes til Overgivelse, idet der tillige aabnedes Ild fra begge Sider. Den førnævnte danske Krigshistoriker siger herom: „Overgangen over Hjerpe Sund, i Nærheden af Skansen, var umulig uden stort Tab, og for med Detachements at

Digitized by Google

omgaa Skanſen i flere Miles Afſtand var Korpſet for ſvagt. Havde de Norſke ogſaa erobret Skanſen, kunde de vel have demoleret, men med de havende Hjælpemidler og Levnetsmidler ikke kunnet forſvare den, ſaa lidt ſom man erobrer Lande og Provinſer med Detachementer paa 6—700 Mand. Det norſke Detachement maatte altſaa nødvendigvis atter gaa tilbage, ſaa meget mere, ſom Regnen gjorde Veiene ufremkommelige og derved Tilførſelen af Ammunition og Levnetsmidler fra Trondhjem næſten umulig, hvilke alene kunde bæres paa Hesteryggen, eller ſom det i Landet heder: paa Klov."

Major Coldevin tiltraadte altſaa den 17de Auguſt ſin Tilbagemarſch, der gik over Skurdalsporten, og var den 19de atter nede i Meraker.

Fra Roros rykkede, ogſaa den 8de Auguſt, Oberſt Bang med 558 Mand over Grænſen og opholdt ſig nogle Dage i de øverſte Dele af Herjedalen, for atter at marſchere hjem. Den 16de Auguſt var den hele Afdeling tilbage paa Roros „uden nogetſomhelſt Tab."

For begge Afdelinger havde det angivelige Øiemed været at indhente Oplysninger om Ruſſernes Stilling. Men ſaadanne kunde ikke erholdes i de øvre, afſtængte Dale, og den hele Indmarſch blev ſaaledes uden nogen Nytte. Uanſeet de vundne Erfaringer blev alligevel Forſøget gjentaget i det følgende Aar, men da under lidt vanſkeligere Forhold og ikke uden Riſiko. Ogſaa denne Gang hed det, at man paa den Maade ſkulde indhente Oplysninger om Ruſſerne. Troppernes Styrke var i 1809 adſkillig større, end den havde været i 1808.

Over Værdalen og Stjørdalen rykkede der frem tre Kolonner, paa tilſammen 1824 Mand, om hvilke Ræder ſiger: „Korpſet var i det Hele ſaare tarvelig udruſtet og klædt. Øienvidner have udſagt, at Mandſkabet i deres Ydre ſnarere lignede armerede Bettlere, end Krigere, beſtemte til et Krigsforetagende i et fiendtligt Land. Kjernen beſtod af Dragoner tilfods, armerede ſom Infanteriſter, af nogle Afdelinger af 1ſte og 2det trondhjemſke Infanteri-Regiment; Reſten var Landeværn, ſaare ufuldſtændig armeret og udruſtet."

Expeditionens Forløb byder ingen nævneværdig militær eller hiſtoriſk Intereſſe. Derimod knytter der ſig til den en ret mærkelig Epiſode, der har Betydning for Landeværnet. Ved Reſkriptet af 15de Januar 1742, der paabød dettes Oprettelſe, var der kun paalagt det Tjeneſte til Landets Forſvar „uden nogenſinde af Landet at vorde udkommanderede." Nu ſkulde altſaa Landeværnet føres over Rigsgrænſen, til Krig udenfor ſit eget Land, og det tilmed under ugunſtige Forhold, med daarlig og mangelfuld Udruſtning.

Digitized by Google

Dette tiltalte ikke Landeværnsmændene, og de mente at være i sin gode Ret, naar de negtede at gjøre Krigstjeneste udenfor Rigets Grænser. De marscherede godvillig til Rigsgrænsen; men der gjorde de Holdt og vægrede sig ved at marschere videre. Her var gode Raad dyre for Officererne.

Ved første og tredie Kolonne lykkedes det at overtale Folkene med det gode, saa de fleste godvillig gik over Rigsgrænsen: „dog mange af dem vilde ikke frivilligen gaa med og vendte derfor om og droge til deres Hjem, uden derfor at kunne tiltales eller straffes."

Ved anden Kolonne maatte der bruges Magt. Lieutenant Heidmann sagde til Landværnet, at frem skulde de, — døde eller levende, lige meget. Han satte Dragonerne bagerst og drev dem saaledes over Grænsen. Kæder siger videre: „Da Landeværnet nu engang var bragt over Grænsen ved disse forskjellige Midler, forrettede det senere frivillig Tjeneste og opfyldte nøiagtig og vel ethvert det paalagt Hverv. Dog med saadanne Tropper og Hjælpemidler erobres ikke Kongeriger".

Sandheden heraf kan ikke negtes.

De trønderske Tropper kom paa denne Marsch til Hjerpe Skanse, der nu var forladt, og lidt længere. Men derfra tiltraadtes Tilbagetoget, en meget betimelig Forholdsregel. Hvis ikke dette var skeet, var der al Udsigt forhaanden til, at de vare blevne omringede, og de vilde da enten være blevne fangne eller have været nødsaget til at bryde sig igjennem med stort Mandefald. Naar de saaledes uantastet kom hjem, skyldtes dette for en væsentlig Del de eiendommelige politiske Forhold, som paa denne Tid bestod mellem Rigerne.

Expeditionen havde ikke taget mange Uger. Den 5te Juli gik de første Tropper over Grænsen, og den 1ste August gik de atter tilbage over denne. Ved Røros var der opstillet en Afdeling paa 1400 Mand. Men denne kom overhovedet ikke til Anvendelse og blev rolig hjemme.

Medens altsaa Trønderne nede i Solør havde indlagt sig en stor og varig Berømmelse som nogle af Fædrelandets bedste Soldater, havde Krigen nordenfjelds ikke givet dem Anledning til at udmærke sig. Snarere kunde det tænkes, at saadanne resultatløse Marscher maatte nedslaa og afslappe den ægte fædrelandske Krigerstemning, og derigjennem have en meget uheldig Virkning. Det var ikke til dem, som værnede om de nordenfjeldske Grænser, det patriotiske Selskab i Trondhjem vilde have skjænket sit paatænkte Hæderstegn, men til de trønderske Grenaderer i Solør. Fra dem kom der en stærk Begeistring,

Digitized by Google

og denne kunde i Hjembygden gjenoprette, hvad der forspildtes ved de kortvarige Indmarscher paa svensk Grund. Mærkelig nok ansaaes det paa høieste Sted paakrævet ogsaa at belønne disse Bedrifter med lignende Udmærkelser som de, der vare faldne i Grenaderernes Lod efter den blodige Kamp ved Trangen.

Fra svensk Side var der i Krigsaarene 1808 og 1809 ikke paatænkt nogen Demonstration eller Indmarsch i Trøndelagen, og der førtes forsaavidt denne Gang heller ikke nogen „Kamp om Trondhjem". Angrebene kom søndenfjelds, og det var der, de hovedsageligste Krigsbegivenheder forefaldt. Men Trønderne have ogsaa i dem sin væsentlige Andel og dele Æren med sine søndenfjeldske Vaabenbrødre.

Saa kom den sidste Krig. Ogsaa den kastede Glans over de tapre trondhjemske Regimenter.

* * *

Krigen i 1814 bragte kun lidet af Bedrifter. Den stadige Tilbagemarsch paa Smaalenenes brede Flader var nedslaaende for Folkets nationale Bevidsthed. Nylig havde de høie Ord lydt om Seier eller Død, og de Fleste havde levet sig ind i Bevidstheden om, at der nu maatte følge nogle store Handlinger. Idet nu disse udeblev, slappedes den nationale Bevidsthed; der opstod Tanker paa, at Norge havde været udsat for et hæsligt Forræderi, og mod de samme Mænd, i hvis Hænder Folket nys med Tillid havde lagt sin Skjæbne, vendte der sig nu en heftig Forbitrelse, der krævede sine Ofre.

Folkestemningen var imidlertid her vildledet.

Forholdene vare, gjennem Indgriben af Stormagternes Kommisærer, blevne saadanne, at Krigen maatte ledes paa denne Maade. Den norske Konge maatte ofre sin Krone, medens Norge, til Vederlag for hans personlige Aftræden fra den politiske Skueplads, erholdt Tilsagn om at bevare sin fulde Selvstændighed i Forening med Sverige. Dette laa ikke klart i Dagen for Samtiden. Nu forstaaes Sammenhængen, efterat alle Dokumenter ere bragte for Dagen, og det er blevet muligt at se Begivenhederne i deres rette indbyrdes Forhold, — hvad der var Aarsag, og hvad der var Virkning.

I 1814 saa man mørkt paa denne baglænds Krig.

Kun et eneste Lyspunkt syntes der at være, og det var Oberstlieutenant Krebs's Seier ved Matrand. Her var det, Trønderne paa ny hævdede sit Krigernavn, og fra Fægtningen ved Matrand

Digitized by Google

lyser den sidste krigerske Glans ud over de tapre trondhjemske Regimenter.

Oberstlieutenant Krebs stod ved Kongsvinger med en Styrke af omtrent 2300 Mand, af hvilke omtrent en Trediedel var Trøndere, en Bataillon eller 750 Mand af andet trondhjemske Infanteriregiment, anført af Major Stang. Det var den 1ste August, Krebs modtog Efterretningen om, at en svensk Styrke under Generalmajor Gahn var under Fremrykning og allerede havde passeret Magnor. Gahn var den samme Chef, der i 1808 havde anført Dal Regimentet ved Trangen og der var bleven fangen. Han kjæmpede nu i et noget lignende Terræn som ved hin Anledning, hvor alle Hensyn maatte opfordre til Varsomhed. Alligevel gik han paa og synes ikke at have næret Betænkelighed ved at fordybe sig ind i et Strøg, hvor alle Fordele skulde være paa den forsvarende Parts Side.

Krebs oppebiede Angrebet i den ypperlige Stilling ved Lier, og her modtog han den 3die August Gahn og hans Tropper. Alle deres Forsøg paa at trænge frem viste sig forgjæves, og mod Nattens Frembrud maatte Gahn tiltræde sit Tilbagetog.

Den følgende Dag traf han sig tilbage til Midtskog og vilde derfra vende hjem til Sverige. Saasnart Krebs fik Efterretning herom, bestemte han sig for at forfølge og tilføie Fienden al den Skade, som det var ham muligt. Han delte sin Styrke. Den ene Del marscherede ad Skovveie over Pramhus til Skotterud, for der at falde Gahn i Ryggen, medens han med sin øvrige Styrke bestemte sig for at angribe denne i hans Leir ved Matrand. Den samlede Styrke paa begge Sider var omtrent lige. Men de norske Tropper, der først angrebe Gahn, vare dennes Folk i Antal meget underlegne.

Angrebet skede Kl. 4 om Morgenen den 5te August. Den svenske Hovedstyrke fik neppe Tid til at ordne sig til Kampen, og efter en Times Forsvar blev den tvungen til at trække sig tilbage. I denne Kamp var det, Major Stang og hans Trøndere var med, og de tog der sin store Del af Æren. Paa Tilbagetoget mærkede Gahn, at han var afskaaren, og under den nye Kamp, der tog sin Begyndelse ved Skotterud, maatte han være forberedt paa at blive omringet og overgive sig. Han blev alene ved et Tilfælde reddet fra denne Skjæbne. De norske Tropper, som angrebe ved Skotterud, havde i Kampens Hede spredt sig for meget, og paa det tyndeste Punkt af deres Skytterlinje lykkedes det Gahn at komme igjennem og slippe tilbage til Sverige.

Atter igjen havde Nordmændene kjæmpet som Vilde. I Haandgemænget havde de, naar Ammunitionen slap op, grebet sine Knive

Digitized by Google

og gaaet paa med disse i Haanden. Kampen var meget haardnakket og blodig. Uagtet der ikke havde været store Troppemasser i Ilden, saa var her dog kjæmpet med et Raseri og et Mod, som gjør denne Træfning til et mærkeligt Afsnit af vor Krigshistorie.

Den 3die og den 5te August ere Mærkedage i denne; de ere tillige to af Trøndernes Hædersdage.

Man har tillagt Kampen ved Matrand en urigtig Betydning, som om den skulde have foranlediget Aabningen af de Underhandlinger, som førte til Konventionen i Moss. Men det er urigtigt. Disse vare allerede aabnede, forinden Gahns Nederlag var bekjendt. Men det formindsker ikke Seierherrernes Ære.

Snart efter ophørte, ved nævnte Konvention, den sidste Krig, som har været ført paa den skandinaviske Halvø. Men paa vor Krigshistories sidste Blad staar for alle Tider indskrevet andet trondhjemske Regiment, som var med at redde den norske Hærs Krigerære.

Dermed er da ogsaa denne korte Skildring til Ende.

Digitized by Google

Griffenfeld på Munkholmen.

Af

Rigsarkivar **A. D. Jørgensen.**

Et par kilometer nord ud for Nidelvens munding (Nidar-os) ligger i Trondhjemsfjord en lille holm, der i oldtiden opnævntes efter Elven: Nidarholmen. Her var rettersted, og det fortælles, at Håkon jarls hoved her var bleven stillet op som mål for hans fjenders stenkast.

Da Knut den store havde fordrevet kong Olav Haraldsson fra riget, grundlagde han her et Benediktinerkloster med engelske munke, det første i Norge; det fornyedes senere af Magnus Barfods lændermand Sigurd Uldstreng og blev da indviet til den hellige Lavrentius. I årenes løb blev „Holme Kloster", som det i regelen kaldtes, et velhavende abbedi, det eneste nord for fjeldene; dette abbedi spillede gentagne gange en fremtrædende rolle i tronfejderne. Særlig bekendt blev hertug Skules ven Rita-Bjørn (Skrive-Bjørn), der gjorde sit bedste for at støtte den genstridige jarl mod kong Håkon. En varigere berømmelse knyttede sig til klostret på Nidholmen ved den ældste fremstilling af Norges historie, der her er ført i pennen. Forfatteren var en norsk munk Tjodrik, i sidste tredjedel af det 12. århundrede; som grund til, at han påtog sig dette vanskelige arbeide, nævner han i tilegnelsen til erkebiskop Avgustinus, at Nordmændene ikke burde stå tilbage for andre oplyste folk, hos hvilke forfædrenes ihukommelse holdes i ære.

Klostret nævnes sidste gang i anledning af den ildsvåde, som i våren 1531 lagde det i aske; det samme uvejr, som ødelagde staden

Digitized by Google

og domkirken, flog også ned på holmen i det ensomme munkebo. Men medens man var travlt optagen af at genopføre hine, blev brandtomten på holmen liggende, reformationen jog munkene fra hinanden, og godset blev inddraget under kronen.

Nu minder kun navnet „Munkholmen" om stedets lange ærefulde fortid. Det er nemlig ikke så, som man har ment, at det nuværende tårn skulde stamme fra klostertiden; middelalderens bygninger herude har rimeligvis alle været af træ; kirkegaarden blev brudt op og sløjfet, da holmen befæstedes efter Svenskernes fordrivelse 1658. Den havde alt tidligere været en våbenplads, men først nu blev der anlagt faste skanser, og da de ikke viste sig holdbare, opførtes der, som det synes under general Rysensteens ledelse, et mægtigt stentårn med høi ringmur, støttet til 3 bastioner ud over holmen. Den runde ringmur, som kaldes „det store (yderste) tårn" førte 9 stykker skyts, „kongens" og „dronningens" batteri henholdsvis 4 og 3, „Gyldenløves", som kun var en udbygning fra „kongens", et. Senere udvidedes befæstningen gentagne gange; 1689 byggedes der tre nye batterier, ligesom de ældre med mægtige murverk: „prinsens", „Vedels" og „Vibes", de sidste til tårnets forstærkning, med ialt 8 kanoner; 1700 var der fornylig opført endnu to: „det sænkede" og „ravelinens", med 10 kanoner. Holmen måtte nu siges at være en meget stærk våbenplads og et vigtigt led i Trondhjems udstrakte befæstning.

Herhen førtes da Peter Schumacher (Griffenfeld), fire år efter at han var bleven nedstyrtet fra sin højde som Danmarks og Norges mægtigste mand. Han havde hensiddet i et skummelt og usundt fængsel i kastellet ved København, så længe krigen med Sverige varede; man måtte jo først og fremst vogte på, at en så farlig mand ikke faldt i fjendens hænder; han var jo bleven fældet som mistænkt for landsforræderi. Nu var krigen tilende, og da foråret kom (1680) „benådedes" den stakkels livsfange med at overføres til et friere og sundere sted, langt fra hoffet og hovedstaden og alt det, som havde været vidne til hans storhed, hans forvildelser og hans fald.

Måske var det også hans fjender magtpåliggende at få ham fjernet fra kongens nærhed, da den offentlige mening forlængst efter hans ulykke var slået om og nu var tilbøjelig til at frikende ham for al skyld. Dette var dog ikke tilfældet for de mere indviede, der havde været vidne til hans utallige overgreb og misbrug af sin stilling og næppe kunde tro andet, end at han havde været i forståelse med landets fjender eller i alle tilfælde overfor dem havde tilegnet sig hele den kongelige myndighed. Selv hans fortrolige ven, statholderen i Norge,

Digitized by Google

Efter et Litografi af J. W. Tegner. Reproduceret af H. C. Olsen. Christiania

Digitized by Google

Digitized by Google

U. Fr. Gyldenløve, der dog havde undt ham en mildere skæbne, synes at have vedkendt sig denne mening ved den allegoriske fremstilling, han lod anvende på de jernovne, som støbtes på hans norske grevskab. Det er en efterligning af Rembrandts bekendte maleri: bortførelsen af Ganymedes ved Jupiters ørn, med den underskrift:

Da jeg greb overmand ved fod,
tog han mig bort med sig,
thi råder jeg min ven så god:
han spejle sig i mig!

Men Gyldenløve har dog måske bidraget til, at der nu blev gjort alvor af fangens overførelse til et mildere fængsel, og at han kom til Munkholmen, ikke til det ellers almindelig brugte Hammershus på Bornholm. I Marts 1680 sendte han ordre til Trondhjem om indrettelsen af „tvende bekvemme værelser udi det inderste tårn på fæstningen Munkholmen, således at de kan være varme og digte til at logere udi", og der blev derefter gjort alt, hvad der kunde gjøres, for at indrette en bolig i taarnets andet stokverk med kakkelovn og det nødvendige bohave til fangen og hans tjener; i et særligt rum foran døren var der vagtstue.

Her blev Griffenfeld sat ind i begyndelsen af Juni måned 1680, for først at forlade stedet over 18 år efter. Tanken herom har noget afskrækkende. Vi efterlevende, der ved, at han var uskyldig i den brøde, som vilde have retfærdiggjort en så hård straf, har ondt ved at forsone os med, at denne tilskikkelse skulde ramme en mand med saa sjeldne evner, der derved spildtes for vort fædreland. En del af skylden bar han jo selv, en anden del falder på kongen og hans tillidsmænd, der ikke genoptog hans sag, men nøjedes med en dom, som var fældet i bevægede øjeblikke, om end i god tro. Men at udrede, hvad her har været misforståelse, frygt eller ond vilje, vil nu være umuligt; vi må nøjes med at henføre denne tragiske begivenhed til de ulykker, som træffer folk og riger, ligesom de træffer den enkelte, og som det fører til intet bagefter at gå i rette med.

Med hensyn til Griffenfelds forhold i fængslet er vi ret godt underrettede. Der blev sørget vel for hans forplejning; kommandanten fik godt 5 kroner om dagen i vor tids penge (med langt større købevne dengang) til derfor at skaffe ham mad og vin. Slægt og venner kunde sende ham penge, bøger og hvad han ellers trængte til. Fra sit vindu, til hvilket han maatte træde op på en skammel, havde han udsigt over den smukke fjord med dens livlige skibsfart og de rige og skønne kyster vestover mod fjordmundingen. Til sit selskab havde han

Digitized by Google

tjeneren og vagten, og det blev ej heller forment andre at se til ham. Således har kommandanten Svend Svendsen Skiens søn Tomas, senere præst og magister, givet en versificeret skildring af Munkholmen med en omtale af Griffenfeld som hans lærer. Han fortæller, hvorledes den nøgne o kunde gøre ham tungsindig med sine levninger fra munkenes tid, ligstene og pandeskaller:

„Men når nu timen kom, jeg skulde gå i kloster
til den indmuret munk, der inden mange poster,
som alle væbned' var, sad fængslet nat og dag, —
hvad var den time sød, hvad var den tid mig glad!

Hans fængsel min fordel, hans fangebur min nytte,
mod hans omgængelse jeg ingen glæde skotte',
så lang var ingen dag, den var jo altfor kort,
når jeg ham hørte på, al travrighed gik bort.

Ej rigdom, men visdom, ej guld, men Gud han ej'de,
ej verdens pragt og stads gav ham her noget lejde,
endskjønt han større skat og større himmelpund
besad, end verden tror, og nogen sige kund'."

Forfatteren udtaler derpå sin beundring for hans visdom og kundskab, både i verdslige og guddommelige ting, og sin beklagelse over, at alt dette gik tabt for den store verden, men:

„Han som en munk indlukt, ja nokſom vel indmuret,
hel taalig sled sin tid, tålmodig sig i buret
fornøjede, så jeg det frilig sige tør,
at Munkholm slig en munk ret aldrig havde før."

Den sindsligevægt, som den unge lærling fik et så stærkt indtryk af, og som også fremgår af hans bekendte ytring, at han befandt sig bedre i sit fængsel end forhen i sin velmagt, måtte dog efter sagens natur skifte med mange tunge og urolige timer. Det kunde ikke være andet. Atter og atter maatte han gennemgå sin fortids skiftende lykke, anklage og forsvare sig selv, føle hele byrden af sin ulykke og fatte nyt haab om en snarlig oprejsning. Håbet er jo det, som seneſt forlader den forladte. Hvor let kunde ikke kongens sind forandres, hans venners ord finde indgang, hans uskyldighed overfor den store anklage komme for dagen! År efter år bragte ham skuffelser, dag efter dag opgjorde han med sig selv, at der intet var at håbe, og at det var bedst således, og dog kæmpede livet og håbet atter og atter imod mistvivlen og sindets stille fred. Således er jo menneskenaturens kår og denne bølge-

Digitized by Google

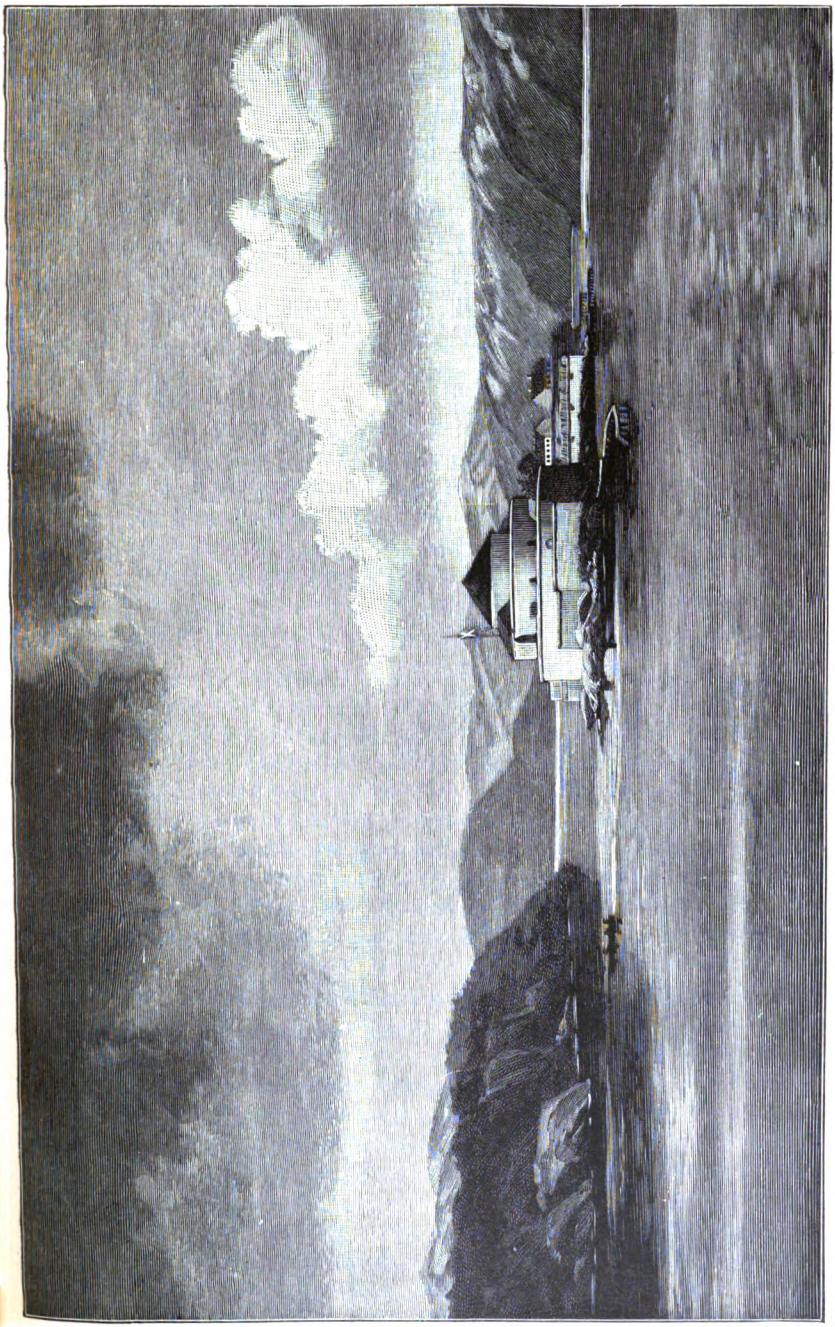

Munkholmen 1690.

Efter Vangell, Grev Griffenfeld.

Reproduceret af H. C. Olsen, Christiania.

Digitized by Google

Digitized by Google

gang er betingelsen for, at ikke vort åndelige liv skal gå i stå og vor sjæl falde sammen.

Som vidnesbyrd om hans skiftende stemninger fremvistes i mange år efter de med tankesprog og vers overmalede vægge i hans kammer. Her var ord af alle tiders digtere, østerlandske sandsagn, bibelsprog og hans egne latinske vers. Af disse er enkelte opbevarede, dels omskrivninger af et par af Davids salmer, den ene klagende, den anden med trøst og oprejsning (23 og 42*), dels frit digtede om Munkholmen. Disse sidste er ligeledes betegnende for hans stemninger; den ene skildrer holmen, den er forfattet som i en leg med digtersprogets billeder; den anden giver et indblik i hans sinds dybe alvor og den fred, han havde tilkæmpet sig:

„Midt i søen oplefter sit stolte urørlige hoved
holmen, som fordum gav ly hættebærende mænd,
hætten den grå har nu veget plads for skinnende hjelme,
stykkernes dundrende lyd lyder for klokkernes klang;
højt de minder med bulder og brag den glemsomme skipper
ydmygt at hilse vort flag, som det er sømandens pligt,
„hør", de råber, „hallo! det svulmende topseil du stryge,
Nordens konge har her havgudens velde og ret!""

„Højt som et hav-åg Munkholmen ligger, de truende bølger
brydes skummende mod fjeldets urokkede sten,
ja, den kaster tilbage det vrede hav fra sin side, —
se, det er lærdom for dig! fatter du klippernes sprog?
hvad mæler stenen og hvad det tårn, som står på dens skulder,
murtindens sluttede ring, mændenes årvågne vagt?
Mon ej, at Herrens navn for os er det stærkeste fæste,
stærk som en tilflugt i nød for den gudfrygtige sjæl?
Om dig slår kreds den himmelske vagt, de salige skarer,
har du den levende Gud, hvad er da menneskets had?"

Der er opbevaret adskillige andre træk fra fangelivet, som dog alle ligner de her fremdragne. Griffenfeld undervistе sin tjener, — i de sidste

*) Som lille prøve kan meddeles tonen i dem:
„Hvi skal her jeg gå tung og mod i tanke,
spottet, skudt tilside, fulgt af hån og latter
arge fienders fryd, fabel for en slov og tankelos mængde!"
— — — — — — — —
„Bort fra mit åsyn, langt bort, bekymringer, uro og sorger:
Gud er min hyrde god, intet skal fattes hans ven!
Se han mig fører til sollyse høje, til blomstrende enge,
til den rislende bæk, stille i træernes skjul,
han oprejser min sjæl, den forskræmte" . . . . .

Digitized by Google

11 år var det den tidligere soldat Peter Nielsen, — og forskellige børn; han lånte bøger hos general Vibe i Trondhjem, især historiske; han forfattede et vidtløftigt register til „Danske lov", hvis affattelse havde ligget ham på sinde i kancelliet, og han synes at have havt jevnlige besøg af tidligere bekendte, også før det i året 1695 ved kongelig ordre udtrykkelig blev tilladt ham at modtage sine venner, hvad der nær havde givet anledning til en almindelig folkevandring fra Throndhjem til Munkholmen. Særlig mindes overleveringen hans møde med en ungdoms kaldsfælle fra kancelliet, Peter Drejer, hvis ønske om at blive lagmand i Trondhjem han til sin tid havde opfyldt, idet han dog udtalte sin forundring over, at den begavede mand ikke vilde højere til vejrs. Da de nu mødtes i fængslet, sagde han stille: „Du var klogere end jeg, du Drejer!"

Der siges, at kommandanten tilbød ham at blive ført omkring på holmen under bevogtning; men herpå vilde han ikke indlade sig: „min konge har befalet, jeg skal blive her i mit kammer", sagde han. Når det derimod fortælles, at biskoppen Peter Krog skulde have fortrædiget ham og frataget ham pen og blæk, savner dette vistnok al hjemmel.

Men det indelukkede liv undergravede fangens helbred, og da han nåede om de 60 år, kom han til at lide af stensmerter. I sommeren 1698 må man i København have fået efterretning om hans sørgelige tilstand; thi der blev efter kongens ordre skrevet til general Vibe, at hans begravelse, hvis døden skulde indtræde, skulde foretages på majestætens bekostning og være sømmelig efter hans medfødte stand. Straks efter blev der givet ordre til at overføre ham til Trondhjem, for at han der kunde være under stadigt lægetilsyn, om end tillige under stadig bevogtning.

Da generalen Johan Vibe havde modtaget denne befaling, sendte han straks bud til fangen gennem kommandanten oberstløitnant Hans Kyhn; et par dage efter tog han selv ud til holmen for at aftale det fornødne med Griffenfeld, som han fandt i sengen. Mikkelsdags aften fortes han til bryggen og derfra til afdøde magister Ramus's hus, hvis ejerinde fru Anna Ramus var fraværende i København. Hun var en datter af kommandanten paa Munkholmen, og dennes hustru med pige tog med fangen for at holde hus for ham. Han var bestandig syg og meget lidende, råbte nat og dag paa lægen. Der var vagt ved døren, skønt det næsten saa ud som en spot, men den gjorde dog gavn ved at holde ubudne gæster borte; alle strømmede nemlig til for at se og tale med den navnkundige mand. Fra hans datters mand

Digitized by Google

baron Fredrik Krag i Jylland sendtes der ham en pengesum til fri rådighed; man håbede at få tilladelse til senere at føre ham ned til Danmark.

Henimod jul døde obl. Kyhn, og enken blev ude af stand til at fortsætte sin husholdning; generalen og andre venner maatte da sende fangen mad for at være sikre på, at han fik noget.

Han kom nu i huset hos Herman Treschow, en dansk født mand, som ejede det berømte jarlesæde Lade og var postmester i Trondhjem; han synes tidlig at have taget sig af Griffenfeld. Her lå han endnu et par måneder, elendig i sin hårde sygdom, og døde søndag morgen, 12. Marts 1699. Fra hans sidste tid er optegnet dette vers, hvori han synes at sammenstille billeder eller minder fra sine omgivelser, som vi nu ikke kender:

„Se lykkens kontrafej!
se visdoms hus og tempel!
se derhos alles vej!
tænk så ved det eksempel:
for døden intet kan,
når han sit bud fremsender,
ej klogskab eller stand,
han med- og modgang ender.
Lav dig da stedse til,
bliv klog i Gud og rolig,
lad trækkes, hvo det vil:
vi går til himlens bolig!"

Begravelsen fandt sted den følgende lørdag; — der var bestilt bedemænd og ligbærere, følget blev bevertet i Herman Treschows hus, og der blev ringet med alle Frue kirkes klokker. En mand, som var med i følget, optegnede mange år efter, at kun få standspersoner deltog, følget bestod af „menige borgere". Kisten blev hensat i Frue kirkes kor, indtil den senere på året blev ført ned til Vær kirke ved Stensballegaard, datterens herresæde. Herhen flyttedes også hans hustru fra det tidligere grevelige gravkapel ved Helligaands kirke i København.

Nogle få af Griffenfelds efterladenskaber opbevaredes senere i mange år i Treschows slægt, der den dag idag som bekendt har store jordejendomme i Danmark og Norge.

Der var et portræt, et signet og et tetøj. Tepotten er endnu bevaret hos kammerherre Treschow på Brahesborg; den er „af brun terra sigillata på gammeldags façon", med sølvlænke på låget. Hans

Digitized by Google

efterladte breve, som blev fremlagte i retssagen mod ham, findes sammen med sagens akter i det danske rigsarkiv, men meget andet brændte med Kristiansborg slot (1794), og hvad der fandtes af optegnelser paa Munkholmen, er forlængst gået til grunde.

Med Griffenfelds fangeliv er et stort navn knyttet til Munkholmen og Trondhjem. Vel følges det ikke af mindet om store bedrifter, og vel er det skemmet af megen menneskelig skrøbelighed, men der hviler dog en glans over det som over få andre i Danmarks og Norges fælles fortid. Peter Schumacher havde taget dette navn efter sit adelige våben, griffen, det sagndyr, der snart siges at ruge over store og sjeldne skatte fjernt imod nord, snart fremstilles som Apollons hellige dyr, sangens og visdommens symbol, snart betegner de høieste guddommelige hemmeligheder. Det var Griffenfelds storhed, at samtiden fandt ham svarende til dette navn. En rig og ualmindelig udviklet ånd, dristig i sine krav til livet, båren af store og stolte drømme, uimodståelig i sin tale. Og rig i ulykken, ydmyg og gudhengiven, uden anklager og bebrejdelser, da hans tunge skæbne var beseglet.

Han havde sat dybe spor i disse rigers styrelse; i sin faste tro på kongedømmets hellige ret havde han givet samfundsforholdene det præg, som de i lange tider beholdt, og det kunde skønnes, at han vilde have udrettet store ting, dersom det var blevet forundt ham at fortsætte sin styrelse i en række fredelige år. Som det nu kom, blev hans statsmandsgerning kun et brudstykke.

Men det mærkelige menneskeliv og den ualmindelige mand vil blive mindet, sålænge de to nordiske folk holder deres fortid i ære, og Munkholmen er det sted, til hvilket hans navn frem for alt vil være knyttet.

Digitized by Google

Petter Tordenskjolds Barndomshjem.

Af

Constantius Flood.

Omstaaende Billede gjengiver et Parti af Trondhjems Munkegade, saaledes som denne saa ud i Midten af Aarhundredet. I Baggrunden sees Domkirken, tilhøire i Gaden Latinskolen og „Harmonien", længst henne i Forgrunden Torvet med sin Vandkum og til venstre for denne et toetages Træhus med Bislag — det „historiske" Hus, hvorom her skal fortælles.

Dette Hus tilhørte i 1670 Kjøbmand, tidligere Skipper Jan Wessel fra Bergen, der her fæstede Bo og slog sig ned i Trondhjem efter sit Ægteskab med „ædeldydige" Jomfru Maren Christopherdatter Scholler, eneste Barn af Christopher Eilertsen Scholler og Karen Nilsdatter Brynie(?). Det var en anseet og rig Slægt denne Schollerske. En Justitsraad Scholler nævnes ved den Tid som Eier af Gjølme Gods, en Foged, senere Assessor, Eilert Christopherssen Scholler paa Kirkesæter i Heyne, Eier af det saakaldte „Heynegods". Ogsaa Marens Fader var en af Byens mere velstaaende Borgere.

Jan Wessel, den unge 25aarige Skipper, der hjemførte „ædeldydige" Jomfru Maren, var Søn af en Henrik Jansen Wessel, bosat i Bergen, hvor han havde kongelig Bevilgning paa at forsyne Kirkerne i Bergen By og Stift med Brød, Vin og Vokslys, „og skulde være forpligtet til samme Varer og Species oprigtige og gode at forskaffe og i Forraad at have, saa at ei nogen Tid derpaa Mangel eller Brøst findes." Det var nu i Monopolernes mest gyldne Tidsalder;

Digitized by Google

men den brave Kjøbmand kunde nok trænge sine Indtægter, thi efter Traditionen var han Fader til ikke mindre end tolv Sønner — hvor mange Døtre ubekjendt.

Man kjendte heller ikke stort til Sønnerne paa tre nær — Jsaak Wesel, der efterfulgte sin Fader som Lysestøber og Kirkevinhandler i Bergen — (Retten til at lave Kirkebrød fratoges ham), Abraham Wesel, der ligesom Broderen ogsaa havde et Monopol — nemlig Ret for sig og en af sine Børn efter ham til at drive Handel i Gles-

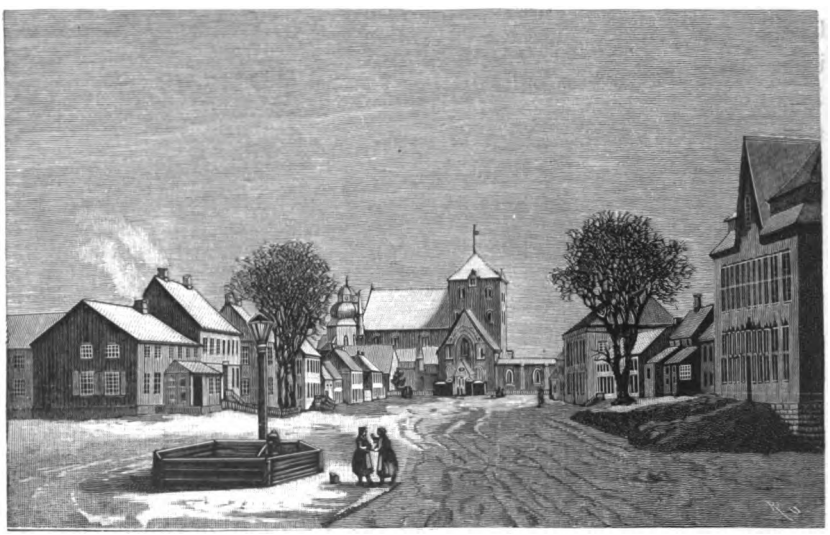

Tordenskjolds Barndomshjem.

vig Fiskevær i Sundt Præstegjæld, samt endelig Jan Wesel, Tordenskjolds Fader, der i Rækkefølgen var den tredie af Henrik Jansen Wesels Sønner.

For denne — Faderen af Søhelten Petter Tordenskjold — syntes dog Kontoret i Bergen og det stilfærdige Kjøbmandsliv at have været utilfredsstillende, og man vil vide, at han i en ganske ung Alder gik tilsjøs og oplevede adskillige Eventyr, inden han for Alvor slog sig tilro i det lille Hus oppe i Munkegaden som Maren Schollers Ægtemand. Selv efter sit Ægteskab har han maaske ogsaa fortsat sit Sjømandsliv. Generalauditør Rothe, Tordenskjolds Biograf, for-

Digitized by Google

tæller, saaledes en liden Anekdot om et Fangenskab i St. Malo, hvortil Wesel var indbragt af en Kaper. Historien henlægges til den spanske Arvefølgekrig (1701—14).

Om denne Begivenhed end kun er Digtning, saa har Wesel nok i sin Ungdom været en rask og dygtig Mand, der i allefald har slaaet sig op til Skipper, før han blev den velhavende Christopher Schollers Svigersøn. Ved denne Forbindelse kom han efterhaanden vistnok i Besiddelse af ikke ubetydelige Midler og traadte ved Svigerfaderens Død maaske ogsaa ind i dennes Forretninger, der antagelig har bestaaet i Skibsrederi og Handel. Ogsaa to af hans Svigerfaders Søstre, Anna og Maren Scholler vides ved Gavebrev at have betænkt ham — med saavel Midler som Jordegods, hvoriblandt Fossum Brug i Stjørdalen. At han ved denne Forbindelse ogsaa kom i Besiddelse af Ringve Gaard er at antage, da denne Eiendom som underliggende Lade Gaard, tidligere af Jens Bjelke var pantsat til den Schollerske Familie. Jan Wesel var i hvert Fald ved 1691 Eier af Ringve, hvor han senere erholdt kgl. Bevilgning til at drive Gjæstgiveri eller Udskjænkning, saa at ingen, som ikke tidligere var priviligeret, maatte gjøre ham Indpas derudi paa en Fjerdingsveis Omkreds. Ogsaa drev han saadant Gjæstgiveri i selve Trondhjems By, hvor han ved 1700tallet var Eier af den saakaldte Hennigstue ved Bratøren, hvor tilreisende fra Omegnen tog ind og rimeligvis ogsaa beværtedes.

At Jan Wesel under denne sin Virksomhed i Trondhjems By maa have erhvervet medborgelig Agtelse samt blevet en velholden Mand fremgaar da ogsaa af den Omstændighed, at han under 16 April 1693 udnævntes til Raadmand i Trondhjem, en Stilling, som kun betroedes de mere fornemme og anseede Borgere.

Efterhaanden velsignedes ogsaa hans Ægteskab med Maren Scholler med en saa stor Flok af Børn, at der skulde ret gode Formuesomstændigheder til at føde og klæde end sige at give disse en til Familiens sociale Stilling svarende Opdragelse.

Som bekjendt havde den gode Raadmand nemlig ikke mindre end 18 — atten — Børn.

„Døtre seks og Sønner tolv
— En af dem var Tordenskjold".

Denne nævnte Søn var efter Raadmandens Familiebibel, der, som bekjendt, endnu er til og eies af en Privatmand, født 28 Oktober 1690. I Daaben fik han Navnet Petter.

I sin Opvækst var den lille Petter en balstyrig Krabat — i alle Fald siger alle hans Biografer det. Der fortælles en fornøielig liden

Digitized by Google

Anekdote om et Par Skindbukser, som var Petter saare misliebige, men som vistnok af gyldige Grunde var tildelt ham af hans Moder, der vel havde ondt nok for at holde Klæder paa hele sin Gutteflok og vel ikke mindst paa den vordende Sjøhelt; men selv med disse forargelige stærke Bukser skal den gode Petter have vidst Raad ved at anbringe sin Person paa en Slibesten og lade en anden kanske ligesaa dygtig Skøier som han selv dreie Slibestenen, indtil i allefald en for Anstændigheds Skyld væsentlig Del af Bukserne var sløiten. Vi gaar ud fra, at denne Historie tilhører Petters allertidligste Ungdom, om den ellers har passeret. Men at det iethvertfald har holdt haardt at holde Mad og Klæder til tolv forslugne Gutter, hvoraf iallefald de elleve hørte til Byens sprekeste, er indlysende nok — og hertil kommer endnu seks Jomfruer, der skulde maale sig med Byens øvrige Ungmøer af Honoratiores.

At Raadmanden og hans Hustru har havt sine seks Ugedage med at holde det gaaende, tør være sikkert nok; thi var Jan Wessel end regnet for en velholden Mand, skulde der ogsaa en ikke ganske ubetydelig Indtægt til at soutinere sin Stilling med en saadan Familie.

At ligge paa den lade Side, har nok ikke været hverken Jan Wessel eller hans Hustrus Sag. Der har nok været Fart i dem begge to — og kanske har de ogsaa begge været med om at lægge Dæmper paa det hede Blod, der flød i flere af deres Gutter — thi ikke var det alene Petter, der var den viltre Krop i Familien. Raadmanden havde Sønner, der satte ham flere graa Haar i Hovedet end denne. Om en af de ældste Sønner, Christopher Wessel ved man ialfald, at han i sine Ungdomsdage var noget af en Slagsbroder. Forældrene havde givet ham en lærd Opdragelse, lod ham gjennemgaa Byens Latinskole, hvorefter han sendtes til Kjøbenhavns Universitet, hvorfra han 1697 som velmeriteret Studiosus Theologiæ kom tilbage til sin Fødeby, der han kom op i Slagsmaalshistorie, som endte med en Overhofretsdom, hvorved han ilagdes en betydelig Pengebod.

Var den vordende Sjøhelt ogsaa vistnok en Gut med gode Næver og uden Betænkeligheder ved at indlade sig i et gemytlig Slagsmaal, saa var han og et let og med en hurtig Fatteevne begavet Hoved.

Ligesom Christopher blev han da ogsaa af Faderen indsat i Byens Latinskole, rimeligvis med den Plan for Øie, at lade ham studere Theologi. Rektor ved Trondhjems lærde Skole var hin Tid den for sine dybtgaaende Studier i latinsk Leksiografi og sine filologiske Arbeider bekjendte Magister Anders Borch, en af sin Tids større

Digitized by Google

Filologer og Skolemænd, en Samtidig med den lærde Latiner Dr. Joacim Jrgens, Læge i Trondhjem, i Fællesskab med hvem Borch drev sine latinske Studier. Flere fremragende Mænd udgik ogsaa i dette Tidsrum fra Byens Skole, der under Borchs Rektorat fra 1693 til 1709 havde en af sine Blomstringsperioder.

Antagelig har det været ved 1698 eller 99, at Petter Wesel gjorde sin Indtrædelse i Skolen; men denne Institution med dens Tvangsmidler og Disciplin — som med sin Latin, der var Tidens stærke Side — en Tid, da

„hver Mand, som med Klogt gik i Lærdom til Bund
Latin paa Papiret kun malte",

var ikke for den vordende Sjøhelt. Ringe Fremskridt gjorde han da vistnok ogsaa paa Skolen, troligvis interesserede han sig mere for Livet nede i „Ravnkloa", paa „Bratorn" og i Elven, hvor der laa Skuder, end for at pugge Lekser. Men var Petter Wesel nu ikke nogen god Puggehest, saa var han „usjettelig god" til at slaas. Banke og blive banket, slaa for sig uden Hensyn til Seier eller Nederlag, var hans Sag. Det eneste, han i denne Vei ikke forstod sig paa, det var at give sig.

Der fortælles da ogsaa forskjellige Historier fra hans Skoledage. Saaledes blev han en Dag banket og udskjældt af en af sine Overmænd i Alder og Kræfter, hvilket han maatte tage mod; men kun for en af de følgende Dage at betale med Renter. Bevæbnet med en dygtig Taugtamp, snau klippet og indsmurt med Fedt over hele Hovedet, for at hans Kontrapart ikke skulde faa ham i Luggen, opsøgte han denne og rundhjulede ham grundig. At se ham komme hjem efter denne Batalje som et snauklippet Faar og indsmurt med Fedt var ventelig ikke noget behageligt Syn for den strenge Hr. Fader; men denne havde vistnok allerede tugtet Sønnen tilstrækkelig til at vide, at Prygl ikke havde den forønskede Virkning paa ham; der maatte gribes til andre Midler.

Hvorlænge Petter Wesel holdt ud i Trondhjems Latinskole, ved man ikke. Det er idetheletaget meget faa Oplysninger fremkommet om hans Ungdom, naar undtages hvad Rothe fortæller af Smaahistorier om ham.

Hvad der fulgte som Straf for hans Forhold i Skolen, vil den ovennævnte Biograf vide at være Petters Anbringelse i — Skrædderlære — en Behandling, som kan synes at have gaaet noget ud over Raadmand Wesel selv, hvis sosiale Stilling her maatte lide et Skaar;

Digitized by Google

men det er til Dato ikke modbevist, at Peter Wesel har været i Skrædderlære. Længe var han der dog neppe.

En Dag, han skulde følge sin Mester i Hælene med en Klædning, som denne skulde overbringe en af Byens Honoratiores, satte den gode Petter Mester en Snebold i Nakken, og dermed har rimeligvis denne Skrædderhistorie været ude.

Ikke mindre uforenelig med Raadmandens Samfundsstilling formenes det nu at have været, hvad Rothe fortæller om, at Petter blev sat i Barberlære; Barbererne, disse de laveste af Tidens Eskulapi Disciple, hvis Gjøremaal hovedsagelig bestod i at barbere Lig, kopsætte, aarelade og udføre mindre behagelige Forretninger, hørte vistnok ikke til Tidens meget agtede Samfundsklasser, men man ved dog, at ogsaa Tordenskjolds Broder — den før nævnte Christopher Wesel — der 1707 blev Præst i Finmarken, senere i Bjørnør, tog sin anden Søn Anders Bredal Wesel, med sig til Bergen for at sætte ham i Barberlære. At Barberbestillingen tildels ogsaa har været forenet med Paryksmagernes har maaske i hin Allongeparykkernes Blomstringstid vel bidraget til, at Barberstillingen som Erhverv ikke har været at foragte. Erindres maa det nu ogsaa, at Raadmand Jan Wesel ikke hørte til Byens øverste Rangsklasser, om han end indtog en fremragende Stilling inden det civile Borgerskab. Crème de la Crème var paa hin Tid Stiftamtmanden v. Ahnen, Generalløitnant Vibe, Eier af Lade, Biskopen Dr. Peder Krogh og Stiftsprovsterne Magister Gert Jocumsen Bonsach, Præst til Domkirken og Ole Jacob Borchmann, Sognepræst til Frue Kirke.

Noget bestemt Bevis for Urigtigheden af Rothes Beretninger om, at Petter Wesel har været i Barberlære, er der iallefald ikke præsteret; — men ihvordan, saa bliver det dog en temmelig uvæsentlig Omstændighed, enten Petter Wesel i sin Ungdom har været nogle Maaneder i Skrædder- og Barberlære eller ikke; noget Lød i hans Udvikling kan her ikke søges.

En anden Omstændighed, som de fleste Biografer ikke har taget i Betragtning eller ikke kjendt, den nemlig, at han har foretaget Reiser med trondhjemske Fartøier, er mere bemærkningsværdig. Hans Ansøgning til Fredrik den fjerde, da han i Vaaren 1711 havde erfaret, at en Fregat skulde opsendes til Trondhjem, stiller dog dette udenfor al Tvil. Han siger nemlig i denne Ansøgning, at han i sine Guttedage har faret paa „Rigens Strømme" og paaberaaber sig sit Kjendskab til Trondhjems-Leden med dens Baaer og Skjær. Udenrigs Fart har han vistnok ikke været i. Sandsynligvis har hans Reiser ikke ud-

Digitized by Google

Efter Lithografi af J. W. Tegner. Reproduceret af H. C. Olsen, Christiania.

Digitized by Google

Digitized by Google

strakt sig længere end til Bergen, hvor hans Fader havde saavel Slægt som vel ogsaa Handelsforbindelser, og hvor ved hin Tid den Trondhjemske Handelsstand hovedsagelig hentede sine Oversøiske Varer. Men i saadan Fart maa han allerede i 12—14 Aarsalderen ifølge sit eget Udsagn have været, og troligvis er det paa disse Reiser, at Petter Vesel har faaet Syn for, hvor hans Vei egentlig laa, og at han og Sjøen, de passede sammen.

Nogen fuld Tilfredsstillelse for den djerve, virksomme og eventyrlystne Gut har denne trivielle Kystfart dog ikke været; han længtede efter en anden Vind under Vingerne — maatte ud fra Kysten — ud paa det store Verdenshav og tumle sig i Eventyrliv.

Midt oppe i Eventyret har han vel ogsaa følt sig at være, da Fredrik den fjerde med al Tidens Pomp og Pragt holdt sit Indtog i den stille Fødeby, hvis Gader pludselig befolkedes med Hoffets store Apparat af Embedsmænd, Officerer og Lakeier i sine straalende Kostumer. Som Raadmand har Faderen selvfølgelig havt med de festlige Arrangement af forskjellige Slags at bestille, og Petter har været oppe i al denne Festrus, som vedvarede under hele Kongens Ophold fra Lørdag Aften 26 Juli til Formiddagen 5 August, da Kongen med hele sin store Suite forlod Byen. Alle disse Dage havde Byen gjenlydt af Kanontorden, Musketsalver og Folkejubel, medens ikke mindre end 15 Kompagnier Fodfolk, 6 Kompagnier Dragoner, foruden Byens Artilleri og Borgere mønstrede for Majestæten, under en Musket- og Artilleriild, som om Fienden laa for Byens Volde. At hele dette Festliv og det storartede krigerske Skuespil har gjort sit Indtryk paa den til det stille Liv i sin Fødeby vænnede Gut er let at forstaa, og intet Under, om han under dette var oppe i en Begeistringsrus, der gjorde besindigere Overlæg til intet.

Den Morgen Kongen forlod Byen, fulgte han en af sine Bekjendtskaber i dennes Følge — Historien eller Traditionen nævner ikke hvem, og drog med den store kongelige Suite, der ledsagedes af en Mængde af Indvaanerne, ud af Byen. Har det fra første Færd af været Petter Wesels Bestemmelse at følge det kongelige Tog lige ud af Landet, eller har han under Følgeskabet sydover efterhaanden ladet sig drage længere og længere bort fra sit Hjem — ikke kunnet losrive sig fra Eventyret — ja det ved man ikke. Alt, hvad hans hidtidige Biografier ved at fortælle er, at:

da det glimrende Optog var forsvundet, var Petter ogsaa borte fra Byens Enemærker.

Digitized by Google

Han havde gjort det første Skridt paa den glimrende Bane, som skulde bringe hans Navn til at lyse gjennem Aarhundreder og kaste sin Glands paa det Land og By, som havde fostret

„Helten Peder Tordenskjold".

* * *

Havde Petter Vessel saaledes forladt sit Fædrenehjem, det lille Hus oppe i Trondhjems Munkegade, saa medbragte han dog visselig herfra en Erindring om et Arbeidsliv, et kristeligt Livssyn og en Pligttroskab, der bar sin Frugt under hans Manddomsid og gaar som en rød Traad gjennem den eventyrlige Vekssel af Begivenheder, som hans senere Liv var saa rigt paa.

Aabenbart er det ogsaa, at han i sine modnere Aar med Taf og Kjærlighed har seet tilbage til dette Hjem.

Man læser kun det Brev, han noget før Faderens Død sendte denne, for at faa en Forstaaelse af, med hvilken sønlig Kjærlighed og Ærbødighed han mindedes sin strenge Fader.

Han skriver saaledes:

Høitærede, kjære fader!

Som jeg ugjerne maa fornemme dette, at kjere fader skal være syg og sengeliggende og meget svag, hvilket for det første er noget, der kommer fra Gud samt aarenes medbringelse. Vilde den naadige Gud behage at give Dem Deres styrke og sundhed ved den allerhøieste, det skulde være mig en af de fornøielser, mig udi denne verden kunde vederfares. Jeg fornemmer daglig Guds beskjærmelse og velsignelse mod mig til kongens og landets bedste, som jeg altid tilstaar, at Deres overstodige velsignelser og bønner til Gud contribuerer den største del til den naade, Gud daglig beviser mig. Jeg bevidner dette for den høieste Gud, at jeg er saa forsikret, at Deres velsignelser er mere kraft og bønhørelse ved end mange tusinder, der elske og bede Gud for mig; thi er der en Guds mand i disse tider udi verden, er det høitærede, kjere fader; thi dermed er jeg mere kontent end jeg kunde arve 20 000 rdl. Skal dette være det seneste udi denne verden, jeg skriver til Dem, takker jeg ydmygeligst for al faderlig omsorg og kjærlighed, mig er vederfaret af Dem, haaber udi det tilkommende at se Dem seirende ved lammets stol, at trone hos den almægtige Gud, hvorhen og give Gud, jeg hastig maa følge; thi det er det sikreste udi verden, nemlig at doe salig. Vil jeg anbefale Dem den allerhøieste til liv og sjæl, lever til mit sidste aandedræt høistærede kjære faders lydigste søn.

Christiania den 1ste august 1716.

P. Tordenskiold.

Digitized by Google

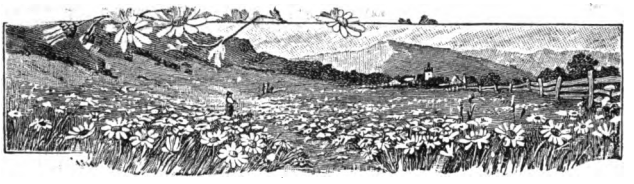

Thomas von Westen, Finnernes Apostel.

Af

Dr. phil. **Holger Fr. Rordam.**

Nidkjærhed for dit Hus har fortæret mig.
Joh. 2, 17.

Throndhjems Historie i første Fjerdedel af det 18de Aarhundrede kan ikke fortælles, uden at Mindet om „Finnernes Apostel", Thomas von Westen, fremdrages. Er det end ikke noget ganske harmonisk Billede, vi faa ved Betragtningen af denne mærkelige Personlighed, saa kan man dog ikke andet end ære de overordentlige Offere, han bragte for den Sag, han havde viet sit Liv. Formue, Helbred, Familielykke, kort sagt omtrent alt, hvad Mennesker ellers sætte højt, det satte han til for at bringe Evangeliet til det fattige, barnlige, dybt i Hedenskabets Mørke nedsunkne Finne- eller Lappefolk i det høje Nord. Men naar han trods sine overordentlige Evner, sin uomtvistelige Uegennyttighed og sit utrættelige Arbejde, dog maa siges ved sin tidlige Død at være gaaet bort, miskjendt af de fleste, saa maa Grunden ikke blot søges i den Modstand, som en Verden, der ligger i det onde, altid vil rejse mod Guds Rige, men ogsaa i visse Mangler i Mandens Karakter, hans „næppe overvindelige Hastighed", som han selv beklager, en vis Overvurdering af egne Kræfter og derhos en spiritualistisk

---

Ved Udarbejdelsen af denne Artikel ere de bekjendte Forarbejder af Hammond, Coucheron, Vahl, Thrap o. a. benyttede; kun meget lidt har kunnet tilføjes efter mindre bekjendte eller utrykte Kilder. Min Opfattelse af v. Westens Personlighed stemmer i mange Maader saa nøje med Biskop A. C. Bangs, at jeg undertiden har tilladt mig at benytte selve hans Ord; det vil næppe være muligt at vælge mere træffende Udtryk.

Digitized by Google

Undervurdering af det praktiske Livs Krav og af de Hensyn, der skyldes de Mennesker, blandt hvilke man lever og virker.

Alt overvejet var han dog en mægtig, af Guds Aand dybt greben Personlighed; han har indvarslet et nyt Tidsafsnit for den norske Kirke, og hans Navn er ikke blevet mindre, fordi hartad 200 Aar ere henrundne, siden han kjæmpede og led.

Thomas von Westen var født 13. September 1682 i Throndhjem, hvor hans Fader, Arnoldus von Westen, var Apotheker. Moderen, Inger Thomesdatter Meyer, var en Stifdatter af Præsident Blix i Throndhjem. Apotheker v. Westen havde af et tidligere Ægteskab to Sønner; men Thomas, der aabenbart var opkaldt efter sin Morfader, var den ældste af tolv Børn af Faderens andet Ægteskab. Fra sin tidlige Barndom fyldt af en overordentlig Lærelyst kom han efter forskjellige Vanskeligheder fra Faderens Side i sin Fødeby's Latinskole, fra hvilken han endnu ikke fuldt femten Aar gammel blev dimitteret sammen med sin fire Aar ældre Halvbroder, Matthias. I Juli 1697 blev han immatrikuleret ved Kjøbenhavns Universitet og blev strax derpaa, efter vel bestaaet Prøve, indskreven til Nydelse af Kosten i Kommunitetet. At han har været en ualmindelig begavet og flittig Student, ses deraf, at han allerede i Maj 1698 tog den filosofiske Baccalaurgrad og i Juni 1699 — altsaa endnu ikke 17 Aar gammel — theologisk Attestats. Kort efter begav han sig hjem til Throndhjem, hvor han dog ikke mere fandt sin Fader, der var død Aaret forud.

Hjemkommen til Norge overtog Thomas von Westen en Huslærerplads hos Sorenskriver Søren Dass paa Helgeland, og her, i Nordland, har han vel gjort det første nærmere Bekjendtskab med Finlapperne, hvis Opdragelse til Kristendommen siden skulde blive hans Livsopgave.

Efter at have tilbragt 3—4 Aar — som det synes — paa Helgeland, vendte von Westen tilbage til Kjøbenhavn for at fortsætte sine Studeringer, og vel ogsaa for at bane sig Vej til en Ansættelse. Fra sin tidlige Ungdom af havde han stor Lyst og betydelige Gaver til Studiet af de østerlandske Sprog, og han fordybede sig nu deri med al Kraft. Med Møje maatte han skaffe sig de nødvendigste Hjælpemidler, da de offentlige Biblioteker til hans store Fortrydelse paa den Tid kun vare lidet tilgjængelige for de studerende. Sin Misfornøjelse hermed

Digitized by Google

og med andre daværende akademiske Forhold har han 1707 nedlagt i et skarpt, anonymt Klageskrift — i alt Fald tillægger Traditionen ham Forfatterskabet, og Sandsynligheden taler ikke derimod. Med samme Hensynsløshed, hvormed han senere søgte at rense den norske Kirke, angriber han her, hvad han finder forkasteligt i det akademiske Væsen, hvori han viser en betydelig Indsigt. Denne Philippica mod gammel Slendrian ved Universitetet synes at have tildraget sig megen Opmærksomhed, saa at den endog kom til Statsraadets Overvejelse; men selvfølgelig stod von Westen fra den Tid paa det sorte Bræt hos de akademiske Fædre, og Vejen til Ansættelse ved Universitetet, som han vistnok har eftertragtet, var ham spærret.

Sagnet har adskilligt at fortælle om den store Armod, hvori Thomas von Westen under skuffede Forventninger tilbragte en Række Aar i Kjøbenhavn. Han skal en Tid have boet sammen med Studenten Povl Vendelbo — siden vidt berømt under Navnet Løvenørn — og de skulle have været saa fattige, at de kun havde én ordentlig Kjole, som de skiftedes til at iføre sig, naar de gik ud. Povl Vendelbo gik i Foraaret 1707 til Rusland for at søge sin Lykke som Krigsmand; Th. v. Westen tænkte stærkt paa at gaa sammesteds hen, da en Udsending fra hint fremadstræbende Rige tilbød ham en Plads som Professor i de gamle Sprog i Moskov. Skjønt han antog Tilbudet, hindredes han dog i at følge Kaldet. Herom fortælles følgende i en Version af von Westens Ungdomshistorie, som næppe er videre kjendt, men som er trykt før Hammonds vidtløftige og udtværede Beretning om samme Emne, og vel altsaa er uafhængig af den:

„Da v. Westen vilde rejse til Rusland, forestillede Hofprædikanten [Helgelændingen Dr. Peder Jespersen] Hs. Majestæt, at saadant Subjectum, som kunde blive Fædrelandet til Tjeneste, maatte ej tillades at rejse af Riget, hvorfor samme hans Desseins gik overstyr. Dog blev han i den Sted nogen Tid antagen til [vikarierende] kongelig Bibliothecarius, i hvilken Tjeneste han uden Løn skulde tjene i 3 Aar; efter den Tid var ham lovet god Promotion. — — I den Tid, da han var kgl. Bibliothecarius, og formedelst han tjente uden Løn, blev han sat i yderste Elendighed og fordybet i en Gjæld af 4—500 Rdl., til hvilke at betale han ikke vidste mindste Udveje, og derfor blev han sat i største Bedrøvelse, helst da hans Kreditorer truede ham med Arrest. I denne Omstændighed viste Gud sin særdeles Omhu for ham, som berettes paa følgende Maade: Da han en Morgen var gaaen i Frokirken, i hvilken Kirke erindres ej, faldt han under Prædikenen i en dyb Søvn, i hvilken han syntes, En talede til ham med følgende Ord:

Digitized by Google

Gak hen til Nr. 4, der boer en Kone, hos hvem du skal faa Hjælp! Da han vaagnede, tog han det til Eftertanke og gik ikke længe derefter til det anviste Sted, fandt rigtig en Enkekone der boendes, hvis Navn var Anna sal. Friches. For hende aabenbarede han alt sit Anliggende og nød ej alene derved fuldkommen Assistence til sin Gjælds Afbetaling, men blev og siden af hende stedse klædt og underholdt, vandt og derved saa meget, at hans Venner, som tilforn havde vist ham Foragt og ingen Hjælp, begyndte nu at anse ham med andre Øine. — — Ved sin gode Opførsel og Berømmelse recommanderede han sig saaledes, at han vandt alles Yndest og især omrørte Mad. Friches, hvilken han befriede, og drog Gud en særdeles Omsorg for ham derudi, at han vendte hendes Hjærte til en retskaffen Ægte-Kjærlighed til ham, hvorved han fik Midler i Hænderne, som siden befordrede hans Forehavende ved Missionsværket. Denne Ægte-Kjærlighed, som blev sluttet hemmelig mellem dem selv indbyrdes, var vel hendes Venner imod; men Gud, som havde destineret ham til et stort Værks Fuldførelse, betog ogsaa denne Vanskelighed. Men Ægte-Foreningen blev ej fuldbyrdet, før han rejste til Norge for at antage sit Kald."

Saa vidt Beretningen, der skyldes Thomas von Westens Broderson, Dr. med. Peder von Westen, og er offentliggjort i det af denne redigerede Blad, „Odense Adressescont. Efterretn." 1780, Nr. 6.

Den 9. September 1709 blev von Westen kaldet til Sognepræst i Ves i Romsdalen i Throndhjems Stift, efter at han Aaret i Forvejen med Hæder havde holdt sin Dimisprædiken. Det varede længe, inden han tiltraadte Embedet, uden at vi dog kjende nærmere til Aarsagen. Imidlertid holdt han den 27. Novbr. 1709 Bryllup med sin ovennævnte forlovede. Hun havde to Gange tidligere været gift, havde voxne og halvvoxne Børn, og var 25 Aar ældre end sin Brudgom — et Misforhold, der sikkert har sat sine Mærker i von Westens senere Liv. Jøvrigt var hun en velhavende Kone; dog tør man sikkert sige von Westen fri for at have taget hende for Pengenes Skyld; thi uegennyttig var han trods nogen. Snarest maa man tro, at han har ægtet hende af Taknemmelighed, da han mærkede, at hendes Sind havde vendt sig til ham. I sine senere Breve taler han ikke meget om hende; men hun synes at have været ham en saare god og taalmodig Hustru, der lod ham raade i alle Henseender, og vel ogsaa delte hans aandelige Syn, saa vidt hun formaaede.

Ved den Tid, von Westen blev kaldet til Præst, eller rettere inden han havde tiltraadt Embedet, synes der at være foregaaet et mægtigt religiøst Gjennembrud hos ham. Men hvorledes hans Opvækkelse for

Digitized by Google

øvrigt er gaaet for sig, af hvem han er paavirket, derom kan kun haves Formodninger. Men saa meget er jo bekjendt, at Pietismen i sin ældre Skikkelse, saaledes som navnlig Ph. J. Spener havde ført den frem, den Gang ligesom laa i Luften og ad mange Veje holdt paa at bane sig Vej ogsaa til Norden. At von Westen er bleven greben af denne aandelige Bevægelse, og det med voldsom Kraft, derom vidner hans senere Liv nokſom. Efter at Omvendelsens Kamp var gjennemstridt, kom der en kort Foraarstid med Jubel og Glæde i hans Hjærte, som han siden med Længsel og Savn saa' tilbage til.

I Begyndelsen af Aaret 1711 tiltraadte Thomas von Westen Præsteembedet i Vee. Men havde det varet længe, inden han kom, saa tog han nu til Gjengjæld Arbejdet op med en Kraft og en Sjælens Hengivelse, der maa vække vor Beundring, selv om vi ikke kunne godkjende hans pastorale Virksomhed i flere Stykker. Det er med Hensyn til hele hans Virksomhed i Norge, som Præst og som Missionær, at Biskop Bang siger: „Thomas von Westen var en storslagen, imponerende Natur, af ubændig Villiekraft og hensynsløs Energi. Han var en af de Personligheder, hvem det aldrig falder ind at spare sig selv; derfor blev ogsaa alle hans fremragende Evner og Kræfter uden Betænkning ofret til den Herre, hvis Tjener han var bleven. Men i denne hans absolute og ubetingede Selvhengivelse under Arbejdet for det store Maal ligger ikke blot hans Styrke, men ogsaa hans Svaghed. Fordi det er ham saa vanskeligt at tage nogetsomhelst Hensyn, derfor støder han saa ofte an mod Personer, mod hvem Anstød burde være undgaaet; fordi han er saa brændende i Aanden, derfor er han ogsaa mere end én Gang utilbørlig hvas i sin Tunge og har Vanskelighed for at komme ihu Budet om at tage alt op i bedste Mening. I Sammenhæng med denne villiestærke Selvhengivelse staar ogsaa hans fremtrædende Uegennyttighed, hans dybe Ringeagt for de verdslige Ting, hans jeg havde nær sagt letsindige Offervillighed. I sin villiestærke Handletrang, Handledygtighed og selvopofrende Hensynsløshed er han sikkerlig Periodens største Personlighed inden den norske Kirke. Det er jo ikke de harmoniske Naturer, der skabe en ny Tid, men netop Mændene med de skarpe Kanter og de fremtrædende Ensidigheder, disse Skikkelser, der ere store saavel i sine Fortrin som i sine Mangler."

Vi kunne skatte den Iver, hvormed von Westen greb Sagen an i sin romsdalske Menighed; „Korsets Evangelium lød saaledes, som det aldrig før var hørt i disse Egne, Katechisationer afholdtes, og Sjælepleje blev øvet i stor Maaleſtok"; men hvad der støder en Nutidsbetragter — skjønt Anken ligesaa meget rammer Tiden som Per-

Digitized by Google

sonen — er den Tilbøjelighed, von Westen havde til strax at paakalde den verdslige Arms Bistand, naar han ikke mente at kunne naa sit Maal ved aandelige Midler. Alle Lovens gamle Bestemmelser for at twinge de gjenstridige skulde atter kaldes til Live. Vi savne hos denne Asket noget af den Barmhjærtighedens Aand, der ikke vil knække det brudte Rør og ikke udslukke den rygende Tande. Selv vilde han upaatvivlelig have svaret til denne Anke, at det netop er den største Ubarmhjærtighed at lade et Menneske, der staar til at redde, dø i sine Synder. Men dermed er Indvendingen dog ikke ganske afvæbnet. Hvad maa der t. Ex. dømmes om hans Adfærd overfor en stakkels døvstum, der tidligere havde haft Adgang til Alteret med den øvrige Menighed, men som nu, skjønt han paa den mest hjærtegribende Maade bad om at komme til Herrens Bord, dog stadig blev afvist af den strænge Præst, der ikke vilde tilstede Adgang til det hellige for nogen, hvis Hjærte og Nyrer han ikke først havde ransaget og fundet værdige. Thi at granske Menneskers inderste Sjæleliv var von Westens Specialitet; han besad et fremragende inkvisitorisk Talent, som han siden i rigt Maal fik Brug for, da det gjaldt for ham at trænge til Bunds i Lappernes Overtro og Troldomskunster. Ad denne Vej fik han samme Magt, som en katholsk Pater har over sine Skriftebørn. Næppe kunde noget blive skjult for ham. Men at denne Magt kun blev vundet gjennem Kamp, er selvsagt. Der fortælles, at Menigheden i Vee i Begyndelsen klagede baade til Biskop og Konge „over denne underlige og besværlige Præst, der var ligesaa døv for Modsigelser som upaavirkelig ved Skjænk og Gaver"; men det nyttede dem intet, de maatte bøje sig.

At Thomas von Westens Virksomhed imidlertid har været til Velsignelse for mange, kan ikke betvivles, skjønt han i et Brev klagende udbryder: „Jeg har saa meget desmere Aarsag at beflitte mig paa et gudeligt Levned, som Synd og Ugudelighed tager jo mere og mere Overhaand i min Menighed, og jeg mærker, at saadan Uskik vil ikke lade sig omkastes ved Ord alene, men fornemmelig ved Exempler for Hjorden". Ogsaa paa en Del af sine Embedsbrødre øvede han en mærkelig Indflydelse. Han samlede om sig en Kreds, der snart blev greben af den samme Iver som han for at fremkalde bedre kirkelige Tilstande. De vare tilsammen syv i Tallet, hvorfor man undertiden — vel snarest spottende — kaldte dem „Syvstjernen", hvad siden er blevet deres Hædersnavn. Foruden von Westen var der Amund Barhow i Kværnæs og hans Kapellan, Ejler Hagerup, Provst Jens Juel i Tingvold, Nicolai Engelhart i Næsset, Peder Strøm i Bod og Mentz Ascanius, Kapellan i Aure. Ingen af disse stod von Westen nærmere

Digitized by Google

Efter Tegning af Joh. Nordhagen. Reproduceret af H. C. Olsen, Christiania.

Thomas von Westen.

Digitized by Google

Digitized by Google

end ovennævnte Engelhart, som han antog til sin Skriftefader, og hvem han i Breve, hvoraf flere ere bevarede, betroede sin Sjæls inderste Rørelser. Disse Breve ere i psychologisk Henseende saare mærkelige. Man ser af dem, at von Westens Sjæleliv har været ikke uligt Havet ved Norges Klippekyst, oftest i Oprør, sjeldent i Ro og Hvile. Med dyb Vemod ser han tilbage paa „den aandelige Fryd", der havde fyldt hans Sjæl i Opvækkelsestiden. Kun sparsomme Solglimt af Guds Naade besøgte siden hans forpinte Hjærte. Med frygtelige Svøbeslag hudflætter han sin egen Sjæl for at fremtvinge en stadig Omvendelse. Det er Pietismen i en mørk Skikkelse, der møder os i disse Skriftemaal. Men det maa dog ikke glemmes, at legemlig Svaghed har gjort sit til at lægge Tyngsel over hans Sind, plaget som han var af Skjørbug og Stensmerter. Naar disse Smerter for en Tid veg tilbage, lysnede det atter for ham: „Guds Aande kan gjøre Sjælen let, og den Paradises Vind kommer vel Urterne til at dryppe".

At en Mand som Thomas von Westen søgte at gjøre sit eget Hus til et Bedehus, kan man paa Forhaand vente; herom vidner ogsaa et lille (anonymt) Skrift, det eneste, der nu haves fra hans Haand, og som han endda ikke selv har udgivet, nemlig „Sjungende Gudstjeneste hjemme i Huset", Kbh. 1731 (skal være udgivet af O. Hersleb). Det indeholder en lille Række aandelige Sange, tildels til gjængse Visemelodier (som: Chrysillis, du mit Verdens Guld). Sangene kunne i poetisk eller snarere profetisk Højflugt ingenlunde maale sig med mange af von Westens andre Udtalelser. Digter har han aabenbart ikke været.

Endnu flyslede han, naar Tiden tillod det, med lærde Studier, særlig vedrørende det Gl. Test., men han maatte mangen Gang laane sig frem, da den forholdsvis betydelige Bogsamling, som han havde erhvervet i Kjøbenhavn, var gaaet tabt ved Stranding, da han sendte den op til Norge. Udbyttet af sine Studier fremlagde han i den Kreds af Præster, der havde sluttet sig om ham. Men for øvrigt gik Sammenkomsterne mellem dem mest ud paa at yde hinanden Raad og Hjælp i det Opvækkelsens og Opbyggelsens Værk, som de havde for Hænde. For at bøde paa den store Mangel, der i hine Egne fandtes paa Bøger tjenende til Kristenlivets Fremme, indkjøbtes større Partier af Bibler, Salme- og Opbyggelsesbøger, der siden søgtes udbredte i Menighederne, ligesom man ogsaa tog fat paa Udarbejdelsen af en Forklaring over Luthers Katekismus til Brug for Ungdommen.

Et merkeligt Udslag af den kirkelige Reformiver, der besjælede „Syvstjernen" er et vistnok af von Westen forfattet Andragende, vedtaget paa et Møde i Kværnæs Præstegaard 17. April 1714 og indgivet

Digitized by Google

til Kongen. Det er næsten i profetisk Stil: „Christi Menigheds yderste Trang nøder os til at tale, og Deres Majestæts store Nidkjærhed for Guds Ære forsikrer os om at blive hørte. Den levende Guds Søn begjærer ved os at klage for sin Salvede over sin dyrekjøbte Bruds begrædelige Elendighed". Dette er Indledningen til følgende mørke Skildring af Kirkens daværende Tilstand:

„Allernaadigste Konge! Zions Veje ligge ganske øde i Deres Rige Norge; der er ingen Kirkedisciplin mere i Deres Lande, Kirkens Bindenøgle er ganske nedgraven, den løsende Nøgle ganske misbrugt, Prædikestolen mestendels, desværre, frugtesløs, Skriftestolen mere til Satans Riges Befordring end til Synders Afskaffelse; Horeri har saa taget Overhaand, at Herrens Profeter med Graad hvert Øjeblik maa frygte for Ild over dette Sodoma; Drukkenskab er ikke Synd mere, Trætte og Avind bleven en Mode, falsk Vægt og Maal anset for en lovlig Profit, Vankundighed udi sin Saligheds Sag holdt for en god Tro, Bander og Eder et almindeligt Tungemaal, Sabbatens skjændige Brydelse for et Adiaphorum".

Saaledes bliver Forfatteren ved med en i Sandhed gribende Veltalenhed. Klagens Sum er, at Statens til Kirkelivets Fremme sigtende Love ikke mere overholdes. Derfor begjæres det, at Kongen vil paalægge tre ansete og kirkelig sindede Mænd, nemlig de theologiske Professorer Hans Steenbuch og Hans Trellund, samt Stiftsprovst Jacob Lodberg i Kjøbenhavn, nærmere at overveje de Forslag til „den nedfaldne Kristendoms Oprettelse", som Andragerne havde at fremføre, samt gjøre Forslag til Mislighedernes Afhjælpning.

I Henhold til dette Bønskrift befalede Kongen de tre nævnte Mænd at tage Sagen under Overvejelse. Dette skete da ogsaa, og de syv norske Præster fik Lejlighed til flere Gange udførlig at erklære sig, ligesom de paa fælles Bekostning sendte en af deres Midte, ovennævnte Ejler Hagerup, til Kjøbenhavn for at give alle ønskelige Oplysninger og drive paa Sagens Fremme. Kommissionen gik villig ind paa Præsternes Tankegang, men alligevel naaede Sagen aldrig ud over Overvejelsernes Stade, vel især fordi de allerfleste Biskopper i Danmark og Norge ikke syntes om disse selvkaldede kirkelige Tilsynsmænd og Reformatorer. Noget direkte Udbytte bragte „Sypstjernen"s velmente og med saa stort Alvor og saa levende Begejstring frembaarne Forslag altsaa ikke. Alligevel er det sandsynligt, at det har sat sine Spor i den følgende Tids kirkelige Udvikling. Særlig kan peges hen paa, at det saakaldte Missionskollegium oprettedes ved kgl. Reskript af 10de December 1714, altsaa netop paa den Tid, da de syv norske Præsters

Digitized by Google

Forslag drøftedes, og medens deres Udsending, der havde vidst at skaffe sig Adgang til Dronning Louise og fundet Yndest hos hende, færdedes i Kjøbenhavn. Thomas von Westens Kaldelse til at varetage Missionens Interesser i Nordlandene og Finmarken tør sikkert ogsaa betragtes som en af Bønskriftets indirekte Følger.

Som en af det vaagnende kristelige Livs første kjendelige Frugter maa den Iver nævnes, som vaktes for Evangeliets Forkyndelse blandt Hedningerne. Missionskollegiets første Bestræbelser havde vel de danske Kolonier i Ostindien for Øje; men det varede ikke længe, inden Opmærksomheden ogsaa henvendtes paa, at der indenfor den dansk-norske Konges Stater levede en Folkestamme, Finnerne eller Lapperne, der endnu kun i ringe Grad var berørt af Kristendommen, skjønt der tidligere var gjort forskjellige Forsøg paa at bringe Evangeliets Lys til disse mørke Egne. Da man fra Sverig af allerede havde gjort flere Skridt for at udbrede Kristendommen blandt den under dette Rige hørende Lappebefolkning, og da Krigen, som paa den Tid førtes mellem Danmark-Norge og Sverig, havde skjærpet Blikket for, at det ikke gik an at lade Svenskerne være ene om denne Opgaves Løsning, saa skred man nu til at tage den længe utilbørlig tilsidesatte Finnemission op for Alvor. Ved et kgl. Reskript af 19. April 1715 til Missionskollegiet, der viser, hvor meget Sagen laa Kong Frederik IV paa Hjærte, overlades det Kollegiet at træffe alle fornødne Foranstaltninger til Sagens Fremme. Men dertil hørte bl. a. Valget af en Mand paa Stedet eller i Nærheden, der kunde gaa Kollegiet til Haande i dets Bestræbelser for Finnerne. Thomas von Westen blev Manden. Han havde allerede selv fæstet sit Øje paa denne kirkelige Opgave og tilbudt Missionskollegiet sin Bistand, uden dog at tænke sig en saa fremskudt Stilling til Sagen, som han fik — navnlig ikke paa at opgive Præsteembedet i Vefs — da han den 28. Februar 1716 beskikkedes til Lector theologiæ i Throndhjem og Missionskollegiets Vicarius med Hensyn til Missionen i Nordlandene og Finmarken. Lektoratet var vel nærmest et Præbende, der skulde yde ham den materielle Løn for hans Arbejde; men det satte ham dog i et nærmere Forhold til Skolen i Throndhjem, hvad siden voldte ham mange Bryderier.

Faa Mennesker kunde — i alt Fald i væsentlige Henseender — være bedre udrustede til Missionsgjerningen end Thomas von Westen. En udmærket Begavelse, særlig et Sprogtalent, der satte ham i Stand til at tilegne sig Lappernes Tungemaal, en brændende Iver for Guds Riges Fremme, en ubegrændset Arbejdslyst og en vældig Arbejdsevne. Mindre heldigt var det derimod, at han var altfor sangvinsk i Vur-

Digitized by Google

deringen af de Kræfter og Midler, der stod ham til Raadighed, og at han var tilbøjelig til at gribe alt for meget an paa én Gang og til at fortabe sig i Detaillerne. „Han var vidtløftig i alt, hvad han foretog sig", siger en af hans Biografer; men den, der er det, vil vanskelig faa Tiden til at slaa til, selv om den bliver ham tildelt i rigeligere Maal, end Tilfældet var med von Westen. Endelig maa det beklages, at Styrelsen af Mangel paa Omsigt og Kjendskab til Forholdene havde stillet ham saaledes, at det næsten var uundgaaeligt, at han maatte komme i Konflikt med Stiftets Biskop, Dr. Peder Krog. Begge savnede de den Sagtmodighed, som maatte have hørt til, om det ret gode Forhold, der var mellem dem, saa længe von Westen kun var Præst, skulde have kunnet bevares. Ved den abnorme Stilling, der var tildelt von Westen som en Art Missionsbiskop midt i Throndhjems Stift, var han faktisk stillet, som hvis man nu til Dags ved Siden af et Stifts Biskop vilde stille en Mand, der med Myndighed til at træffe nye kirkelige Ordninger skulde være særlig Tilsynsmand for de vakte Kredse i samme Embedsomraade. Dertil kom, at Biskoppen, der var en pengekjær Mand, nu saa' sig berøvet Indtægterne af Lektoratet, som han i nogle Aar havde oppebaaret. Ogsaa den Lektoren anviste Stilling til Throndhjems Skoles Rektor var af den Art, at Sammenstød næppe kunde undgaas, saa meget mere som den daværende Rektor, M. Niels Krog, en Søn af Biskoppen, var lidet medgjørlig. Under disse Forhold blev Lektor-Stillingen for von Westen, der aldrig tænkte paa egen Fordel, men kun paa Missionens Fremgang, en Kilde til mange bitre Timer, og da hans Embedes Hovedindtægt svandt bort ved Svenskernes senere Indfald i Throndhjems Stift, kom han i langt fattigere Kaar, end han havde haft som Præst i Vee. En Trøst for ham var det under disse trange Forhold, at han dog i Konrektoren ved Throndhjems Skole, Mag. Hans Skanke, havde en aandsbeslægtet Ven, til hvem han tillidsfuldt kunde overlade Lektoratets Gjerning, naar han selv var paa Rejser.

Under 14. Marts 1716 udfærdigede Missionskollegiet Instrux for von Westen som „Collegii Vicarius og Befuldmægtigede" med Anmodning til ham om snarest mulig at gjøre en Rejse gjennem Nordlandene til Finmarken, for nøje at undersøge, hvad Missionsværkets Fornødenhed udkrævede, hvor Skoler bedst kunde oprettes og Katekéter ansættes, om hvis Forretninger og Løn han skulde gjøre Forslag til Kollegiet. Provsterne og Præsterne deroppe skulde han besøge, raadføre sig med dem samt opmuntre og vække dem til med Alvor at tage sig af Lapperne.

Digitized by Google

I det hele foretog von Westen tre store Missionsrejser til Nordlandene og Finmarken, hvis yderste Grænser han allerede naaede paa den første Rejse, fra Maj til November 1716. Paa disse Rejser udfoldede han en forbausende Virksomhed, hvis Enkeltheder Pladsen dog ikke tillader os at skildre. Saa vidt muligt søgte han at træde i personligt Forhold til og at omvende hver enkelt Lap, han traf paa i det vidtstrakte Landskab, hvor dette Nomadefolk færdedes. Mange glædelige Erfaringer gjorde han, saa han to Dage efter Hjemkomsten fra sin første Rejse kunde skrive til Missionskollegiet: „I maatte dø af Glæde, dersom I vidste selv, hvor mange Sjæle I har reddet, hvor mange Præster opvakt, hvor mange Hjærter I har aabnet". Paa en Del Steder havde han gjort Anstalter til at faa bygget Kirker, oprettet Skoler og ansat Missionærer og Lærere. Efterhaanden, da han trængte mere til Bunds i al den hedenske Overtro, hvori Lappefolket var nedsunket, maatte han dog erfare, at Vanskelighederne vare større, end han fra først af havde tænkt. Hertil kom Modstand fra Biskoppens Side eller fra Landsmænd, der især for Handelens Skyld havde bosat sig i hine nordlige Egne, og hvis Vinding var knyttet til, at Lapperne forblev paa det samme lave Standpunkt som hidtil. Men den Glæde havde von Westen, at den øverste Styrelse paa bedste Maade søgte at støtte hans Værk, skjønt den langvarige og farlige Krig ellers lagde Beslag paa alle Midler. Saaledes kan det nævnes, at et Kongebrev af 20. Novbr. 1716 paalagde enhver Hovedkirke i Norge en aarlig Afgift af 2 Rdlr. og hver Annexkirke en Afgift af 1 Rdl. til Missionsværkets Fremme. En stor Oplivelse var det ogsaa for ham ved Hjemkomsten at høre, at hans kjære Menighed i Vee, hvor han efterhaanden havde vundet mange Hjærter for Herren, var bleven forsynet med en Præst, der havde hans fulde Tillid, nemlig Vennen Nic. Engelhart, som han paa den mest indtrængende Maade havde anbefalet til denne Plads.

Throndhjems Skole var straks, da Planen om Missionen blandt Lapperne var fattet, bleven underlagt Missionskollegiet og „beskikket til et Seminarium scholasticum for den allernaadigst anbefalede Mission til Finnernes Omvendelse". Hertil føjedes nu (1717) et „Seminarium lapponicum", bestemt dels for unge Nordmænd, der ønskede at uddannes til Missionærer, dels for Lappeynglinger (af hvilke v. Westen havde medbragt et Par Stykker), der i Tiden kunde blive Lærere for deres Landsmænd. Undervisningen i det lappiske Sprog skulde gives af Isak Olsen, en Mand, som von Westen havde truffet i Varanger, og som længe med sjælden Nidkjærhed og Dueligheed havde arbejdet for

Digitized by Google

Missionen i Østfinmarken sammen med den brave Provst Joh. Ludv. Chr. Paus i Vadsø.

Straks efter sin Hjemkomst havde von Westen tilskrevet Missionskollegiet og lovet det en Række vigtige Oplysninger om Forholdene i Finmarken; men Vanskeligheder og Stridigheder, hvori han indvikledes, i Forbindelse med en vis Ubestandighed i saadanne Forsætter, som ikke direkte fremmede Opvækkelsen, lod ham alt for længe udsætte Opfyldelsen af dette Løfte, til Skade for hans egen Anseelse og for Missionens Fremgang, da Kollegiet nu stod uden tilstrækkelig Vejledning. Derved forsinkedes ogsaa hans anden Missionsrejse, som han tiltraadte i Juli 1718, en saare møjsommelig Rejse, under store Savn, og ofte næsten overmenneskeligt Arbejde. Kun hans levende Tro og den Ild, der glødede i hans Hjærte, holdt ham oppe. For øvrigt fortsatte han, hvad han paa sin første Rejse havde begyndt, prædikede og underviste, og søgte paa alle Maader at trænge ind i Lappernes hele Væsen og Natur, og at tilegne sig deres Sprog. Tillige traf han forskjellige Ordninger til Missionsværkets Fremgang, og samlede en Flok unge Lapper om sig, som han tog med sig for at uddanne dem til Lærere.

Da Svenskernes ødelæggende Indfald i Throndhjems Stift havde forsinket von Westens Hjemkomst, kom han først tilbage i April 1719, men maatte snart efter gjøre sig rede til at rejse til Kjøbenhavn for mundtlig at give Missionskollegiet de Oplysninger, han ikke kunde overkomme at meddele skriftlig. Næsten halvandet Aar tilbragte han i Kjøbenhavn, saa han først kom hjem ved Juletid 1720. Der maa have været saare meget at drøfte med Kollegiet og andre Autoriteter. Til Kongen fik han oftere Adgang og udvirkede forskjellige Begunstigelser for Missionen, særlig at de nordlandske og finmarkiske Kirkers Overskud skulde tilfalde den. Derhos foranledigede han en Bestemmelse om, at ogsaa Lapperne i Throndhjems Amt skulde indbrages under Missionen, en Ordning, der kunde være rimelig nok, men som gav Anledning til nye Sammenstød med Biskop Krog, der aabenbart betragtede von Westen som en Art Modbiskop og derfor lagde ham alle mulige Hindringer i Vejen. Da den utrættelige Missionær senere hen, ikke nøjet med det fast uoverkommelige Arbeide han allerede havde, ogsaa vilde inddrage de saakaldte Rugfinner, eller de Lapper som holdt til i visse Egne af Christiania Stift, under sin Mission, stødte han haardt sammen med den myndige, hos Kongen højt anskrevne Biskop Deichmann, der ikke ønskede hans Indblanding i sit Stifts Anliggender.

Medens von Westen opholdt sig i Kjøbenhavn, blev Christians-

Digitized by Google

sands Bispestol ledig. Den blev ham tilbudt; men han kunde ikke losrive sig fra sine kjære Lapper. Havde han naaet at blive Biskop i Throndhjem, hvortil der skal være givet ham Udsigt, saa havde Sagen været en anden. Men han naaede det ikke, da Biskop Krog overlevede ham.

Efter Hjemkomsten fra Kjøbenhavn kastede von Westen sig over Arbeidet paa Opdragelsen af de Lapper, han havde medbragt fra sin tidligere Reise, ligesom han med største Iver søgte at paavirke de „Tiggerlapper", der som Rakkere, Spaamænd og Troldkarle flakkede om i Throndhjems nærmere Omegn. Hans taalmodige Hustru fandt sig i, at han fyldte Huset med Lapper. Men selv var han i sit Element, naar han færdedes mellem disse sine „velsignede Børn". Ikke med Urette har Hammond sagt, at han gjerne reiste, om det skulde være, 100 Mile for at faa en hedensk Lap under sin Paavirkning. Disse hidtil saa forsømte Mennesker voxede mere og mere ind i hans Hjærte, for dem var han villig til at ofre alt. Men under alt dette tærede nye Kampe, nye Vanskeligheder for at skaffe det fornødne til Missionen, paa hans Kræfter, og saa et Brevskriveri uden Ende. Det var næsten ikke muligt for ham at faa de usle Præstekald i de haarde og umilde Egne besatte med Mænd, paa hvem han kunde stole, at de vilde arbeide i hans Aand.

Snart maatte han igjen ud paa sine møisommelige Rejser. „Saa fuld af Glæde i sin Aand som nogen Tid tilforn" — skriver hans Ven Magister Skanke — begav han sig i Juni 1722 paa Vejen til Nordlandene. Nu begyndte det trælsomme Arbejde paa ny, men hans Sjæl var deri, og han gav aldrig tabt. „Saa længe der er en varm Blodsdraabe i mig, skal jeg med Glæde ofre den for en Fin eller Lap", skrev han under Rejsen til Missionskollegiet, og det var ikke Overdrivelse. Fra Nordlandene gik han til de indre, uvejsomme Egne af Throndhjems Amt, hvor Lapperne havde Tilhold. Han gjorde imidlertid den bedrøvelige Opdagelse, at jo længere han kom mod Syd, desto ringere stod det til med Lapperne. Men jo større Vanskelighederne vare, desto ivrigere blev han for at skabe bedre Tilstande. Hver enkelt Laps hele Stade i religiøs Henseende og hans overtroiske Meninger vare Gjenstand for von Westens omhyggelige Undersøgelse. Ad den Vej naaede han ganske vist til et dybt Indblik i Folkets aandelige Tilstand, men megen Tid gik dog tabt med hans endeløse og minutiøse Optegnelser om disse Forhold, en Tid, der kunde have været bedre anvendt, om han havde benyttet sine rige Erfaringer paa Missionens Omraade til at give — hvad hans fore-

Digitized by Google

satte atter og atter havde forlangt af ham — en ordentlig og læselig Fremstilling af Verkets historiske Gang, der kunde have været forelagt Kongen og meddelt Almenheden, som nu kun vidste saare lidt om det store Arbejde for Guds Rige, der var gjort i hine fjerne Egne, og derfor heller ikke kunde have nogen Interesse derfor. Havde han kunnet overvinde sig selv til at følge de Opfordringer, som havde lydt til ham i denne Henseende, vilde hans Liv sikkert være blevet lysere, og hans Værk mere grundfæstet.

Det er denne Mangel paa praktisk Sands hos den idealt anlagte Personlighed og denne Tilbøjelighed til kun at følge sit eget Hoved og at ville gjøre alting selv, der efterhaanden gjorde Livet saa bittert for den ædle Mand, som dog visselig ikke tænkte paa egen Ære eller egen Fordel. Saa længe han færdedes blandt sine Lapper, var han fuld af Haab og Hjertens Glæde. Her vidste han, trods alle Savn, at fange hver Solstraale, og han gik seirig ud af saa godt som hver en Kamp. Men anderledes blev det, da han atter (Maj 1723) var kommen hjem til Throndhjem; thi her var hans Liv, som han selv siger, en daglig Lidelse. Pengenød, Fortrædeligheder og egennyttig Modstand mødte ham saa godt som ved hvert et Skridt. At flere af Besværlighederne skrev sig fra hans egne Fejlgreb, gjorde dem i og for sig ikke lettere at bære. Dertil kom, at Missionskollegiet ikke mere havde samme Tillid til ham som før. Man forlangte Regnskab over de til Missionen anvendte Midler. Han lovede det stadig; men det kom aldrig, ikke fordi han havde misbrugt den Tillid, der var vist ham — tvertimod, alt hvad han selv ejede, havde han ofret paa Missionen, og da Regnskabet efter hans Død blev opgjort af andre, viste det sig, at han havde en stor Sum tilgode — men han havde aldrig kunnet give sig Tid til dette dog saa nødvendige Arbejde. Hans Helbred, der var svækket ved de svære og anstrængende Rejser, blev end mere rystet ved de stærke Storme, der i Aarene efter 1723 gik gjennem hans Sind. Naar det efter et Sygdomsanfald lysnede lidt op for ham, var hans Aand dog atter livlig. Endnu faa Dage før hans Død var det hans Tanke, saa snart han blev rask, „at begive sig til Nordlandene og der Aar for Aar forblive". Han døde den 9de April 1727, endnu ikke 45 Aar gammel.

Der var maaske ikke mange uden Lapperne, der begræd „den gode Lektor", der havde været for dem som en Fader; der blev end ikke talt et Mindeord ved hans Grav. Hans gamle Hustru, der overlevede ham i mange Aar, døde forglemt og tilsidesat i den yderste Armod. Hun havde dog ofret mere for Missionen end nogen anden.

Digitized by Google

Siden — længe efter — er der skrevet tykke Bøger om Thomas von Westen og hans Værk. Og det tør siges med Visshed, at hans Ihukommelse vil ikke dø i den nordiske Kirke, saa længe Ordet staar ved Magt: „Kjærlighed søger ikke sit eget".

Det fortælles, at da Kong Christian VI paa sin Norgesrejse besøgte Throndhjems Domkirke, spurgte han, staaende i Choret, de tilstedeværende: „Hvor ligger vor gode, salige Lektor von Westen begraven?" Biskop Hagerup, den tidligere nævnte Kapellan, der nu var steget høit i ydre Værdighed, svarede: „Deres Majestæt staar just paa den salige Mands Grav". Kongen tav nogle Minutter, som den, der falder i Tanker, og derpaa sagde han: „Nu! saa staar vi paa en Guds Mands Grav". — Ja, en Guds Mand, om end i menneskelig Skrøbelighed, det var Thomas von Westen!

Digitized by Google

Thomas Angell, hans Tid og hans Stiftelser.

Af

Forstander **Johannes Midelfart.**

Fra Reformationens Indførelse havde Trondhjem været i afgjort Tilbagegang. Den talrige og mægtige katholske Geistlighed, som tidligere i saa væsentlig Grad bidrog til Byens Blomstring, var borte; borte var ogsaa de før saa mægtige Ætter. Der blev stille og tomt i Byens Gader, ingen Virksomhed af nogen Betydning, intet Liv i nogen Retning. Skibsfarten var hensygnet og dreves væsentlig af Fremmede paa egne Fartøier. Til Fortrængsel for Byen seilede disse ind i de enkelte Fjordbygder og drev ved Hjælp af handelskyndige Faktorer Handel med Bønderne. Henimod Midten af det syttende Aarhundrede standsedes denne Handel ved strengt Forbud; men da den var for fordelagtig til at opgives, bestemte Flere sig til at erhverve Indfødsret og nedsætte sig i selve Byen. Dette var den første Aarsag til, at der i Midten af det syttende Aarhundrede indtraadte en heldig Forandring i alle Byens Forhold. Opmærksomheden var henledet paa Trondhjem, og efterhaanden kom der en Strøm af fremmede, klartseende Forretningsmænd herop, deriblandt ogsaa Mænd, som frygtede for Krigens Herjinger eller politiske Magthaveres Forfølgelser.

Med skarpt Blik paa Forhold og Tilstande forstod disse nye Mænd at udnytte Landets naturlige Hjælpekilder, og med sit Kjendskab til det tidligere Hjemland og til Udlandet i det hele, kunde de med Lethed knytte udstrakte Handelsforbindelser, og de fremkaldte lidt efter lidt en stor og mangesidig Virksomhed. Den stille By med sine tomme Gader forandrede efterhaanden Karakter. Travel Virksomhed sporedes

Digitized by Google

Efter et samtidigt Maleri. Reproduceret af H. C. Olsen, Christiania.

Lorents Mortensen Angell.

Digitized by Google

Digitized by Google

nu paa alle Omraader. Havnen og Elven fyldtes med Fartøier, Expeditioner afgik baade til Ind- og Udlandet, hvortil særlig udførtes Fisk og Trælast, ligesom ogsaa Bergværksdriften tiltog i Omfang og Betydning. Formuer skabtes, og Arbeidsfortjenesten tiltog baade i By og Bygd.

Hovedstrømmen af disse Fremmede kom fra Danmark — især Slesvig og Holsten —, men ogsaa Tyskland, England og Holland ydede sin Kontingent. Hvor betydeligt Antallet af Fremmede var, ser man af en Fortegnelse fra 1702 over Byens „itzige Negotianter" — efter B. Moes norsk Personalhistorie. — Negotianterne inddeles i 3 Klasser efter Formuen. I første Klasse (19) opføres 6 som Flensborgere, 2 som Hamborgere, 2 som Jyder, 1 som Sjellandsfarer, 1 som Kjøbenhavner, 1 som Nordmand (?) og 6 som Trondhjems Indfødte; disse Sidstes Navne tyder forresten ogsaa paa fremmed Oprindelse. I anden Klasse (19) er 9 Flensborgere, 2 Jyder, 1 Engelskmand, 1 Bremer, 1 Hamborger, 1 Hollænder, 6 Nordmænd, alle med fremmede Navne. Tredje Klasse (25): 12 Flensborgere, 1 Sønderborger, 2 Danske, 1 Irlænder, 1 Hamborger og 8 Trondhjemske Indfødte. Blandt mere bemærkelige Navne fra den Tid tør nævnes: Angell, Bing, Brix, Brügmand, Bygball, Collin, Friis, Hammond, Holck, Horneman. Senere træffer vi ogsaa paa Navnene Høyer, Mantzin, Mollmann, Mencke, Schöller, Wesel, Wildthagen m. fl., saa kommer Lysholm og i Begyndelsen af dette Aarhundrede Tonning & Ovesen, Friedlieb & Co., Knudtzon, Lorck, Sommer m. fl. Mange af disse Navne gjenfinder man som Beslegtede og Besvogrede med den Angellske Familie.

Det er eiensynligt, at en saa stor Indblanding af fremmede Elementer maa have efterladt Spor baade i Byens indre og ydre Liv; men i det Hele var denne Indblanding baade i den ene og anden Henseende til afgjort Held for Byen. Disse fremmede lagde ikke an paa at skaffe sig Formue for saa at drage ud af Landet med den; de sluttede sig helt og holdent til sit nye Hjemland, og ofte i den første Generation følte de sig som Nordmænd og Trøndere. Om end megen Raahed kom til Syne her som andre Steder paa den Tid, fandtes her ogsaa høiere Interesser; derom har man mange Vidnesbyrd.

Man sørgede for at skaffe sine Børn en god Opdragelse, og hyppige Reiser til Udlandet bidrog til at give den bedre stillede Klasse et friere Syn og større Almendannelse i Forbindelse med solidere og mere omfattende Kundskaber. I saa Henseende udmærkede Trondhjem sig fremfor andre norske Kjøbstæder. Fremmede Reisende i forrige

Digitized by Google

Aarhundrede dvæle med Forkjærlighed ved Trondhjem og kunne ikke nokſom roſe Indvaanernes Dannelſe, gode Omgangstone og ſtore Gjeſtfrihed. At det norſke Videnſkabernes Selſkab grundlagdes i Trondhjem i det attende Aarhundrede, ſkyldes viſtnok først og fremſt de Mænd, ſom bragte det iſtand, men det taler ogſaa til Ære for det Samfund, ſom i de Tider gjorde Oprettelſen af et ſaadant Selſkab mulig. Endnu en Eiendommelighed bør nævnes, og det er, at Sønnerne meget ofte forlod Fædrenes Livsſtilling og ſøgte ind paa Embedsbanen eller over i anden Virkſomhed. Derfor vedblev Handelsſtanden i længere Tid at indkalde Fuldmægtige fra ſin oprindelige Hjemſtavn, og da disſe efterhaanden grundede egne Forretninger, kom flere og flere Fremmede op til Trondhjem.

I den ſidſte Halvdel af det ſyttende og den første Halvdel af det attende Aarhundrede var det tre Generationer af Slægten Angell, ſom indtog en ledende Stilling inden det ſterkt pulſerende Forretningsliv. Deres ſtore Formue ſatte dem iſtand til at ride Stormen af under de ſvære Trængſler, hvorunder Næringsveiene af og til led paa Grund af Ildebrande, Uaar og fiendtlige Overfald. Slægten Angells Stamfader i Norge var Lorents Mortenſen fra Angelen i Holſtein, hvorfra han tog ſit Navn. Han kom til Trondhjem omkring 1650, hvor han blev Raadmand, hvilken Stilling den Gang kunde forenes med almindelig borgerlig Virkſomhed. Ved Vindſkibelighed og Dygtighed erhvervede han en ſtor Formue. I 1687 blev han admitteret ſom Participant i Røros Kobberværk, og allerede i 1691 ſtaar han opført ſom Eier af 53 Parter af de 180, hvori Verket da var delt. Disſe Parter kjøbte han rimeligvis af den fra Verkets ældre Hiſtorie bekjendte Joachim Irgens, eller maaſke rettere af dennes Enke. Fra den Samme kom ogſaa Jordegodſet i Nordland med tilhørende Fiſke og Kongetiende i hans Beſiddelſe; dette var af Fredrik 3 ſolgt til Jochim Irgens for 100,000 Rg.dlr.; denne miſtede imidlertid ſin Formue og Enken pantſatte Godſet til Raadmand Lorents Angell.

Dels ifølge Dom, dels ved mindelig Forlig kom denne i fuld Beſiddelſe deraf.

Lorents Mortenſen Angell var tre Gange gift og havde 18 Børn; fra disſe, og fra Thomas Angells Morfader, Thomas Hammonds Børn, nedſtammer alle, ſom paa Grund af Slegtſkab kan have Krav paa at faa Del i Stiftelſernes Goder.

Lorents Mortenſen Angell døde 1697.

Den betydeligſte af alle Lorents Mortenſens Sønner var Albert Lorentſen Angell, født 1660, død allerede 1705 ſom Præſident, Can-

Digitized by Google

Efter et samtidigt Maleri. Reproduceret af H. C. Olsen, Christiania.

Albert Lorentsen Angell.

Digitized by Google

Digitized by Google

celliraad og Assessor i Oberbergamtet. Sammen med Jens Bing blev han i 1690 valgt til Tilsynsmand eller Bestyrer af Røros Værk, da Participanterne for første Gang valgte Bestyrelse. Ved Fredrik den fjerdes Besøg i Trondhjem 1704 blev han af Kongen personlig udnævnt til Cancelliraad. Ved Hustruen kom han dels ved Arv, dels ved at udløse Medarvinger i Besiddelse af det betydelige Jordegods i Selbu og Tydalen, som Svigerfaderen Thomas Hammond havde kjøbt af Rentemester Hinrich Müller. Denne Thomas Hammond var indvandret fra England efter Restaurationen og havde i Oliver Cromwells Tid spillet en politisk Rolle der. Han var Medlem af det lange Parlament, og under Karl den førstes Dødsdom findes hans Navn og Segl — 3 springende Løver, to over og en under —, det samme Segl findes paa flere Dokumenter i Stiftelsernes Arkiv. I Trondhjem giftede han sig med Elisabeth Sommerschield, med hvem han havde 7 Børn, hvoraf Datteren Sara blev gift med Albert Angell. Disse havde i sit Ægteskab 9 Børn; af disse opnaaede kun fire den voksne Alder, nemlig to Døtre — den ene gift med Magister Niels Krog, Rektor ved Latinskolen, den anden med Kammerherre Sti Tønsberg Scholler, en af Byens rigeste Mænd — samt Sønnerne Lorents og Thomas Angell. Ingen Descendent af Albert Angell er nu ilive. Efter hans Død giftede Enken sig med den rige Kjøbmand og Raadmand Søren Bygball, men efter dem levede kun en Datter Katrine, gift med Generalløitnant Johan Mangelsen. Fra disse nedstammer paa mødrene Side Grev Hermann Wedel-Jarlsberg, hvis Ætlinge er de nærmere beslægtede af Thomas Angell.

Brødrene Lorents og Thomas Angell, som begge var født samme Aar 1692 den 21de Januar og 29de December, blev opdraget sammen og blev begge i 1709 fra Trondhjems Latinskole dimiteret til Kjøbenhavns Universitet. Hvor længe de har opholdt sig i Kjøbenhavn vides ikke; men de var i det hele 9 Aar borte fra Hjemmet og besøgte i denne Tid flere Universiteter. I 1717 var de som juridiske Studerende indskrevne ved Leydens Universitet og i 1718 sees ialfald Lorents at have studeret i Oxford. Desuden har de ogsaa besøgt de vigtigste Handelspladse i Tyskland, Holland og fornemmelig England og Irland, hvortil de var knyttet baade ved Forretningsforbindelser og Slegtskab. Den lange Tid, de saaledes ofrede paa sin Uddannelse var vistnok vel anvendt, og man maa antage, at de ved sin Hjemkomst, baade hvad merkantil og almen Dannelse angaar, stod ualmindelig høit. Under Sønnernes Fravær styredes Forretningen af Moderen og Stedfaderen, Raadmand Bygball. Moderens Død 1717 kaldte dem hjem, hvor de

Digitized by Google

overtog sin Arv og fortsatte Forretningen i Fællesskab under Firma Lorents og Thomas Angell. Det var et af Trondhjems største og rigeste Forretningshuse, som Brødrene blev Indehavere af, og som de ledede med en saa stor Dygtighed og Energi, at det snart ubestridelig indtog den øverste Plads i Byen. Dets Virksomhed og Indgriben sporedes paa alle Hold og bidrog til igjen at hæve Trondhjem efter de foregaaende Aars Ulykker og skabe nyt Liv og Foretagelseslyst rundt om. Thomas Angell var den mest fremragende af Brødrene; den ældre Broder anerkjendte hans Overlegenhed og gav ham frie Hænder i Forretningsførelsen. Der bestod altid et kjærligt Forhold imellem dem, og selv efter at Lorents i 1729 havde giftet sig med Sara Collett af den Kristianiensiske Patricierfamilie Collett, vedblev Thomas at bo sammen med sin Broder uden at føre egen Husholdning.

Stor Indflydelse fik Thomas Angell paa Røros Værk. Fra 1725 sees han at have indtaget en ledende Stilling blandt dets Participanter, og fra 1730 til 1762 var han den første Mand i Verkets Direktion. Lige til 1757 var Generalløitnant Mangelsen, der var gift med hans Halvsøster, hans meget virksomme Medhjælper, men da denne i dette Aar flyttede til Kristiania, blev Thomas Angell ene om Bestyrelsen. Mangelsen var den, som førte det direkte Tilsyn paa Røros og i Gruberne, men Thomas Angell var den forretningsførende Direktør i Trondhjem. At der har været et godt Samarbeide og udmærket Forhold dem imellem, kan man slutte sig til af, at Angell i første Codicil til Testamentet giver til Mangelsen som „en Erindring af en Broder" 10,000 Rigsdaler.

Efter Mangelsens Afreise faldt det med Bestyrelsen forbundne betydelige Arbeide efterhaanden den gamle Mand for tungt, og i 1762 frasagde han sig Værkets „hidtil førte Direktion". Det var saaledes i mere end 30 Aar, at Thomas Angell under ofte saare vanskelige Forhold bestyrede Værkets Anliggender uden nogensomhelst Godtgjørelse. Hans Fortjenester af Værket er utvivlsomme, og om Generalløitnant Mangelsens Virksomhed nævnes mere end Angells i Værkets Annaler, saa er det let forklarligt; thi Mangelsen færdedes stadig oppe ved Værket, medens Thomas Angell var i Trondhjem. Angells Sagbrugs og Trælastforretning var en af Byens betydeligste; ved Siden af dreves ogsaa Kolonial- og Kornforretning.

Af størst Betydning var dog Bankierforretningen, som almindelig benyttedes af Byens Handelsmænd ved Forretninger paa Ind- og Udlandet. Thomas Angell tog sig ogsaa meget af Bestyrelsen af det betydelige Jordegods og søgte paa forskjellig Maade at opmuntre

Digitized by Google

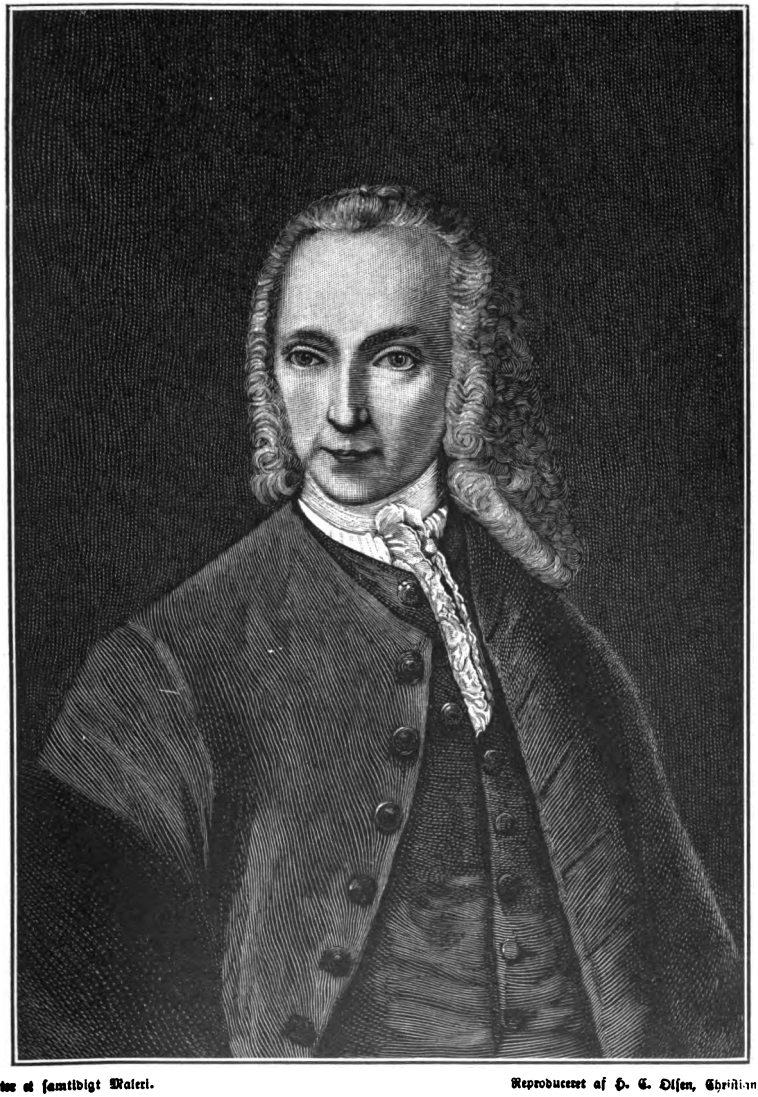

Efter et samtidigt Maleri. Reproduceret af H. C. Olsen, Christiania.

Thomas Angell.

Digitized by Google

Digitized by Google

Leilændingerne til Flid og Foretagsomhed. Af Arkiverne kan skaffes fuldgyldige Bevis for, at han altid havde sin Fødeby og fattige Medborgeres Tarv for Øie, ligesom der ogsaa findes mange Exempler paa, at han eftergav Debitorer mange Aars Renter, ja endogsaa baade Kapital og Renter, naar der var virkelig Trang tilstede. Han var en alvorlig Kristen, og Datidens Rationalisme var ham imod; alvorlige mere til Pietismen hældende Geistlige var hans intime Omgangsvenner. Thomas Angell var ogsaa en lærd Mand med videnskabelige Interesser[1]). Sit store Bibliothek forøgede han lige til de sidste Aar af sit Liv, det talte da henved 7000 Bind i de gamle og flere nyere Sprog.

Thomas Angell tænkte en Gang paa at testamentere sine Midler til Oprettelse af et norsk Akademi; dette er ikke blot omtalt af Nyerup i Fortalen til Videnskabernes Selskabs Katalog, men ogsaa Professor L. Smith sagde i 1781 ved en offentlig Leilighed, at han kunde opgive troværdige Vidner paa, at Thomas Angell ved sit Bord i et Vennelag, da han endnu havde Aandens fuldkomne Styrke og Munterhed, havde sagt, at han vilde hengive sine Midler til Videnskabernes Fremme her i Norge.

Ved Udgangen af Aaret 1750 blev Etatsraad Lorents Angell syg og afgik ved Døden den 19de Marts 1751. Forholdet mellem Thomas Angell og Broderens Familie blev fremdeles uforandret, han blev boende i samme Hus og ledede som før den hele Forretning. Det hjemlige Forhold kom dog snart til at undergaa væsentlig Forandring; thi allerede 3 Maaneder efter Lorents Angells Død meldte Peter Fredrik Suhm sig som Frier til hans eneste Datters Haand og Formue. Sex Dage efterat Bekjendtskabet var gjort, var de forlovede, og Giftermaalet foregik den 19de April 1752; men der blev truffet Bestemmelse om, at de unge Suhms ikke maatte flytte fra Trondhjem, saalænge Moderen levede, og at Fællesboet skulde forblive under Thomas Angells Bestyrelse. Etatsraadinde Angell døde allerede 1757, men Thomas Angell vedblev at bo i samme Hus, indtil Suhms frivole Liv og hensynsløse Behandling af Hustruen gjorde længere Samliv uudholdeligt for ham, hvorfor han i 1762 flyttede. Uagtet Thomas Angell med Kjærlighed hang ved sin eneste Broderdatter, troede han, at hendes Fremtid under enhver Omstændighed var fuldt sikret ved den store Formue, hun vilde faa i Arv efter sin Fader. Allerede i 1752

[1]) „En lærd og gudfrygtig Olding, retskaffen i Handel, ustraffelig i Vandel", kalder en Samtidig ham.

Digitized by Google

indgav han derfor Andragende om kongelig Tilladelse til ved Testamente frit at bestemme over sine Midler, og facultas testandi blev ham bevilget under 3die Februar 1753. 1762 udfærdigede han sit Testamente; dettes Indhold blev imidlertid ikke bekjendt og Suhm havde ikke opgivet Haabet om Arv efter Thomas Angell, thi han vedblev at bo i Trondhjem lige til Sommeren 1765, da det efter hans eget Sigende var Konen, som overtalte ham til at flytte.

Efter 1762 levede Thomas Angell endnu mere tilbagetrukket end før; han blev efterhaanden mer og mer fremmed for Folk og især for senere tilflyttede Personer, som ikke kjendte ham fra hans tidligere virksomme Liv. At han fremdeles var fuldstændig aandsfrisk, kan man slutte af, at han saa sent som i 1764 og 65 afsluttede vigtige Forretninger blandt andet med Etatsraad Suhm.

Den Paastand, at Thomas Angells Testamente skulde være affattet af en aandssløv Mand under Paavirkning af Andre, maa derfor være fuldstændig ugrundet. Han var sig vistnok fuldt bevidst, hvad han gjorde. Til Testamentets Exekutorer havde han udvalgt Assessor Ole Wahl og Præsten Nils Tønder, der var hans gamle Ven og vistnok den, med hvem han havde raadført sig om Testamentet. Tønder døde, endnu medens Thomas Angell levede, hvorfor han indsatte Præsten Aage Schawland i hans Sted. Den 19de September 1767 Kl. 5 Eftermiddag indfandt disse Exekutorer sig i Angells Hus efter Budsendelse af Fuldmægtigen, den senere Forstander Hoff, hvem Th. Angell tidligere havde paalagt at tilkalde Exekutorerne, for at de kunde forsegle de vigtigste Papirer, medens han endnu levede.

De gik ind til ham og fandt ham meget daarlig og Døden nær. Schawland læste Velsignelsen over ham paa Embeds Vegne. Forseglingen blev udført, hvorpaa de forlod Huset og paalagde Hoff at budsende dem, naar Noget indtraf. Kl. 10 samme Aften døde Thomas Angell. Ingen Slægtninge var tilstede ved hans Dødsleie, kun nogle Tjenere.

Inden Exekutorerne var bleven underrettet om Dødsfaldet, havde Præsident Nordahl, som var Arvingernes Fuldmægtig, faaet nys derom, og ilede til Skifteforvalteren, som han bevægede til at følge sig hen i Huset, uagtet det var Søndag Formiddag og Gudstjenesten ikke endt. Her gav Skifteforvalteren sig straks ifærd med at forsegle Dørene forat sætte sig i Besiddelse af Boet. Han var i fuld Virksomhed hermed, da Exekutorerne kom. Til disses Protest toges der intet Hensyn, og kun med Vanskelighed lykkedes det at faa udleveret det til Ligets

Digitized by Google

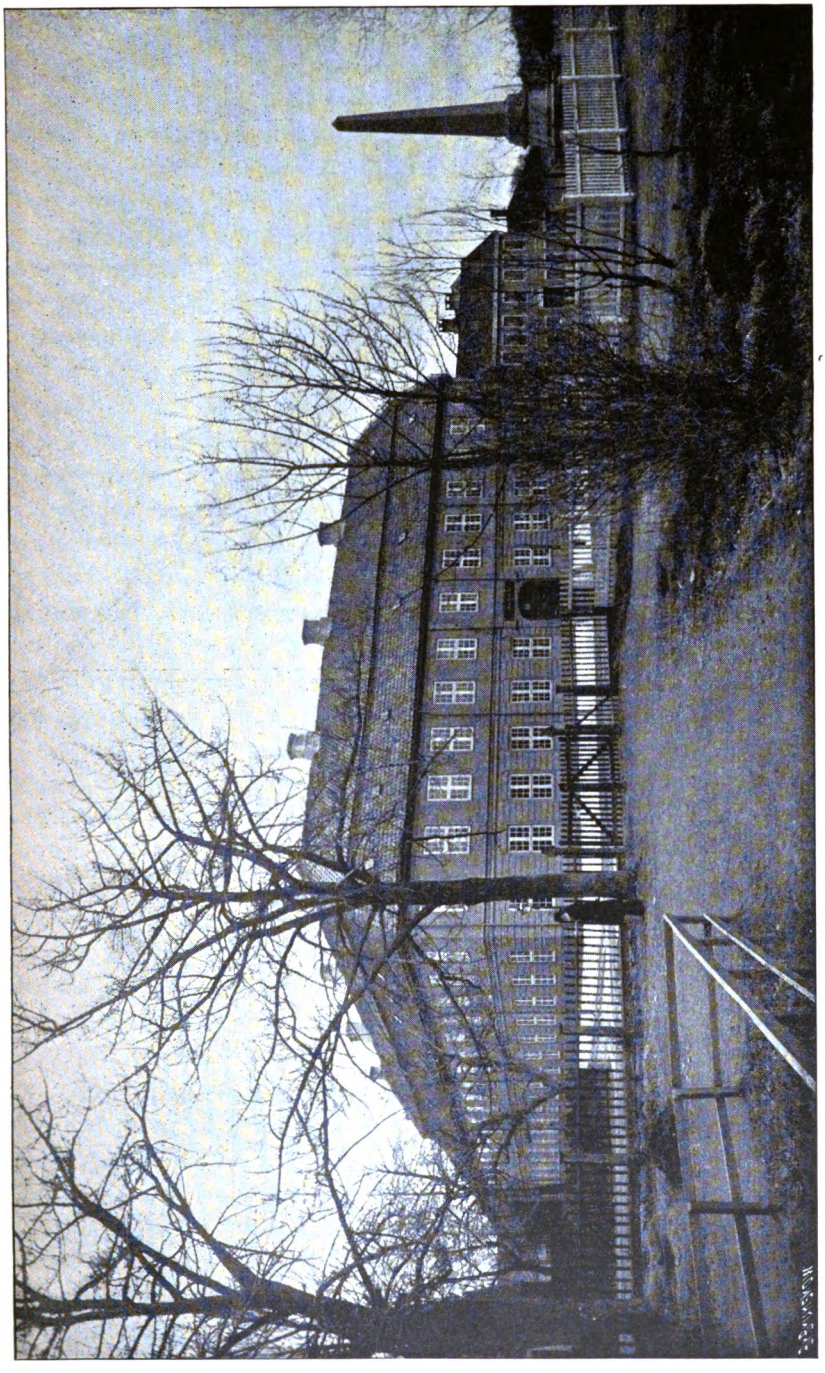

Thomas Angells Hus.

Fotografert af C. Olsen, Throndhjem. Reproduceret af Br. Brunstow, Christiania.

Digitized by Google

Digitized by Google

og Møblernes Indklædning fornødne Lintøi. Først efter 8 Dages Kranglerier blev Boet endelig overleveret Exekutorerne.

Medens denne Strid stod paa, laa den store Testator paa Ligstraa i det samme Hus, tildels i samme Værelse, hvor Kjævleriet foregik. „Gud fri Alle og Enhver for saadan Sorg og Uenighed, som varer Livet ud", siger en Slægtning og Ven af Thomas Angell i en utrykt Optegnelse fra den Tid. Den 13de Oktober blev Thomas Angell begravet eller rettere indsat i Familiebegravelsen i Domkirken — det for Stiftelsernes Midler restaurerede Thomas Angells Kapel — Testamentet var nu bleven bekjendt, og Begravelsen foregik derfor under megen Høitidelighed og stor Tilslutning.

Men da det gjaldt at bringe den Afdødes Bestemmelser ud i Livet, viste man ikke den samme Pietet. Mange vilde helst have hele Testamentet ugjort, og da dette ikke kunde ske, arbeidede de troligt og ihærdigt gjennem mange Aar paa at omstøde eller ialfald grundig forandre dets Aand og Tanke. For den Slags Bestræbelser passede det bedst at gjøre den Afdøde saa liden som muligt og at fremstille Testamentet som et middelmaadigt Produkt og som et Resultat af en Betjents ondskabsfulde og bagtaleriske Indvirkning paa den syge og mistænkelige Gamle. Vi tør imidlertid haabe, at den falske Opfattelse, som skyldes disse Skumlerier, er skrinlagt for altid.

Kun et Aar efter Thomas Angell døde den ene Exekutor Pastor Schawland, og det lykkedes da Præsident Peder Tønder Nordahl ved formaaende Mænds Hjælp at blive antaget til Exekutor sammen med Wahl. Dette bidrog visselig ikke til at paaskynde Arbeidet, som paa utilbørlig Maade udhaledes i mere end 9 Aar. Men endnu var ikke Nordahl færdig med Stiftelserne; thi han fik oprettet for sig en særlig Post som Inspektør over Forstanderens Virksomhed og en Slags Medhjælper for denne. Dette foranledigede idelige Kranglerier mellem Forstander og Inspektør, derfor blev ogsaa Stillingen snart inddragen igjen.

Efter sit Testamente skjænkede Thomas Angell „alle sine Efterladenskaber, være sig contante Penge, Bergparter, Jordegods, Obligationer med videre af hvad Navn nævnes kan til de Fattige". Disse Efterladenskaber bestod i 18 Kuxer i Røros Kobberværk, Jordegods i Nordlands og de Trondhjemske Amter med Sagbrug samt Lofotens, Vesteraalens og Andenæs Fogderiers Kongetiende. Disse Eiendele skulde ifølge Testamentets Bestemmelser aldrig sælges. De øvrige Aktier og andre Værdier skulde realiseres og anbringes i sikre Panteobligationer, ligesaa den kontante Beholdning. Nogen Værdsættelse af de

Digitized by Google

usælgelige Eiendomme er ikke gjort af Exekutorerne. Alt det øvrige er udbragt til omtrent 200,000 Rgdaler; den samlede Formue kan derfor sættes til 300,000 Rgdaler; men denne Beregning er vistnok lav.

Ifølge Testamentet af 28de September 1762 skulde Stiftelsernes aarlige Indtægter anvendes saaledes, at 1/6 Del gives til Waisenhusets Børn i Trondhjem, 1/6 Del til Fattighusets Lemmer og 2/6 Dele til skikkelige Enker og andre Husarme og Nødlidende. Ved Codicil af 31te Oktober 1763 bestemtes, at der skulde oprettes „en særskilt Stue ved Fattighuset til 16 skikkelige Personer, som ere af Borgerstand og ei mindre". Denne Stue skulde bære Testators Navn og de aarlige Udgifter til den tages af den for Fattighusets Lemmer bestemte 1/6 Del. Ved Codicil af 4de Januar 1765 fastsættes nogle Legater for bestemte Personer og ved den sidste Codicil af 18de Oktober 1765 oprettedes det saakaldte Thomas Angells Hus for 16 Lemmer „være sig af Fødsel fornemme, men formedelst Fattigdom elendige Mennesker, som oftest paa Mangel af Husværelse samt Livets Ophold geraade udi ynkværdige Omstændigheder". De aarlige Udgifter til dette Hus skulde udredes af de til Uddeling bestemte 2/6 Dele. De øvrige 2/6 Dele af Indtægten skulde oplægges til Kapitalens Forøgelse.

Legaterne er ikke blot til Understøttelse af Trængende i Trondhjem i sin Almindelighed, men Testator har bestemt, at saavel ved Uddelingen af hans saakaldte Gave, der foregaar paa hans Dødsdag den 19de September, som ved Besættelsen af ledige Pladse i Thomas Angells Hus og Thomas Angells Stuer skal de have Fortrinet, som er Beslægtede med ham. Dette har lige fra første Stund af med Regjeringens Bifald været fortolket saaledes, at Beslægtede har denne Fortrinsret, hvor de end bor, naar det kun er inden Landets Grændser. Stiftelserne er derfor ogsaa at betragte som et Familielegat.

Til at forvalte Formuen og Stiftelserrne indsattes af Testator hans Tjener og Fuldmægtig Morten Simonsen Hoff med en meget udstrakt og i mange Henseender ukontrolleret Myndighed. Han var endog tillagt Ret til selv at opnævne sin Efterfølger. „Rigtig Regnskab over Indtægt og Udgift" skulde han hvert Aar fremvise til Stiftamtmanden og Biskopen som Hoveddirektører samt de andre Herrer Medinspectører, som har Tilsyn med Legatet."

Straks Testamentets Indhold var bekjendt, blev der fra mange Hold og fornemmelig fra den høie Øvrigheds Side gjort gjældende, at en Forøgelse af Kapitalen i den Udstrækning, som Testamentet paabød, var i høieste Grad urimelig, og at Bestemmelsen i saa Henseende burde forandres derhen, at de sidste 2/6 Dele af Indtægten kunde

Digitized by Google

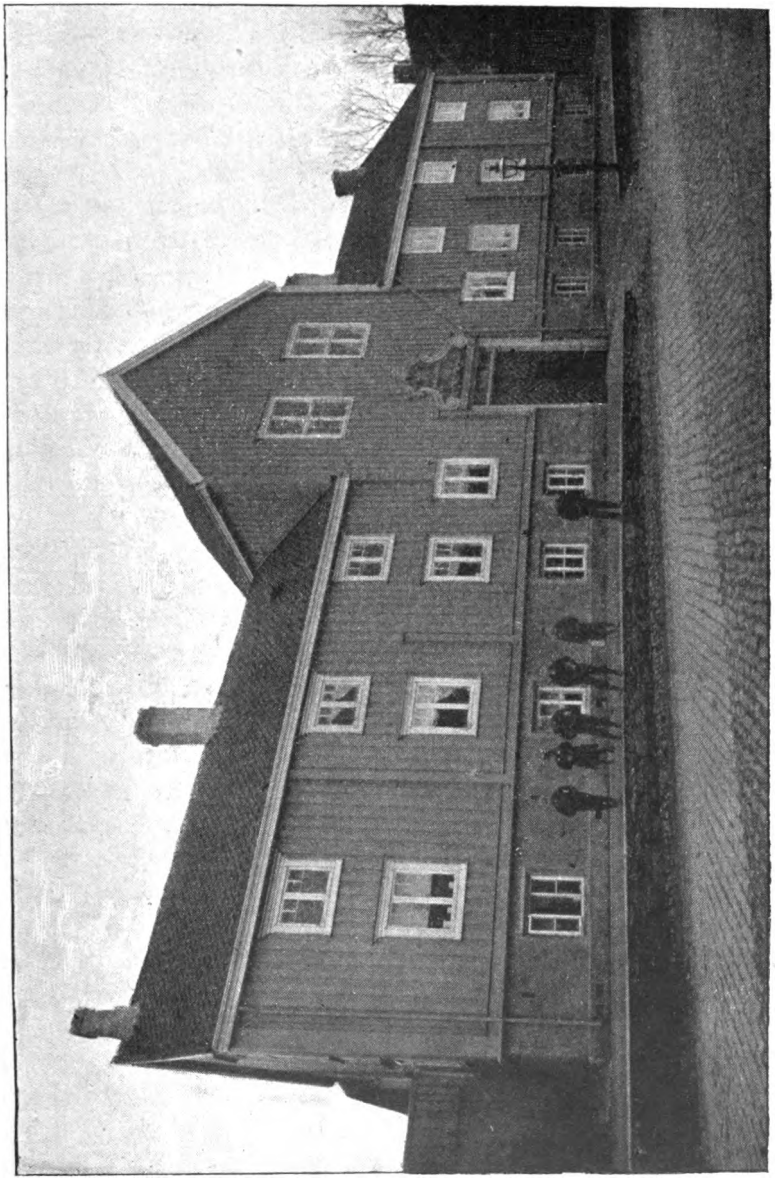

Thomas Angells Stuer.

Fotografieret af G. Olsen, Trondhjem. Reproduceret af H. G. Olsen Christiania.

Digitized by Google

Digitized by Google

anvendes til andre, men udenfor Testamentet liggende almennyttige Øiemed. Stiftsbefalingsmand og Biskop indgik uopholdelig til Cancelliet med en Foreſtilling i denne Retning, og det lykkedes endogsaa, før Boet var bragt i Orden, og før Testamentets Bestemmelse var kommen til Anvendelse, at udvirke kongelig Reskript for Midlernes Anvendelse i andet Øiemed. Trods energisk Protest fra de første Forstanderes Side benyttede man sig heraf i saa stor Udstrækning, at i de første 30 a 40 Aar blev der ingen Forøgelse af Stiftelsernes Formue, og ved den, i Begyndelsen af dette Aarhundrede, indtraadte Nedgang i Værdierne paa Grund af Pengereductionen, Krigstilstande, Uaar og daarlige Tider for Rørs Værk gik Kapitalformuen ned i den Grad, at man endog saa sig nødt til ikke blot at indskrænke, men en Tid ogsaa helt at indstille den bestemte Uddeling.

Om denne Benyttelse af Indtægten ligger udenfor Testamentet og derfor maa betragtes som ulovlig, saa har den dog i Sandhed medført store Fordele for Trondhjems By, hvilket bedst sees af nedenstaaende Fortegnelse:

Til Tugthusets Opbyggelse er anvendt 23,878 Rgd., til Opførelse af Latinskolen 27,240 Rgd., til en Vandledning for Byen 5,000 Rdl., til den borgerlige Realskole 56,854 Rdl., til en Arbeidsanstalt 38,980 Rdl., til Opførelse af Byens Sygehus 11,550 Rdl., til de Syges Underhold og Pleie fra 1785 til 1815 69,745 Rdl. — Lægges hertil flere mindre Bidrag i forskjellige andre Øiemed, kommer man efter Pengenes nuværende Værdi op i omtrent en Million Kroner.

Paa Grund af at Indtægterne var saa reducerede og for derfor at blive fri for Udgift ved Underhold og Pleie af de Syge, overdrog Stiftelserne i 1815 Sygehuset med samtlige Inventarier til Byen, mod at den for Fremtiden selv skulde udrede de med Driften forbundne Udgifter.

I 1817 var Kapitalformuen sunket til 24,112 Spdlr., men fra nu af ophørte man med at anvende Midlerne i fremmed Øiemed og lod Formuen forøges paa den i Testamentet fastsatte Maade, og Formuen steg igjen raskt. I 1848 blev ifølge Lov af 1845 Kongetienden indløst med 1 Million Kroner i 4 pCt. rentebærende Statsobligationer. Ligetil 1854 var Formuens Forøgelse regelmæssig, men paa den Tid opstod der atter Frygt for, at Kapitalen skulde forøges for hurtig, og ved kgl. Resolution af 1854 blev det derfor bestemt, at 1/6 Del af Indtægten i et vist Antal Aar skulde opspares til et Fond, der kunde anvendes i almennyttig Øiemed. Deraf er der i Aarene 1861—1884 anvendt til Trondhjems Folkeskolevæsen Kr. 142,000 og til den tekniske

Digitized by Google

Læreanstalt fra 1870—1896 Kr. 272,000, desuden har denne Skole erholdt et rentefrit Laan paa Kr. 100,000.

I det hele har Trondhjems Kommune i Aarenes Løb til forskjellige almennyttige Endemaal oppebaaret ca. 1½ Million Kroner af Stiftelserne; medens Bidragene i velgjørende Øiemed gaar op til det mangedobbelte.

Ifølge Testamentet har Stiftelsernes Forvaltning været ledet af en Forstander; Overtilsynet førtes i den første Tid indtil 1817 af Capitulares og senere af den saakaldte Angellske Commission; men da i 1817 denne Commission blev indbraget og en egen Fattigcommission oprettet, blev det overordnede Tilsyn lagt i Hænderne paa en særlig Inspection, der er sammensat af et juridisk Medlem og to handelskyndige Borgere i Staden. Den øverste Kontrol ligger hos Stiftsdirektionen, alt dog under Kirkedepartementets Overopsyn. — Fordelingen af den aarlige Gave bestemmes efter Forstanderens Forslag af en saakaldt Uddelingscommission, bestaaende af Inspectionens 3 Medlemmer, en af Stiftsdirektionen opnævnt Repræsentant for Familien, to af Trondhjems Fattigcommission inden dens Midte opnævnte Medlemmer og Trondhjems Borgermester, der tillige er Commissionens Formand. Den samme Commission indstiller til de ledige Pladse i Thomas Angells Hus og Stuer, der besættes af Stiftsdirektionen.

Testamentets Bestemmelse om, at alt Jordegods skulde forblive usolgt, er ophævet ved Lov af 1888. Ifølge denne Lov foregaar efterhaanden Salg af alt Jordegods i Nordland. Hvad Eiendommene i Selbu og Tydalen angaar, er det bestemt, at alle Gaarde, der kun har Skov tilstrækkelig til Husbehov, skal sælges til en billig Pris, medens alle Skovgaarde skal bibeholdes som Stiftelsernes Eiendom, for at Skoven kan blive udnyttet paa forstmæssig Maade. Materialerne opskjæres ved det ny anlagte Dampsagbrug paa Nidarø i Trondhjem. For yderligere at udvide sit Skovareal og lette Driften har Stiftelserne i den sidste Tid indkjøbt betydelige Skovstrækninger og har erhvervet Eneret til Nedflødning af Tømmer i Nidelven, en Ret, som den tidligere ifølge ældre kongelige Privilegier delte med Leren Gods.

Stiftelsernes samlede Formue er ved Udgangen af 1896 værdsat til Kr. 4.230.000.00, hvorved maa bemærkes, at Jordegodsets Værdi har maattet undergaa en betydelig Reduction af Hensyn til de ved Loven af 1888 foranledigede lave Værdsættelser og Salg.

Der hengik meget lang Tid, inden Thomas Angells Hus og Thomas Augells Stuer fik en af Testator ønsket og forudsat Udvidelse. Først i 1860 iflg. kgl Res. af 25de Juli samme Aar blev Thomas

Digitized by Google

Angells Hus tilbygget en særskilt Fløi, hvorved det sattes istand til at optage 28 istedetfor 16 Personer, og da ved en anden Resolution de to saakaldte Gratistpladse, hvis Beboere kun havde fri Familiebolig, er omdannet til faste Pladse, er der nu 30, og naar den sidste Gratistplads bliver ledig, vil der blive 32 faste Pladse i Thomas Angells Hus. Ved kgl. Res. af 23de Januar 1892 blev Thomas Angells Stuer udvidet saa meget, som Lokaliteterne tillod, og optager nu 26 istedetfor som tidligere 16 Lemmer.

Hvad Thomas Angell ved sit Testamente har gjort for Trondhjem var og er af saa stor Betydning, at han og hans Gjerning bør særligt omhandles i et Festskrift i Anledning Byens 900 Aars Jubilæum.

Tusinder og atter Tusinder af Trængende her i Byen og udover det hele Land har derigjennem faaet sin Nød lindret. Men ogsaa i økonomisk og intellektuel Henseende skylder Trondhjem ham Tak for, hvad der ved hans Midler er udrettet. Og fremhæves bør det ogsaa, at vel blev Thomas Angell ved sit Testamente en Velgjører for Trondhjem, men han var ogsaa i levende Live en helstøbt Personlighed og en af de største Borgere, Trondhjem i Aarhundreder har havt.

I taknemmelig Erkjendelse af, hvad Trondhjem skylder Thomas Angell, besluttede Kommunebestyrelsen i 1872, da 200 Aar var forløbne efter hans Fødsel, at reise sin Velgjører et Minde. I 1895 blev dette reist foran Thomas Angells Hus.

Digitized by Google

Det lærde Trekløver i Throndhjem og Videnskabsselskabets Stiftelse.*)

Ved

Rigsarkivar **H. J. Huitfeldt-Kaas.**

Ved Midten af det 18de Aarhundrede frembragte et heldigt Sammentræf af Omstændigheder i Throndhjem en Constellation paa det lærde Firmament, der blev af stor Betydning for Aandslivet i Norge og i et Snes Aar gjorde Byen til et Slags videnskabeligt Centrum i Landet. Det var de tre Navne Gerhard Schøning, Peter Frederik Suhm og Johan Ernst Gunnerus, der dannede den stærke og smukke Treklang, som gav Echo i hele Norden, og fra hvilke der udgik et Lys, som for en Tid omgav den gamle berømmelige Stifts- og Bispestad med fornyet Glands. Medens den første og den sidste af de tre kom til Byen som Embedsmænd, havde Suhm et helt andet og rent privat Formaal for sin Ankomst, og da dette opnaaedes, knyttedes ogsaa han for en Række af Aar til dette nordlige Sted, der med Undtagelse af Kjøbenhavn, vel dengang frembød de bedste Betingelser for videnskabeligt Arbeide i de to forenede Riger. Medens de to mest dyrkede de historisk-philologiske Fag og navnlig spredte nyt Lys over de nordiske Rigers ældre Historie, var det især paa Philosophiens og Naturvidenskabernes Omraade, Gunnerus havde sin Styrke. Her skal nu først noget nærmere redegjøres for deres tidligere Liv.

*) Forfatteren har i det væsentlige henholdt sig til Professor Dr. L. Daaes Fremstilling af Gunnerus's, Schønnings og Suhms Liv.

Digitized by Google

Gerhard Schøning var født Natten mellem 2. og 3. Mai 1722 paa Gaarden Skotnes i Buksnes Præstegjæld i Lofoten, hvor Faderen Andreas Schøning var bosat som Landhandler og Forpagter af Lofotens og Vesteraalens Kongetiende; Moderen Margrete Ursin var en Præstedatter fra samme Sogn. Efter nogle Aars Undervisning hos to Præster i Nærheden af Hjemmet blev han 1739 sat i Throndhjems Latinskole, hvis Rector dengang var den lærde og dygtige Magister Benjamin Dass, der blev Schønings faderlige Ven gjennem Livet. 1742 blev han Student fra Throndhjems Skole; Faderen var død 2 Aar forud, og det var med smaa Hjælpemidler, han naaede Kjøbenhavn, hvor han dog efter nogle Maaneders Ophold opnaaede Communitetet og Regentsen.

Det var i en heldig, videnskabelig bevæget Tid, Schøning kom til Kjøbenhavn; just i det samme Aar stiftedes det kongl. danske Videnskabsselskab, et Par Aar senere „Det Danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog", der begyndte Udgivelsen af „Danske Magazin." Han kom ogsaa snart i Forbindelse med de betydeligste Danske Historikere paa den Tid i Kjøbenhavn: Hans Gram, Jacob Langebek, Professor Bernhard Møllmann, der var hans Privatpræceptor, Ludvig Holberg, Erik Pontoppidan og Klevenfeldt. Imidlertid tog S. efter almindelig Sædvane theologisk Examen, dog vistnok uden Tanke paa at blive Præst, og erhvervede 1748 Magistergraden. Han drev dog samtidig Studier baade i Philologi og andre Fag, men fremfor alt interesserede Historien ham, og han lagde sig derfor med Flid efter „Islandsk" og studerede den gamle nordiske Literatur med det Maal at kunne behandle Fædrelandets Oldhistorie. Efter Udgivelsen af et lidet Leilighedsskrift om „Vore gamle nordiske Forfædres Giftermaal og Bryllupper" 1750 udkom i 1751 hans første større Arbeide „Forsøg til de nordiske Landes, særdeles Norges, gamle Geographi", udgivet af det nævnte Danske Selskab, hvis Medlem han nu var bleven.

Schønings ovennævnte Rector i Throndhjem, Benjamin Dass, der havde ligget i Strid med sine Biskopper Eiler Hagerup og Frederik Nannestad, var bleven kjed af Skolelivet og ønskede at aftræde Embedet til Schøning. Han drog til Kjøbenhavn og fik virkelig denne udnævnt til sin Eftermand 15. Januar 1751, mod at han svarede Dass en Pension. Da disse to i Fællesskab reiste til Throndhjem om Sommeren 1751, ledsagedes de af en tredie Mand, der kom til for længere Tid at tage Ophold i Throndhjem, nemlig Peter Frederik Suhm.

Digitized by Google

Skjønt kun i ſit 23. Aar var Suhm, ſom fødtes i Kjøbenhavn 18. Octbr. 1728, allerede naaet temmelig langt op paa Rangſtigen. Efter at være bleven privat inscriberet ſom Student 1746, blev han det følgende Aar Hofjunker, 1748 Aſſeſſor i Hofretten paa Chriſtiansborg, 1749 Kammerjunker og i Marts 1751, kort før ſin Throndhjemsreiſe og viſtnok i Forbindelſe med denne, Etatsraad, ligeſom han ogſaa var bleven Medlem af Danſke Selſkab. Den uſædvanlige Carriere ſkyldtes utvivlſomt Faderens Stilling og gode Forbindelſer ved Hoffet. Ulrik Frederik Suhm var nemlig Admiral og Chef paa Holmen og hørte, ligeſom ſin Huſtru Hilleborg Catharina Lerche, til den nye Danſke Adel, der var oprettet efter Souverainitetens Indførelſe ſom en Modſætning til den gamle indfødte Adel, og ſom i Forening med den fremmede var lige ſaa vel ſeet til Hove, ſom den gamle var modſat ſitueret. Admiralens Fader Henrik Suhm, der havde været Amtsforvalter i Pinneberg og ſenere Etatsraad, var nemlig af en borgerlig Holſtenſk Familie og var bleven adlet 1683, men langt ſenere ſøgtes denne bragt i Forbindelſe med en Nordtydſk Slægt, der fremtræder ved en ſammenlavet Stamtavle, ſom angives at gaa op til Slutningen af det 9. Aarhundrede, og hvor dog alle Led ere forſynede med Huſtruer af langt ſenere bekjendte Adelsſlægter. Diſſe Phantaſterier ere trykte i Flensborg 1775 in fol. under Titel: „Hiſtoriſche und Genealogiſche Nachricht von dem uralten adelichen Geſchlecht derer von Zaum oder Suhm" etc. og bære Genealogen O. H. Mollers Navn paa Titelbladet, men det tør viſtnok ſikkert formodes, at P. F. Suhm, der, ſom bekjendt, ikke ſelv betænkte ſig paa at fremſætte driſtige Conjecturer i den nordiſke Oldhiſtorie, her har havt en Finger med i Spillet, da han har ladet et Uddrag deraf optage i den Danſke Overſættelſe af T. Hofmans „Portraits hiſtoriques" II B., ſom han ſelv beſørgede udgivet ved Sandvig 1778.

Trods ſine viſtnok gode Udſigter til at kunne gjøre Lykke paa Embedsbanen, var Suhm fra ſin tidligſte Ungdom beſtemt paa at vie ſit Liv til Studier og literair Virkſomhed. Han beſad en overordentlig udbredt Læsning og havde ſtadig ſøgt ſin Omgang blandt lærde ſom Gram og Holberg, hvilke han iſær beundrede, Anchersen, Langebek, Lurdorph, Klevenfeldt m. fl. Da han ſelv og hans Forældre vare ubemidlede, anſaa han det nødvendigt ved et rigt Ægteſkab at ſkaffe ſig de fornødne Midler til at kunne leve for ſine Studier. Det var med dette Maal for Øie, han nu reiſte til Throndhjem, hvor en fjernere Slægtning, Generallieutenant Frølich, havde henledet hans Op-

Digitized by Google

Efter Maleri i Videnskabsselskabet. Reproduceret af H. C. Olsen, Christiania.

Peter Fredrik Suhm.

Digitized by Google

Digitized by Google

mærksomhed paa en rig Arving og uden Tvivl ogsaa indledet forelobige Underhandlinger med vedkommende Familie.

Det var den nittenaarige Karen Angell, eneste Barn af den i Marts 1751 afdøde rige Throndhjemske Handelsmand, Etatsraad Lorentz Angell, der var udseet til at sætte Suhm i Stand til at følge sine literære Tilbøieligheder i fuld Udstrækning. Hun havde faaet en omhyggelig Opdragelse, havde lært Sprog og Musik og forstod sig ogsaa paa Husholdningsforelse, men var ikke smuk, da Kopperne havde skadet hendes Udseende. Forlovelsen kom allerede i Stand i Juli, altsaa kort efter Suhms Ankomst til Throndhjem, men formodentlig har Familien ønsket at lære ham nærmere at kjende, ligesom Brudens Moder, Sara Collett, neppe har ønsket at holde Brylluppet i Sørgeaaret, hvorfor dette først feiredes 19. April 1752. Ægteparret skulde forblive boende i Throndhjem i det Angellske Hus, saalænge Etatsraadinde Angell levede, og det uskiftede Fællesbo, som hidtil, bestyres af hendes Svoger Thomas Angell, gjennem hvis Hænder den hele Økonomi gik, hvad der ikke lidet mishagede Suhm.

Imidlertid kunde denne nu ikke alene uhindret dyrke sine Studier, men kunde ogsaa pleie Omgang med flere literært interesserede Mænd, af hvilke Schøning og Dass, der et Par Aar efter sin Afgang fra Rectoratet blev boende i Throndhjem, vare de, der stode ham nærmest; men desuden boede her Biskoppen Frederik Nannestad, Magistratpræsidenten P. T. Nordahl, senere ogsaa Presten Hans Hammond (Missionshistoriens Forfatter) m. fl., hvortil kom tilfældigt tilreisende Videnskabsmænd. To Gange om Ugen besøgte Rector Schøning Suhm, da de altid vare mindst fire Timer sammen, i hvilke de i Forening studerede Engelsk og Italiensk, og Schøning gjennemgik Snorre med Suhm for at lære denne Islandsk, men især talte de dog om Nordens gamle Historie, hvori de „undersøgte de vanskelige og mørke Begivenheder, som deri forekommer".

Schøning havde tiltraadt sit Rectorat med en Latinsk Tale, der endnu er bevaret i Haandskrift, men aldrig er bleven trykt; den var af historisk Indhold, idet den behandlede Videnskabelighedens Tilstand i Norge, særlig i det Nordenfjeldske, fra de ældste Tider af indtil de første Aarhundreder efter Christendommens Indførelse. Suhm og Schøning havde fordelt Arbeidet med Nordens gamle Historie mellem sig saaledes, at den første skulde behandle Danmarks, den sidste Norges. I Aaret 1757 udkom et Fællesarbeide som Prøve paa deres Studier under Titelen „Forbedringer til den gamle Danske og Norske Historie", hvori Suhm havde omhandlet Knud den Store, Erik Eiegod og Erik

Digitized by Google

Emune, medens Schønings Arbeide bestod i Afhandlinger om Harald Haarderaade og Erkebiskop Eystein. Bogen, der udkom i Kjøbenhavn, under B. Dass's kyndige Tilsyn, vakte strax betydelig Opmærksomhed ogsaa udenfor Fagmændenes Kreds.

Det følgende Aar (1758) bragte en for de to Throndhjemske Videnskabsmænd heldig Forandring i Forholdene og skaffede dem en lærd Medarbeider. Schøning havde aldrig ret vel kunnet enes med sin Biskop Frederik Nannestad, der som Skolens Ephor havde vist Tilbøielighed til at gribe ind i Rectorens Myndighedssphære, og det har derfor neppe været ham imod, at Bispen nu forflyttedes til Christiania, saameget mere som hans Efterfølger i Throndhjem blev den allerede høit anseede Kjøbenhavnske Universitetslærer Johan Ernst Gunnerus. Han var født i Christiania 1718 og ansaaes allerede, da han 1737 blev Student, for meget vel bevandret i den gamle classiske Literatur. Efter en kortere Studietid i Kjøbenhavn besøgte han med kongeligt Stipendium først Halles og siden Jenas Universitet, hvor han 1745 erhvervede Magistergraden og holdt Forelæsninger over Philosophi, Mathematik, Physik, Romerret og Theologi og udgav en Mængde Skrifter, væsentlig af philosophisk Indhold. 1754 hjemkaldtes han som Professor og holdt ogsaa i Kjøbenhavn Forelæsninger ikke alene over Theologi, men ogsaa over Philosophi og Mathematik. Uden Ansøgning blev han 1758 udnævnt til Biskop i Throndhjem og sluttede sig der strax til de to Historikere, hvem han kort efter sin Ankomst foreslog at oprette et lærd Selskab, saaledes at de tre „skulde strax begynde med at skrive, og naar man havde nogle Afhandlinger færdige, lade et Bind trykke, uden just at vente paa flere Medarbeidere." I sit samme Aar udgivne „Hyrdebrev" til Stiftets Geistlighed stiller han de Præster, der ved videnskabelige Arbeider maatte gjøre sig fortjente dertil, en Optagelse i Selskabet i Udsigt. Hyrdebrevet udkom det følgende Aar paa Tydsk, ledsaget af et Slags Throndhjemsk Forfatterlexikon efter Reformationen, der, ligesom et utrykt Arbeide om Kristendommens Indførelse i Norge, maa vække Beundring for Forfatterens Alsidighed, om man end maa antage, at Schøning her har været hans Medarbeider. Den egentlige Stiftelse af det Throndhjemske lærde Selskab fandt dog først Sted i 1760, og allerede i det følgende Aar udkom første Bind af dets Skrifter, der ligesom de 3 følgende ogsaa udgaves paa Tydsk. Gunnerus aabnede disse Samlinger med et Arbeide om Sjælens Udødelighed, men hans senere Bidrag bevæge sig for den største Del paa Zoologiens Gebet, som han efter at være

Digitized by Google

Efter Maleri i Domkirken. Reproduceret af H. C. Olsen, Christiania.

Johan Ernst Gunnerus.

Digitized by Google

Digitized by Google

kommen til Throndhjem og navnlig paa sine Visitatser, dyrkede med saa stor Forkjærlighed og Dygtighed, at det vakte Linné's Beundring, ligesom vel overhovedet i hans Virksomhed Videnskabsmanden i sin Almindelighed har Forrangen for Theologen. Suhms Bidrag til disse Samlinger henhørte i det væsentlige til den almindelige Historie, medens Schøning holdt sig til Norske Emner: Om Uaar og Kornmagaziner, Petri Qvirini Skibbrud i Nordlandene, Om nogle Kort over Norge (Pontoppidans), Det Meldalske eller Løkkens Kobberverks Opfindelse, Lovtale over Gunnerus. Ogsaa i det danske Videnskabsselskabs Skrifter have Schøning, Suhm og Gunnerus leveret flere Afhandlinger under deres Ophold i Throndhjem; i 1758 vare de to førstnævnte blevne Medlemmer af Selskabet.

Endelig har ogsaa Suhm 1761—65 i Throndhjem ladet trykke 5 Bind „Throndhjemske Samlinger, udgivne af Philaletho." Indholdet var af blandet Beskaffenhed og omfattede Philosophi, Historie, Økonomi, Politik, Literatur, Æsthetik og meget mere, hvori et og andet med specielt Hensyn til Norske eller Throndhjemske Forhold. Da han efter Svigermoderens Død var kommen i Besiddelse af den nær Throndhjem beliggende Gaard Grilstad, vaktes ogsaa hans Interesse for Landvæsenet, hvilket har sat Mærker i hans Skrifter.

Foruden et lidet, anonymt Skrift om „Agerdyrkningens mulige Forbedring i Norge", trykt i Kjøbenhavn 1758, har Schøning under sit Ophold i Throndhjem udgivet sin værdifulde Beskrivelse over Throndhjems Domkirke, der allerede var færdig 1759, men først udkom 1762 i Throndhjem, ledsaget af Billeder, hvortil Suhm ydede Pengebidrag. Den er endnu den Dag idag et af Historikere ofte benyttet og høit anseet Skrift. Et Par mindre Opsatser, der først ere trykte længe efter Schønings Død, nemlig Beregninger over Kornavlingen i Throndhjems Stift 1589, 1625, 1629 og 1644 samt Beretning om den Throndhjemske Biskop Anders Arreboes Affættelse 1622, ere vistnok skrevne under hans Ophold i Throndhjem og formodentlig bestemte for det Throndhjemske Selskabs Skrifter.

Det var Suhms Familieforhold, der opløste det lærde Triumvirat i Throndhjem. Skjønt hans Svigermoder, som nævnt, var død i 1756, blev intet Skifte holdt, og Thomas Angell bestyrede fremdeles den hele Formue, der med Tiden antoges at ville tilfalde Fru Suhm og hendes Mand. Men omtrent ved den Tid, da Suhms eneste Barn, Sønnen Ulrik Fredrik, fødtes 1761, blev det aabenbart, at Faderen, der i sine tidligste Arbeider havde priist den rene, kydske Kjærlighed, helt havde svigtet sine Ungdomsidealer; et ulæge-

Digitized by Google

ligt Brud opstod inden Familien, ja en Skilsmisse mellem Ægtefællerne var paa Tale, uden dog at komme i Stand, men i alle Fald forlod Thomas Angell Huset, skiftede Fællesboet og testamenterede sine Midler til veldædigt Øiemed i Throndhjem. Da Opholdet her nu var baade unødigt og ubehageligt for Suhm, besluttede han at flytte til Kjøbenhavn, hvor hans Studier selvfølgelig kunde drives med langt større Udbytte, og Schøning, der paa saa mange Maader var knyttet til Suhm, fulgte hans Exempel og blev i Februar 1765 udnævnt til Professor i Historie og Veltalenhed ved Sorø Academi, saa at de atter, ligesom ved Opreisen til Throndhjem nu kunde følges ad paa Tilbagereisen.

Suhm og hans Hustru gjensaa aldrig Norge, men i Danmark udfoldede han nu i en Menneskealder en særdeles betydelig Forfatter-, Udgiver- og Mæcenatvirksomhed, ligesom han samlede et Bibliothek som ingen anden privat Mand i Norden, Grev Otto Thott alene undtagen. I denne Tid mistede han sin Søn 1778 og sin Hustru 1788. Kort efter giftede han sig igjen med Christiane Becker, men denne hans anden Hustru døde allerede faa Maaneder efter Suhms egen Død, som indtraf 7de September 1798. Hans Navn i den lærde Verden var da saa stort, at det helt dækkede hans private Uregelmæssigheder.

Ogsaa Schøning fortsatte sin Forfatternirksomhed efter sin Forflyttelse til Danmark, men hans Liv her blev af kortere Varighed end Suhms. Han blev 23de August 1775 udnævnt til Geheimearchivar og døde som saadan i Kjøbenhavn 24de Juli 1780. Han kom efter sin Fraflyttelse atter til at besøge Norge, idet han 1773—75 paa kongelig Bekostning foretog en antikvarisk og økonomisk Reise i Norge, hvis Resultater han udførlig har optegnet, men hvoraf kun en mindre Del er trykt; Resten saa vel som hans øvrige haandskrevne Samlinger findes i det store kgl. Bibliothek i Kjøbenhavn, medens hans Bogsamling, hvoraf en Del var arvet efter Rektor B. Dass, tilfaldt det Throndhjemske Videnskabsselskab.

Det var under Schønings og Gunnerus's Reise til Nordmøre 1773, at den sidstnævnte døde i Christiansund 25de September. Schøning var tilstede ved hans Dødsleie og nedskrev hans Testamente. Gunnerus havde efter sine Collegers Flytning til Danmark formaaet at fortsættte sin betydelige videnskabelige Virksomhed, og deres fælles Stiftelse, det Throndhjemske Selskab opnaaede 1767 en Stadfæstelse som kongeligt Videnskabsselskab, men den Blomstring, det i nogle Aar havde udfoldet under de tre Lærdes Samvirken naaedes aldrig mere, om end de bekjendte spydige Udtryk af Welhaven i „Norges Dæmring"

Digitized by Google

(Den gamle Ko, der endnu ei har malket, der nu staar blind og lam blandt Støv og Skimmel) tør betegnes som en poetisk Overdrivelse; thi det er en lang Række af respectable Arbeider baade fra forrige og indeværende Aarhundrede, det med Tilfredshed kan se tilbage paa, skjønt Historien siden hin første Periode aldrig har spillet nogen synderlig Rolle deri.

Det er bekjendt nok, at samtlige de tre ovennævnte Videnskabsmænd varmt interesserede sig for Oprettelsen af et norsk Universitet. Gunnerus kaldtes jo endog 1771 til Kjøbenhavn i Anledning af dette og andre Universitetsspørgsmaal, men ved Struensees Fald blev dengang den hele Sag henlagt. Kravet reistes imidlertid atter med stigende Kraft, og et Decennium af det 19de Aarhundrede var knapt tilbagelagt, for Planen havde naaet Modenhed.

Digitized by Google

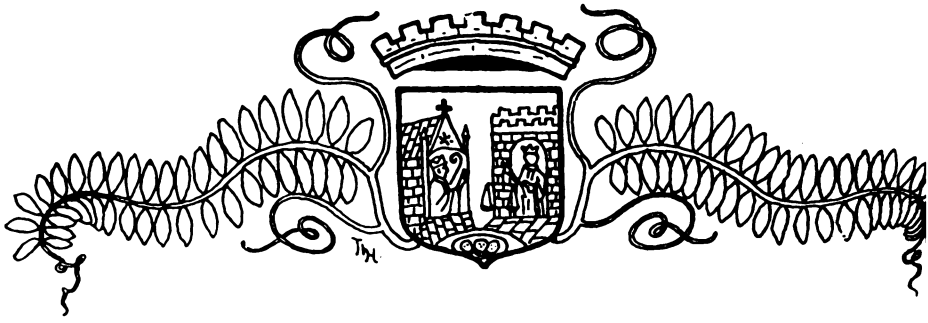

Trondhjem i Nutiden.

Af

Overlærer J. Richter.

Den, der kan huske Trondhjem, som det var for en 30—40 Aar siden, og sammenligner det med, hvad det nu er, vil være paa det rene med, at Byen i dette Tidsrum har undergaaet en gjennemgribende Omdannelse, der har givet den et helt nyt Fysiognomi. — Byen har rigtignok langt fra vokset med nogen amerikansk Hurtighed; i den Henseende har der kun været en jevn og sikker Fremgang. Men Horisonten er bleven udvidet, Livet ytrer sig tildels i andre Former, og Byen har som ingensinde tidligere gjort et mægtigt Skridt fremad mod det Maal, som dens Beliggenhed og Naturforhold anviser den som Opgave at naa, det at blive det merkantile og aandelige Centrum for hele det nordenfjeldske Norge.

Hvad der har givet Stødet til denne Forvandlingsproces, er her som andetsteds det forbedrede Kommunikationsvæsen, som vort Aarhundredes Opfindelser har muliggjort.

I 50-Aarene sættes det første Dampskib i Gang paa Trondhjemsfjorden, og i 1864 blev den første Banestump til Støren færdigbygget. Nu har man en hel Dampskibsflaade, der besørger Samfærselen dels indover Fjorden, dels langs Kysten mod nord og syd, og 2 Jernbanelinjer sætter Trondhjem i Forbindelse med den skandinaviske Halvøs Hovedstæder og mellemliggende Distrikter.

Det er dog navnlig Aaret 1857, som her maa regnes for det afgjørende Skille. I dette Aar gav Storthinget den første Bevilgning til Størenbanen, og i samme Aar oprettedes det nordenfjeldske Dampskibsselskab. For Trondhjems Kommunikationer søværts har dette

Digitized by Google

Selskabs Stiftelse været en Begivenhed af epokegjørende Betydning. Det grundlagdes med en Kapital af noget over 300,000 Kr. Blandt de første Direktører maa nævnes Konsul H. Lundgreen, der ogsaa som Formand i Direktionen i en lang Aarrække med utrættelig Kraft og Omsigt arbeidede for Selskabets Udvikling.

Den første Begyndelse var dog nokseaa beskeden. Selskabet satte oprindelig kun to Dampskibe igang (Nidelven og Haakon Jarl) i Rute mellem Hamburg og Hammerfest. Det blev imidlertid snart nødvendigt at forøge Skibenes Antal, navnlig efter at man i 60-Aarene havde udvidet Finmarksruten til Vadsø og havde forlænget Ruten sydover fra Bergen til Kristiania. I 1873 var Antallet af Skibe steget til 10, og for Tiden er det 18, der har en samlet Værdi af c. 3¼ Mill. Kr. Selskabets Aktiekapital udgjør nu 2½ Mill. Kr. I Sommeren 1890 overtog Selskabet en statsunderstøttet Rute paa Newcastle, og i 1893 aabnedes en Hurtigrute paa Tromsø, hvormed dog allerede det vesteraalske Dampskibsselskab havde gjort Begyndelsen Aaret i Forvejen. Saavel sydover som nordover vedligeholder det bergenske Dampskibsselskab Rute afvekslende med det nordenfjeldske, ligesom ogsaa Hægholmens Dampskibsselskab har rutegaaende Skibe paa Kysten til Finmarken.

Forbindelsen med udenrigske Steder besørges foruden af Nordenfjeldske og Bergenske ogsaa af Wilsonlinjen paa Hull, af Otto Thoresens Linje paa Spanien og af det forenede Dampskibsselskab paa Kjøbenhavn—Stettin. To Dampskibe gaar i stadig Fart paa Kristianssund og Nordmøre, og Forbindelsen med Indherred besørges bl. a. af Indherreds forenede Dampskibsselskab med 5 Skibe. Naar hertil regnes endel mindre Lokalbaade, bliver det for Tiden ialt 58 Dampskibe, som kommer eller gaar i ugentlig Rute paa Trondhjem. I Sommertiden er Tallet gjennemsnitlig 10 Skibe daglig.

Sammen med Udviklingen af Kommunikationerne tilsøs er gaaet en tilsvarende tillands. Banestrækningen til Støren var naturligvis kun en, omend i og for sig betydningsfuld, Begyndelse, om hvis Berettigelse der derfor ogsaa reistes sterk Tvil. Det blev spaaet, at Banen snart igjen maatte nedlægges af Mangel paa Trafik efter at have kostet Landet saa og saa mange Millioner. Storthinget 1859/60 havde derfor ogsaa under Overveielse at omgjøre den oprindelige Bevilgning; men dette strandede dog heldigvis paa bestemt Modstand fra Kommunebestyrelsen i Trondhjem. Først i 1875 kom imidlertid Fortsættelsen af det Jernbaand, som skulde forene Trondhjem med Hovedstaden og det søndenfjeldske Norge.

Udvidelsen af det trondhjemske Opland maatte dog efter For-

Digitized by Google

holdenes Natur snarere foregaa mod Nord og Øst end mod Syd; derfor stillede man forsaavidt endnu større Forhaabninger til den Jernbane, der skulde drage en stor Del af Nordsverige ind i det trondhjemske Forretningsliv. I denne Henseende har Fuldendelsen af Merakerbanen i 1881 været af vidtrækkende Betydning, skjønt det varede en Tid, forinden Frugterne begyndte at vise sig.

Det var imidlertid nødvendigt at træffe kraftige Foranstaltninger for at skaffe Plads for den Rørelse og det Forretningsliv, som de udvidede Kommunikationer og det nye Opland maatte antages at ville bringe Byen. Baade maatte Havnen udvides i betydelig Udstrækning, og desuden skulde der skaffes Stationsplads med Oplagstomter for de nye Jernbaner. I denne Henseende var mange Projekter oppe. Man samlede sig imidlertid tilsidst temmelig enstemmig om en Plan, der var udarbeidet af Stadsingeniør C. Dahl, og som paa en Gang vilde tilfredsstille begge Krav, baade at tilveiebringe den fornødne Plads til Jernbanestationer og Tomter og skaffe Byen en fortrinlig Havn, der vilde fyldestgjøre Behovet i enhver overskuelig Fremtid.

Planen gik ud paa ved Opmudring og Opfylding at hæve Fjordens Bund langs Stranden saaledes, at den dannede 2 Øer, tildels dækket af Moloer, og indenfor og udenfor disse at tilveiebringe 2 Havnebasiner. Arbeidet blev sat i Gang i 1877 og var væsentlig fuldendt i 1882. Havneanlægget bestaar saaledes nu af 2 store Stenmoloer, en ved Ilsviken og en vestover fra Elvens Udløb med indenfor liggende Basiner. Indenfor det største Basin (ved Elven) strækker sig de to Øer, den vestlige dog ikke dækket af nogen Molo. Paa disse, der ved Broer er forbundne med Fastlandet, har Jernbanestationerne med Tomter sin Plads, og rundt om disse saavel ved ydre som ved indre Basin og paa Fastlandet ved Ilsvikmoloen er Kaier anlagte. Mellem Øerne og selve Byen er et Kanalanlæg, der danner den indre Havn. Ligeledes er Elveudløbet ved Opmudring uddybet saaledes, at det danner en god Havn, den saakaldte Elvehavn.

Om Størrelsen af hele dette Anlæg, der utvilsomt er et af de betydeligste i Norden, vil nogle Tal give tilstrækkelig Oplysning. Moloernes samlede Længde udgjør 1400 M. De to Øer har en Udstrækning af tilsammen 246 Maal. Kaiernes Længde er 3100 løbende Meter.

Omkostningerne ved Anlægget var kalkuleret til 1½ Mill. Kr., men de udgjorde kun 1,200,000 Kr. Deraf udredede Staten til Jernbanetomterne, 130 Maal fuldt planeret, 800,000 Kr. Resten,

Digitized by Google

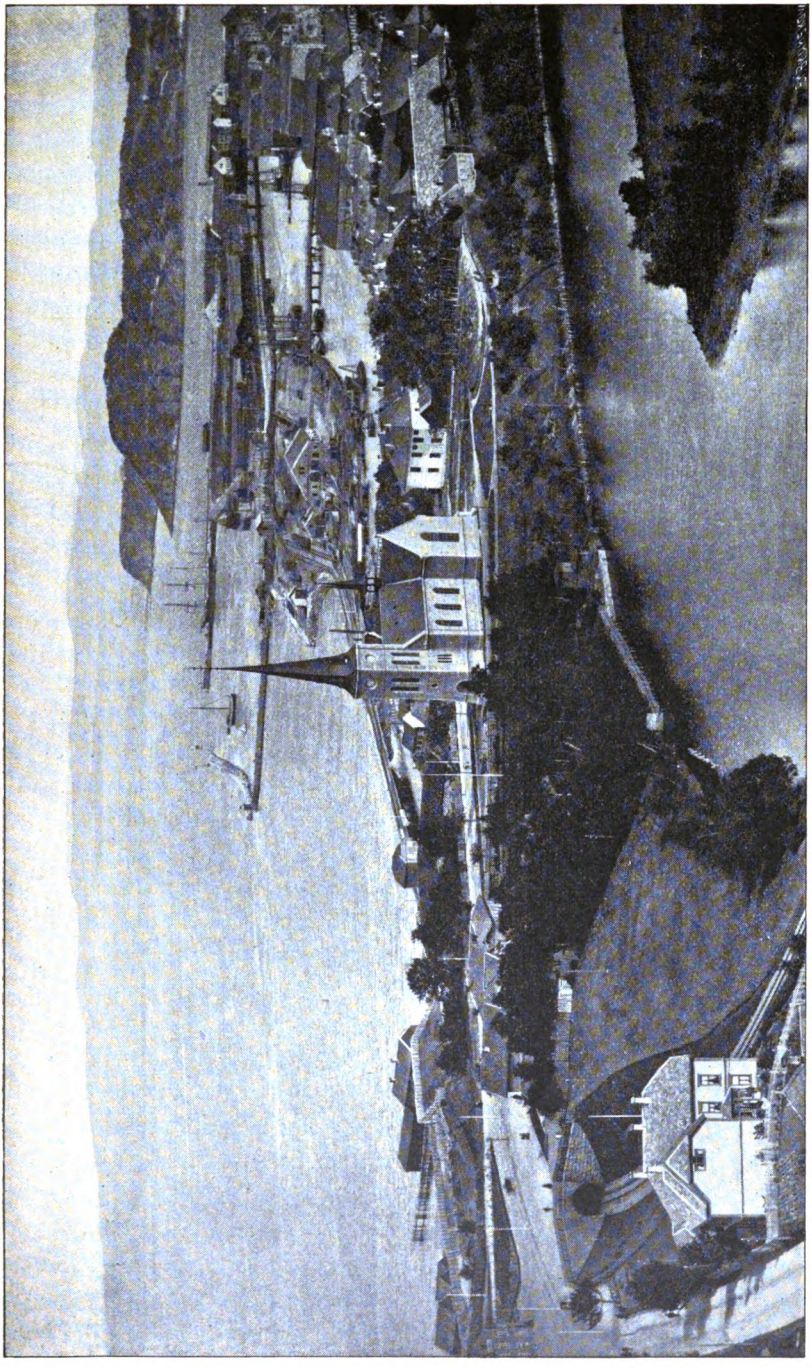

Det nye Stations Havneanlæg.

Fotograferet af C. Olsen, Throndhjem.

Reproduceret af Br. Brunstow, Christiania.

Digitized by Google

Digitized by Google

400,000 Kr., er ført Havnekassen til Udgift, og Anlægget er saaledes fuldført næsten uden Udgift for Bykassen.

Det var en Tid en udbredt Mening, at Anlægget var for stort i Forhold til Byens Størrelse og den Rørelse, som kunde ventes. Men med den stigende Trafik har det allerede vist sig, at man har god Brug for Pladsen. Saaledes er nu omtrent alle Kajer optagne. Og det var derfor et Træk af Forudseenhed, at man i 1884 indkjøbte Rosenborgfjæren paa Elvens Østside for en Pris af 44,000 Kr., hvorved man fik Plads til yderligere Udvidelser. En Del af det indkjøbte Areal er forøvrigt afhændet til Byggetomter, hvorved Kjøbesummen for en væsentlig Del er dækket.

Den egentlige By, Halvøen fra Jletangen med Elven paa den ene Side og Fjorden paa den anden, har som bekjendt en ganske ejendommelig Form. Nogle har villet gjøre den til en Pølse med Jletangen til Hals, andre har — maaske mere træffende — lignet den ved en Fleskeskinke, og atter andre har fundet, at den havde Udseende af et Hjerte, hvad der i hvert Fald er det smukkeste.

I denne Bydel har der siden de store Brande i Begyndelsen af 40-Aarene herskket Murtvang. Følgen heraf har været, at Bebyggelserne i senere Tider har strakt sig østenfor og søndenfor Elven. Allerede i 60- og 70-Aarene begyndte der at opstaa Forstæder paa Sindsagersletten og Kirkesletten ovenfor Bakke Kirke, samt paa „Øen" bag Domkirken ligeoverfor den gamle Jernbanestation. I endnu høiere Grad begyndte Bebyggelsen at trække østover, efter at Bakke Bro var opført i 1886. Navnlig i de sidste Aar har Nybygningen skudt en sterk Fart ude ved Rosenborg — paa den tidligere Herregaard Rosenborgs Grund — hvor der i forholdsvis kort Tid er opstaaet en hel ny Forstad. Det er allerede kommet saavidt, at efter den sidste kommunale Folketælling bor nu en større Del af Byens Befolkning østenfor end vestenfor Nidelven. Folkemængden udgjorde nemlig ved Udgangen af 1896 33,056 Mennesker, og af disse bor 17,600 østenfor Elven, medens de østlige Bydele i 1875 kun talte 6700 Indvaanere. I den indre By er derimod Befolkningen snarest i Tilbagegang, væsentlig fordi en saa stor Del af Husene indredes til Kontorer og Lagere m. m. Den sterke Bebyggelse paa Østsiden udenfor Bygrænsen gjorde det i 1892 nødvendigt at foretage en betydelig Udvidelse af Byterritoriet. Byens Areal blev derved forøget til over det dobbelte, nemlig fra 2963 til 6434 Maal. Lægges hertil Basinernes Areal, faar man ialt 8100 Maal. Ved denne Udvidelse er som nye Bydele kommet til: Rosenborg, Lademoen, Voldsminde og Ronningssletten, Bebyggelserne paa Øvre- og Nedre-

Digitized by Google

Sindsaker, Vollabakken, Valene og Øen. Paa mange Steder er her i Løbet af faa Aar hele Gader tryllet frem af Jorden, og Virksomheden har her som andensteds, hvor Byggefeberen indfinder sig, affødt endel Overspekulation og tildels Svindel.

Det kan vel ogsaa siges, at Byens Borgere har forstaaet at udnytte de Muligheder, som Kommunikationernes Udvikling og de store kommunale Udvidelser og Anlæg aabnede. Et Blik paa Byens Næringsliv vil vise dette.

I de nedenfor nævnte Aar har efter Opgaver fra det statistiske Centralbureau Trondhjems Handelsomsætning stillet sig saaledes:

	Indførselsværdi.	Udførselsværdi.	Samlet Omsætning.	Toldintrader.
	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.
1875:	14,692,000	Norske Varer 3,448,400		
		Fremmede „ 396,800		
		3,845,200	18,537,200	1,878,976
1885:	10,875,100	Norske Varer 4,023,900		
		Fremmede „ 1,194,100		
		5,218,000	16,093,100	1,700,820
1896:	17,887,500	Norske Varer 6,434,800		
		Fremmede „ 2,976,900		
		9,411,700	27,299,200	1,845,330

Folkemængden var i de nævnte Aar henholdsvis 22,500, 24,000 og 33,056 Indbyggere.

Medens Totalsummerne i den ovenfor meddelte Opgave viser nogen Nedgang fra 1875—1885, har Stigningen siden 1885 været desto betydeligere. Udførselsværdien har dog hele Tiden været jevnt progressiv, og dette har naturligvis væsentlig sin Grund i den øgede Omsætning paa Sverige.

Siden Merakerbanen anlagdes, er der i Nordsverige bygget flere Sidelinjer, der stadig trækker nye Distrikter ind i det trondhjemske Forretningsliv og nu sætter den trondhjemske Handelsstand istand til at konkurrere med sine Varer helt op til Luleå.

Efterfølgende Tabel vil tjene til at belyse Værdien af Omsætningen for enkelte vigtige Artiklers Vedkommende.

Fra Sverige:

Trælast:

1885: Kr. 1,155,600
1896: „ 1,872,800

Digitized by Google

Til Sverige:

		Sild:	Fisk:	Flesk:	Kaffe:
1885:	Kr.	2,787	10,860	684,100	328,930
1896:	„	1,017,500	273,570	1,066,800	522,570

Yderligere kan eksempelvis anføres, at medens Eksporten fra Trondhjem af svensk Trælast i 1891 var c. 53,000 m³, var den i 1896 steget til 80,000 m³. Ligeledes var Udførselen af svensk Træmasse i samme Tidsrum steget fra 3,800,000 til 8,500,000 Kg. Til Sverige blev derimod i 1896 udført af Sild 110,000 Hl. og af Ferskfisk 285,000 Kg. Overhovedet har Fiskeksporten taget et betydeligt Opsving, saaledes at Trondhjem nu staar som den 4de i Rækken af de fiskeeksporterende Byer. I 1896 anslaaes Værdien af Fiskeudførselen til henved 2 Mill. Kr., og af Ferskfisk udførtes c. 420,000 Kg., deraf Laks c. 145,000 Kg.

Alene med Jernbanen afsendtes i 1896 af Tørfisk 156 Vogne, af Sild 1258 Vogne og af Ferskfisk 52 Vogne.

Ogsaa paa Nordland har Omsætningen navnlig siden Hurtigrutens Oprettelse taget et betydeligt Opsving, uden at det dog der er muligt at anføre bestemte Tal. Medens den bergenske Handelsstand tidligere omtrent ganske beherskede Markedet deroppe, møder den nu en livlig Konkurrence fra den throndhjemske, hvad der vel i Virkeligheden kun er til alle Parters Gavn.

Siden Oprettelsen af den statsunderstøttede Exportrute til England har ogsaa Udførselen af Landbrugsprodukter over Trondhjem været i rask Fremgang. Særlig gjælder dette Smør, hvoraf der i 1896 udførtes c. 242,000 Kg. mod 54,000 Kg. i 1885. Den samlede Udførsel af Landbrugsprodukter havde i 1885 en Værdi af c. 397,000 Kr., i 1896 derimod af 473,000 Kr. — Det bør i denne Forbindelse bemærkes, at den tidligere store Havreexport til England er gaaet betydelig ned, men erstattet ved Udførsel af andre Produkter.

I Udførselen spiller selvfølgelig Svovlkis og Kobber fra Røros og Svovlkis fra Killingdals Gruber en betydelig Rolle. Af Svovlkis udførtes der i 1896 ca. 20,000 Tons og af rent Kobber 496 Tons. Den største Del af Kukserne ved Røros Værk er ogsaa i Trønderes Besiddelse. I forrige Aarhundrede var Bergværkernes Udbytte en af de vigtigste Kilder til Trondhjems Opsving. Senere har dette Udbytte været høist vekslende, og i 1894, da Roros Værk feirede sit 250 Aars Jubileum, var Udsigterne alt andet end lyse. Men takket være de gjennemgribende Forbedringer i Driftsmaaderne, som siden er iværksatte, og hvorved Røros Værk er bragt paa Høide med de mest

Digitized by Google

moderne Verker af denne Slags, samt de gunstigere Konjunkturer har Værket igjen kunnet arbeide under lysere Vilkaar.

Naar bortsees fra de i det foregaaende omtalte Dampskibslinjer, hvis Skibe eies af trondhjemske Rederier, staar forøvrigt Skibsfarten i Trondhjem paa et lavt Trin. Seilskibsflaaden er nu for næsten intet at regne. Derimod er der af det for faa Aar siden oprettede Trondhjems Dampskibsselskab og et Par andre Firmaer indkjøbt nogle Dampskibe, der deltager i den almindelige Fragtfart.

Som Fabrikby spiller Trondhjem endnu ingen betydelig Rolle. Det vil blive en Opgave for det næste Aarhundrede at udnytte de Betingelser, som Byen maatte have i denne Henseende. I den nærliggende Lerfos har man jo en betydelig Drivkraft, som endnu venter paa at blive taget i Brug. Fortiden er Antallet af industrielle Anlæg 40 a 50. Af disse er vel det betydeligste Trondhjems mekaniske Værksted, der sysselsætter henved 500 Arbeidere. Desuden kan nævnes E. C. Dahls og Trondhjems Bryggerier, Jørgen B. Lysholms Brænderi og Destillationsfabrik, samt Klem, Hansen & Co.'s Garveri.

Efter i 80 Aar at have været Sædet for Norges Bank har Trondhjem ifjor maattet opgive denne Værdighed. Der er dog nok af andre Banker. Antallet er vistnok endog større, end man skulde vente i Forhold til Byens Indbyggerantal og Forretningsliv. Flere af dem har dog en betydelig Omsætning, hvad der vistnok fornemmelig skyldes den voksende Nordlandshandel, og har ogsaa i de senere Aar givet godt Udbytte. De betydeligste Forretningsbanker er Nordenfjeldske Kreditbank og Privatbanken. Et mægtigt Institut er ogsaa Trondhjems Sparebank. Den har nu i en lang Aarrække ydet betydelige Summer til almennyttige Øiemed, deriblandt 20,000 Kr. aarlig til Domkirkens Restauration. I sidste Aar uddelte Banken af sit Overskud over 60,000 Kr. og har nu en Grundkapital af ca. 1¼ Mill. Kr.

Det Opsving, Trondhjems Næringsliv har taget, afspeiler sig ogsaa i den voksende antagne Formue og Indtægt, men desværre ikke mindre i den stigende Skattebyrde og Forøgelsen af Byens Gjæld og det kommunale Budget. Billedet har forsaavidt sin mindre tiltalende Revers.

Forholdet vil bedst belyses af efterfølgende Tabel:

Aar.	Antagen Formue.	Antagen Indtægt.	Skatbar Indtægt.	Gjæld ved Aarets Udgang.
1875	Kr. 26,036,000	6,155,120	3,560,000	913,480
1885	„ 29,188,000	6,455,700	3,967,630	2,736,950
1895	„ 33,735,000	9,049,500	4,563,760	3,864,800
1897	„ 32,486,000	9,309,000	4,593,200 (1896)	3,725,500

Digitized by Google

At Formuen i 1897 er sat noget lavere end i de nærmest foregaaende Aar har vistnok kun sin Grund i en Modifikation af Ligningen. Betænkeligere er det, at Skatteprocenten viser en stedse stigende Tendens. For den skatbare Indtægt var denne i 1875 ca. 5 o/o, men i 1885 var den 6,64, i 1895 8,63 og er iaar steget til 10,28. Det udlignede Beløb udgjør iaar 780,000 Kr., hvoraf paa Formue og Indtægt 529,000 Kr. og paa fast Eiendom 251,000 Kr., vistnok en stor Skattebyrde for en ikke større Kommune end Trondhjem.*)

Med Hensyn til Formuens Fordeling er der i de sidste Par Decenier foregaaet en ganske mærkbar Forandring. Endnu i 60 og 70 Aarene bestod en hel Del af de gamle Firmaer med store Formuer, der væsentlig havde sine Kontorer og Privatboliger i Kjøbmandsgaden eller, som den i daglig Tale kaldes, Sjøgaden. Men disse er nu paa ganske faa Undtagelser nær forsvundne enten ved Konkurs eller Bortflytning. Til Gjengjeld er der opstaaet en hel Række nye Firmaer, hvoraf flere uden Tvil har gjort gode Forretninger, men som dog endnu ikke har rukket at lægge sig op nogen større Formuer. Saavel blandt Handlende som blandt Haandværkere gjælder det derfor, at Rigdom er sjelden, men at der hersker jevn Velstand, og at Forholdene tør antages at være sunde.

Men man har heller ikke manglet Blik for at Bestræbelserne for Byens Opkomst maatte suppleres og støttes ved Oprettelse og Udvikling af Institutioner for høiere Aandskultur og almen Oplysning. Ogsaa i denne Henseende har Forandringen siden ca. 1870 været saa stor, at man ikke i Trondhjems Historie finder noget, som kan sammenstilles dermed, undtagen det mærkelige videnskabelige Liv, som rørte sig i Byen vel 100 Aar forinden, da Videnskabsselskabet grundedes. Det synes, som om den stadig mere og mere fæstnede Tanke paa den Pligt, som paahvilede Slægten at gjenreise Domkirken, har virket som et kraftigt Incitament paa Gemytterne. Forsaavidt kan Aaret 1869, da Restaurationen paabegyndtes, ansees som et Mærkeaar. Ved denne Tid var ogsaa Tanken vaagnet om Oprettelse af

*) Enkelte Læsere turde maaske følgende Tal interessere:
Trondhjems brolagte Gader har en Længde af 13,372 m. og et Areal af 99,532 m², de makadamiserede Gader og Gader med Pukstens Veidække c. 20,000 m. Længde og 92,000 m² Areal, asfalterede Fortoge Længde 738 m. Areal 2857 m.², Fortoge med Hellerader 21,470 m. Længde. — Kloakledningernes Længde var ved Udgangen af 1895 24,393 løbende m. og Vandledningernes Rørlængde 33,355 m.

Digitized by Google

en teknisk Læreanstalt, der maatte antages at kunne give mægtige Impulser saavel til en frodig Udvikling af Næringslivet som til et rigere Aandsliv i Byen. Efter nogle Aars Overveielser og Forberedelser aabnedes den tekniske Læreanstalt i 1870 i den gamle Dessen-Gaard ved Bybroen og opnaaede snart under en dygtig Bestyrelse og Lærere en betydelig Søgning fra alle Kanter af Landet. Skolen havde fra først af en temmelig elementær Karakter, men ved nye Planer og Omorganisationer i 1876 og 1890 er den vistnok bragt op paa en saadan Høide og meddeler en saa hensigtsmæssig og solid Uddannelse, som det er muligt at opnaa, naar Optagelsesfordringerne ikke lægges høiere end til bestaaet Middelskoleexamen. Frekvensen har ogsaa været meget betydelig; hvert Aar har der meldt sig mange flere Elever, end der kunde optages. Den Anerkjendelse, Skolen har vundet, kom ogsaa sterkt til Orde i 1895, da den feirede sit 25 Aars Jubilæum, og forhenværende Elever fra de forskjelligste Lande strømmede sammen for at bringe sin alma mater sin Hyldest. Ved denne Leilighed lagdes ogsaa Grundstenen til den nye Bygning, som nu snart vil reise sig paa den gamle Roll-Tomt ligeoverfor Domkirken, og hvortil Kommunen har bevilget Midlerne. Overhovedet har den tekniske Læreanstalt fremfor nogen anden Institution været Byens Kjælebarn. Man har i den seet et aandeligt Grundlag, som skulde give Initiativ og Evne til at udnytte de rige Muligheder, som har aabnet sig paa det praktiske og økonomiske Omraade. Derfor er det for enhver Trønder en utaalelig Tanke, at en eventuel Høiskole skulde kunne lægges andetsteds end her. Det vilde føles som en Uretfærdighed og en Underkjendelse af alt, hvad der i den sidste Menneskealder har været gjort for atter at løfte vor By og gjenerobre den noget af dens gamle Rang, og det vilde derfor skabe en Misstemning, som først sent vilde forvindes.

Omkring 1870 begyndte man ogsaa at henvende sin Opmærksomhed paa en Reform af Videnskabsselskabet. Saa store Fortjenester end Selskabet i den første Tid efter sin Oprettelse havde indlagt sig ved Grundlæggelsen af en norsk Videnskabelighed, saa havde det dog ikke holdt Skridt med Udviklingen. I lange Tider havde det væsentlig indskrænket sig dels til at udgive Skrifter, i hvilke der dog indeholdes mange værdifulde Ting, dels til en forøvrigt ganske betydelig Mecenatvirksomhed ved Understøttelse af almindelige videnskabelige og kunstneriske (i ældre Tid ogsaa landøkonomiske) Bestræbelser. Derimod var der kun lagt ringe Vægt paa Samlingernes Forøgelse og den lokale Forskning. En Reorganisation af Selskabet var saaledes nødvendig. Og denne gjennemførtes ved Statut-

Digitized by Google

forandringen i 1874, ligesom man ogsaa i 1878 erholdt en betydelig Udvidelse af det i 60 Aarene opførte Lokale paa Kalvskindet. Idet Selskabet nu væsentlig koncentrerede sin Virksomhed om en naturhistorisk og en historisk antikvarisk Undersøgelse af det Nordenfjeldske, blev det sat istand til at udfolde større Kraft i Løsningen af sine Opgaver, og Frugterne heraf er heller ikke udeblevet. Siden 1874 er der omtrent hvert Aar udgivet et Aarsskrift af tildels betydeligt Omfang, hovedsagelig indeholdende naturhistoriske eller antikvariske Afhandlinger til Belysning af det nordenfjeldske Norges Natur og Historie. Og Samlingerne er i det samme Tidsrum tildels forøget til det flerdobbelte. Myntsamlingen og Mineralsamlingen er begge i sin Art de største i Landet næst Universitetets, og saavel Oldsagsamlingen som den zoologiske Samling indeholder de fyldigste og righoldigste Samlinger, som haves af videnskabeligt Materiale til Studiet af henholdsvis Forhistorien og Faunaen i det Nordenfjeldske. I de senere Aar er der ogsaa paa Grundlag af de af Gunnerus og andre efterladte Herbarier anlagt en botanisk Samling, der specielt hvad Havplanter angaar, er af betydelig Værdi. Bibliotheket, som i den sidste Tid væsentlig har været udviklet i historisk og naturhistorisk Retning, tæller nu ca. 70,000 Bind og indeholder fra ældre Tid adskillige meget værdifulde og sjeldne Værker. I den med Bibliotheket forbundne Manuskriptsamling er bevaret vigtige Dokumenter til Belysning af Norges Historie i det 17de og 18de Aarhundrede. De nuværende Lokaler er imidlertid blevne for knappe og trange. Derfor har man iaar, uagtet de fornødne Midler endnu ikke helt er tilveiebragte, besluttet at skride til Opførelse af en ny Østfløi til den nuværende Bygning.

Til Udbredelse af almindelig Oplysning virker foruden Videnskabsselskabet ved sit Bibliothek og sine Samlinger ogsaa Forelæsningsforeningen, der blev oprettet i 1886. Her har været holdt Foredrag over meget forskjellige Emner og bortseet fra enkelte Svingninger i Aarenes Løb, har Besøget i Regelen været meget godt og jevnt stigende.

Hvad Skolevæsenet angaar, har man af høiere Almenskoler Kathedralskolen, der er Statsskole, og Realskolen, den bestaar ved egne Midler. Den sidste skal i Sommer paabegynde Opførelsen af nye og tidsmæssige Lokaler. Folkeskoleundervisningen besørges af 7 Skoler, af hvilke de største er Ilens og Kalvskindets. Under Bygning er en ny Skole paa Bispehaugen, der skal optage Skoleungdommen fra de nye Bydele og skal bestaa af et Kompleks af Bygninger efter Pavillonsystemet. De samlede Udgifter til Folkeskolevæsenet var i 1896

Digitized by Google

170,000 Kr. Skolebørnenes Antal var 3548, hvilket siden 1870 er en Stigning med næsten 1400 Børn. Lærernes Antal var 34 og Lærerindernes 57.

Af Abnormskoler har Byen Landets eneste offentlige Døvstummeinstitut, der blev oprettet i 1825. Det er Optagelsessted og A Skole for det nordenfjeldske Distrikt. Lokalet er for Tiden under Udvidelse med Opførelse af en ny Bygning. Ifjor blev desuden Eiendommen Gløshaugen indkjøbt af Staten for at tjene som Afdelings (B) Skole. Den første er beregnet paa at optage ca. 90, den sidste 60 a 70 Elever.

Forøvrigt har Byen selvfølgelig en Mængde Anstalter og Foreninger af enhver Art til Fremme af kunstneriske, praktiske og humanitære Formaal, som ingen By, der stræber efter at være et Kulturcentrum, kan undvære, men som det her vilde blive for vidtløftigt at gaa nærmere ind paa. Vi skal kun nævne Kunstforeningen, der nu har bestaaet i over 50 Aar, samt det nordenfjeldske Kunstindustrimuseum, der stiftedes i 1893, men allerede har en smuk Samling repræsenterende forskjellige af Kunsthaandværkets Grene og Stadier og aarlig anvender ca. 15,000 Kr.

For Fiskeribedriftens Udvikling arbeider Trondhjems Fiskeriselskab med Museum (stiftet 1888), og en biologisk Station er for Tiden under Anlæg i Fagerviken.

Som bekjendt eier Byen usedvanlig mange milde Stiftelser og en stor Legatformue. Først og fremst maa naturligvis her nævnes Thomas Angells Stiftelser. Disses Formue anslaaes nu til 4,230,000 Kr., og de uddeler hvert Aar betydelige Beløb til velgjørende og almennyttige Øiemed. Betydelige Stiftelser er ogsaa Waisenhusstiftelsen og Hospitalsstiftelsen, der har en Kapitalformue af henholdsvis ca. 550,000 og 760,000 Kr. Hertil vil nu ogsaa komme E. C. Dahls betydelige Stiftelse, naar den træder i fuld Virksomhed. Ligeledes har Byen en Mængde større og mindre Legater, hvoraf fra senere Tid især bør fremhæves H. A. Benneches forskjellige Legater til Fordel for trængende Kvinder, ialt til et Beløb af ca. 280,000 Kr. Trods dette beløber dog Bykassens Tilskud til Fattigvæsenet sig til ca. 120,000 Kr. aarlig.

Til veldædige og almennyttige Formaal har ogsaa Brændevinssamlaget ydet meget betydelige Summer. Efter den sidste Aarsberetning har Samlaget fra 1883 til 1896 uddelt ikke mindre end 883,000 Kr. Hertil vil iaar yderligere komme ca. 60,000 Kr. Skulde denne Guldflod pludselig ophøre at rinde, hvad der jo er en Mulighed

Digitized by Google

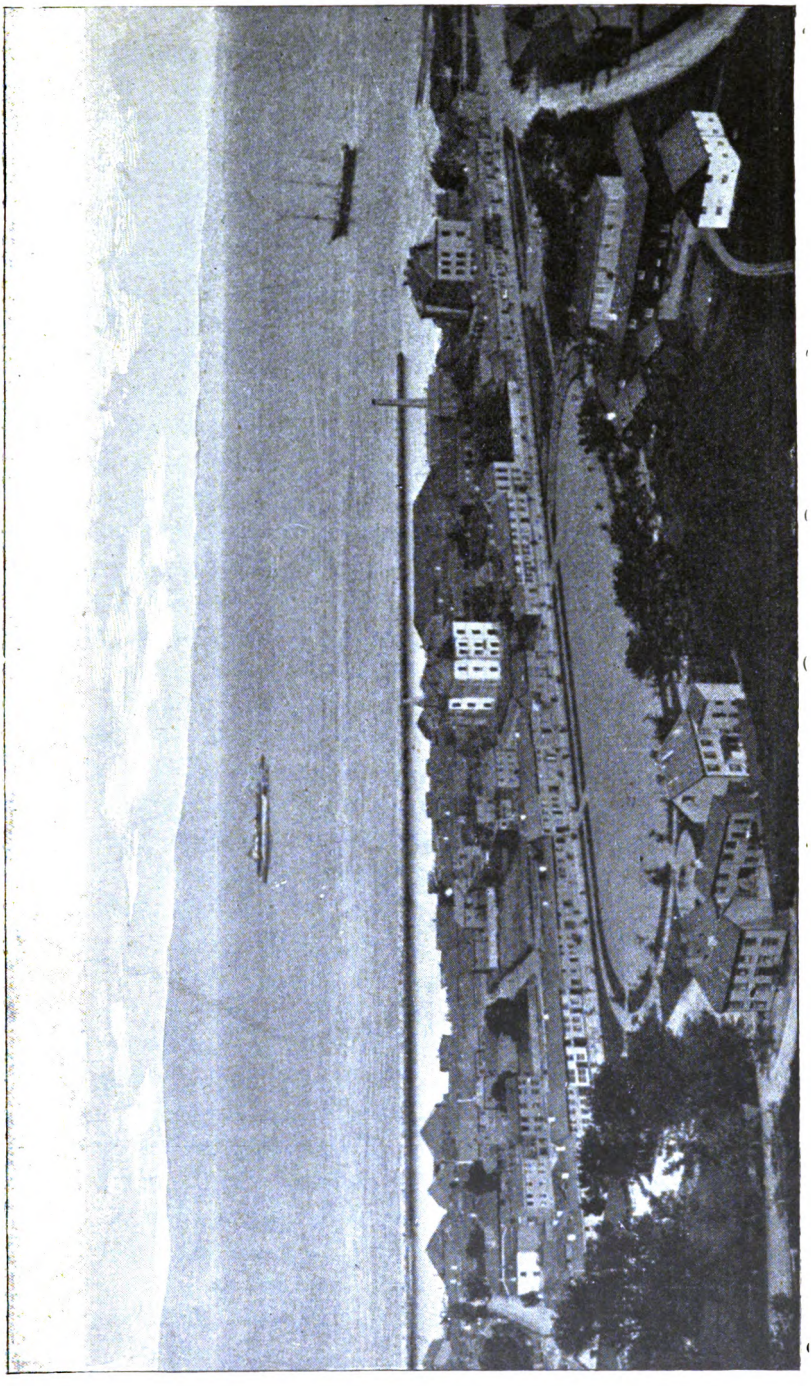

Ilen.

Reproduceret af H. G. Eilsen, Christiania.

Fotograferet af G. Eilsen, Throndhjem.

Digitized by Google

Digitized by Google

for, naar Afstemningen skal finde Sted næste Aar, vil det bevirke en stor Forstyrrelse i mange Forhold, og det er ikke let at se, hvor Midlerne til mange paabegyndte eller halvfuldendte Foretagender eller disses Drift skal komme fra. — Særlig har ogsaa Samlaget stor Fortjeneste af de Foretagender, som i de senere Aar er satte igang til Byens Forskjønnelse og til Udnyttelsen af de Naturherligheder, hvorpaa Trondhjems Omegn er saa rig. — I denne Retning arbeider ogsaa Selskabet for Trondhjems Byes Vel (stiftet 1894), der dog endnu ikke har bestaaet længe nok til at kunne udrette noget betydeligt.

Ved E. C. Dahls Testamente har Byen erholdt en særdeles smuk og velpleiet Park med Haveanlæg oppe paa Kalveskindet. — Samlaget skyldes derimod Anlægget af Parken ude paa Ilevolden, der i tidligere Dage var en Sandslette, som benyttedes dels som Exercerplads for Borgervæbningen, dels som Hesteplads ved Sommermarkedet, foruden at den ligesom nu anvendtes som Valfartssted for Borgerprocessionerne den 17de Mai. — Nu har man her siden 1891 faaet et smukt Anlæg med Træplantninger og Fontæne. — Dette Anlæg, der tjener til at fremhæve Ilens nye Kirke, som navnlig tager sig godt ud fra Søsiden, har ogsaa havt en gavnlig Virkning paa Ilens Forstad. Medens denne i 1875 kun havde 1600 Indbyggere, er Folketallet siden omtrent fordoblet, og medens den tidligere havde et temmelig daarligt Rygte paa sig, er der nu Tegn til, at den ligesom andre Westends kan blive et af Byens fashionable Strøg. — Af endnu større Betydning er det virkelig storartede Parkanlæg ude i Bymarken (Ilebergene). Bymarken der udgjør ca. 30,000 Maal, var oprindelig et Slags Sameie for Byens Indvaanere, hvor disse lod sine Kreaturer gaa i Havnegang og forsynte sig af Skogen med, hvad de havde Brug for. Følgen heraf var, at Skogen omtrent forsvandt, og at der i Slutten af 60-Aarene ikke var stort andet end Myr og golde, nøgne Bergknauser. Men fra 1871 begyndte man efter Initiativ af Forstmester Schiøtz og under dennes Ledelse at „klæde Fjeldet" og beplante Bergene. Og Arbeidet er drevet med en saadan Kraft og Fremgang, at der i de forløbne 25 Aar er udplantet ca. 1,600,000 Trær. Snart vil Byen altsaa i sin umiddelbare Nærhed have en Barskog ligesaa værdifuld som vakker. Opover Ilebergene og langs Strandlinjerne helt op paa Vaattakammen og Gjeitfjeldet er der nu i Skogen anlagt en Mængde Stier paa Kryds og Tvers, der frembyder de smukkeste Spadsergange, og kommer man helt op paa Toppen, hvad der ikke frembyder nogen Vanskelighed, har man en fortryllende Udsigt ud over Fjorden og ind over Indherred. — Endnu mere impo-

Digitized by Google

nerende er dog Udsigten oppe fra Graakallen (558 m.) og Storheia (562 m.). Herhen har Trondhjems Turistforening anlagt Stier og paa begge Steder opsat Turisthytter. Lidt nedenfor Graakallen har Skiforeningen ladet opføre en Skistue med Restaurant, der i Sommertiden ogsaa kan benyttes af andre end Foreningens Medlemmer. Allerede nu er der i disse herlige Naturomgivelser paa Søndage og i Sommer- og lyse Vinteraftener et livligt og broget Friluftsliv. Og endmere vil dette blive Tilfældet, naar til næste Aar det nu besluttede Anlæg af Sanatorium ved Fjeldsæter træder i Virksomhed. Trondhjem vil da have faaet sit Holmenkollen, der, i det mindste hvad den friske Fjeldluft og de imposante Naturomgivelser angaar, ikke staar tilbage for, hvad Kristianias Udfartssted og Fjeldsanatorium har at byde paa.

Allerede i 1892 blev der ogsaa efter Initiativ af Trondhjems Turistforening og ved Bevilgning af denne og Samlaget ved Nedre Lerfos anlagt Stier og en Restaurant. Ogsaa her har især om Søndagene og i Turisttiden Tilstrømningen været meget stor. Og paa Grund af den sjeldne Naturmerkværdighed i Nærheden af en saavidt stor By, som de smukke Fosse frembyder, er der ingen Tvil om, at Besøget vil holde sig trods den mægtige Konkurrence, Stedet nu vil møde fra Anlæggene paa Ilebergene og ved Graakallen.

Af offentlige Monumenter har Byen endnu meget faa. De vigtigste er Tordenskjoldsstatuen og Thomas Angells Byste.

Idet hele har da den sidste Menneskealders mange og indgribende Forandringer maattet sætte et nyt Præg paa Byens Udseende og det Liv, som rører sig i dens Gader.

Overveiende er dog Trondhjem fremdeles en Træby med smaa Huse, brede Gader, smale Veier og vid Himmel. Vistnok hersker der som ovenfor nævnt Murtvang i „Fleskeskinken"; men da det ypperlige Vandverk, Byen fik i 60-Aarene, har gjort en brat Ende paa de store Ildebrande, har Forandringerne i den indre By udenfor Forretningsstrøget, hvad Gaardene og Husene angaar, ikke været ret store. Allermest presenterer Trondhjem sig i sin gamle Skikkelse ude paa „Lokkerne" og i „Sanden". Her, hvor Byens Sjøfolk og Lodser fra gammel Tid har sine smaa en- og toetages Huse, kan man mangen Gang tro sig hensat til et lidet Ladested ved Kysten. Børnene, som tumler sig paa Gaden, Hønsene, som uforstyrret tripper omkring og synes at opfatte Territoriet som sin Domæne, og ved Aftentid en og anden Husfader i Skjorteærmerne og med Piben i Munden slaaende en Pasiar af med Naboen tjener til at gjøre Idyllen fuldstændig.

Digitized by Google

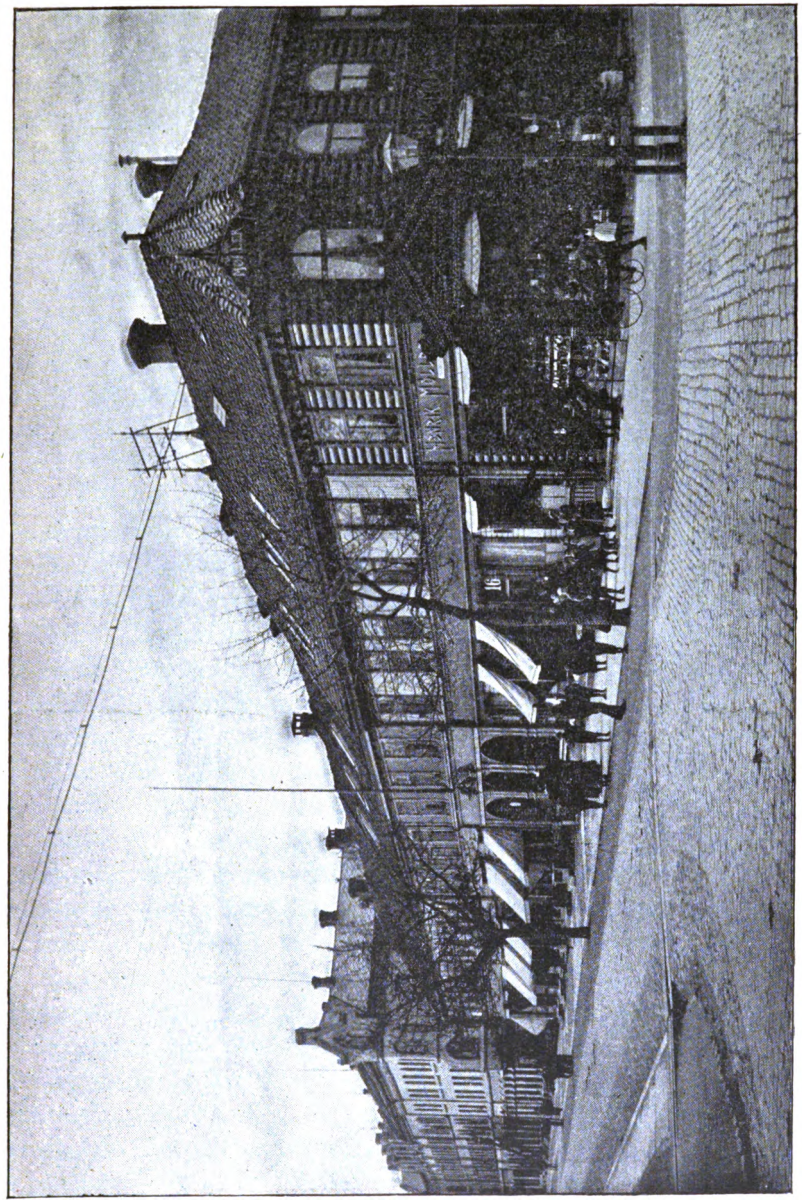

Parti af Dronningens Gade.

Fotografieret a E. Olsen. Trondhjem. Reproduceret af H. C. Olsen, Christiania.

Digitized by Google

Digitized by Google

Men anderledes er det i de fashionable Strøg, navnlig Strandgaden og Nordre Gade. Vistnok er ogsaa Husene her for det meste af Træ. Man har i Regelen indskrænket sig til at modernisere de gamle Trægaarde. Først iaar faar Strandgaden sine første tre- og fireetages Murbygninger. Men de høie Stentrapper, der førte ind i gammeldagse Butiker, har nu i de sidste 10—15 Aar maattet vige for store Speilglasruder, som gaar helt ned til Gaden, og gjennem hvilke man ser ind paa det sidste Parisernyt. De gamle Familiebekvemmeligheder ovenpaa har maattet romme for Kontorer og Lagere, og den antike Stenbrolægning har maattet give Plads for Asfalten. Og Asfalten er bleven Promenade. Endnu for 6—8 Aar var Kongens Gade fra Elven til Ilevolden Byens Kurland. Nu er det Nordre- og Strandgaden. Thi Asfalten, Auerbrænderne og de oplyste Vinduer havde for gode Chancer, og bliver nu om ikke saa længe Strøget oplyst med Elektricitet fra Lerfosene, vil ogsaa Trondhjem, omend i mere beskeden Maalestok, faa sit Karl Johan.

Det har været et gammelt Ord, at man kunde affyre en Kanonkugle gjennem en af Byens Hovedgader uden synderlig Reſiko for at træffe et Menneske. Dette var en Overdrivelse. Men sandt er det, at Trondhjems brede Gader havde et ode Præg, og at Folk syntes at finde Tilværelsen behageligst inden Døre. Heri er der indtraadt en merkbar Forandring. Paa de befærdede Strøg er Færdselen ofte ganske stor, hvorfor ogsaa Droschevæsenet har faaet en tidsmæssig Udvikling og der er kommet istand en Omnibuslinje fra Lademoen til Ilevolden. Der er ogsaa aabenbart kommet mere Liv og Fart i de forhen stive og adstadige Trøndere. De har nu ikke noget imod at more sig som andre Mennesker. Det ansees ikke længere for upassende at gaa paa Kafèer. Saavel i Theaterkafèen, hvor der musiceres om Vinteraftenerne, som i Sommerlyststedet „Hjorten" (Trondhjems Tivoli) har Byens bedste Publikum nu ikke nogen Betænkelighed ved at møde op. En ny fuldtud tidsmæssig Kafé, Britannia Kafé, er netop aabnet. Ogsaa Theatret er i Regelen godt besøgt, naar bare Præstationerne er nogenlunde tilfredsstillende. Hvad der bydes af de danske og svenske Skuespillertrupper er dog ofte af en temmelig middelmaadig Beskaffenhed. I 60-Aarene gjorde man med betydelige Opofrelser et Forsøg paa at skabe en fast national Scene i Trondhjem; men den kunde ikke holde sig længere end nogle Aar. Byen var dengang og er vel ogsaa endnu for liden. At Forsøget maa kunne gjentages med et gunstigere Resultat, er dog fremdeles en Yndlingsstanke hos alle ivrige Theatervenner.

Digitized by Google

Hvad Musiklivet angaar, har det været op og ned. For Øieblikket maa det siges at ligge nede, og Byens musikalske Kræfter virker ikke under synderlig lyse Vilkaar. Men selvfølgelig, naar store musikalske Berømtheder gjæster Byen, kan de her, som andetsteds, høste baade Laurbær og Penge, og Opera- og Operetteselskaber kan i Regelen regne paa godt Hus. Og naar der skal holdes en Sangerfest, tager Trønderne sig sammen med vanlig Energi, og det kan da lykkes dem at gjøre sine Sager godt.

Derimod har Sportslivet i de senere Aar taget et betydeligt Opsving, og Trondhjems Omegn frembyder jo ogsaa et udmerket Felt for deslige Operationer, især for Skisporten. Naar der en smuk Vinterdag, især en Søndag er godt Skiføre, kan man gjennem „Gjeilene" og „Løkkene" se en hel Folkevandring af skiløbende Herrer og Damer, Gutter og Piger opover til Blyberget, Fjeldsæter og Graakallen. I adskillige Aar har man ogsaa havt en meget benyttet Skøitebane oppe paa Kalvskindet, hvor der af og til har været afholdt „Iskarnevaller" og andre Folkeforlystelser, der dog ikke altid har været af den nobleste Slags. Hvad Seilsporten angaar, har Trondhjem hidtil staaet tilbage. Fjorden er bred med farlige Kastevinde og uden Øer, der kan byde passende Udfartssteder. Forrige Aar blev der dog stiftet en Seilforening, og siden har Lystseilernes Tal ude paa Fjorden tiltaget ikke ubetydeligt.

Saalangt mod Nord, som Trondhjem ligger, og med de utrygge Veirforhold er det jo naturligt, at Familieselskabeligheden her som ellers i vort Land spiller en stor Rolle. Af egentlig repræsentativ Selskabelighed er der dog lidet. I den Henseende var det ganske anderledes ved Aarhundredets Begyndelse i Schmettowernes, Kroghernes og Meinckernes Tid. Det er kun ved ganske specielle Leiligheder, at en af vore Konsuler finder sig foranlediget til at give en større Fest. Men selv ved saadanne er det dog meget sjeldent at se tout Trondhjem repræsenteret. Bedst Anledning til at se Societeten samlet har man ved den Fest (Middag med Bal), som Klubselskabet Harmonien hvert Aar giver paa Kongens Fødselsdag. — Derimod florerer den private Selskabelighed i mindre Kredse. Tidligere havde denne Selskabelighed Ord for at have et stivt Præg; men saa er det neppe nu. Og dette skyldes vistnok for en stor Del de mange Fremmede, der har tilflyttet Byen og har bragt nyt Liv i det gamle Blod. De fremmede Familier gror derfor hurtig fast og trives i Regelen vel heroppe. Det Ord, som Trønderne tidligere havde for Stivhed og

Digitized by Google

Fotograf- et af E. Olsen, Throndhjem.

Udsigt over Throndhjem.

Reproduceret af H. C. Olsen, Christiania.

Digitized by Google

Digitized by Google

Tunghed,*) har derfor neppe længer ſynderlig Berettigelſe, omend den trønderſke Grundſtemning fremdeles er vidt fjernet fra den bergenſke Lyrik.

Det er muligt, at Trønderne ikke har let for at ſættes i Bevægelſe; men er Bevægelſen først ſat i Gang, lægger den ſig ikke hurtig, og er der kommet Storm i Gemytterne, ſaa gaar Brændingen høit. Der er i Folkekarakteren en vis Trods og Haardnakkethed, ſom affoder ſterke Standpunkter. Derfor har de politiſke Modſætninger tornet ſkarpere ſammen her end noget andet Sted i Landet. Herunder har ogſaa Skandalen ſtundom ſpillet en Rolle. Trønderne ſynes nu engang at ynde ſterk Koſt ogſaa i aandelig Henſeende.

Da Vinje i 1860 havde beſøgt Trondhjem under Kroningen, ſkrev han i ſine bekjendte Ferdaminni:

„Trondhjem kan aldri verda nokon mykit større By, end han alt er, for um Landet kjem ſeg aldri ſomykit, ſo er det eit alt for litet Strøk til Uppland. Derimot maa dei andre Smaabyar og Strandſtader kring Fjorden vekſa, efterſom Landet og Dalføri derikring koma ſeg."

Denne Forudſigelſe har ikke viſt ſig at henhøre til de ſande Profetier. Digterne er nok ikke altid ſaa fremſynte, ſom man er tilbøielig til at tro.

Den nuværende Slægt har ſeet baade den ſtolte og ærværdige Domkirke atter reiſe ſig af Gruſet og vor Byes Maal at indtage ſin naturlige Plads ſom det nordenfjeldſke Norges Centrum for materiel og aandelig Kultur rykke betydelig nærmere.

Det er derfor med ſtort Fremtidshaab og ſtor Fremtidstro, at Olaf Tryggveſons og Olaf den Helliges Stad nu ſkrider ind i ſit 10de Seculum.

*) Mærkeligt er det, at den gamle Krønikeſkriver Tjodrek Munk beſkylder ſin Tids Trøndere for juſt de modſatte Egenſkaber: Letbevægelighed og Uſtadighed (facilitas et inconſtantia).

Digitized by Google

Digitized by Google

Til Bogbinderen.

De særskilt trykte Billeder indsættes saaledes, at de falder op tilhøire.

	Side.
2 Grupper af samtlige Bidragsydere	Titelbillede
Antependiumstavle fra Middelalderen	6
Vor Frue Kirke	14
Processíon ved Olafsmessen i Domkirken	22
Hertug Skules Drab foran Elgesæter Kloster	42
Kristian den Førstes Reisealter	96
Forsiden af Erkebispegaarden	100
Erkebispegaarden med Fløibygning, seet fra Nidelven	102
Erkebispegaarden seet fra Domkirkegaarden	110
Bredsiden af Erkebispegaarden mod Gaardspladsen	112
Erkebispegaardens Fløibygning, seet fra Gaardspladsen	116
Ydersiden af Erkebispegaardens Fløibygning	122
Værelse i Erkebispegaarden	126

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

89099340168

b89099340168a

DATE DUE

MY 10 '7			
JE 17'76			

DEMCO 38-297

Digitized by Google

Digitized by Google

89099340168

B89099340168A

Digitized by Google